Biecz Memorial Book

Sefer-zikaron li-ḳedoshe ʼayaratenu Baiṭsh = Unzer shṭeṭl Bayṭsh

THE NEW YORK PUBLIC LIBRARY – NATIONAL YIDDISH BOOK CENTER
YIZKOR BOOK PROJECT

NEW YORK, NEW YORK AND AMHERST, MASSACHUSETTS

•

MAJOR FUNDING FOR THE
YIZKOR BOOK PROJECT WAS PROVIDED BY
Harry and Lillian Freedman Fund
David and Barbara B. Hirschhorn Foundation
David and Barbara Margulies
The Nash Family Foundation
Harris Rosen
David and Sylvia Steiner
Ruth Taubman

•

Original publication data

TITLE	Sefer-zikaron li-ḳedoshe ʻayaratenu Baitsh = Unzer shtetl Baytsh : be-vinyanah uve-ḥurbanah / ʻarukh ʻa. y. Pinḥas Vagshal, be-hishtatfut Yehudah Leyb Blum, Devorah Vinfeld-Samuʻel.
IMPRINT	880-05 [Ramat Gan?] : Irgun yotse Baiṭsh veha-sevivah be-Yiśraʻel, 720 [1959 or 1960]
DESCRIPT	356 p. : ill., ports. ; 23 cm.
SUBJECT	Jews -- Poland -- Biecz -- History. Biecz (Poland) -- Ethnic relations. Holocaust, Jewish (1939-1945) -- Poland -- Biecz.
ADD'L NAME	Vagshal, Pinḥas. Blum, Yehudah Leyb.
ADD'L TITLE	Sefer zikaron li-ḳedoshe ʻayaratenu Baiṭsh

THIS BOOK MEETS A.N.S.I. STANDARDS FOR
PAPER PERMANENCE AND LIBRARY BINDING.

PRINTED IN THE U.S.A.

ß 6.-

ספר־זכרון לקדושי

עיירתנו בייטש

(אונזער שטעטל בייטש)

בבנינה – ובחורבנה

ערוך ע״י

פנחס וגשל

בהשתתפות

יהודה ליב בלום – דבורה וינפלד־סמואל

יצא לאור בשנת תשי״ד

ע״י ארגון יוצאי בייטש והסביבה בישראל.

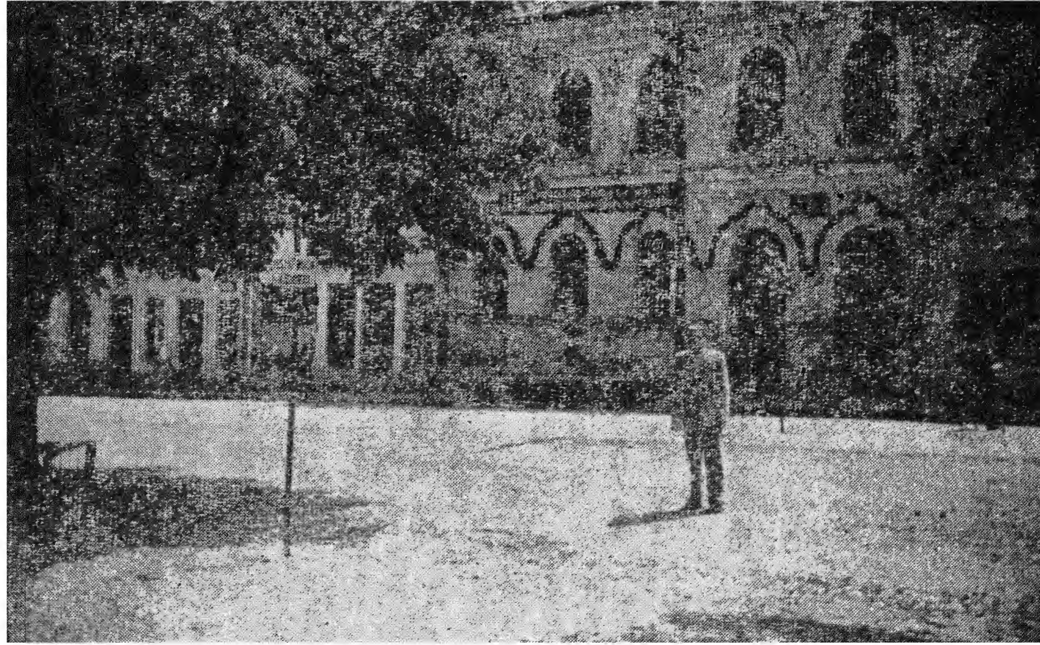
הבעת תודה

תודתנו העמוקה ניתנת בזה לאלה שעזרו בעבודתנו, מי בהדרכה, מי בהערות, ליטוש הסגנון ותרגומים, ה"ה:

שלמה הורניק — יחזקאל וילד
ד"ר נ. שטרן — ד"ר אברהם סוקניק
יוסף זבידוביץ — גב' לאה אשת רס"ן משה וגשל

המערכת

דפוס פ. וגשל רמת־גן (ישראל)

נחלתנו נהפכה לזרים ובתינו לנכרים..

הבית ששימש בערך 200 שנה למקום קדוש ליהודי בייטש נהפך לגימנסיה פולנית.
בה הועמד „צלם" במקום ה„ארון הקודש"
(ברקע עומד מר שמואל רעטיג).

מִזְמוֹר לְאָסָף

(תהלים ע״ט)

אֱלֹהִים בָּאוּ גוֹיִם בְּנַחֲלָתֶךָ
טִמְּאוּ אֶת הֵיכַל קָדְשֶׁךָ
שָׂמוּ אֶת יְרוּשָׁלַיִם לְעִיִּים:
נָתְנוּ אֶת נִבְלַת עֲבָדֶיךָ
מַאֲכָל לְעוֹף הַשָּׁמָיִם
בְּשַׂר חֲסִידֶיךָ לְחַיְתוֹ אָרֶץ:
שָׁפְכוּ דָמָם כַּמַּיִם סְבִיבוֹת יְרוּשָׁלָיִם
וְאֵין קוֹבֵר:
הָיִינוּ חֶרְפָּה לִשְׁכֵנֵינוּ
לַעַג וָקֶלֶס לִסְבִיבוֹתֵינוּ:
עַד מָה ד׳ תֶּאֱנַף לָנֶצַח
תִּבְעַר כְּמוֹ־אֵשׁ קִנְאָתֶךָ:
שְׁפֹךְ חֲמָתְךָ אֶל הַגּוֹיִם אֲשֶׁר לֹא יְדָעוּךָ
וְעַל מַמְלָכוֹת אֲשֶׁר בְּשִׁמְךָ לֹא קָרָאוּ:
כִּי אָכַל אֶת יַעֲקֹב וְאֶת נָוֵהוּ הֵשַׁמּוּ:
אַל תִּזְכָּר לָנוּ עֲוֹנוֹת רִאשֹׁנִים
מַהֵר יְקַדְּמוּנוּ רַחֲמֶיךָ כִּי דַלּוֹנוּ מְאֹד:
עָזְרֵנוּ אֱלֹהֵי יִשְׁעֵנוּ עַל דְּבַר כְּבוֹד שְׁמֶךָ
וְהַצִּילֵנוּ וְכַפֵּר עַל חַטֹּאתֵינוּ לְמַעַן שְׁמֶךָ:
לָמָּה יֹאמְרוּ הַגּוֹיִם אַיֵּה אֱלֹהֵיהֶם
יִוָּדַע בַּגּוֹיִם לְעֵינֵינוּ נִקְמַת דַּם עֲבָדֶיךָ הַשָּׁפוּךְ:
תָּבוֹא לְפָנֶיךָ אֶנְקַת אָסִיר
כְּגֹדֶל זְרוֹעֲךָ הוֹתֵר בְּנֵי תְמוּתָה:
וְהָשֵׁב לִשְׁכֵנֵינוּ שִׁבְעָתַיִם אֶל חֵיקָם
חֶרְפָּתָם אֲשֶׁר חֵרְפוּךָ אֲדֹנָי:
וַאֲנַחְנוּ עַמְּךָ וְצֹאן מַרְעִיתֶךָ
נוֹדֶה לְּךָ לְעוֹלָם לְדֹר וָדֹר נְסַפֵּר תְּהִלָּתֶךָ:

תהלים ע״ט תרגום פון יהואש

גאט, פעלקער זיינען געקומען אין דיין ארב;
זיי האבן פאראומרייניקט דיין הייליקן טעמפל,
זיי האבן געמאכט ירושלים פאר הויפנס.
זיי האבן געגעבן די טויטע לייבער פון דיינע קנעכט
פאר שפייז צו דעם פויגל פון הימל,
דאס פלייש פון דיינע פרומע צו דער חיה פון דער ערד.
זיי האבן פארגאסן זייער בלוט אזוי ווי וואסער, ארום ירושלים.
און ניט געווען קיין באגרעבער.
מיר זיינען געווארן א חרפה ביי אונדזערע שכנים,
א געלעכטער און א שפאט ביי אונדזערע ארומיקע.
ביז ווענען גאט וועסטו צערענען נאכאנאנד?
וועט ברענען ווי פייער דיין צארן?
גיס אויס דיין גרימצארן אויף די פעלקער
וואס קענען דיך ניט,
און אויף די קיניגרייכן
וואס רופן ניט דיין נאמען.
ווארום מע האט אויפגעגעסן יעקב,
און זיין ווױנונג האבן זיי פארוויסט.
זאלסט אונדז ניט דערמאנען ד' זינד פון די פריערדיקע,
גיך זאל אונדז אנטקעגנקומען דיין דערבארימונג,
ווארום מיר זיינען געפאלן זייער.
שטיי אונדז ביי, גאט פון אונדזער הילף,
צוליב דעם כבוד פון דיין נאמען,
און זיי אונדז מציל, און זיי מכפר אויף אונדזערע זינד,

פון וועגן דיין נאמען.
נאך וואס זאלן זאגן די פעלקער:
אווו איז זייער גאט?
זאל באוווסט ווערן צווישן די פעלקער פאר אונדזערע אויגן
די נקמה פאר דעם פארגאסענעם בלוט פון דיינע קנעכט.
זאל קומען פאר דיר דאס קרעכצן פון געפאנגענעם,
לויט דער גרויסקייט פון דיין ארעם לאז לעבן ד' אנגעבריייטע צום טויט,
און קער אום אונדזערע שכנים זיבנפאכיק אין זייער בוזעם,
זייער לעסטערונג וואס זיי האבן דיך געלעסטערט, גאט.
און מיר דיין פאלק, און די שאף פון דיין פיטערונג,
וועלן דיר דאנקען אויף אייביק,
אויף דור־דורות וועלן מיר דערציילן דיין לויב.

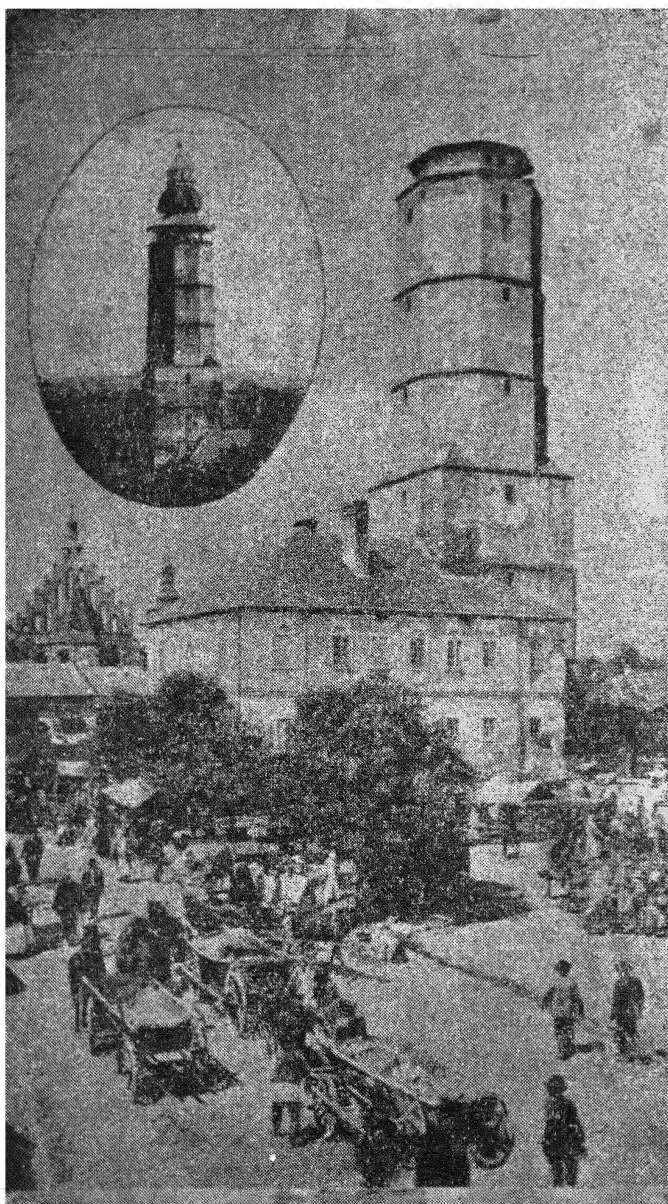

אלטער שנור הי"ד

מאי.

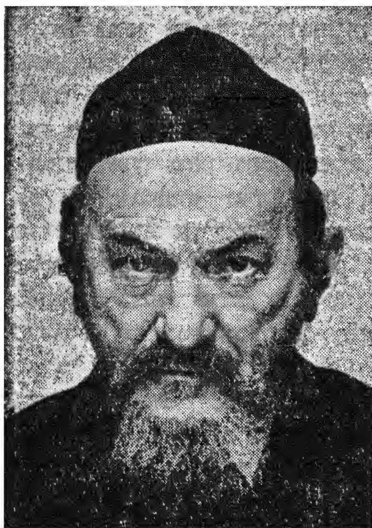
(דאס שטעטל בייטש)

האט מיין שטעטל א ראטהויז,
א ראטהויז און אנטיק.
מ'קאן זיין הויך נישט דערלאנגען
מיט בלויסן בליק,
אין יעדן מאי אינדערפרי,
פון זיבן שטאקן הויך,
געהערט האב איך א פידעלע,
א פידעלע אכה
אזש אין מיטן "שמונה עשרה",
איז אלעס אנטשוויגן,
סיי דער בוים און סיי דער טייך,
פאר דעם פידל ניגון.
פון דער הויך איז עס אראפ,
ביז פענצטער מיין דערלאנגט
און דערוועקט מיט אמאל,
אלץ וואס ליב און באנג.
בליץ שנעל ארויס פון בעט,
צום פענצטער דאן א שפרונג,
אין דרויסן באגינט דער מאי,
און אין מיר דער יונג.

מועצת העיר בייטש והמגדל
(למעלה בעיגול) המגדל לפני השריפה 1903

הרב ישכר דב הלפרין
רב בנוי־יארק
מקודם רבה של בייטש

אני הגבר ראה עני בשבט עברתו...

ברוך הגומל לחייבים טובות שגמלני כל טוב, שהצילני משיני הזאבים הנאצים הארורים ימ״ש, שהכריתו והכחידו בעוה״ר שליש מעמנו הי״ד בכמות, ובמובן האיכותי את רוב היהדות המקורית והחיונית, הרעננה והנאמנה ביותר לה׳ ולתורתו, ביניהם את עיני וראשי העדה, גבורי הרוח, מנהיגי החסידות, ארזי הלבנון שרי התורה, עמודי ההלכה, ׳יוצרי׳ נשמת האומה ומעצבי דמותו הרוחנית של ישראל סבא.

ספה תמה היהדות האירופאית־המזרחית. אותה היהדות שהיתה מרכז ומקור עולמי לתורה וליראה ולכל דבר שבקדושה. אותה היהדות שהאצילה מרוחה, הודה וזיוה על כל תפוצות ישראל במשך מאות בשנים וביתר שאת בתקופה האחרונה בעת שנתרחבה ונתפשטה תנועת החסידות, ״שפרשה כנפי׳ על החיים הציבוריים, עמדה איתן כמבצר חזק נגד כל הזרמים והתנועות החפשיים שהסעירו את בית ישראל, להשוותם ככל הגויים והיא שמרה צביונה ודמותה המופתית והמסורתית.

ואני הגבר שראיתי במו עיני עת שהתחילו הצרות והשואה, בהיותי בשבי׳ את אחי הקדושים הי״ד בשנות ראינו רעה, גולה אחר גולה, ממחנה השמדה אחת לחברתה, עד אשר נגליתי לארץ הטמאה גרמני׳ הארורה וראיתי בעני עמי את הנשרפין הנהרגין והנרצחין בכל מיתות משונות, מבול האש והדם והעינויים והמיתות המשונות רחמנא ליצלן שאין דוגמתן מיום היות האדם עלי אדמות; אין עט ואין קולמוס ואין חוזה ואין נביא שיוכל לתאר את הכאב והבזיון, את נחלי הדם ואת ערימות־האפר הקדושים, את חללי הרעב את חללי החרב את מאות אלפי התינוקות שנתרסקו שנתקצצו בצפרני׳ החי׳ הנמבזה והטורפת זו שהשתוללה ללא כל מעצור על כל במות ומערכות התבל.

מי יתנה ומי יתאר את מחולות השטנים שהתחוללו והתפרעו במחנות הריכוז, הכבשנים ומשרפות עת הובילו זקנים, נערים ובתולות, נשים וגברים להכניסם ולהרעילם במכונות התופת ולסחוט את תמצית חלבם ודמם לעבדם במעבדותיהם לסבון ובורית בכדי להתעדן ולרחוץ את גופותיהם המשוקצות והמתועבות ב״יודען־זייף״ או מי יצליח לתאר את הנעשה בתחתיות־ארץ עת קברו חיים אלפים ורבבות בקברים מוכנים והארץ ממעל התנודדה והתנועעה מפרפורי הגסיסה של הנחנקים ר״ל האחוזים והדבוקים אמהות ותינוקותיהן, זקנים על נכדיהם, והרוצחים הקלגסים הארורים עמדו ממעל והתענגו למצהלות תזמורותיהם שהתערבו עם קול המעומעם של השרופים והנחנקים.

אני הגבר ראיתי במו עיני, עת שהתחילה הצרות והשואה... והייתי עד ראי׳ מוכה ודחוף וסחוף והמות מרחף לנגד עיני תמיד. והיד כפשע ביני ובין המות וכמעט שאפסה ממני כל תקוה לחלץ ממחשכי המיצר ועוד אזכה לספר את כל התלאות וההרפתקאות שעברו עלי ועל ביתי ועל כל הנלווים עלי, כי הסתרת פנים גדולה עד מאוד בעוה״ר בימים ההם.

ואומר כאמרת המשורר רבי יהודה הלוי: „כוס היגונים הרפו מעט... אבל הרף מי יוכל״, מי יוכל לשכוח?... ברם אתאמץ ואשרטט אי־אלו שרטוטים ממה שעבר עלי ועל קהלתי.

בשנת תש״א הוקם הגיטו בעירנו בייטש, הריגות ושחיטות וכפי׳ לעבור על הדת להתבזות ולרעד ולרעב, זה הי׳ מנת חלקנו היומי. בב׳ דר״ח אלול תש״ב נפל נהרג בני היקר המופלג בתורה ובחכמה הב׳ אהרן חיים הי״ד והוא אז בן י״ג שנים, בעת אשר הארורים התחילו הטיהור וההשמדה (יודען־רייניגונג).

אנכי והילדים הרכים בתי מרים בילא תחי' ובני היניק וחכים נחום ראובן הי"ד ברחנו להיער שע"י עיר אלפין סמוך ליאסלא וביער הסתובבנו ללא מחסה וגג לראשנו במשך חודש ימים. לא יהודי אחד חביא לנו בחצות כל לילה מעט תפוחי אדמה כדי להחיות את נפשנו.

ביום כ"ז אלול תש"ב הצלחנו ברחמי שמים להגיע לקראקא־פאדגורזש להגיטו שהתקיים עוד. ע"י תעודות מזויפות שהמציאו לנו בני שנמצאו במחנה העבודה של פראקאטשים, כי לפני גירוש בייטש אספו הנאצים ימ"ש את כל הצעירים מגיל חמש עשרה עד שלשים וחמש ויכלאום במחנה העבודה סמוך לקראקא, כמובן שבאנו קרועים ובלואים, רעבים וחלשים. בכל אופן עוד הצלחנו להעביר את חמשת ילדינו מפראקאטשים לקראקא וסבלנו יחד צרות איומות ונוראות שאין לצייר ולתאר. את בני בן העשר הילד נחום ראובן הי"ד נתתי לבית היתומים ששם נמצאו כחמש מאות ילדים. ביום ט"ז מרחשון תש"ג הסתערו הארורים המטורפים על בית היתומים וקטלו ושרפו את כל הילדים וביניהם בני היקר הי"ד שפניו היו מאירים כשמש. על אלה אני בוכי' ונמס לבי בקרבי ויגוני לא ירף לעולמים. והשי"ת ירחם עלי. ביום תענית אסתר חוסל הגיטו, וכמה אלפים יהודים והביד"צ נהרגו במיתות משונות. ואלה שנמלטו ונשארו בחיים ובתוכם אני וחמשת הבנים שלי העבירו למחנה־ריכוז יערוזאלימסקי־פלאשאוו סמוך לקראקא. הצרות והענויים גברו מרגע לרגע, החרב המשכלת והמרעלה גזרה, חתכה על ימין ועל שמאל והיינו נתונים לנאצה ולקלסה שאין לתאר.

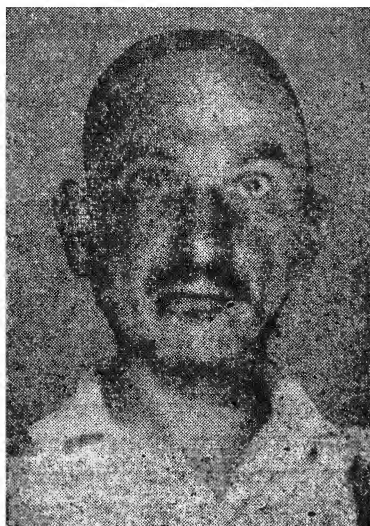
ביום ג' ב' דר"ח טבת ז' דחנוכה תש"ד שודדו את בני החמודים מופלגי התורה יראי ד' ה"ה נפתלי ומנחם מענדיל הי"ד ושלחו אותם למחנה ההשמדה בטשענסטוכוב ומשם למחנה בוכענוואלד. וביום כ"ד אייר תש"ד נלקחתי יחד עם שלשת בני היקרים שיחי' אלעזר, יחזקאל שרגא ואלכסנדר שמואל למחנה ההשמדה מאטהויזן־עסטרייך, שם הכונו ויסרונו במכות אכזריות ונוראות שאין לשער ודמינו טיפטף ונשפך ללא הפוגות, משם טלטלונו למחנה מעלק־עסטרייך עד ימי חג הפסח תש"ה. והצרות האחרונות האיומות היו משכחות את הראשונות, מסע העינויים והתקלסות לא פסק. משם נלקחנו למחנה עבענזעה־עסטרייך שם היינו מפרפרים מיסורי רעב והתנוונות. התולעים שלטו בנו, האסירים נראים כשלדים רקובים מסתובבים במעגלי המות המר והנמבזה. כה דולדלנו וטלטלנו מכשלון לכשלון

ומחתחתים לעמקי שאול תחתיות וכבר אפסה כל תקוה וכל שביב רצון לחיים.

ביום כ״ג אייר תש״ה הופיע צבא המשחררים של ארצות הברית, הוציאונו משאול תחתית מהתופת הבוערת והמתלקחת ונשמנו לרווחה. כעבור חודש ימים נסענו לרומא.

אנשי קהלת אשכנזים שמו כתר הרבנות על ראשי והתאמצו להחזיר את העטרה ליושנה, ביהכנ״ס שהי׳ סגור נפתח ברשות הממשלה, אירגנתי שיעורים לתורה ולתפלה, קצב נאמן אחד פתח חנות לבשר כשר וחיים ציבוריים יהודיים התחילו להתרקם.

בנתיים זיכנו השי״ת ובתי היקרה מ׳ מרים בילא תחי׳ — כעת היא אשת הרב הגדול בתורה ירא ד׳ מרבים מו״ה אברהם חיים שעהנפעלד שליט״א — שנלקחה ממני בראשית השואה ר״ל והוחזרה אלי לרומא ע״י חייל יהודי אחד מהגדוד הארצישראלי שהוציאה מהשבי׳ והביאה לבית אבי׳. וכמובן שהשמחה גדלה עד למאד בשעה זו במעוננו, משם נסענו ללאנדאן כתשעה חדשים הייתי שם וביום כ״ו תשרי תש״ז באתי ת״ל לארצות הברית דאמעריקה, יגן ה׳ על המדינה זו עד עולם בימיהם ובימינו נזכה להישועה האמיתית בביאת הגואל צדק ולעלות לציון ברינה.

הרב הלפרין ביום השהרור, כ״ג אייר תש״ה

אֵלֶּה אֶזְכְּרָה וְנַפְשִׁי עָלַי אֶשְׁפְּכָה...

ציון לנפש הקדוש רבי חיים שלמה איצינגר זצ״ל

(סליחות למוסף יוהכ״פ וקינות לת״ב)

רְעָדָה תֹּאחֵז כָּל שׁוֹמֵעַ שְׁמוּעָה,
וַתִּזַּל כָּל עַיִן דִּמְעָה,
וְנֶהְפַּךְ לְאֵבֶל כָּל שַׁעֲשׁוּעַ,
בַּהֲרֵיגַת אַדִּיר הַתּוֹרָה,
מִבַּעֲלֵי תְּרֵיסִין בְּמִשְׁנָה וּגְמָרָא.

טְהוֹר לֵב קָדוֹשׁ,
מֵת מִיתָה חֲמוּרָה
רִאשׁוֹן לְחֶרֶב בְּרוּרָה
כִּנְפוֹל גּוֹרָל עַל הַקָּדוֹשׁ
רַבִּי חַיִּים שְׁלֹמֹה אִיצִינְגֶר זֵכֶר צַדִּיק לִבְרָכָה
בְּעֵת יָשַׁנְתָּ שְׁנַת יְשָׁרִים.

„שֵׁינָה בְּשַׁבָּת תַּעֲנוּג״
נֶהֶפְכָה לְזְוָעָה וּלְחֶרְדַּת לֵב,
בְּשַׁבָּת אַחֲרֵי הַצָּהֳרַיִם
פָּרָשַׁת וַיְחִי תָּו שִׁין בֵּית
בִּשְׁנַת הַשְּׁמוֹנִים וָתֵשַׁע לְחַיֶּיךָ
פָּרַץ בֶּן בְּלִיַּעַל, צְמָא דַּם
דַּלְתוֹת בֵּיתְךָ.

בְּיָדָיו הַטְּמֵאוֹת שָׁלַח חִצָּיו לְנַפְשְׁךָ
פִּלַּח אֶת לִבְּךָ הַטָּהוֹר — עַל לֹא דָבָר —
כִּי אֶת אָחִיךָ לֹא מָכַרְתָּ,
מְחִיר נַעֲלַיִם לֹא קִבַּלְתָּ...
לִשְׁפֹּךְ דָּמְךָ, מִהַר כְּשׁוֹר פָּר.

שַׂרְפֵי מַעְלָה צָעֲקוּ בְּמָרָה,
זוּ תוֹרָה וְזוּ שְׂכָרָהּ,
עוֹטָה כַּשַּׂלְמָה אוֹרָה.
אוֹיֵב מְנַאֵץ שִׁמְךָ הַגָּדוֹל וְהַנּוֹרָא
וּמְחָרֵף וּמְגַדֵּף עַל דִּבְרֵי תוֹרָה,
אֵיךְ נָפַלְתָּ לִפְנֵי בְּנֵי עַוְלָה
נַפְשְׁךָ הַהוֹגָה אִמְרֵי שֶׁפֶר.

אִם דָּבָר גָּדוֹל נָפַל בָּעִיר,
כָּל הָעֵינַיִם הָיוּ מוּעָדוֹת לְרַבִּי חַיִּים שְׁלֹמֹה,
הֲרִימוֹתָ אֶת מִצְחֲךָ
וּבְעַצִּימַת עֵינֶיךָ
צָלַלְתָּ כְּאָמוֹדָאִי בִּתְהוֹם מַחְשְׁבוֹתֶיךָ.

פִּתְאוֹם, בִּשְׂחוֹק קַל הֵאִירוּ פָּנֶיךָ
וְהֶעֱלִיתָ פְּנִינִים
דְּבָרֶיךָ הָיוּ כָּ„אוּרִים וְתוּמִים"
לֹא הָלַכְתָּ בִּגְדוֹלוֹת,
לֹא בִקַּשְׁתָּ גְּדֻלָּה לְעַצְמְךָ
וְלֹא חָמַדְתָּ כָּבוֹד.

צָנוּעַ הָיִיתָ בַּהֲלִיכוֹתֶיךָ
שְׂרָרוֹת וְכִבּוּדִים הָיוּ זָרוֹת לְרוּחֲךָ,
רַק כֶּתֶר תּוֹרָה פְּאֵרְךָ
וְעַל זֶה גַּאֲוָתְךָ.

ד' יִנְקוֹם דָּמְךָ!

בייטש היהודית לפני יובל שנים

1) בית הכנסת; 2) הבית היהודי הראשון ובית הרב הראשון הרב ר' אלימלך גולדברג זצ"ל.

פתיחה

הדברים הבאים מוקדשים לאנשי עירנו יוצאי בייטש, השרידים המפוזרים בכל תפוצות ישראל — ולא נכתבו לשם זכרונות גרידא אף לא לפרסומא בעלמא. אין הכוונה גם להעלות על הניר מה שלבי הוגה ורוחש לגבי עיר מולדתי, להשתעשע במליצות יפות ולהתענג על זכרונות נעימים תוך גיבוב דברים של מה בכך שאין להם לא חומר ספרותי או היסטורי. לא סופר אני ולא בן סופר ולא עולה על מחשבתי אפילו בחלום להיות ל„מושך בעט סופרים". ברם הכוונה האמיתית היא, כדי להראות לאחרים שאפשר להמשיך בדרך זו ולעורר אלה שבינינו המחוננים בכשרון ספרותי לעזור להוצאת „ספר זכרון" על הקהלות שחרבו בימינו. לבי לא נח ורוחי לא שקטה, ובלילה נדדה שנתי מכיוון שהיתה מנקרת במוחי השאלה הכאובה, היתכן? איך זה? הנהיה כזאת? קהלה יהודית — אמנם לא גדולה — עם מסורת מפוארת בת מאתים שנה בערך, שהיתה עיר של תלמידי חכמים, צדיקים ונדיבים, משכילים, שחרבה כליל עם בתי מדרשיה ומוסדותיה, שלא ישאר לה אף זכר כל שהוא?

העדה האילמת היחידה למה שהיה הוא „בית־העלמין" אשר עם צאת היהודי האחרון מבייטש נמסר השריד הזה לידים זרות ל„שמירה". ומי יודע, אם לא בקרוב „המקום הקדוש" הזה שדה יחרש.

הטרגדיה האיומה של החורבן הנורא לא רק שאינה פוסקת מלצרוב בלב, אלא היא מעמיקה ונוקבת יותר עם התרחקותנו מזמנה. כי כיצד יכולים אנחנו לתת שהקשר עם העבר שלנו ינתק כולו, כאילו אדישים ומתכחשים אנו למקור ממנו ינקנו. ואני אך ורק לשם שמים מתכוון להציב „יד ושם" מצבת זכרון לעיר

מולדתי האומללה שהיתה פעם קהלה קדושה בייטש, ושמתי לנגד עיני את דברי חכמינו ז״ל „במקום שאין אנשים השתדל להיות איש״ ומוטב להוציא אפילו דבר שאיננו מתוקן כל צרכו — מאשר לא כלום. ואם ימצא מישהוא שגיאות וטעויות ואפילו עובדות שאמיתותן מוטלת בספק, יבואו אחרים ויתקנו, יעשו הגהות, ויבררו את האמת. וסלח לי קורא נכבד — על שאני מעיז להביא לדפוס דברים שהם אולי לפי דעתך דברים של מה בכך מבחינת התוכן והלשון, אני רוצה לפרסם „דברים כהויתם״ בפשטות כמשמעה כאיש המדבר אל רעהו וישמשו דברי „כדוקומנט״ עממי שיצא מידי בלתי מומחה, אבל מפי עד ראיה ושמיעה לצורך חקירה וליבון משפטי — היסטורי, למה שעוללו לנו הצוררים ימ״ש. צו השעה, להציל מה שעוד אפשר להציל ואין בודקין בשעת השריפה.

ל„ספר זכרון״ יש חשיבות רבה מאד, קודם כל בשבילנו אנשי בייטש הניצולים, המפוזרים בארבע פנות העולם, והוא צריך להימצא בבית כל אחד מאתנו, כדי להתייחד עם נשמות הקדושים פעם בשנה ב„יום הזכרון״ אשר ייקבע על ידינו. אמנם אנחנו שבורים ומדוכאים מהאסון הגדול והנורא שכמוהו לא נשמע מיום שנברא העולם, ובכל זאת טעמנו עמד בנו ורוחנו לא נפגם. ויודעים אנו להעריך ולהוקיר את רוח קדושינו שמתו מות גבורים על קידוש השם ועל קידוש האידיאלים הנשגבים של היהדות הנצחית המסמלת את „סבל הגלות״ מכאן ו„חבלי הגאולה״ מכאן.

יתר על כן: משום חשיבותו היתרה צריך „ספר הזכרון״ להשאר לדורות הבאים כ„ספר מחאה״ וזעקה גדולה על שבר בת עמנו ל„עולם הנאור״ האכזרי והפושע אשר ראה בדם־קר את ההשמדה ההמונית של ששה מליוני יהודים מבלי להגיב על זה, מצפונו לא זועזע ופניו לא האדימו מבושת, ובהנאה סדיסטית מלא את פיו מים כאילו לא קרה דבר. ספרי זכרונות כאלה צריכים להופיע למאות ולאלפים על כל מקום בו דרכה כף רגל יהודי ולהביע על ידי זה את מרירותנו ואת זעם המוני ישראל בתפוצותיו נגד האחראים לטבח ונגד אלה שבפסיביותם נעשו שותפים להם.

נשמיע את צעקותינו ותגובותינו בכח המוסרי שבידנו, עד שיזדעזעו הרוצחים השפלים ויועמדו בפני כס המשפט של ההיסטוריה; כדי ש„אות הקלון" לא יסור ממצחם ושישארו לחרפה ולדראון עולם — כי עם שאינו מרגיש בכאבו ואינו יודע להרים את קולו בשעה שדשים וקורעים את בשרו במסרקות ברזל — סימן רע לו. ביטוי קולע לכך נתן „אחד העם" באמרו „ארץ כי תחרב והעם עודנו מלא חיים וכח יקומו לה זרובבל, עזרא ונחמיה והעם אחריהם וישובו ויבנוה שנית; אך העם כי יחרב מי יקום לו ומאין יבוא עזרו?"

„ספר הזכרון" צריך לשמש אזהרה לנו ולדורות הבאים אחרינו, שלא ישכח אף לרגע את הפשעים האכזריים והמתועבים האלה. צו התורה שנשמע מלפני שלשת אלפי שנה „זכור את אשר עשה לך עמלק" צריך לעמוד תמיד נגד עינינו, כי הוא שעמד לנו להתגבר על הקמים עלינו ובכחו מתקיימים אנו עד היום וחותרים לביסוס חירותנו במדינת ישראל.

הזעם והמרירות של עמנו נגד שונאינו בנפש צריכים להתגבר מיום ליום ולא יפוגו אף לרגע! הרוצחים המגואלים בדם קדושינו עודם מסתובבים בעולם הגדול ונהנים מחופש גמור מבלי לבוא על עונשם; חוצפתם עולה מעל לכל דמיון ואין הם מראים אף שמץ של חרטה על מעשיהם המתועבים, וטרם עלה בדעתם להשיב את הגזילות של הרכוש והקנינים היהודים ליורשם החוקי. ומשום כך יהדד באזנינו ללא הרף הצו —

„לא תשכח"!!!

תעודתו של „ספר הזכרון" זה וכיוצא בו היא, להנציח את הקהלות היהודיות, תולדות התיסדותן והתפתחותן הכלכלית והתרבותית, מוסדותיהן הדתיים והסוציאליים, כדי שישאר „דוקומנט" לדורות הבאים ול„שופטי העולם". תהי זאת תעודה אשר תנקר את עיני עמי העולם ותראה בעליל, ש„כאן" לא היו „קהלות של צוענים" ואנאלפאבתים, כי אם אנשים בעלי תרבות ואידיאלים אשר שאפו לקדמה לאומית־אנושית ולהטבת מעמדם ועתידם. בבתי הכנסת והמוסדות שלהם

לא היה מקום לשירים מנוולים כמו „הורסט וסל" וכדומה. בתי זימה ומרתפי זוללי בשר אדם וסובאי דם לא טפחו ידם, על מרום קדשם היה חרות תמיד לנגד עיניהם האזהרה של „לא תרצח", אשר במשך אלפי שנים רסנה את האינסטינקט הבהמי של האנושות לבצע את תאוותה השטנית ו„התורה" הזאת היתה ה„חטא היחידי" שבגללה התנקשו בנו באכזריות.

החלק השני של ספר הזכרון יהיה רובו ככולו מוקדש להנצחת הקדושים בתאורים ובתמונות של הרגעים האחרונים בשעה שנפחו את נשמותיהם הקדושות ב„שמע ישראל" על שפתותיהם.

ובזה נמלא חוב קדוש לגבי קדושינו ונציב ציון נאה לנפשות קרבנות השואה הרבים — בלבבות רבים.

המפעל הזה צריך להיות „גרנדיוזי" הדור בחיצוניותו ובאיכותו המעוררת כבוד והוד, מבלי לשים לב להוצאות הגדולות הכרוכות בדבר.

אל תחוסו על קרבנות הכסף והזמן! כי קרבנם שהביאו הם, הוא יותר גדול לאין ערוך!...

והעוזרים בממונם ובהדרכתם והן בהערותיהם תבוא עליהם ברכה.

קצת היסטוריה

היהדות הגליצאית היתה, כאילו מחולקת לשני גושים, מזרח ומערב גליציה, ההבדלים שביניהם כמעט לא היו ניכרים, ובכל זאת צהובים היו זה לזה ומתנצחים בקנאתם — קנאת סופרים — אלה ממזרח, הקרובים למרכז הגדול הנקרא „יהדות המזרח" ומושפעים מהם ומקבלים את תורתם והשכלתם ע"י צינורות הישירות מהאוצר הרוחני הגדול שלהם. לעומת אלה ממערב התהדרו בתרבות האליגנטית שלהם השופעת מרוח „מערב אירופה". כמובן שבנקודות השוכנות במרכז גליציה, שעליהן השתייכה גם עיירתנו בייטש, נוצרה, מעין מזיגה של מזרח ומערב והמזיגה עלתה יפה. יהדות בעל־ביתית, תורנית עסיסית, מנומסת, מעורבת עם הבריות וערה לכל דבר המתרחש בעולם הרחב בכלל ובעולם היהודי בפרט.

לפי האגדה — העיירה בייטש, עתיקה מאד, ובה גרה המלכה הפולנית „יאדביגה" לפני כשמונה מאות שנה והעיירה נחשבת לעיר קדושה לנוצרים. על זה מעידות בניני הכנסיות הגדולות — עתיקות היומין — לשני צדי העיר והפסלים מעשי אמנות עתיקה הנושאים שמות תנכיים, שהועמדו מסביב הכנסיה כעין „שומרי החומות" ומפילים חתיתם על ה„מאמינים" ורגש הסתייגות ודכאון ליהודים. חוץ מזה ישנם עוד מסביב בנינים עתיקים ובין אלה מגדל בן עשר קומות בערך בטבור העיר העושה רושם מוזר על העוברים ושבים. מאשר ולבנינים העתיקים האלה כמעט שלא היתה דריסת רגל ליהודים, התרקמו מסביב להם אגדות שונות.

שמעתי פעם מפי אחי יהודה ז"ל, שבמועצת העיר נמצא לוח זכרון שבו כתוב שלפני מאתים שנה בערך היתה הכניסה לעיירה בייטש אסורה ליהודים, ובגורליצה השכנה גר אז יהודי ת"ח ושושלת

יוחסין בשם ר׳ פנחס תאומים־פרנקל ז״ל חתנו של ר׳ נתן בליק מגורליצה שבא מעיר ברסלו, בן הרה״ג הנודע ר׳ ברוך תאומים־פרנקל ז״ל בעהמ״ס „ברוך טעם״ חותנו של הצדיק האדמו״ר מצנז זצלה״ה רב בלייפניק שגזעו מגיע עד רש״י הקדוש. היהודי היה בר־אוריין ומשכיל, בקי בשפה הלטינית שהיתה אז השפה הרשמית של הממשלה, והתושבים הפולנים ששפת לטינית היתה זרה להם, ובשביל זה היו נזקקים לר׳ פנחס הנ״ל שיסדר להם כל עניניהם בממשלה והשתדלו שר׳ פנחס הנ״ל יקבל רשיון לגור בעיר בייטש והוא היה היהודי הראשון שם. לו שלש בנות ומהן הסתעפו המשפחות הראשונות שבבייטש, הראשונה משפחות וואגשאל — גולדברג — בלום — בורגניכט — וויינברגר. השניה משפחות זיסקינד — שפילמן. והשלישית בליק — גולדפינגר — געטץ.

חתנו הראשון של ר׳ פנחס ז״ל היה ר׳ ישראל וואגשאל ז״ל מעיר ליזנסק בן למשפחה מיוחסת ולמדנית טיפוסית, נין ונכד לר׳ יצחק חריף זצ״ל מדרוהוביץ וכפי שמוסרים מתייחסת המשפחה להרמ״א זצ״ל. (אגב, לפי שמועה מפי אבי זצ״ל, היה אחיו של ר׳ ישראל ר׳ הלל וואגשאל ז״ל, היה בן דורו ובן עירו של האדמו״ר המפורסם ר׳ אלימלך זצלה״ה מליזנסק, היה תמיד בלכתו לבית הכנסת, עושה קפנדריה ע״י רחובות צדדיים כדי שלא להפגש עם הרבי — וכנראה. שבודאי היה ממתנגדי החסידות. אבל ההתנגדות לא ארכה ימים, כי חלק גדול של משפחת וואגשאל מתייחסת לנכדי האדמו״ר זצ״ל, הנ״ל).

חתנו של רבי ישראל וואגשאל ר׳ אלימלך גולדברג ז״ל, שימש כרב הראשון בעיר בייטש שלא על מנת לקבל פרס וביזמתו הוקם בית הכנסת הראשון בבייטש ונוסדה הקהילה עם מוסדותיה. בניו ובני בניו תלמידי חכמים ועסקנים מפורסמים. וכדאי להזכיר את בניו ר׳ יהודה ז״ל (אבי זקיני מצד אמי ע״ה) שמת בדמי ימיו בשנת השלשים וחמש לחייו, תלמיד חכם ואיש אשכולות, אציל הרוח, אהוב לבריות ואהוב למקום. אחיו הצעיר ר׳ שמואל זיינביל גולדברג ז״ל שגר בקולבוסוב — והתחתן במשפחת אפשטיין הידועה מריישא (רזעשוב) — איש דגול, בעל צורה, מפורסם בתור תלמיד

חכם, בעל הגיון בריא וחבר מובהק של גדולי הדור שבגליציה. וביחוד חבר נאמן וידיד נפש להרב הגאון פאר הדור ר׳ מאיר אראק זצ״ל רבה של בוצ׳אץ ובסוף ימיו בעיר ואם בישראל טרנוב המעטירה ושנתן ידו לעזרת הדפסת ה„ספר חסידים״ עם הערות והגהות לר׳ שמואל זיינביל הנ״ל בצרוף הקדמה והערותיו הוא, ואחרי שיצאו לאור שתי גליונות דפוס נעכב המשך ההדפסה מסיבות טכניות ופיננסיות. ובינתיים רכש לו הרב ראובן מרגליות שליט״א את זכות הדפסת הפירוש של הרב אראק זצ״ל ונדפס בהוצאה שלו של ה„ספר חסידים״. נוסף לזה השאיר ר׳ שמואל זיינביל גולדברג ז״ל פירוש והערות על הירושלמי שהפליא את כל המעיין בו. כדאי לציין את ההערה שלו בירושלמי שנשלח לי ע״י אבא זצ״ל ונדפס בירחון התלמודי „המאור״ גליון ב׳ שיצא לאור אז בברלין. ושעשה רושם עצום על המעיינים בו.

„בירושלמי רפ״ה דפסחים וז״ל: אריב״ל תפלות מאבות למדו אב בית דין עכ״ל. שלש התיבות האחרונות אין להן ביאור. והק״ע מחקם והפ״מ מקיים הגירסא ע״ש שדבריו דחוקים. ויתכן לומר, כידוע דרך הירושלמי להביא כל הסוגיא ממסכת אחרת, אף שאין כל השקלא וטריא שייכת לענין המדובר בו. והנה בירושלמי ברכות פ״ב ה״א מתחילה הסוגיא: ריב״ל אמר תפלות מאבות למדו, ואח״כ מביא שם המ״ד כנגד תמידין תקנום ושקיל וטרי שם באריכות ובסיום הסוגיא מביא המעשה של ר״ג ור׳ יהושע, ומסיים ומינו אותו (את ראב״ע) אב בין דין. ולאשר לא רצה הירושלמי להעתיק את כל הסוגיא הארוכה, נתן רמז שסוף הסוגיא דהתם מסיימת בתיבות אב בית דין. וניכרים דברי אמת״

וכפי שהודיע לי אבא זצ״ל עמדה המשפחה במשא ומתן עם הדפוס והוצאת ספרים של האחים ראם בווילנא להכניס את פירושו בין מפרשי הירושלמי ומחמת המאורעות העולמיים האחרונים לא יצא הדבר לפועל וחבל על דאבדין.

הבן השלישי של ר' אלימלך ר' יצחק ז"ל השאיר אחריו בן דגול, ששמו יצא לתהלה למרחקים ר' יעקב גולדברג ז"ל, משכיל, תלמיד חכם, בעל מוח חריף ומבריק, סופר ועיתונאי ידוע, כלכלן מפורסם שהתחשבו במאמריו הרבים בחוגים הפרלמנטריים שבאוסט־ריה, עסקן ציבורי למופת, ראש הקהלה וסגן ראש העיר בייטש — למרות שאחוז היהודים היה קטן מאד ונבחר למשרה הזאת ע"י התושבים הלא־יהודים שכיבדו אותו מאד. ניהל במשך דור שלם את עסקי הקהלה והעיר, לבו — לב זהב ונדיב, היה ער לכל עניני הכלל והפרט של העיר ותמיד היתה ידו פתוחה לעזרת הנדכאים וקשי רוח.

כשהופיע ד"ר הרצל ז"ל על הבמה התמסר בהתלהבות לרעיון הציוני, היה חבר ל„חובבי־ציון", אבל בתור פוליטיקן־ריאלי התנגד באופן חריף לפוליטיקה הלאומית בגולה מסוגם של ד"ר שטראוכר ואדולף שטנד, הוא ראה בזה סכנה גדולה למעמד היהודים בגליציה, אבל בסוף ימיו שינה את דעתו, ושילם במיטב בריאותו ובחייו בעד שגיאתו הפטלית. אחרי המלחמה הראשונה כשהפולנים קבלו את עצמאותם והאנטישמיים מכל המינים הרימו את ראשם וגם בבייטש עלה לגדולה האנטישמי הידוע לשמצה פוסיק ימ"ש, הוא כלה בו את חמתו. ראשית מלאכתו, שם אותו במאסר, כדי להראות את נחת זרועו ליהודים שנואי נפשו, כי ידע כי עם זה נוגע הוא בבבת עינם של היהודים שבעירנו. וזה השפיע על גופו הצנום והחלש ורוחו הציק לו עד שנפל למשכב ואחרי ימים לא רבים נפטר לעולמו והשאיר חלל ריק ואבל כבד על העיר מבלי למצוא את תמורתו, יהי זכרו ברוך.

הקהלה הצעירה והקטנה הזאת שבהתפתחותה ההומוגנית והחד־משפחתית היתה אולי נידונה להתנוונות, כמאמר חז"ל „אם אין קמח אין תורה" כי תכונתה של המשפחה המיסדת של עירנו היתה למדנית־רוחנית והיסוד הכלכלי שלה היה מבוסס על אדמת טרשים והתקיימה רק על ה„מסחר הקמעוני" ו„בתי מרזח", אבל הודות לזריקת הדם המבריאה והחדשה שקיבלה עיירתנו ע"י כח חדש שנזרם לתוך עורקיה ע"י משפחות מסונפות שבאו להסתופף בצלה

והתפתחות העיר התקדמה באופן פתאומי במובן הכלכלי עד שנודעה בכל הסביבה „כי יש שבר בבייטש" וזה הניע משפחות שלמות של הסביבה לקבוע משכנם בתוכה והמצב החומרי של העיר התבסס והיא נעשתה לחי הנושא את עצמו.

אחד הראשונים — הזכור לשבח — שנתן את הדחיפה הנועזה הזאת לעירנו, היה ר' אברהם שטיין ז"ל, יהודי פקח, בר־אוריין וסוחר חרוץ, הוא ובניו ובני בניו, כולם סוחרים בעלי מרץ ויזמה, שאחרי ימים לא הרבה נתפרסמו ל„גבירים ונדיבים", שההצלחה האירה להם פנים. במיוחד יש להזכיר את בנו ר' נטע שטיין ז"ל „הגביר" של העיר „בהא־הידיעה", בעל אחוזות גדולות, נשא בעול העיר ונדבן ידוע, חסיד מקורב ונכבד בחצרו של האדמו"ר מבעלז. גיסו ר' יעקב קורץ ז"ל, סוחר מנוסה ובעל מקצוע לחמרי בנין וברזל וסיטונאי של קמח שהשביר במשך שנים את בייטש וכל הסביבה.

ואמנם עוד בימי ילדותי נדמה היה לי, כי איזו התחרות חשאית שררה בין המשפחות הוותיקות והחדשות, קנאה והתחרות היתה מקננת ביניהן וכל אחת השתדלה להתנשא על חברתה בכדי לקבל את ההשפעה על העיר והשלטון במוסדותיה, עד כמעט סוף מלחמת העולם הראשונה, היה כעין חרם חשאי ולא התחתנו זו עם זו, ועם תום המלחמה נפלו המחיצות והתפתחותה של העיר קבלה תמונה אחרת, ובכוחות מאוחדים התקדמו בכל המובנים. הפרנסות שרובן כמעט שעמדו על „כרעי תרנגולת" התבססו לכל ענפיהם באופן פרוספיריטי אף צעדו בתום המלחמה בשקידה לקראת ההתעסקות בטכניקה המודרנית, בתוך זמן קצר הוקמו בתי חרושת שונים וסדנאות וכל מיני בתי מלאכה. ושגשוגה של העיר התפתחה בקצב מהיר, היו גם כאלה שחפשו את מזלם במעמקי האדמה כי בסביבת העיר נמצאו מכרות נפט וכדומה ואפילו חקלאים מנוסים היו בבייטש.

גם במובן הרוחני־התרבותי התקדמה עירנו, הוקמו מוסדות חינוכיים למופת, וביחוד התלמוד־תורה — שהרב הגאון ר' מאיר שפירא זצ"ל נתן את ברכתו בשעת הנחת אבן הפנה — ואשר עליו היתה תפארתם וגאוותם של יהודי בייטש.

בצעדי צב — אבל בטוחים — הלכו אנשי בייטש החרוצים לקראת אשרם והצלחתם, אלמלא החורבן הטוטלי שקדמם ובא כחתף והרס באכזריות נוראה את כל עמלם „עבודת נמלים" במשך דורות שהלך לטמיון ונעשה לגל של אשפה.

זכור את אשר עשה לך עמלק. לא תשכח!

אין נאמען פון דער
בייטשער קהלה דריקען מיר
אויס אַ הערצליכען דאנק פיר
אינזערע אמעריקאנער ברידער
אין אינציאטארען
יצחק שטורם
יעקב קריגער
שלמה קלאטץ
אלי' צינגער
יעקב קלאטץ
פיר זייער מיטהילף דעם פלאטץ
פון דער ת״ח אין ארדנונג צו

רבנו ר׳ אהרן הורביץ זצ״ל

רבה של בייטש

הרועה הנאמן לעדתו

רבי אהרל׳ה הורביץ זצ״ל — לדיוקנו הרוחני

כחצי יובל שנים שימש הרב ר׳ אהרן הורביץ בבייטש, וכדי לתת תיאור שלם ומקיף על אישיותו לא תספקנה ידיעותי — וכבר קדמוני אחרים — וחבל מאד שכל מה שנכתב פעם אודותיו לא נמצא לפני ואני רק את זכרונותי שנחרתו בלבי מימי נעורי אשתדל כפי כחי להעלות על הניר על אדם נפלא זה. ואני מודה שאנחנו יהודי בייטש לא הערכנו כראוי את חשיבות אישיותו, כי הגורל עשה משגה פטלי להושיב על כסא הרבנות בעיר קטנה כבייטש שמנתה אז פחות מחמישים משפחות מי שהיה נוצר לגדולות. בדורנו „היתום" הזה היה נחשב לגדול הדור. אין אני רוצה לקחת לעצמי את הסמכות להעריך את גדולתו בתורה אלא לתאר אותו כמנהיג רוחני בעל תכונות פינומינליות שאין למצוא אותם אצל גדולי האדמו"רים. השפעתו על ההמונים ועל הדור הצעיר בפרט היתה גדולה מאד והיו נמשכים אליו כל„אבן שואבת" אם זה היה בשעת התפילה בימים הנוראים, או באמירת „הושענות", בשעת „ההקפות" בשמחת תורה כל הקהל בלי יוצא מן הכלל עומדים כמוקסמים, צפופים ושלובים מסביבו בעת „עבודת הקודש" שלו. בית הכנסת היה מלא על גדותיו ו„עזרת נשים" המתה „ככורת דבורים". מחונן בקול נעים ואדיר עד להפליא כ„שאגת ארי", מראהו משכמו ומעלה גבוה מכל העם, בתנועותיו ופרישת כפיו כלפי העם כאילו היה חובק זרועות עולם. בשעת אמירת „העבודה" ביום הכיפורים לבוש ה„קיטל" של חותנו ה„כהן הגדול" „הדברי חיים" מצנז זצלה"ה, היה ממש ככהן גדול בשעתו.

ומי שלא ראה את ה„ריקוד הקודש" שלו בשעת „ההקפות" בשמחת תורה לא ראה התלהבות כזאת מימיו. זה היה ממש התפשטות מהגשמיות וייחוד הנשמה עם קונה. עטוף בטליתו הגדולה שהיתה מופשלת על כתיפיו היה כמו מרחף באויר על אף היות גופו מוצק וכבד, ההתלהבות היתה עולה מרגע לרגע ממש עד כלות הנפש כשהוא שר בלווית כל הקהל את הניגונים והזמירות „הרופשיצאים" המסורתיים. עוד אני זוכר את חדוות המצוה שתקפה את הזקנים ותלמידי החכמים בשעת ההקפות של הרב זצ"ל כשדמעות גיל נוצצות בעיניהם ושלטה אווירא ממש כבשעת „שמחת בית השואבה" בזמן המקדש.

שלשלת היוחסין של ר' אהרלי זצ"ל מגיעה עד לגדול האדמור"ים רבי נפתלי רופשיצר זצ"ל וכל מידותיו התרומיות של אותו צדיק באו לו בירושה. היה מקבל את כל אדם בסבר פנים יפות וקסם מיוחד של חן ושל פקחות היה מרחף על פניו תמיד, ודוגמת זקנו היה מתבל את שיחת החולין שלו בבדיחה ודברי חכמה. מספרים עליו, כשהיה עוד צעיר לימים בא לאיזו עיר בתור אורח והיה מוזמן לשבת בבית הכנסת של חסידי דזיקוב, הגבאי הושיב אותו ליד „כותל המזרח", אחרי כמה רגעים בא בעל המקום וראה את הצעיר ה„בן־טובים" יושב על מקומו. לא העיז להגיד לו שיעזוב את מקומו, אך לאט לאט דחף אותו עד שהזיזו מן המקום, פתאום התחיל ר' אהרלי' לצחוק בקול לתמהונם של קהל המתפללים, הגבאי נגש אליו ושאל לו על פשר הדבר וענה כמשיח לפי תומו „דער נאאר שטופט מיך"...

נפוצו עליו הרבה אניקדוטות בין המון החסידים שלו, אבל אינני רוצה לתת „טעם לפגם" לאישיותו הנעלה ולדמותו הרוחנית שלו ולא כדאי להאריך בזה.

בסוף ימיו אחרי המלחמה העולמית הראשונה עזב את בייטש מפאת דוחק הפרנסה שלו והתישב בקאשוי בטשכיה ושם נתפרסם לאדמו"ר גדול וקהל החסידים נתרבה מיום ליום. ולמלא מקומו נשאר חתנו הדגול הרב דב הלפרין שליט"א, כעת באמריקה.

אי אפשר לחשוב מה היה צביונה של עירנו מבלי השפעתו של

הרב הגדול הזה. הוא חינך דור שלם ופיתח את חוש היופי, האסטטי והמוסיקלי שביהדות החסידית, הפיח רוח חיים והמתיק את חיי הגלות החשכים של העיירות הקטנות, שהיו מתנוונים מתוך שיעמום וחיים בלי תוכן.

פרשה מיוחדת היו „השולחנות" ו„המסיבות" שנערכו בטוב־טעם בשבתות ובחגים, במיוחד בלילי שבתות ובמסיבות ה„סעודה השלישית" שהיו בהם מעין עולם הבא לנשמה היהודית ולנשמה היתרה. הניגונים ודברי התורה שהשמיע הרב זצ"ל עוררו התפעלות עילאה והתרוממות הרוח. רוב הניגונים החדשים הביא מאחיו הגדול מחצר „דזיקוב" ר' יהושעל'י זצ"ל שהיה מנגן וקומפוזיטור נפלא, ובדורו היו ניגוניו מפורסמים כעין ניגוני „מודזיץ", והרב שלנו היה רוב חדשי הקיץ בחצרו של אחיו האדמו"ר והשתתף ביצירותיו החדשות של „החצר" ובהתקרב ימי אלול היה חוזר לבייטש עמוס ב„רכוש גדול" וההתכוננות לימים הנוראים התחילו במלוא הקצב. „החזרות" על הניגונים עם המשוררים העוזרים היו מושכים קהל רב כיהודים ולהבדיל כנוצרים, שהיו מקיפים את בית הרב שמשם היו בוקעים הניגונים החדשים של התפלות כמו הניגונים הליטורגיים ל„יעלה תחנוננו" „אמנם כן" „מלך עליון" „אין קצבה" וכדומה והיו מקשיבים במתיחות רבה עד חצות הלילה

כשאני רוצה לתאר בדמיוני את השלימות והיופי שביהדות לוקח אני לדוגמא את הרב שלנו מדותיו הנעלות היו למופת ובשביל זה כולם אהבוהו והעריצוהו ואף אחד לא התנגד לו. לציונות — דוגמת יתר הרביים היה מתנגד, אבל לא רדף את הציונים כי אם בדברי נחת התוכח אתם והיה משתדל להשפיע עליהם שיחזרו מטעותם.

אנחנו השרידים יוצאי בייטש זוכרים בהערצה מלאה את דמותו הרוחנית הפטריאכלית של רבנו הנערץ שהאצילה כבוד, הוד ואהבה לכל אלה שהיו נמצאים במחיצתו. טפוס נדיר מהדור הקודם המתמעטים והולכים בימינו אלה ומשאירים בפטירתם חלל ריק.

הרב מרדכי וואגשאהל זצ"ל

פרנס על הצבור

(לדמותו הרוחנית של הרב מרדכי וואגשאהל זצ״ל)

ואמר רבי יוחנן איזהו תלמיד חכם שממנין
אותו פרנס על הצבור, זה ששואלין אותו דבר
הלכה בכל מקום ואומר... וזה שמניח חפצו
ועוסק בחפצי שמים. (שבת קי״ד)

המאמר התלמודי הנ״ל הולם את אישיותו של אבי ר׳ מרדכי וואגשאהל זצ״ל וברצוני לשרטט את דמותו ללא כחל וללא שרק, רק עובדות גרידא כפשוטן אני רוצה לספר ומתוך כך יצא תיאור תמונתו.

לרבי ישראל וואגשאהל הנזכר למעלה היה בן ר׳ פנחס ז״ל וממנו הסתעפה משפחת ה„וואגשאלים״ ע״י ארבעת הבנים ושלוש הבנות. מכל אלו התבלטה במיוחד אישיותו של אבא ר׳ מרדכי זצ״ל. ואם להעריך את פעולותיו רבות הגוונים הרי לכאורה כבן אמנם אינני יכול להיות בלתי משוחד לגמרי, אעפי״כ אפשר לי לקבוע מבלי להפריז, שהוא היה המנהיג הרוחני של בייטש במשך יובל שנים. והוא עם ר׳ יעקב גולדברג הנזכר למעלה השלימו זה את זה ושניהם כאחד פעלו ועבדו לטובת העיר והקהילה, ורבים ראו בהם מעין „עזרא ונחמיה״ בזעיר אנפין של עירנו.

עוד בהיותו צעיר לימים התמסר לתורה בשקידה רבה והיה תלמיד מובהק לחכמי דורו שבגליציה ויצא לו מוניטין כת״ח גדול, ע״ז מעידות התשובות שנדפסו בספר „כנף רננה״ משנות תרמ״ד ותרמ״ו להגאון ר׳ נתן נטע לנדוי זצ״ל רבה של אושפיצין וגם תשובה בספר שו״ת מהרש״ם מברז׳אן זצ״ל בחלק „אבן העזר״.

ועוד בימי בחרותו, נתמנה לדיין ומו״צ בבייטש שלא על מנת לקבל פרס, לאחר שרב העיר ר׳ אהר׳לי הורביץ זצ״ל היה נאלץ מפאת דוחק פרנסתו לעזוב את העיר במשך חדשים רבים. ואז בחרו באבא זצ״ל למלא מקום הרב, ובחירתו היתה מוצלחת מאד והעיר נעשתה לתל־פיות שאליה פנו מכל הסביבה, כי שמו יצא לתהילה בכל הערים השכנות, כגון גורליצה, יאסלו, קרוסנה ועוד. לכל דבר גדול כגון דיני תורה בעניני ממונות, בוררות היה הוא המומחה היחידי כמעט בכל הסביבה והתחבב על כל שדרות העם שנתנו בו אמון מלא בגלל ישרותו והגיון שכלו הבהיר ובשל התמסרותו בכל כחו, ונפשו לא ידעה ליאות כדי להוציא דין אמת לאמיתו להנחת דעתם של כל הצדדים. מימי לא שמעתי שמי שהוא ישא בלבו איזו טינה על אבא זצ״ל על שיצא חייב בדינו. הבינו הכל, כי גדול האיש וכל כוונתו לשם שמים ולהבאת שלום בין אדם לחבירו. אבי זצ״ל לא עשה את התורה קרדום לחפור בו כי את פרנסתו מצא על ידי עסקי המסחר השונים שלו, כגון מסחר ביערות ועניני חרושת. נוסף לכך היה קבלן ממשלתי שמסרה לו עבודות שונות, כגון בנית ותקון גשרי דרכים ורכבת. ובאשר השפה הפולנית היתה שגורה בפיו על בוריה רכש לו אמון רב אצל פקידי הממשלה הגבוהים והיה יוצא ונכנס כבן־בית במשרדיהם, אהבוהו והוקירוהו עד מאד על ישרותו ופקחותו ועל כי היה באמת טיפוס נדיר ומיוחד במינו, אשר הצליח למזג בנפשו הדגולה להיות יהודי חרד, תלמיד חכם וירא שמים דיין ומו״צ ועסוק בהוויות אביי ורבא ויחד עם זה בהוויות העולם כאחד הסוחרים והחרשתנים הגדולים בדורו הוא. אני זוכר, כי לא פעם כשהוא נסע לענין מסחרו לאיזה ימים ובשובו עמדו וחיכו לו ליד תחנת הרכבת בשאלות „איסור והיתר״. ובעוד שהוא עייף מטילטול הדרך לא דחה אותם כי אם תיכף ומיד ענה לכל אחד ואחד וכשלפעמים נזדמנה איזו שאלה חמורה שהצריכה עיון ב„שולחן ערוך״ ונושאי כליו במשך שעות רבות, אז עוד טרם הספיק להסיר את אבק הדרך מעל בגדיו ולטעום דבר מה, אמא ע״ה היתה מתחננת לפניו לסעוד את לבו מאחר שהשולחן כבר ערוך ושהאוכל לא יפוג טעמו, אבל הוא בשלו. וככה היה מניח

חפצו ועוסק בחפצי שמים ונשא בעול העיר במסירות רבה. אבל בזה עוד לא התמצו פעולותיו הצבוריות. הוא שימש מוהל לכל בני העיר וסביבתה. את התפקיד הקדוש היה ממלא בגאון, וכמובן בלי הנאה כלשהי, הניח את כל העסקים הפרטיים ודחה אותם לזמן אחר והיה מדקדק על המצוה שבאה לידו שלא יחמיצנה. העיקרון הזה היה נר לרגליו כל ימי חייו. לפעמים היה לו שותף למצוה הזאת, הוא חברו הקשיש ר' חיים שלמה איצינגר ז"ל, תלמיד חכם חריף, פיקח וממולח, אב בחכמה, ואבא ז"ל היה מכבד אותו ואהבהו אהבה בלי מצרים כאהבה שאינה תלויה בדבר. אבל בהיות שר' חיים שלמה היה תלוי בדעת אחרים בפרנסה שלו, אנין הדעת וחלוש הגוף — לא היה פעיל בעסקנות ציבורית והסתייג מכל ה„כיבודים" והעמיסם על שכם אבא ז"ל והוא נכנע לו כתלמיד היושב לפני רבו. ככה התנהג בכל הענינים. שניהם שימשו „בעלי שחרית" בימים הנוראים. כשר' חיים שלמה לא הרגיש עצמו בטוב או שמצב רוחו לא היה מרומם, היה אבא ז"ל ממלא את מקומו בלי כל פניות ושהיות, — בבחינת אין מסרבין לגדול — התמסר בכל כחו לשרות הקהל, לא היה אצלו שאלה של כבוד או בזיון, רק דאג לשלימותה של עבודת הקודש. כשנזדמנה „ברית מילה" באיזה כפר נידח או יישוב בסביבת העיר לא נסה אבא ז"ל אפילו במחשבה להשתמט, אלא במסירות נפש כחייל נאמן קיבל מיד את תפקידו עליו ואת טלטול הדרך ואף אם היה זה בשבתות וחגים, כדי לקיים מצוות מילה בזמנה. והיה כשהוזמן לברית מילה אצל עני מדוכא לקח אתו במזוודתו את סעודת השבת. כי כך היה מנהגו. כדי שלא לבייש את פשוטי העם שכשרות בביתם היתה מפוקפקת. אם „בעל הברית" היה אמיד, היה מביא עוף חי שאמא ע"ה היתה מכינה לשם סעודת מצוה. ואם עני היה „בעל הברית" הכינה אמא הכל משלה ודאגה גם לסעודת בני ביתו והאורחים. זכור לי, שפעם בעשרה בטבת בימי קור ושלג התמהמה לשוב מ„ברית־מילה", ואני ואחי ז"ל הלכנו לחפש אותו בדרך שעבר בין יערות עד שעה מאוחרת בלילה ומצאנוהו באמצע היער כשהוא רועד מקור, כך מסר נפשו למצוות השם.

מלבד זאת היו לו עוד תפקידים רבים בועד הקהילה ובמועצת

העיר. בכל מקום היה ראש המדברים. לא פעם היה מקדש שם שמים במועצת העיר שרוב חבריה היו נוצרים וחלק מהם אנטישמים מובהקים, וכאיש השולט בלשון הפולנית ידע לכלכל את דבריו שעשו רושם עצום על חברי המועצה ותמיד יצא כמנצח והצעותיו אושרו ברוב קולות. זכורה לי פרשת ה„עירובין" בעירנו, עת שאבא ז"ל הציע למועצת העיר לסדר „עירוב" במבואות העיר והיו צריכים להעמיד את הכלונסאות על־יד הכנסיה הנוצרית, אז קמו כל הצירים הנוצרים ומחו בעוז נגד הצעת אבא ז"ל, כיצד הוא מעיז לחלל את קדושת הכנסיה ולחלל את הגוף הקדוש של הכנסיה במיתקנים יהודיים כגון „עירוב". היה זה באותו הזמן כשהתחיל הרעיון הקומוניסטי להכות שרשים בקרב הנוער הבייטשאי כנוצרים וכיהודים והאינטליגנציה הקטולית התריעה נגד הסכנה שעשתה שמות בעיר וקראו לעזרת היהודים למלחמה נגד „רוח הכפירה". וכאן „מצא בעל חוב מקום לגבות את חובו" ואבא ניצל את ההזדמנות והראה להם את האבסורד במעשיהם בכך שהם מתנגדים לדרישות הדתיים של היהודים, בשעה שאויב כללי עומד נגדנו ורוצה לעקור מן השורש את כל מה שריח דתיות נודף הימנו. בשעת חירום כזאת כל המאמינים באלקים צריכים להתאחד ולכבד זה את זה ולעמוד בפרץ כחומת־מגן ולהשיב מלחמה שערה נגד אויב מסוכן העומד לחרף ולגדף כל אשר בשם אלקים יכונה. הדברים האלה שיצאו מלב כואב ודואב עשו רושם נמרץ על חברי העיריה הקטוליים, שהודו לו על דבריו הנשגבים וענין ה„עירוב" יצא מכלל מחשבה למעשה ונהיה לעובדה קיימת.

תקיפותו של תלמיד חכם

התיאור הבא מראה על תקיפותו ושכלו הבהיר של אבא זצ"ל בדברי תורה, בהוראות איסור והיתר או דין תורה חדר לתוך תוכו של הענין והעלה את האמת. משנתו היתה „קב ונקי" ותמיד כיוון לכוונת „הראשונים" ואם הצליח לחקור ולקבוע את האמת לא היטה ימין או שמאל ולא זז כמלא נימה אפילו אם היה הדבר נגד דעת גדולים.

והיה מעשה, בערך בשנת תר״ע לפני חג הסוכות פנה אחי יהודה ז״ל בהצעה לאבא ז״ל, לשנות את גג הסוכה ובמקום שהגג היה נפתח מן הצד וקשה השימוש בו לשנות שהגג יפתח על ידי צירים משני הצדדים ויעמוד למעלה מן הסכך באמצע הסוכה, ששימושו יותר קל. אבא ז״ל עיין בהצעה הזאת ומצא את הסוכה כשרה בלי שום פקפוק, ורבים מבעלי הבתים של העיר סמכו על דברי אבא ז״ל ועשו כמוהו. ופתאום בערב החג בבוקר בשעת התפילה בביהכנ״ס הביא אחד מ„צורבא דרבנן״ של עירנו הדיין ומו״צ ר׳ יהושע ברנדר ז״ל את הספר „פנים מאירות״ אחד הפוסקים האחרונים ובו כתוב כהאי לישנא „דשומר נפשו ירחק מסוכה זו״. כשראה אבא ז״ל את המאמר הזה נבהל וחשכו עיניו. אבל אחרי עיון רב התאושש ואמר שלפי רש״י במסכת סוכה דף י״ד ע״ב בעל ספר „פנים מאירות״ במחילת כבוד תורתו טעה או שנעלם ממנו דברי רש״י אלה. הדבר יצא מפיו ומיד התלקחה „מחלוקת לשם שמים״, רעשו אמות הסיפים ורעדו קירות ביהכנ״ס וכל הלומדים עם הרב בראש ותלמידי החכמים שבעיר מקטן ועד גדול התריעו והתריזו נגד אבא ז״ל, איך זה מעיז לדבר „סרה״ נגד גדול הפוסקים ולא חסרו זלזולים וגידופים על חשבון אבא ז״ל והוא בשלו אחד נגד רבים. כל ערב החג היתה העיר כמרקחה ובערב בביהכנ״ס אחרי תפילת מעריב התלקחה שוב המחלוקת וכמעט שבאו לידי הכאות, כי קרובי וידידי אבא לא יכלו להבליג על העלבונות והכאב שגרמו לאיש המורם מעם הנדחק אל הקיר ולוחם מלחמת ד׳ בגבורה עילאה למען האמת ושהיה בטוח שיצא כנוגה צדקו. כששככה קצת הסערה וכל הקהל עזב את ביהכנ״ס בצעקות ואיומים, הלך אבא ז״ל הביתה בפחי נפש ובסחרחורת ראש בא אל הסוכה הנעלבת והסתגר בפינה קיצונית של הסוכה כדי לצאת ידי חובת סוכה לכל הדעות. אחרי „ליל נדודים״ הלך שוב בבוקר לביהכנ״ס לעיין בספרי „הראשונים והאחרונים״ אולי ימצא איזה סעד וחיזוק לדעתו, שהיה בטוח באמיתותו, והנה „קרה נס מן השמים״ את הספר הראשון שמצא על השולחן הוא ה„קיצור שולחן ערוך״ לר׳ שלמה גנצפריד זצ״ל עם פירוש „לחם הפנים״

ספר המיועד דוקא להמון עם ד׳ כפי שהוא מעיד על עצמו וש„הלויתנים הגדולים״ מתביישים להשתמש בו. פתח ומצא להפתעתו הגדולה „אוצר בלום״ שאורו עיניו ולגודל שמחתו אין לשער. והנה מה שהביא „הלחם הפנים״ — וכדאי להעתיק במלואו כדי להשיג את גודל שמחתו והשתוממותו כאילו בעל „לחם הפנים״ כיוון לענין המדובר ובא לעזרת אבא ז״ל כדי לחלצו מן המיצר.

בשערי תשובה סי׳ תרכ״ו סק״ו מביא דברי ה„פנים מאירות״ בסוכה שהגג נפתח בענין זה שיש לו באמצעיתו משני הצדדים צירים וכשנפתח עומד למעלה מן הסכך באמצע הסוכה. וכתב ד„שומר נפשו ירחק מסוכה זו״, משום דגג זה הוא נסר הרחב יותר מד׳ אלא שתלוי בצדו. והרי נסרים הרחבים ד׳ אע״פ שהפכן על צדן פסולים משום דנעשו כשפדין של מתכת ע״ש. ולפע״ד במחכ״ת דבריו תמוהים מאוד שהרי רש״י ז״ל ביאר לנו הדבר (בדף י״ד ע״ב) דלפום מאי דס״ד למימר כשהפכן היינו שהפך כולן על צדיהן וסיכך כל הסוכה בהן ולמסקנה דאנחא וכו׳ כתב ונסר א׳ דוקא קאמר. והדבר מוכרח בלשון הגמ׳. שהרי בברייתא איתא שנתן עליה נסר וכו׳ בלשון יחיד ובגמ׳ אמרינן מאי לאו שהפכן על צדיהן בלשון רבים. ומוכח להדיא דבהפכו על צדו אף שהוא פסול מ״מ אינו תופס רק כשיעור צדו שהוא מונח בו ולא שנאמר שנחשב כאילו מונח בכל רחבו וברור מן דין י״ל לפע״ד דכיון שהוא עושה מעשה בידים שפותח את הגג ומסכך בסכך כשר תו ליכא משום גזירת תקרה. עיין מג״א סי׳ תרל״א סק״ח. והנה במדינתנו יש הרבה סוכות כאלו. ולפע״ד אין לפקפק בהם אלא שצריכין להשגיח שיהא הגג עומד בשוה ולא באלכסון.

שוב הראיתי כי הגאון בעל „פנים מאירות״ ז״ל בעצמו חזר בו שם בקונטרס אחרון אות כ׳.

הידיעה על „גילוי האוצר הזה״ נפוצה בכל העיר כהרף עין והנצחון של ר׳ מאטיע וואגשאהל היה ל„שיחת היום״ של כל העיר. כל אלה שערערו ושפכו חמתם עליו באו אחד אחד כמבוישים וברכו לאבא ז״ל על נצחונו הגדול ובקשו סליחתו על שפגעו בכבודו. הרב הציע להזמין את כל הקהל ל„קידוש״ בסוכה של אבא ז״ל כדי לפייסו על העלבונות שגרמו לו. אבל מפאת חוסר מקום בסוכה דחו את ה„קידוש״ ל„שבת בראשית״ ובינתיים ב„שמחת תורה״ נולד הנכד הראשון של אבא ז״ל — הנכד שהיה לשעשוע ולחמדת לבו וחלקו

מכל עמלו, שנתגדל ונתחנך אח״כ במחיצתו של הרב הגאון הגודע ר׳ מאיר שפירא מ״ישיבת חכמי לובלין״ זצ״ל וראו בו ״כוכב עולה״ — והשמחה בשבת בראשית היתה כפולה ומכופלת.

וכדי להשלים את דמותו הרוחנית של אבא ז״ל כדאי לציין עוד פרט אחד: יחסו לארץ ישראל היה חיובי במאה אחוז. מימי נעוריו היה חובב ציון והיה חבר פעיל בחברת ״מחנה ישראל״ מיסודו של ד״ר אברהם זאלץ ז״ל בטרנוב באותה התכנית של ״חובבי־ציון״ באודיסה. וכשיסד ד״ר הרצל ז״ל את השבועון האידי ״די וועלט״ היה מחותמיו הראשונים ותמיד כשהעתון הגיע, היה ״מאורע גדול״ בביתנו. כל המשפחה הקרובים והרחוקים באו לשמוע את דברי הניחומים של ״יוצר הציונות״ ובדמעות של גיל ובהתלהבות היתה אמא ע״ה מקריאה את החדשות מארץ ישראל וע״ד התכניות הגדולות של התנועה הציונית החדשה.

כשעירנו בייטש החלה להתרחב ופנים חדשות באו אליה, אברכים תלמידי חכמים וסתם חסידים קנאים והתחילו לרדוף את הציונים אלו המשפחות הוותיקות שבתמימותם האמינו כי פקד ד׳ את עמו הנדכא והנכאה ואשר העיר ד׳ רוח עמו והעמיד מנהיגים נפלאים שהיו בבחינת ״תינוקות שנשבו בין הגוים״ ושבו אל חיק היהדות ובאמונה שלימה ראו את ה״אתחלתא דגאולה״ — אבל כוחם של הקנאים התגברו מיום ליום והכניעו בלחצם הקשה שבא מטעם הרביים והרבנים על אלה הדוגלים בשם ציון וירושלים. וגם אבא ז״ל אנוס היה לסגת אחורנית והיה בוחר בשתיקה ולא לחוות דעתו בפומבי בענינים אלה. אבל את קשריו האמיצים עם ארץ ישראל לא ניתק והיה לעסקן של קופת רמבעה״נ ועוד מוסדות תורניים חשובים בירושלים ויתר ערי הקודש. התמסר לעבודות אלה בהתלהבות רבה ושמו יצא לתהילה בארץ הקודש ויום יום באו מכתבים ומתנות קודש לעשרות על עבודתו הברוכה למען ארץ־ישראל. פעם עשה גם נסיון — שלא הצליח — במסחר של יינות ארצישראליים, לא לשם רווחים כי אם מתוך חיבת הארץ וליהנות מפרי הארץ שבהם מקיימים את המצוות התלויות בארץ, כגון תרומות ומעשרות וכהנה.

ולעת זקנתו שוב התלקחה בלבו רוח הציונות ואהבתו לארץ־ישראל במלוא עצמתה ושמח שמחה גדולה על שזכה שבנו תקע את יתדותיו בארץ וחסך מלחמו לתמכו ולעודדו כדי שיחזיק מעמד בארץ.

ככה חי איש רב פעלים חיים רב־גווניים יהודיים, היקר שבאדם, שלבו היה ער ופתוח לכל דורש וקשה רוח, ונכון תמיד להקרבה עצמית לטובת הכלל והפרט עד שהגיע לשנות הגבורות זקן ושבע ימים, אבל גם שבע רוגז וצער של תלאות ופגעי הזמן ודאגות הכלל והפרט הצעידוהו אלי קבר. זכות עמדה לו שנאסף אל עמו עוד טרם שהעולם הוצף במבול של דם ונפטר זמן מועט לפני חורבן ביתו והחורבן הטוטלי של קהילתו שראה בה חלום חייו, נפטר באופן טבעי והובא לקבר ישראל בחנוכה תש"ב, טרם בוא השואה. תנצב"ה.

„בית יעקב לכו ונלכה באור ד׳״ סיסמת בית הספר „בית יעקב״ בבייטש.

ואלה הצאן מה חטאו ? . . . נקמת דם ילד קטן, עוד לא ברא השטן . . .

(ביאליק, על השחיטה)

אימת פרעות בבייטש

בסוף המאה התשע עשרה בערך 1895 התקוממו האכרים הפולנים נגד הממשלה המרכזית באוסטריה וכרגיל במקרים אלה היהודי הוא תמיד "השעיר לעזאזל". המסיתים של "מפלגת האכרים" שונאי ישראל מובהקים מצאו כר נרחב לדבריהם בכפרים בין האכרים, קטולים קנאים והמונים חשוכים והפיצו רעל של שנאה נגד היהודים, להרוג ולאבד את היהודים הנמצאים בעיירות הקטנות ולבוז את רכושם ודוקא אלה שהיו רחוקים קצת מהמרכזים היהודים הגדולים קבעו להפתיע את היהודים ביום "שלישי" בשבוע. יום שני שהיה "יום השוק" הקבוע בבייטש היה הומה מהמון גוים, אבל ביום שני המדובר ערב המאורעות היתה העיר ריקה מאדם, כל החנויות והבתים היו סגורים ומסוגרים מיום השבת מאין יוצא ואין בא, כי כל הדרכים היו בחזקת סכנה. עסקני היהודים שבעיר אצו בבהלה לקרוא לעזרתה של האינטלי-גנציה הליברלית שבעיר. אבל זעקת "הצילו" שלהם היתה כקול קורא במדבר, כי יראו מפני המסיתים. הפניות הטלגרפיות שנשלחו בקריאת עזרה לשר המחוז עוכבו ע"י פקידי הדואר, העזרה בוששה לבוא והמצב היה מסוכן מאד, מרחוק נראו המונים מוסתים באים לאלפים עם אתים, קרדומות, קלשונות וכלי משחית שונים כדי להסתער על העיר, והמון "ערילות" מזוינות בשקים ומקלות כדי לזכות בביזה מן ההפקר. ברגע האחרון התארגנה בין יהודי בייטש "הגנה עצמית" עם ר' יוסף אלעזר שפילמן ושני בניו ר' בערל ונפתלי, ר' אליעזר גולדברג ואחרון אחרון ר' בעניע אייכהורן בראשה — זכרונם לברכה. הם אזרו חלציהם בגבורה, הפילו חתיתם על הפורעים, עמדו הכן בקרדומות ואתים בידיהם

בשער לרגע "שלא יבוא". רוב היהודים היו מתחבאים במרתפים — וביניהם כותב הטורים האלה, בן חמש שנים בימים ההם — ופחד של מות הטיל צלו על העיר.

"המלאך המושיע"

מספר חדשים לפני המאורעות בא לבייטש קצין ז'נדרמריה חדש, אף איש אחד לא ידע מה טיבו של האדם הזה וחשבוהו לנוצרי. פעם בשבת, בא לבית הרב בשעת התפלה, נבהלו והשתוממו המתפללים, מבלי לדעת פשר הדבר, אבל מיד הציג עצמו כיהודי שרוצה להתפלל. פשט את כלי זינו העמיד אותם בפינה והתפלל בכוונה רבה: מאז נעשה לבן-בית של הרב ובכל שבת בא בדיוק לתפלה וגם לפנות ערב לסעודה שלישית. בימי הזוועות האלה כמעט שלא התראה עם יהודי העיר כאולי עזבם לאנחות, כי ירא היה שחבריו ידאגו לכך שירחיקוהו מן המקום. הוא תכנן עצות בסתר כיצד לקדם את פני הרעה להיות מוכן לרגע הקריטי ולסכל את מזימות הפורעים. וכן היה. באור ליום השלישי המיועד, ברגע המסוכן ביותר, יצא הוא לבדו בלי פקודה מהממונה עליו ומבלי לגלות את סודו לאחד מחבריו, התיצב במערכה מול ההמון הפרוע שמספריו עלה ליותר משלשת אלפים שהתרכז מאחורי העיר, וכבר נשמעו הפקודות שקבלו ממנהיגיהם, והנה פתאום התחיל הקצין היהודי לירות בתוך ההמון, קמה מהומה ובהלה גדולה ביניהם, בצעקות איומות התפזרו לכל הרוחות ולא נשאר מהם אף אחד.

דבר התשועה הזאת לא נודע עד אור הבוקר. כל הלילה היו היהודים שרויים באימת מות במחבואיהם וכל אחד דאג לגורל האחים שבעיר, חשב שעל פי מקרה או בדרך נס פסחו הפורעים על סף ביתו. בבוקר נתפשטה הידיעה שבאה לעיר יחידה צבאית. לאט לאט יצאו ממחבואיהם ולא האמינו למראה עיניהם. ראו ממש "נס פורים" "נסים מן השמים" שבלילה ההוא לא קרה שום דבר, כמו שכתוב "לא יחרץ כלב לשונו", ראו נסי נסים מבלי לדעת

מהיכן זה בא. כל אחד ראה מחזון לבו למצוא פתרון לחידה הסתומה הזאת, שהשואה שריחפה על כל העיר הורחקה כמו בימי יחזקיהו המלך "ויהי בלילה ההוא ויצא מלאך ד' ויך במחנה אשור... ואמנם הצבא הופיע, והכוונה היתה שקופה לבוא בדיוק "לאחר המעשה"... "כמצילים". אבל המשחק לא הצליח, כי הקצין היהודי סכל את מזימותיהם. הפורעים "הגבורים" נסו מנוסת חרב כעכברים לחוריהם ולא העיזו להוסיף לנסות שוב את "מזלם".

היהודים קבלו את "צבא המצילים" בזרועות פתוחות, בתשואות ובשמחה רבה. פינו את דירותיהם לרווחה, כדי לאכסנם ו"המצילים" ישנו ספונים במיטותיהם של נגידי העיר אכלו ושתו על חשבון היהודים וקבלו מתנות לרוב — שמעולם לא חלמו על זה החיילים הפשוטים במשך שבועיים.

רק אחרי ימים מעטים נודע הדבר, היהודי, קצין הז'נדרמרים, האדם הנפלא הזה היה "המציל" האמיתי, שליח ד' לחלץ את יהודי עירנו מצרה. לאחר זאת שכתגמול למעשה גבורתו זה הפסיד את הקריירה שלו. ואין ספק שקיבל נזיפה מצד "החלונות הגבוהים" והועבר מעירנו למקום בלתי ידוע. יהודי עירנו לא יכלו אפילו להודות לאיש האציל הזה על הצלת העיר. בזמנים אחרים ובהזדמנות אחרת, היה נחשב לגבור לאומי-הסטורי, והיו מתרקמות מסביבו אגדות יפות, אבל מזלו גרם שנשכח כמת מלב, אפילו את שמו לא ידעו רבים מיהודי עירנו.

ככה חלפה דמות נפלאה כחלום יעוף ולא נשאר לה אף זכר כל שהיא. כשיהודי עירנו היו מספרים על המאורעות האלה אחרי שנים מועטות, אמרו פשוטי העם בפשטות ובאמונה שלימה, היה זה "אליהו הנביא", שנתגלם בדמות ז'נדרם, וכך נשארה האגדה הזאת בעיני העם. *)

---

*) הערת ידידי בן עירנו מר פנחס זיסקינד נ"י שבסוף המלחמה העולמית הראשונה הזדמן לרגל מסחרו בסיגריות בעיר בודנבך (שלזיה) נכנס ל"טרפיק" (חנות לסיגריות) ופתאום הכירה בו האשה בעלת החנות שקיבלה אותו בפנים שוחקות ובאדיבות רבה "האם אתה לא מכיר אותי מר זיסקינד?" והציגה עצמה שהיא אשת הקצין היהודי בשם קרוה שפעל פעם

במכוון יש לציין את המאורע הזה כדי שסופרי הימים של זמננו ישתמשו בהזדמנות בתעודה הזאת כדי להראות את שפלותם ונוולותם של העמים „הנאורים והליברלים" לגבי היהודים שהיו תחת חסותם ששמו בטחם עליהם, בהשוואה למאורעות אחרות בזמננו אנו: אפשר להזכיר את המאורעות בארץ ישראל תחת המנדט ואת הפוגרומים בטריפולי ועדן לפי התכנית המחושבת על כל פרטיה ודקדוקיה של כל מיני "המגינים" והאפוטרופסים השקרנים האלה.

והנה עוד פרט אחד שיהודי עירנו ראו בו אצבע אלקים. ראש הפורעים בעיר, טשפנסקי ימ"ש — ראש „מכבי-אש" בעירנו שהכין את עצמו לליל הפרעות והוא עם המטה שלו התכוננו לקבל את פני ההמונים הפורעים ולעמור בראש הקומנדו, מרוב שמחה השתכר בלילה ההוא עד כדי כך שביום ג׳ בבוקר מצאוהו מת באחת הפחתות שבעיר, חבריו ראו בזה עונש מן השמים ואחד אחד השתמטו מהעסק הביש הזה והחבילה נתפרדה.

כן יאבדו כל אויביך ד׳!...

בבייטש שהיה יוצא ונכנס בפנדקו של אביו ר׳ נתן זיסקינד ז"ל, הוא השתומם שאחרי יותר משנות עשרים הכירה בו. קראה לבעלה ושמח מאד לקראתו והחליפו זכרונות מעניינות מבייטש.

שארית הפליטה של בייטש, בעיר וורוצלאב בשנת 1946.

יושבים מימין לשמאל: גב׳ עדר, שושנה קורץ (יוספסטל) ז״ל, שלמה קורץ, שושנה שיינמן (בלום), יהודה ליב בלום, פנחס זיסקינד, גב׳ רטטיג.

עומדים מימין לשמאל: נתן אדר, חיים גרינפלד ואשתו, גב׳ אטינגר, קופל אטינגר. מרדכי רטטיג, שושנה אברהם, ליזר אברהם ז״ל, צבי דב רטטיג, בתו ובנו של פנחס זיסקינד, יאנקא אסט (יוספסטל), אברהם זינגר, יהושע סמואל.

ימי הרינסאנס בבייטש.

בשנת 1903 פרצה בבייטש שריפה גדולה וכמעט חצי העיר היתה למאכולת-אש, יהודי עירנו נתדלדלו אחרי השריפה כי לא היו מבוטחים די הצורך, גם בית הכנסת, המוסד הצבורי היחידי נפל קרבן לדליקה ונשרף גם אוצר הספרים שלו שהקיף ספרים לאלפים, ורק הודות לעוז שלבש ר׳ חיים שלמה איצינגר ז״ל נצלו ספרי התורה וגם החלק העשירי של הספריה. כל אימת שעברו אנשי הקהלה על פני מקדש המעט החרב היה לבם מלא דכאון ודכדוך לראות את בית הכנסת בחורבנו ונפשם דאבה להתיחד עם קונם בבתים פרטיים, ורק לאחר שבועות מספר התאוששו בני הקהלה בהשתתפות אחינו יוצאי עירנו היושבים באמריקה וביחוד בני משפחת קלאץ, התעוררו לפעולה מתוך מאמץ כביר להקים את הריסותיו של בית הכנסת ולבנותו מחדש. וגדולה היתה השמחה, שהקיפה את יהודי בייטש לראות את בית-הכנסת שוב עומד על תילו ובנוי כמו רמים, וכשנערכה התפלה החגיגית במעמד נהדר בשבת הראשונה לחינוכו של בית הכנסת, דמעות גיל נוצצו בעיני כל. אבל השמחה לא היתה שלימה, והיא היתה מהולת תוגה למראה הריהוט הפרימיטיבי והתחליף הירוד של שולחנות וספסלים עשוים פשוטי כלי עץ, וקרשים בלתי מתוקנים כראוי. הספריה שפיארה במשך דורות את קירות בית-הכנסת נצטמצמה בקרן זוית והכילה רק שרידי ספרים, בודדים, קרועים ושרופים למחצה ולרביע. המחזה הזה היה ממש נוגע עד הלב. ובמיוחד הנוער בני עשר עד חמש עשרה שנה היו אלה שלא יכלו להבליג על הכאב ועלבון התורה ובית הכנסת והם שהתעוררו למעשה רב. הצעירים האלו קמו ויסדו את החברה

"תפארת בחורים" שהיתה למופת למוסדות אחרים שבאו אחריה. מטרת האגודה היתה להקים מחדש את הספריה, ולא עברו ימים רבים, והארונות הגדולים שנבנו בתוך הקירות נתמלאו שוב ספרים יקרי ערך והחיים הרוחניים נתחדשו כמקדם. תסיסה רבה קמה אז בין הצעירים האלה של חברת "תפארת בחורים", כל ספר חדש שנתוסף לבית הכנסת היה למאורע, והם התענינו וטפלו באהבה ובמסירת נפש בספרים שנרכשו מחדש. התעוררותם זו של הצעירים שמשה דחיפה לתנועה תרבותית גדולה, שהשפיעה רבות על הדור הבא. עיניהם של צעירי עירנו, שנתחנכו ברובם על ברכי התורה והמסורה, נפקחו והתחילו להתענין ולהתעמק במחקר היהדות. קמה קבוצה אינטליגנטית שהיתה בנותנת צביון לעיר כולה ועליה נמנו העסקן הצבורי הנודע, אחד מנכבדי הקהלה וראשיה, ת"ח ומשכיל, בקי בהויות העולם, בעל הגיון בריא ואיש האופי המוצק ושכל בהיר ר' יעקב קורץ ז"ל, ר' יעקב גולדברג הנזכר למעלה ואחיו ר' ישראל והמשכיל ת"ח והוגה דעות שקיבל השפעה מספרי הרמב"ם והאבן עזרא ר' מאיר וגשל והצעיר שבחבורה ר' בן-ציון קליין משכיל בר-אורין. שדבריו היו נשמעים בענין רב, כולם זכרונם לברכה. אלה היו מתאספים מדי פעם בפעם בעזרה או באיזה פנה של בית הכנסת והתווכחו על ענינים העומדים ברומו של עולם, על כל המתרחש בעולם הגדול ובעולם היהודי בפרט אנחנו הצעירים היינו מתאבקים בעפר רגליהם ושתינו בצמא את דבריהם, שנאמרו בטוב טעם ובהגיון כעין ויכוח אקדמי. בין הצעירים שבחבורה כדאי להזכיר את מר יעקב גץ מר משה שפילמן וגיסו מר חיים וייץ ז"ל ובמשך הזמן נתווספו עליהם אברכים שונים שבאו מן החוץ, לומדים ובעלי השכלה. החוג התרחב גם מבחינת איכותית והשפעתם היתה ניכרת זמן רב בעירנו. אלה היו ר' אלימלך שנדורף חתנו של השו"ב ומנדל וסרמן חתנו של ר' חיים אנגלהרד, שהיו החלוצים הראשונים של השפה העברית החדשה בעירנו, וביזמתם חתמנו על העתון העברי הראשון "המצפה" שיצא לאור בקראקוי. פעולה זו היתה "הסנונית הראשונה" שהביאה את ההשכלה העברית לבייטש והחל המרוץ אחרי הספרות

העברית המודרנית מסוגם של אחד העם, מנדלי, פרץ ושלום עליכם ותלמידי תלמידיהון, הונח היסוד לספריה עברית מודרנית, שהיתה לתל-אור במשך שנים רבות ושמשה כאכסניה לספרות העברית והיהודית החדשה שאליה פנו ממרחקים כדי ליהנות ממנה.

בתקופה ההיא חגג הרב שלנו את חתונת בתו השלישית, החתונה הזאת היתה למאורע גדול בבייטש, כל העיר התכוננה במשך חדשים רבים לחגיגה הגדולה שנחוגה ברוב פאר והדר שהיתה בבחינת "עין לא ראתה", ההתענינות והתכונה היתה רבה מאד מאשר שהחתן בא ממרחקים, מרוסיה, מפולין המרכזית, ממשפחת האדמור"י „אלכסנדר". בפעם הראשונה ראתה בייטש יהודים חסידים בתלבשתם המוזרה וכמעט אכזוטית בשביל אנשי עירנו, במצנפותיהם ושטריימליהם שלא כמנהג גליציה. והחתן עצמו ר' ישראל יצחק המכונה גולדמן, היה אדם מצויין להפליא, צעיר אציל נפש, בעל תכונות ומדות תרומיות, שכולו אומר כבוד, יודע פרק בניגון וכנר נפלא, תפלתו נשמעה כעין — שירת מלאכים. ידיעותיו ביהדות ובעולם הגדול הפליאו את כל אחד מאתנו וכלנו ובפרט הצעירים שבנו, היו נצמדים ומדובקים לאישיותו שהיתה שופעת אור וזוהר על עירנו, „דרך החיים" שלו היה מושך בחבלי קסם את כל אלה שנמצאו בקרבתו במידה שקשה היה להפרד ממנו.

למרבה הצער לא ארכו ימי שבתו בעירנו, כי בגלל ענינים משפחתיים, עזב אותנו. אבל השפעתו היתה ניכרת עוד זמן רב בין צעירי בייטש. העדרו מתוכנו של האדם הנפלא הזה היתה הולכת ומורגשת מיום ליום והתחילה התרוצצות בעיר כבשעת בין מלכא למלכא.

לא ארכו ימי "בין השמשות" אלה, והנה הופיע צעיר אקדמאי בשם זיגמונד מרגונובסקי ממשפחת מתבוללים וותיקים שגרו בפרבר העיר מעבר לנהר "רופה — זאלאוויע" — גיסו היה העו"ד ד"ר מרווין הידוע, מזכירו ויד ימינו של ד"ר לוינשטין בלבוב — מנהיגם של הפולנים בני דת משה ועורך העתון שלהם. — הצעיר הזה היה נחשב בעיני יהודי בייטש ל"חצי משומד"

כי לא היתה לו שום שייכות ליהודים, התחבר תמיד עם האינטלי-גנציה הפולנית שבעירנו ואפילו עם האנטישמיים שבהם; זיקתו היחידה ליהדות שפעם בשנה ביום הכיפורים היה בא בלווית הוריו לבית הכנסת, שהה כחצי שעה ונעלם מיד לחבריו הנוצרים, ובשעת "נעילה" חזר כדי ללוות את הוריו הביתה.

ופתאום בבוקר לא עבות אחד התחיל להתקרב אל צעירי עירנו ופנה אלינו — לתמהוננו הגדול — בשפת ז׳רגונית עסיסית, שהיתה זרה לו עד עכשיו ושאל אם יש בינינו היודעים על התנועה הציונית, כשענינו לו בחיוב, שמח עד מאד והציע לנו התחברותו אלינו כדי ליסד אגודה ציונית בעירנו. אנחנו לא האמנו למשמע אזנינו כיצד הפך פתאום את עורו. ומרגע זה פנה הוא באמת עורף לחבריו הנוצרים — לתמהונם הגדול שלא ידעו פשר הדבר — והתדבק אלינו באמונה ובהתלהבות רבה ונשא הרצאה לפנינו על תכניותיו. הוא היה מאושר למצוא בנו חברה נאמנה לאידיאלים שלו ואנחנו על שמצאנו חבר פעיל ומסור לציונות, בן אדם בעל השכלה גבוהה, שיודע לכלכל את דבריו בטוב טעם, נואם מצוין, ולהפתעתנו הנעימה שמענו שיש לו ידיעה רחבה ביהדות. את התנ"ך כמעט ידע על פה ושלט בשפה והספרות העברית על בוריה, לאשרנו לא היה גבול, ניגשנו תיכף לעבודה, יצרנו את ה"פאריין" הציוני הראשון בבייטש, שכרנו חדר והעבודה התחילה במלוא הקיטור, מכירת שקלים ואוסף כספים ל"קרן קימת", מר מרגנובסקי הבטיח לנו גם את התקציב הראשון לזמן מסויים בעד ה"פאריין", חתם על כל העתונות והירחונים הציוניים שהופיעו אז, ונערכו על ידו שיעורים לעברית ולספרות והרצאות על הפרובלימות המנסרות בעולם הציונות. החיים בבייטש קבלו צורה אחרת, חדוות החיים של צעירנו יצרה מהפכה וההתלהבות הלכה ועלתה לשלהבת גדולה. הרעיון הציוני כבש את הלבבות והיה מחולל נפלאות. האספות והנשפים שנתקיימו מזמן לזמן היו מושכים אורחים רבים מכל הערים שבסביבה ועשו רושם רב על כל התושבים היהודים והנוצרים כאחד. הנוצרים הביטו עלינו בקנאה, ולא הבינו את השינוי הפתאומי במהלך רוחם

של היהודים, שעד עתה השפילו והכניעו עצמם לכל פרחח נוצרי שהיו משתחווים ומתרפסים בפני "הפריץ" עד לגועל נפש. והנה פתאום רואים את היהודים מדברים על הציונות בגאווה לאומית. מי לא זוכר את הרופא וראש העיר ד"ר קטינסקי ימ"ש וזכרו שהיה המלך הבלתי מוכתר ובעל שלטון בלי מצרים בבייטש, מושל בכיפה ומטיל אימתו על כל העיר וכל אחד השתדל להיות מעושי רצונו ופקודתו, אבל מה נבהל הוא ויצא ממש מכליו בשמעו על הנעשה בעירנו ע"י התנועה החדשה של הציונות ואפילו על היהודים שהיו עבדים נרצעים לו, חשד בנטיותם לציונות — בהזדמנות זו, כדאי להרים על נס את היהודי הגא, חבר מועצת העיר ר' צבי הירש ברגלס ז"ל שיצא אז חוצץ והתריז נגד ראש העיר האנטישמי — למורת רוחם של יתר חברי העיר היהודים שפחדו לפגוע ח"ו בכבודו של ראש העיר ולהעלות את חמתו של העריץ. ואמנם לא ארכו ימי "ירחי הדבש", כי התקרבו הבחירות לפרלמנט האוסטרי והתחילה המלחמה מפנים ומאחור על הציונים.

המחוז שלנו שהיה המבצר של המפלגה הליברלית הפולנית, שעד עכשיו לא העיזה ההנהלה הציונית בגליציה להעמיד את מועמדיה לבחירות בשל האחוז הקטן של היהודים ובפרט של הציונים. אבל הפעם החליטה לנסות את כחה. ברשימה הופיע הקנדידט העסקן הציוני הידוע ד"ר סירופ מנייסנץ, מצד הפולנים הופיע אחד מהמכובדים שבהם מנהיגם הנודע פרופ' יאבורסקי מקראקוי, והמלחמה היתה כבדה, כי רוב היהודים היו תלויים בחסדם של תקיפי הפולנים שהיו מאיימים בסנקציות כלכליות כי היו כמעט רוב היהודים הקרתנים נתונים לחסדם של הפקידים הפולנים. מי ברשיון ל"טראפיק" ל"בית-מרזח" ומי בעבודות ממשלתיות, ובפרט שרופא העיר היה המפקח הסניטרי והבריאות ובסמכותו אפשר היה להעניש את כל מי שהיה חשוד בעיניו בתור ציוני — בעד עבירה כלשהיא. אפשר איפוא לשער באיזה מצב היו נמצאים אלה הציונים הצעירים כשהיו נרדפים על צאוורם בשביל האידיאלים הלאומיים שלהם ורבים מאתנו ירדו למחתרת לא מפחד הגוים כי אם מפחד ההורים ובני המשפחות שהיו מלאי פחד פן

יתנקמו בהם הגויים, "ציוני" במשפחה היה נחשב בעיניהם ל"אסון" כי זה היה עלול להמיט רעות וסבלות אין קץ.

הבחירות עברו, ושככה הסערה, אמנם לא הביאו לנו את הנצחון, אבל למדנו הרבה, עמדנו בנסיון הקשה, יצאנו ממלחמת הבחירות מחושלים בהשקפתנו, נתעשרנו בטכסיסי מלחמה ותעמולה ובהכרה מלאה המשכנו בעבודות הציוניות ביתר שאת וביתר עוז, היא נתנה לנו תוכן לחיינו וסיפוק נפש, התחלנו בעבודה רוחנית-תרבותית, ערכנו שיעורים לעברית העמקנו בעיונים בשאלות הציונות והלאומיות והיהדות בכלל. באותו הזמן נתבשרנו על דבר יסוד של אגודת "השחר" בגליציה התיכונית, ארגון צעירים עברים שהוציא לאור ירחון עברי שבו השתתפו טובי הסופרים הצעירים — הידועים גם בישראל — משה רוזנפלד, יצחק לופבן, דב קמחי ועוד. בועידה הראשונה ברײשא השתתפו צירים גם מעירנו החברים מרגונובסקי יעקב גץ ז"ל ויבל"ח מר שמואל זיסקינד ויהודה שפילמן—הנמצאים כעת בישראל — מר זיסקינד שאחרי התלבטיות שונות החליט לנסוע לארץ ישראל וזה נחשב למאורע חשוב שעירנו זכתה ל"חלוץ" הראשון בכל הסביבה. לאחר הרפתקאות רבות במשך שנתיים נאלץ לעזוב את הארץ ולחזור לבייטש, שובו עשה רושם רב בעירנו והתכוננו לקבלת פניו, כי בפעם הראשונה ראינו יהודי ארצישראלי מודרני בתלבשתו כעין סופר או מורה עברי. אוירה דארץ ישראל שינתה את פרצופו מקצה אל הקצה, דיבורו בשפה עברית חיה וצחה הפליא והקסים את שומעיו. הרצאתו בחג הפסח אז בבית הכנסת על החיים הארצישראלים היתה מרעננת ומשיבת נפש לכל אחד מאתנו, וראינו בזה נצחון גדול של הציונות על שבארץ ישראל מתרקמים חיים חדשים לאומיים על יסודות חזקים ובריאים, ואמונתנו בציונות שוב התחזקה בלבותנו ונעשתה ל"מגדל אור" בחיינו הגלותיים ותקוה בשביל כל קשי רוח שנמאסו עליהם "חיי הגלות". אבל מאידך התעורר גל של מחאות והתנגדות מצד החרדים על התנהגותו של מר זיסקינד, שפרק את עול היהדות בפהרסיא למורת רוחם של אלה הציונים הדתיים שפגיעה ביהדות הדתית היתה "כמדקרות חרב" בלבם. מתנגדי הציונות קבלו בזה "נשק יעיל"

כדי לנגח את הציונים התמימים שכוונתם היתה לשם שמים ומעשיהם על ״טהרת הקודש״ כדי שיכלו להציג כדוגמה את ההישגים ופרי עמלה של הציונות בארץ ישראל. ״מלחמת הדת״ ניטשה במלא עוזה בעירנו וידם של מתנגדי הציונות על העליונה, אלה השתלטו בבתי הכנסת ומשם הסתערו על קומץ הציונים שנאחזו ״בקרנות המזבח״ והשיבו בקשיות עורף מלחמה שערה.

אחרי התיעצות בינינו החלטנו מטעמים ״איסטרטגיים״ לעשות ״נסיגה״ מבית הכנסת, והתאספנו מזמן לזמן בבנק של ר׳ מנדיל וינברגר ור׳ אלימלך נוסבוים ז״ל, שמנהלו מר בן-ציון קליין ז״ל, אחד הצעירים המשכילים אז בבייטש, שכל תורתו והשכלתו שאב מסבו הגדול ר׳ יצחק שאול ז״ל, ״נחבא אל הכלים״ היה ואף איש לא ידע אופן לימודו, ידיעותיו בתורה ובחכמה היו מפליאים את כל אלה שבאו אתו במגע, והיה מעין „גילוי אליהו״ וכולו היה „סוד כמוס״ ואפילו את נטייתו לציונות היה מסתיר מעין כל והיה נחשב לאחד ממתנגדיה, אבל בן לילה נהפך לאחר, התחיל לקרב אליו את הצעירים ״חובשי בית המדרש הנרדפים״ ולגלגל אתם שיחות בתורת הציונות, ממקור לא אכזב ״כמעין המתגבר״. כל הידיעות הפוליטיות והכלכליות של הציונות נתקבלו ממקור ראשון, לפעמים היה מודיע לנו דברים שאין מגלין אלא לצנועין; והמקום הזה שימש זמן רב לאכסניה נעימה לחוגנו המצומצם.

מאורע גדול בחיינו — שיצרה מהפכה שלימה בעירנו עם בוא הכרוז הראשון על יסוד התנועה של ״המזרחי״ בחתימת רבנים גאונים גדולי התורה והיראה. הכרוז הזה פיאר זמן רב את כותל המערבי של בית הכנסת ובחרדת קודש קרא כל אחד את הדברים הנלהבים שעשו רושם עז על נער וזקן. מתנגדי הציונות נדמו ולא הרהבו עוז בנפשם לדבר סרה על הדברים הנחצבים מלהבות אש קודש ומאז יצאנו למרחב, כי רעיון ״המזרחי״ שיצא אז מבית היוצר, מחוללה ומטפחה של תנועה זו, היתה למאורע חשוב ברחוב היהודי והאיר את שמי היהדות השרויים בחשכת האפלה הגלותי ונעשה לכח דינמי ומתווה דרכים לחיים חדשים. דבריה (ד דגושה ופתוחה) הלהיבו בנאומיהם המתובלים

במאמרי חז״ל ובדברי היסטוריה את ההמונים, וחצעירים שבהם מצאו ברעיון המזרחי את תוכן חייהם.

על הימים האידיאליים המאושרים האלה בימי נעורינו אפשר להסתכל לאחור מתוך גאוה ומתוך כיסופים וגעגועים לימים שחלפו. בזמנים שהרחוב היהודי היה מפולג רק בשני כיוונים „ציונות ומתנגדיה״, המושג ״ציונות״ היה נעלה על כל, המאחד והמרומם את כל אלה הדוגלים בו, הציונות המקורית שלא ידעה כל שם לווי, היינו של מפלגתיות או דתיות, היתה סמל היהודי המקורי ששרשו נעוץ בידיעת התנ״ך, התלמוד ונושאי כליהם ובהיסטוריה היהודית. המלים ״דת״ ״אורתודוכסיה״ היו מושגים בלתי מובנים לנו. ״החזון הציוני״ היה מושתת על היהדות השרשית והמסורתית אשר שבתותיה ומועדיה על כל חומרותיהן וסייגיהן ההלכתיים נתנו התחזקות ורוממות רוח, ישר. את גבו השחוח של כל יהודי מעול וסבל הגלות ונעשה בתוך תוכו לבן-חורין לגמרי על אף ההשפעה וההשפלה מבחוץ.

התנועה התפשטה כנהר שוטף, חובקת זרועות עולם. היהדות חחרדית מהטיפוס הישן שחרתה על דגלה ש״חדש אסור מן התורה״, הסתנוורה מאור וזוהר השמש העולה מהמזרח; ובמסע הנצחון של הציונות והמזרחי לקחה עירנו חלק רב בו ונחשבה לאחד המבצרים החזקים של הציונות בגליציה.

המלחמה העולמית הראשונה ומוראותיה.

״מוט התמוטטה ארץ, נוע תנוע ארץ כשכור וירעשו מוסדי ארץ״ בדבריו אלה של ישעיהו הנביא מוצאת התקופה ההיא את ביטויה; הורגש כי ימי פורענות, סבל וצער ממשמשים ובאים על העולם בכלל ועל עם היהודי בפרט וימים מועטים לאחר פרוץ המלחמה התקרבו כחתף מוראותיה של המלחמה על כל פגעי הלווי שלה לשערי עירנו, האויב הסתער והתקרב אליה במפתיע ובמהירות מסחררת.

תיכף התארגנה ועדה לשעת חירום בראשותו של העסקן העירוני הידוע ר׳ יעקב גולדברג ז״ל ובאסיפה דחופה שהתקיימה בערב בבית הכנסת בהשתתפות של כמעט כל אנשי העיר דנו בכובד ראש ובשיקול דעת רציני כיצד לקדם את פני האויב. נתקבלו החלטות שונות שנשארו תלויות באויר, כי מיד למחרת היום התרוקנה העיר מתושביה היהודים. כולם — מלבד קומץ אנשים בודדים — לקחו את מקל הנודדים בידם עם קצת מטלטליהם החיוניים ביותר ועזבו בחפזון רב את העיר לכל עבריה המערביים לאשר נשאם הרוח. בעגלות שבורות למחצה שנרתמו לסוסים עייפים וחולים — כי את הסוסים החזקים והבריאים גייסה הממשלה לצבא — שרכו את דרכם בדרכים משובשות ע״י גייסות הצבא, בימי הסתו בין כסא לעשור, רעבים וקפואים מקור, כי הלחם וכל הצרכים החיוניים אזלו מכבר מן השוק. מצבם של המוני הנודדים האלה היו ללא נשוא וללא משל, כי מיום התאחזותם של יהודי גליציה במקום גלותם זה לא היו במצב כזה ואין סימן וזכר למנת סבל

כזאת בהיסטוריה של חיי עמנו בפולין. אמנם, מצבם תמיד היה בכל רע, סבלו מכל מיני פורעניות ואסונות שנגרמו ע״י שונאיו המושבעים והיה עליהם ללחום בחרוף נפש למצוא את מטה לחמם, אבל עקירתם של קהילות שלימות ממקומותיהם תוך עזיבת חילם ורכושם כקנין שאין לו בעלים, היה נחשב אז לאסון הרת תוצאות קטסטרופליות. נוסף על כך השתררו יאוש נורא וחוסר תקוה על יהודי העיר שנמלטו על נפשם ותעו בדרכים לא דרכים ללא מטרה ברורה ומבלי לדעת אנה פניהם מועדות ואיפה ימצאו להם מקום לקבוע שם דירתם. קבוצה של עשרות נפשות אלו חתרה בנדודיה לגבול ההונגרי שהיה די רחוק מחזית המלחמה, כי כל אחד ידע שהמערכה הכבדה העיקרית וההתנקשות בין הצבאות היריבים תהיה נטושה בין הערים בייטש וגורליצה. בערב יום הכפורים תרע״ד, הגענו לעיר הגבול הראשונה ההונגרית, עיר קטנטונת ועניה, תושביה היהודים קבלו אותנו באדיבות מרובה וברגש של רחמים לאסון אחיהם, פינו את דירותיהם כדי לאכסן אותנו ולמען יאפשרו לנו לנוח קצת מטולטולי הדרך הקשה. את תפלת יום הכפורים ערכנו בו במקום בתחינות ובבכיות פולחות את האויר וכמעט שהשלמנו עם מצבנו כי תושבי המקום דאגו מעט לאספקת מזוננו וגם לקורת גג לראשנו; והנה למחרת יום הכפורים קבלנו פתאום פקודה ממושל המחוז לעזוב תיכף ומיד את המקום מטעמים איסטרטגיים. לא נשאר לפנינו ברירה אחרת אלא מיד לטעון את חפצינו על העגלות ולרתום את הסוסים ולעזוב במהירות את המקום בלווית שוטרים וז׳נדרמריים מזויינים שפקחו עלינו בשבע עינים עד שהתרחקנו מן העיר. וככה שרכנו את דרכנו עד שהגענו בערב חג הסוכות לעיר גבול די גדולה לאלקים — במושגנו אז — יהודיה אמידים וגם עשירים רבים ביניהם, רובם אדוקים באופן מופרז בעניני היהדות המעשית ולעומת זה לא הצטיינו במיוחד במידותיו של אברהם אבינו, הביטו עלינו כעל קומץ פליטי גליציה כעל פליטים ״נחותא דרגא״ שקבלו ענשם והצדיקו עלינו את הדין. בדכאון רב עברו עלינו הימים הראשונים של חג הסוכות; והנה לאשרנו הגדול נתבשרנו ביום השני לחג על נצחון גדול של האוסטרים בחזית

המלחמה, כי האויב פנה עורף ונס מנוסת בהלה עד לעבר הגבול וכמעט כל גליציה המזרחית טוהרה מהאויב וכולנו נשמנו לרווחה, ומיד ביום הראשון של חול המועד סוכות נעשו ההכנות כדי לשוב הביתה. שוב טוענים את העגלות ושורכים דרכנו בשמחה ובשירה ובמצב רוח מרומם חזרנו לבייטש. גם מזג האויר השפיע לטובה והנסיעה נהפכה לטיול עד שהגענו לעבר הגבול ונתגלה לעינינו החורבן על כל מוראותיו. שקענו בבוץ וברפש עד הברכיים שהשאירו הגייסות משני הצדדים, ולפעמים לא יכולנו לזוז במשך שעות רבות ובאפיסת כוחותינו הגענו בליל הושענה רבה. אחרי טלטולים נוראים למחוז חפצנו: והנה החורבן עלה על כל דמיוננו, אין בית שהפרוץ לא היה מרובה על העומד. נעקרו הדלתות והחלונות, הכל נשדד ונשבר לרסיסים, הבתים שמשו ארוות לסוסים והזבל נצטבר עד לצאור. הושבתה "שמחת החג" כי המצב היה נורא ואיום, עבדנו עבודת פרך למעלה מכוחותינו כדי לפנות את הלכלוך והריח הרע שנצטברו בדירותינו ולסדר את בתינו למצב מינימלי ופרימיטיבי בשביל "יציר-חי" ולאפשרם שישמשו מחסה וקורת-גג לראשנו. עייפנו עד לאפיסת כוחותינו האחרונים. נוסף לזה הטיל הממשל הצבאי גזירות משונות שהשפיל את רוחנו עד עפר. נעשו סריקות וחיפושים בבתינו וכל דבר קטן ומועט עלול היה לשמש עילה ותואנה לחשור בנו למרגלים ולאיים עלינו במשפט צבאי. החיים של אזרחים פשוטים היו תלוים מנגד והיה כפשע בינם ובין המות. אחרי ימים מספר הוקל קצת המצב ובה במדה שהחזית זזה קדימה מזרחה, כן נגולה המעמסה הכבדה מעל לבנו ונשמנו לרווחה. במשך שבועיים התחילו החיים להכנס למסלולם הרגיל. והנה בבוקר לא עבות אחד שוב אזעקה, האויב הצליח לתקוע מחדש טריז בחזית ובכוחות חזקים וחדשים הסתער על כל החזית והבקיע אותה במהירות כה רבה עד שבמשך שתי שעות היתה כל העיר בתנועה והתחילה חנדידה הגדולה שארכה יותר מארבע שנים עד גמר המלחמה.

בזה נסתיימה תקופת הזוהר הטרום מלחמתית של בייטש. המים הזידונים שהציפו את עירנו וסחפו את כל הרכוש, דניידי

ודלא ניידי והרחיקו את כל תושבי היהודים ופיזרו אותם למקומות שונים של אוסטריה הרחבה, בוהמיה ומורביה. אף אחד מן הגולים לא היה יכול להכות שרשים בארצות גלותם החדשה ולהסתגל לחיים החדשים שם. קבלו על עצמם את סבל הגלות וחיי צער והסתפקות במועט, מהתמיכה הזעומה שקיבלו מממשלת אוסטריה וחכו בסבלנות למעלה מן המדה עד שיעבור הזעם, כדי שיוכלו לשוב ולהתנחל מחדש בעיר מולדתם האהובה. אפילו הצעירים שבהם, שאצלם ההסתגלות יותר קלה, לא הושפעו מתרבות האירופאית שיהודי המערב ברוב חסדם התאמצו לזכותם בה, כי רוח היהדות והציונות אשר קננה בלבם בכל שנות חייהם בבייטש סככה עליהם, ודחו את טובת מארחיהם. אחרי ארבע שנים כשנגמרה המלחמה שבו כולם לבייטש שלמים בגופם וברוחם והתחילה תקופה חדשה. אמנם שובם לבייטש לא היה רפודת שושנים ומצב הרוח לא היה כל כך מרומם, כי דרכם היתה מלאה ״קוצים וברקנים״, התחיל מאבק קשה ומסובך עם השלטון החדש של הפולנים הקיצוניים הלאומניים של הגינירל האלר ימ״ש. אולם בכל זאת, אחרי שעבר השלטון לממשלה לגיטימית ומסודרת נשתנה המצב לגמרי וחיים תקינים נכנסו למסלולם הרגיל. התרקמה תקופה חדשה, שבמשך זמן קצר נתנה אותותיה לטובה, הרדיפות פסקו, המצב הכלכלי הוטב ונעשה למבשר שנות גאות וקוניוקטורה.

התקופה החדשה, שארכה שתי עשרות בשנים התפתחה לחיים מאושרים בשביל יהודי בייטש בכל המובנים — הסוציאליים והרוחניים. במשך התקופה הקצרה הזאת הוקמו בבייטש מוסדות חינוכיים למופת, התלמוד תורה — שהרב הגאון ר׳ מאיר שפירא זצ״ל נתן את ברכתו בשעת הנחת אבן הפנה — היה לגאוותם ולתפארתם של יהודי בייטש עליו. מוסדות כלכליים שונים נוסדו לעשרות שהרימו את קרן המעמד הבינוני וכו׳. גם החיים התרבותיים והחברותיים קבלו צורה ואופי של קבע.

אחרי שנות טלטולים וחיים ארעיים בנכר חשבו יהודי עירנו באמת שבאו אל המנוחה ואל הנחלה, שכחו בחזון הציוני שהיה פעם מעוז נפשם. ״הצהרת בלפור״ היתה כעין ״שעשוע ילדים״

שאינו נוגע להם ושמו מבטחם לדברי רהב של ממשלת הפולנים ולהתרברבות והתנפחות של הליגיונרים שלה.

ושוב באה ההיסטוריה ללמדנו שכל אלה הטובות וההצלחות המאירות לעמנו בגלות הן תמיד לנו לרועץ ולמקסם שוא, עושה בנו שמות (ש פתוחה) ואוכלים אותנו בכל פה.

ועל זה אמר החכם "טוב פת חריבה ושלוה בה, אמר ר' יוחנן זו ארץ ישראל, שאפילו אוכל אדם בה פת במלח בכל יום ודר בתוכה זוכה לעולם הבא, מבית מלא זבחי ריב זה חוצה לארץ שהיא מלאה חמסים וגזילות". (ילקוט שמעוני משלי י"ז)

בקש יעקב לישב בשלוה קפץ עליו רוגזו של אותו רשע ימ"ש.

היה היתה פעם עיירה בייטש — מעט הכמות ורב האיכות — ואיננה עוד...

יתגדל ויתקדש שמיה רבה...

״הקדיש״ הראשון והאחרון אחרי ״המבול״...

ע״י שארית הפליטה שעסקו בלקיטת עצמות הקדושים שהיו פזורים בסביבות בייטש
והביאון לקבר ישראל.

עומרים: חיים שטורם ז״ל, יעקב אנוך, משה וורגר ז״ל (נפל במלחמת השחרור בכפר עציון)
ש. קורץ, י. געץ, ל. רוזנברג, לייב בלום. — א. זילברשטין, אברהם קורץ, אברהם זינגר.

הרה״ג הצדיק רבי מאיר שפירא זצ״ל מלובלין
לביקורו בבייטש לרגל הנחת אבן הפנה של הת״ת.

שמואל פאוסט
בני-ברק, שכון ה׳

הרה״ג ר׳ מאיר שפירא זצ״ל והתלמוד תורה שבבייטש.*)

אני — כותב הטורים האלה — ואחדים מתלמידיו המצויינים שבבייטש של הרב שפירא זצ״ל, ר׳ פנחס ב״ר יהודה וואגשאל ז״ל, ר׳ בן-ציון ב״ר עקיבא וואסרמאן ז״ל, ר׳ מנדל ב״ר אברהם סאמועל ז״ל, ר׳ אלישע ב״ר מנדל וויינברגער ז״ל, והבחור ב״ר אברהם געללער ז״ל, נסענו לסאנוק לרב שפירא בתור משלחת להזמינו לחגיגה של הנחת אבן הפנה לתלמוד תורה שבבייטש, הרב זצ״ל הוציא ממגרתו מברק — שזה עתה קיבל מהרב יצחק מאיר לוין גיסו של האדמו״ר מגור שליט״א, בו נתבקש הרב לבוא מיד לוורשה לרגל הבחירות למועצת הקהילה שם. אחרי שיקול קצר החליט הרב זצ״ל לקבל את ההזמנה לבייטש ולהרב לוין השיב שענין הת״ת של עיר בייטש הקטנה עולה בחשיבותו — ללא ספק — על עניני הקהלה שבוורשה הגדולה.

בשעה שהרכבת המיוחדת הגיעה לבייטש היה בית-הנתיבות הומה מהמוני אנשים. ילדי בתי הספר וגם ילדי בתי הספר הנוצרים התאספו בבגדי-חג ויצאו בתהלוכה עם הכרזות שונות לכבוד האורח הרב הדגול שהיה אז גם ציר הסיים הפולני.

הגרף סקשינסקי שיגר במיוחד עגלות פאר לכבוד האורח, אבל סירב לנסוע בהן והעדיף ללכת ברגל יחד עם הקהל בערך שני קילומטרים עד למרכז העיר תחת חום לוהט ומסך של אבק מחניק.

מיד עם בואו לאכסניה — אצל כותב הטורים האלה — הכינו לו ולמקורבים שלו ארוחת צהרים, לארוחה זו הסבו בערך שלשים איש. השוחט המקומי ר׳ ישראל אהרליך ז״ל, הראה לו את הסכין

---

*) פרטים והערות מעניינים ואופייניים מאחד המיסדים ומפעילי העסקנים החשובים של הת״ת שבבייטש ר׳ שמואל פאוסט שליט״א לרגל הנחת אבן הפנה של הת״ת בהשתתפותו של הגאון ר׳ מאיר שפירא זצ״ל.

כנהוג כשחכם בא לעיר. תלמידי חכמים שבעיר הציעו לו אחד אחד את שאלותיהם וקושיותיהם בשעת הסעודה וקבלו את פתרונם בו במקום. עוררו ודנו בדבר האפוטרופסות של בנין הת״ת בכדי שלא ישלטו על הבנין אנשים בלתי הגונים, בעלי דיעות נפסדות. מנו מיד וועדת נאמנים למוסד הת״ת את הרב הגאון רבה של טרנוב ר׳ מאיר אראק זצ״ל, הרה״ג רבה של סאנוק ר׳ מאיר שפירא זצ״ל, והרה״ג רבה של קראסנא ר׳ שמואל פיהרר זצ״ל.

אחרי הסעודה נהרו תושבי שעיר, אל המגרש של התלמוד תורה ששם הוקמה במה מפוארת עם הכרזות שונות לכבוד האורח החשוב. הראשון שקיבל את פני הרב זצ״ל היה ראש הקהלה ר׳ יעקב גולדברג ז״ל ואחריו מ״מ הרב ר׳ מרדכי וואגשאל ז״ל שאמר במלים קולעות ונרגשות: ״חזית איש מהיר במלאכתו לפני מלכים יתייצב, מאן מלכי רבנן״...

לאחר הברכות עלה הרב זצ״ל על הבמה ובהרצאה שארכה ארבע שעות בערך הלהיב את הקהל שהיטו אוזן להקשיב ולשמוע במתיחות את דברי הרב הנפלאים שנאמרו בבהירות, בעמקות ובהגיון רב.

דבריו הראשונים היו: שלשת אלפים מאתים שלשים ושש שנים עברו מאז מעמד הר-סיני ואנו כאז וכתמיד מושפעים מהמפנה הגדול שחל בהיסטוריה היהודית בקבלת התורה.

מובא בגמרא במס׳ שבת דף ק״ל: פעם אחת גזרה מלכות הרשעה גזירה על ישראל שכל המניח תפילין על ראשו, ינקרו את מוחו והיה אלישע מניח תפילין ויצא לשוק וראה קסדור אחד רץ מלפניו ורץ אחריו וכיוון שהגיע אצלו נטלן מראשו ואחזן בידו א״ל מה בידך אמר לו כנפי יונה. פשט את ידו ונמצאו בה כנפי יונה. לפיכך היו קוראין אותו אלישע בעל כנפים. מאי שנא כנפי יונה דא״ל, ולא א״ל שאר עופות משום דדמיא כנסת ישראל ליונה.

ונשאלת הקושיה: למה רץ אלישע מלפניו ולמה נטלן ואחזן בידו ולמה דוקא כנפי יונה?

כידוע, יונה מסוגלת — בניגוד לשאר העופות — לעוף במקרה של עייפות בכנף אחד בלבד, כל זמן שישראל ישב לבטח על

אדמתו הוא היה — כשאר העמים — בעלי שתי כנפים: כנף מדיני-ממלכתי וכנף רוחני-תורני. מאז חורבן ביהמ״ק הלך עם-ישראל לגולה עם כנף אחד בלבד — הכנף הרוחני, היות הכנף המדיני-ממלכתי נשמט ונשבר.

והקסדר עומד ותוהה במה כוחו של אלישע גדול כ״כ, בכדי להמרות את גזירת המלכות?

אבל אלישע רצה בזה להראות באופן מוחשי והפגנתי כי הכנף היחידה שנותרה לנו מאז חורבן הבית ושאנו מעופפים עליה הוא הכנף הרוחני כלומר התורה שעליה אנו מוסרים את נפשנו וגאוותנו על היצירה הגדולה של התלמוד בבלי והמדרשים וכהנה שנוצרה דוקא בגלות בבל ובגליות אחרות.

מכאן, עבר הרב שפירא זצ״ל לבנין בית המקדש ככתוב במלכים א׳ סימן ה׳ ״ויצו המלך (שלמה) ויסיעו אבנים גדולות אבנים יקרות ויכינו העצים והאבנים לבנות הבית וכו׳״ ולבסוף כתוב: ״והבית בהבנותו אבן שלימה מסע נבנה״. נזכר שלש פעמים אבנים, אלה הם הנותנים והתורמים לבנין בית המקדש, ״אבנים יקרות״ אלה הנותנים ברצון טוב ובשמחה את חלקם לבנין ביהמ״ק. ״ויסיעו אבנים גדולות״ אלה שבקושי רב נתנו לבנין בית המקדש, היה צורך לחרוש ולעבוד קשה אצלם כדי להוציא מהם את מס תרומותיהם.

״והבית בהבנותו אבן שלימה מסע נבנה״ כשבית המקדש עמד על תלו היה שלום ושמחה וברצון טוב לכולם.

וכאן הכריז הרב שפירא זצ״ל:

״ש ט י י נ ע ר ר י ר ט א י י ך...!״

*

וכך המשיך הרב שפירא זצ״ל, טווה רעיונות על גבי רעיונות מסביר ומוכיח על חשיבותם של מוסדות התורה בחיינו הגלותיים ושאנחנו — כמו בכל הדורות — מצווים ועומדים להמשיך בשרשרת הזהב הקשורה בערכים הרוחניים והנשגבים של נביאינו וחכמינו הקדמונים ז״ל. כי זהו תוכן חיינו ונשמת אפינו, עד ביאת גואל צדק בב״א.

אוירה חגיגית ורוח מרוממת שררה בעצרת הקדושה הזאת. כל הנאספים התלהבו מדבריו החוצבים להבות אש קודש והקמת בנין התלמוד תורה הובטחה באותו מעמד ע״י התרומות וחמרי-בנין שזרמו כנחל שוטף.

בערב נערכה סעודת-מצוה גדולה בביהכנ״ס הראשי ברוב פאר שהשתתפו בה כל העיר מקטן ועד גדול והאורחים שמחוץ לעיר. במצב רוח מרומם שרו ורקדו ונהנו מסעודת-מצוה זו עד אחרי חצות הלילה, בהשתתפותו של הרב שפירא זצ״ל שנדב מכיסו חבית בירה ל״תיקון״, וכשניגש אליו אחד מצורבא דרבנן שבעיר, ר׳ משה הירש ניימאן ז״ל וביקש ממנו ״תיקון״ גם בשביל ביהמ״ד שלו — השני שבעיר — השיב לו הרב זצ״ל בהלצה, כתוב ״העוסקים בצרכי ציבור באמונה — אנו מתפללים — שהקב״ה ״ישלם שכרם ויסיר מהם כל מחלה״, למהז יען שעסקנות באמונה משאירה לו ״מחלה״, אבל אתה, תלמיד חכם ובר-שכל גדול, אין לך צורך ב״תיקון״...

המאורע הזה של הקמת בנין הת״ת נחרת עמוק בזכרונם של אנשי בייטש והיתה לחוויה נהדרת ונעימה ובלתי נשכחת בלב כל אלה שלקחו חלק בהבנותו.

ילדי התלמוד תורה של בייטש.

ישראל איסר הרץ
מגורליצה

יירית אבן הפנה לתלמוד תורה בבייטש.

גדול תלמוד תורה מבנין בית המקדש.
גדול תלמוד תורה יותר מכבוד אב ואם.
גדול תלמוד תורה יותר מהצלת נפשות.
גדולה תורה יותר מן הכהונה ומן המלכות.
(מגילה ט״ז אבות פרק ו׳)

אנשי בייטש ידעו להעריך נכונה את דברי חז״ל אלה. הם השכילו להמחיש בעין את משמעותה של התורה ולהגיע למעמד של התרוממות הרוח בעת חגיגת מצוה של הנחת אבן היסוד לבנין תלמוד תורה שהתקיימה באסרו חג שבועות תרפ״ד למחרת קבלת התורה.

יום גדול היה, היום הזה בתולדותיה של בייטש. כל העיירה לבשה חג, הרחובות מקושטים בסיסמאות תורניות, שערי כבוד הוקמו פה ושם לכבוד האורח הדגול הרב הגאון ר׳ מאיר שפירא זצ״ל (מיסד ישיבת חכמי לובלין). המון רב זרם לתחנת הרכבת עוד משעות הבוקר המוקדמות, לקבל את פני הגאון זצ״ל שעמד להגיע לעיר ברכבת מיוחדת שהועמדה לרשותו מטעם השלטונות הפולנים.

אין לתאר במלים את המעמד המרומם הזה: כשהתקרבה הרכבת עם הרב הגאון שפירא זצ״ל פרץ ההמון הנלהב ובראשו קרואי העדה בשירה אדירה וברקודים חסידיים. התהלוכה עברה למרכז העיר עם הרב הגאון בראשה והיתה זאת הפגנה תורנית, קידוש שם שמים ברבים.

במה מקושטת הוקמה במקום שנועד להנחת אבן הפנה. הרב הגאון חבוש ״קולפק״ לראשו עטוף טלית, כולו קורן אור, עלה על הבמה ופתח את החגיגה בדברים היוצאים מן הלב והנכנסים אל הלב.

בקול נרגש הכריז על מעמד זה כעל ״מעמד הר סיני״.

רטט של קדושה עבר על הקהל שעמד דום והאזין לדברי הגאון דברים החוצבים להבות אש. הגאון בראותו את התכונה החגיגית של אנשי בייטש, יראת הכבוד והחבה היתרה שהם מיחסים למפעל הקדוש הזה, הקמת תלמוד תורה, הכריז באופן ספונטאני — ״מעמד הר סיני״.

אין ספק שאין הגדרה יותר מתאימה לביטוי רגשי הקהל במעמד זה באמרתו זו של הגאון זצ״ל.

המקהלה בנצוחו של מר קלגסבלד (כעת חזן העיר בני ברק) תרמה הרבה בשיריה הנעימים למצב רוח מרומם זה.

זכו יהודי בייטש להיות לשיחת היום, לעורר קנאת תלמידי חכמים בערים הסמוכות לה על המעשים המפוארים האלה להרים על נס את כבוד התורה ברבים.

כדאי לציין, כי הרב הגאון זצ״ל התענין גם אחר כך במפעל ורצה לדעת על המשך הבניה של בנין תלמוד תורה. על מדת התענינותו של הרב זצ״ל במפעל הקדוש מעיד הספור הבא:

כעבור זמן לאחר החגיגה עבר הרב שפירא זצ״ל במסעו עם הרכבת דרך העיר בייטש ונפגש עם אחד מעסקני בייטש. הרב זצ״ל רצה לדעת על גורל הבנין של התלמוד תורה ושאל אותו דרך בדיחותא, ״דער שטיין ליגט נאך ? ...״ אם אבן הפינה מונחת עוד באותו המקום בו הונחה ביום החגיגה?! בקורת רוח ובשמחה קבל הגאון את תשובתו של העסקן, כי על האבן הזאת עומד על תילו בנין מפואר אשר מתוכו בוקע קול תורה מפיותיהם של תינוקות של בית רבן, ללא הפסק.

בשמעו זאת אמר הגאון בהתרגשות:

הקדמתם נעשה לנשמע!

שמואל אלטר שנור הי״ד

* * *

זכתה בייטש, הורתה וחנכה על ברכיה את המשורר האידי הדגול בחסד עליון מר אלטר שנור ז"ל, כחבר הועד של „פועלי אגודת ישראל" בבייטש, נתפרסם כאחד ממנהיגיה הרוחניים של התנועה הזאת, מפורסם בכשרונו הספרותי על ידי מאמריו ושיריו בעתונות של התנועה וזכה לשם טוב בין הקוראים הדתיים של עתונות היידיש בפולין המרכזית. שיריו מצטיינים ברגש ובפטוס רליגיוזי עמוק ומשאירים רושם עז בל ימחה.

אלטר שנור ז"ל נתייתם מהוריו בילדותו ונתחנך תחת השפעתו של הסבא — אחד האישיים התורניים בבייטש — ר' חיים שלמה א־צינגר זצ"ל. במשך ימי השואה חי בגיטו לודז' ושם כתב הרבה שירים על כל הנעשה והמתרחש בגיטו, מעידה על כך אשת נעוריו הגב' זלטה גבהרד מורה בכפר־אתא בישראל כיום, שמסרה לנו חלק רב מכתביו, המאפשרים להפיץ אור על אישיותו, שאנו מעלים בספר הזכרונות של קדושי בייטש, בו אנו מביאים דוגמאות משיריו שהיו מפוזרים בערבוביה בין כותלי הגיטו, בתוספת הסבר של הגב' גבהרד.

יעקב כץ
חבר הכנסת וסגן ראש העיר חיפה.

המשורר אלתר שנור הי״ד

(לדמותו)

(חמש עשרה שנה להשמדתו באושביץ)

בצניעות מופתית בקע לו את דרכו בשירה הדתית, בשקט נפשי ובצעדים אטיים עלה והתרומם ונהיה לאחד הסופרים-המשוררים הדגולים שהיהדות החרדית בפולין התברכה ביצירותיו. התפתחותו לא היתה בסערה וסופה כי מטבעו היה צנוע ומכונס בתוך עצמיותו העדינה והאצילה. לא שאף לחבוק זרועות עולם. הרגיש רק שנשמה פיוטית מפכה בקרבו, לא נתן להחניק את מאוויי הלב ובכשרון מיוחד שפך עלי כתב את רננת נפשו. חובב נאמן היה למנגינותיו הליריות ולכן מצא סיפוק בכל שיר שהעלה לאור עולם ממכמניו. מאוהב היה במלה הנדפסת שכיסופים לאין סוף מתבטאים בה בצורה נאה ומרעננת. לכן השקיע את מוחו ואונו ויצר ללא תכלית ומטרה אלא מתוך כמיהה פנימית לאל-על. צעיר חינני היה, ומעוטר בדמות יהודית מקורית. מבן עשרים שנה וכבר נתפרסם כאחד מיחידי הסגולה של החבורה הנעימה של סופרי-ומשוררי פולין החרדית.

מחצבתו בקודש. את ימי עלומיו הקדיש לתורה ולדעת. שאף להשתלם בכל אוצרות החכמה והתבונה. כשקדן עצום מימי נעוריו שאב מים חיים ממעינות הנצח.

נולד בשנת תרע״א בבית חסידי בעיר בייטש בגליציה. בקטנותו התיתם מאמו — בהיותו בן חמש. מאביו ר׳ יצחק ז״ל ת״ח וחסיד ספג מדות נעלות.

מסבות משפחתיות עבר לבית זקנו ר׳ חיים שלמה איצינגר ז״ל. שם התחמם לאורו של סבו הגדול ועלה בתורה ובחכמה, ביראה וחסידות. יומם ולילה התעסק ולמד ורכש לו ידיעות רחבות בכל

המקצועות התורניים. קרא הרבה בספרות החרדית החדישה והעתיקה שלכדה את מוחו השואף לדעת ולידיעות.

בהיותו אח״כ בטרנוב למד זמן מה אצל הגאון האדיר רבי מאיר אראק זצ״ל. כאן מצא את סיפוקו בפלפולא דאורייתא, בחריפות הלמודים והבקיאות בהלכה ואגדה.

השתלם גם במקצועות כלליים מתוך שמירה קפדנית על אופיו המקורי ברוח ישראל סבא.

התחיל את צעדיו הראשונים בספרות בכתבי עת החרדיים: בית-יעקב שתחת עריכתו של ר׳ אליעזר גרשון פרידנזון הי״ד, ב״דגלנו״ ואחר כך ב״דרכנו״. ב״יידישע טאגבלאט״ ולבסוף ב„יידישע ארבעטר שטימע״. בכל אלה תרם ממיטב יצירתו מליאת רוך וחן. התחבב על קהל הקוראים אשר ראו בו כוכב עולה בשמי הספרות הדתית ונבאו לו עתיד מזהיר, כמשורר בעל תחושה עילאית היונק מהמסתורין שבנבכי נשמתו הטהורה.

ידיו רב לו בסיפור הקצר ובתאור. הצטיין ברשימותיו על תופעות החיים. בכל יצירותיו התבלטה שירת הלב לכל גילוייה. ריאלי היה בפזמוניו ובחרוזיו הליריים כשם שחזון ורינה תססו במאמריו וציוריו המחוננים.

לא הסתפק אך ורק במה שבעצמו חרז וכתב. ראה כצורך נפשי ללקט פנינים מאוצרות חז״ל ומהגות מוחם ומחשבתם של ספרי החסידות ומדבריהם של גדולי היוצרים ואנשי הרוח המקוריים. תחת שם ״געקליבענע פערל״ הוציא לאור עולם, חוברת מאמרות חז״ל וגדולי החסידות והפרשנות התורתית שחלק מהן פרסם קודם בעתונים שונים. השתעשע בפרי מעלליו ולאשרו הרוחני לא היה קץ וגבול. מעיינות היצירה לא פסקו עד רגעו האחרון.

בישבו בלודז׳ החל משנת תרצ״ד עסק בהוראה בבתי הספר החרדיים. התמחה כפדגוג אומן והקנה לתלמידיו מרוחו והודו. המשיך במקצוע החביב עליו עד שנת תש״א הזמן בו נסגרו כל בתי הספר בגיטו לודז׳.

מראשית שנת תרצ״ו התקשר לתנועת פועלי אגודת ישראל והיה פעיל בסניף „וסכודניא״ יחד עם הח׳ פלק לנדברג הי״ד ועוד,

עירנות מיוחדת הוכיח בין חבריו הסופרים החרדיים שלמה פוקסמן הי"ד ויבדלו לחיים הסופר יחיאל גראנאטשטיין, י. ל. גרשט ועוד.

אהב להקריא לפני יודעי דבר את יצירותיו, אם זה שירים, פואימות או סיפורים. רצה לשמוע ביקורת כדי ללטש אותן שלא תהיה בהן כל פגימה.

תקופת זוהר ביצירה מתמדת ובלתי פוסקת הוו שנות חייו ב"גיטו" לודז' יחד עם רעיתו זלאטה המורה — המחנכת המהוללה. אוצר בלום נשא אתו באמתחתו ושמר עליו כעל רכוש יקר מפז. ימי השואה סיפקו לו חומר רב-גווני. ביום הולדתו בי"ז תמוז בשנת תש"ג כאשר הצרות גדלו והתרבו הקריא לפני חבריו הסופרים — השרידים שנשארו עוד אז בחיים, את אוסף שיריו תחת השם "שווארץ און בלאנד". בהם ביטא את הצער והיגון של השואה האיומה.

אלה שהיו קרובים לו הופתעו לראות ולשמוע לאחר שנדמה היה להם שאלתר שנור מתוך העינויים וההשפלות לא מסתכל במה שמתרחש מסביבו — שאכן רשם בדם לבו את המאורעות ובשירה ספוגה דמע העלה תיאורים מחיי ה"גיטו" ומהאנשים שהיו בתוכו. את הכל ראה בעינו החדה והפקוחה. לא יכלו להסתתר כפניו אנשי הגבורה הנפשית ששמרו על צלם האלקים בסבלם. ולא נעלמו ממנו המגרעות והשחיתות, הקטנות והשפלות של אובדי דרך שטבעו ביוון המצולה ובבוץ החיים שנדחקו לתוכם על ידי קלגסי האוייב-הצורר.

הנציח את אורח החיים הירוד אצל חלק מיהודי הגיטו ואת ניצוצי הטוהר והגבורה שהתגלו אצל רבים גם בהיותם נתונים במצור ובמצוק. במכחולו צייר את התופעות האינדיבידואליות והכלליות. אם זה לטובה ואם זה לרעה.

מביט הוא בתורים הארוכים המזדנבים מהשכמת הבוקר וקורא את רחשי לבם, יגונם ועניים של שוכני הגיטו.

בפואימה "מענטשען און רייען" הוא מתאר את התמונות הנראות לעיניו.

מבכה הוא בפנימיות לבו את זוהמת החיים המתגלמת בהווי האכזרי שנוצר כתוצאה מהדיכוי ואבדן העשתונות. אנחה ממלאת את נפשו הנקיה והבלתי פגומה בראותו כיצד מבוגרים בהיותם נושאים עליהם החיים שלא עמדו במבחן בימי חרון וזעם ובאביב שנת תש״ד הוא כתב את הפואימה ״בערעניקא״ המתארת את ההתמסרות לאוייב, בגלל יצר הקיום. את החרפה הזאת לא היה יכול לסבול, והוא מתנה לכן את מרי לבו. לעומתם הוא מעמיד מצבה חיה לאותם הילדים התמימים שהפכו להיות מבוגרים בהיותם נושאים עליהם אחריות כמו גדולים הממלאים את תפקידם בכשרון ומסירות מופתית.

את געגועיו הגדולים לשבת מלכתא הוא מבטא בשיר מיוחד. בוכה הוא על השבת שהתחבאה בפינה של ימי החול האפורים מבלי שתיראה בזהרה וקדושה.

בדאבון לבו הוא מתייפח על נורל אחיו ואחיותיו ומשליך את חיציו השנונים בפרצופיהם הטמאים של המענים הבארבריים.

חוזה הוא את קצם של הסדיסטים ומפלתם, אולם מרגיש הוא שלא יזכה לראות בנקמתם.

מאמין הוא שזיק של יושר בוער עוד בקרב העולם, אולם הוא הבין שלא במהרה יתגלה האור.

כך הוא מתהלך בימיו אחרונים בין חורבות הגיטו ובין השרידים הרצוצים ולא חדל לחרוט את הדמויות בעט ברזל ובלב רגיש וער.

בתמימותו ועדינותו הוא עולה ומתרומם ולוכד נפשות של ידידים ורעים, תלמידים וחניכים המתדבקים בו ואינם ניתקים מיפי נפשו ומנועם חברותו. אשת נעוריו המורה זלאטה לוותה אותו עד לאושביץ והיא באורח פלא ניצלה ומצאה אחרי השחרור בארכיון הלודז׳אי חלק משיריו שיצר בגיטו. רשמה גם שירים ופואימות מהזכרון והם אתה במקום מגוריה בכפר-אתא והיא מחכה לגואל שיוציאם לאור למען הנצחת שמו וזכרו. מגוונים הם השירים. על הכל שר אלתר שנור, על חיים ומוות, על אלקים וטבע, על מים זכים ודם קדושים, על נחלים ונהרות, על ילדים וזקנים, על

ידידים ויריבים, על כיסופי גאולה ואכזריות אנוש, על טוב ורע, על שמחה ועצב, על גבורה וחולשה, על היקום ובוראו. על אין סוף ועל כולם, קווה והאמין, התאכזב והתייאש, ושוב התמלא באמונה בנצח ישראל וביושר העולם שינחול נצחון.

את המטען הזה לקח אתו במזוודתו ויצא כאילו לטיול למרחקים ונקלע לגיא-התופת באושביץ יחד עם רכושו הרוחני, לא היה יכול להפרד ממנו, לא ידע ביום 21 לאוגוסט שנת 1944 שמובילים אותו ואת שארית של גיטו לודז׳ להשמדה. נאמר לו ולאשתו שלארץ הסודטים הם מועברים להמשיך בחיי עבודה ויצירה, אז בימי חודש אלול לפני ראש השנה כאשר הוסעו ברכבת למקום השמדתו והוא חלש וחוסר אונים, ידו נתונה בגבס והוא נשען על מקורביו שהיו נאמנים לו. אולם הגרמנים האכזריים לא חסו על היוצר ויצירותיו. והכניסוהו לכבשני הגזים ושמו קץ לחלומותיו, עוד בו ביום.

אלה שחיו אתו בימים שקטים ושלווים — בגליציה ובפולין. אלה שנפגשו אתו באספות ובכנוסים. במסבות ובשיחות. בעבודה משותפת ובכל הזדמנות — לא יכולים לשכוח את טוהר לבו, את נעימות הליכותיו. את חנו המיוחד. את מדותיו התרומיות והעיקר את כשרונו הפיוטי והציורי הגדול והנעלה.

ידידיו הנשארים בחיים מגיטו לודז׳ מספרים ומוסרים על התמדתו בלימודים או בימים הטרופים והטראגיים, לפני חוג של צעירים הרצה על ״תהלים״ בהשתפכות הנפש.

יחד עם ר׳ נטע ירוחם ברלינר, אריה גרינפלד הי״ד ואחרים התאספו והתעמקו בלימודים תורניים ודלו פנינים מבאר מים חיים בצמאון עצום. מכאן שאב השראה ליצירותיו. מכאן ספג עידוד והתרוממות בימים הקשים.

ובמותו נפסק פתיל חייו הרעננים מליאי תוכן ושאיפות מרוממות. חלק מירושתו הספרותית נמצא עדיין בכתובים. מהראוי להעניק אותה לצמאי ספרות הדתית.

שירת חייו לא חדלה. ביצירותיו היא נמשכת. נגלה אותה ונרווה בה צמאים. וזאת תהא המצבה לזכרו.

זלאטע געבהארד
כפר אתא

ב״ה

שמואל אלטר שנור הי״ד

א פאר שטריכן וועגן דעם דיכטער

אלטער (ישראל-בער, שמואל אלטער שנור-איצינגער) איז געבוירן געווארן אין חודש תמוז 1910, אין דעם שטעטל בייטש. זיין פאטער איז געוועזן א תלמיד חכם, א מופלג בתורה. ווען אלטער איז אלט געווארן פינף יאר איז זיין מוטער געשטארבן. זיין פאטער האט נאך זיין פרויס טויט מער נישט געקענט בלייבן אין בייטש און ער האט פארלאזט דאס שטעטל — אזוי אז אלטער איז געבליבן אן מאמע און אן טאטע. ער איז געבליבן ביים זיידן ר׳ חיים שלמה איצינגער ז״ל, איינער פון די אנגעזעענסטע יידן אין בייטש. דער זיידע און די באבע האבן דאס קינד זער ליב געהאט און אים זער געצערטלט.

אבער דער זיידע האט נישט מוותר געווען פון לערנען תורה ביי טאג און ביי נאכט. אויב דער זיידע איז אויפגעשטאנען דריי אין דער נאכט האט ער נאך רחמנות געהאט אויף ישראליקן און אים האט ער געוועקט אין צוויי שעה ארום. פון פרימארגענס ביז שפעט ביינאכט איז ישראל געזעסן און געלערנט תורה. דער זיידע האט זיך אין אים געשפיגלט ער איז געווען א עלוי, א מתמיד.

זיינע פעטערס און מומעס האבן זיך מיט דעם נישט באַגנוגנד. זיי האבן דוקא געטראכט וועגן א תכלית פאר דעם יתום. די פעטערס און די מומעס און סתם בעלי בתים, וועלכע האבן געהאלטן פאר א מצוה ארייכצורעדן א ווארט, האבן געשריגן ״תכלית״! איבערהויפט זענען זייערע פאדערונגן וועגן אלטער

שטארקער געווארן דעמאלט, ווען אלטרן האט אנגעהויבן רייצן די שיינקייט פון דער נאטור און ער פלעגט זיך אוועקגנבענען פון זיידנס בליק און ארויסצושפאצירן אין די פעלדער און וועלדער, אין די בערג — און דארטן ארייננזאפן אין זיך די ריחות... און זיינע געפילן אויסגיסן אויף פאפיר...

די פוסטע שפאצירן זיינע, האבן זיי אויפגעבראכט:

— ווער האט דאס געהערט, אז מען זאל זיך ארומוואלגערן אין די וועלדער פוסט און פאסט? און פרנסה?! — האבן זיי געשריגן — דער זיידע וועט דען לעבן אייביק?...

אלטר האט זיי נישט געהערט. ער האט נאר פעסט צוגעדריקט די האנט צום הארץ, אז עס זאל חלילה נישט ארויסשטארטשן א שטיקל פאפיר פון זיין בוזעם, אדער עס זאל זיך פון דארט נישט דערהערן א שארך פון א פאפירל... ווייל, ווען יא — איז אך און וויי געוועזן:

— ער האט שוין ווידער געטינטלט. ער גיט זיך שוין ווייטער אב מיט שטותים — האבן זיי געשריגן.

און ער, אלטר, האט גארנישט נישט געענפערט אויף די פאר־ווארפן און זייער הוזק. ער האט נאר געקוקט אויף זיי מיט זיינע פארחלומטע אויגן — ער האט צו זיי קיין טענות נישט געהאט — ער האט זיי פארשטאנען און זיי אלץ פארגעבן. ער האט דאך געוווסט, אז זייער שווערע הארעוואניע (ארבעט), זייער ארומשלעפן זיך איבער מערק, זייער שטענדיקער קאמף ארויסצוברענגען דאס שטיקל ברויט, האט זיי אפגעטעמפט, און זיי זעען ממש נישט די שיינ־קייט ארום זיי. די גרינע פעלדער און וועלדער, וואס לאקן אזוי זיין דיכטערישע נשמה, זענען פאר זיי פרעמד און אומפארשטענדלעך. זיי האבן אים נישט פארשטאנען, זיי האבן נישט געוווסט, אז צווישן זיי גייט ארום א ג־ט געבענשטער דיכטער מיט זיינע ווייטיקן און געפילן — פאר זיי איז זיין "שרייבעכטס" געוועזן נישט מער, ווי לידלעך, פוסטע לידלעך. ווער דארף דאס?... און דער עיקר: קען מען דען פון דעם לעבן... און אלטר האט ביי דעם אלעמען נישט פארלאזט זיין דרך: ער האט געזינגען.

די אלע שטעכווערטלעך, וואס זענען געשיקט געווארן אויף זיין אדרעס, האבן אים כמעט נישט אנגערירט. ער האט נאר טרויעריק געשמייכלט צו זיינע שפעטער — ער האט זיי פאר-שטאנען און מוחל געווען. ער האט זיי נישט געענפערט און נישט באליידיקט — בכלל האט ער אין זיין לעבן קיין מענטש נישט באליידיקט און נישט געענפערט אויף קיין זידלרייד. ער איז גע-ווען די איידלקייט אליין. און אזוי ריין ווי עס איז געווען זיין נשמה, אזוי ריין איז אויך געווען זיין לשון.

און, ווען דאס יינגל האט שוין געהאט די זכיה צו דערזען זיינס א ליד אפגעדרוקט אין א בלאט (ער איז דעמאלט אלט געווען 15 יאר) און דאס, מיט שטאלץ, געברענגט צו ווייזן זיין משפחה (ווער ווייסט נישט די פרייד און דעם ציטער פון ערשטן געדרוקטן ליד) האט מען אים אויך די שמחה נישט געקענט פאר-גינען... עס זענען שוין געקומען אויפגעקלערטע בעלי-בתים און געצויגן מיט דער נאז:

— אין א רעליגיעז בלאט?... וואס ווייסן זיי, די רעליגיעזע, וועגן לידער.

אלטר האט אויך זיי נישט געענפערט. אויך זיי האט ער באגלייט מיט א פארגעבנדיקן שמייכל. ער האט פאר זיי נישט געטויגט, ער איז פאר זיי געווען אומבאגרייפבאר.

די "לייטישע מענטשן", וועלכע זענען מער ווייניקער געווען איינגעארדנט, פארמאגט אייגענע שטובן, און, ווי עס זאל נישט זיין, אויך געהאט באשעפטיקונג, ווי אזוי האבן זיי געקענט נתפעל ווערן פון א בעל-חלומות, וואס רעדט וועגן שפילעוודיקע וואסערן, וועגן זינגענדיקע פעלדער און וועגן בלאע שוועבנדיקע הימלען?...

אבער טראץ די אלע קליינע צרהלעך — איז ער געבליבן א בייטשער. ער האט ליב געהאט דאס שטעטל, און די מענטשן פון דעם שטעטל: ער באשרייבט זיי און באזינגט זיי — אין זיין ציקל "שבת-לידער" גייען אדורך די בייטשער "באלעבאסטעס" פון פרייטיק אינדערפרי ביזן אוועקגיין פונם שבת, דעם זיידנס טיש, דאס זמירות זינגען. אלטר און דאס שטעטל בייטש זענען

געווען איין נשמה. זיין גאנץ לעבן איז ער געווען צוגעבונדן צו אלץ וואס האט א שייכות צו דעם שטעטל. ער האט באזינגען יעדן שטיין און הייזל, היגל און טאל, פעלד און וואלד און דאס טייכל הינטער בייטש.

א שווערן אומעט האט אויף זיין זינגענדיקע נשמה ארויפ־געלייגט די מלחמה — "דאס בית־הקברות" — ער פלעגט זיצן און טרויערן אויף די באקאנטע און אומבעקאנטע וואס זענען געפאלן "אין דער פרעמד פאר גארנישט"! — פלעגט ער זאגן.

און אויך זיין גורל איז געווען צו פאלן אין דער פרעמדן — פארוואס?...

חבל על דאבדין ודלא משתכחין.

***

אלטער שנור איז געווען פיינפילענד און איידל. פיל צו איידל צו דער ארומיגער רויקייט. פאר דעם פשוטן צוקוקער איז אלטער געווען — א פארחלומטער וועלכער קוקט אריבער איבער דעם טאגטעגלעכן לעבן. מיט זיינע פארחלומטע אויגן האט ער אבער געקוקט און געזעען און ארייננעדרונגען אין דעם הארץ און נשמה פון יעדן אויסגעמאטערטן, אויסגעהונגערטן געטא־מענטש, ער האט מיט זיי געוויייטיקט און מיט זיי געשמייכלט. אלץ וואס ס׳האט נאר פאסירט האט אלטער אויפגעכאפט און פארשריבן. נישט געווען קיין קליינע אדער גרויסע זאך וועלכע זאל נישט ווערן אויפנא־טירט, ער האט געשריבן טעג און נעכט. ער איז נישט מיד גע־ווארן. ער איז געזעסן און געלערנט. אליין און מיט זיינע דער־וואקסענע חברים, וועלכע האבן געלעכצט נאך זיין ווארט. אמת, אז קיינער האט נישט געגלויבט איבערצולעבן די געטא — יעדער האט געוווסט, "אז מען וויגט איין טויט קינד" — נאר איין האפנונג האט אלטער געהאט — זיינע שריפטן וועלן אום איבער־לעבן. און די וועלט וועט וויסן — וועגן די פיין און שאנד. ער האט געשריבן און נישט מיד געווארן און נישט פארצווייפלט,

געשריבן און געגלייבט, ווען דער הונגער האט אים נישט געלאזט שלאפן ביינאכט האט ער געשריבן.

עטליכע נעמען פון לידער זענען געבליבן אין מיין זכרון די לידער גופא האב איך ליידער פארגעסען. "וועגן אין געטא", דאס איז א טרויריקע פאעמע, ווי א וואגן קארטאפל אדער רעטיך קומט אריין אין געטא. א משוגענע שמחה נעמט ארום די געטא איינוווינער — קליין און גרויס לויפט נאך אזא וואגן. טאמער וועט א קארטאפל אראפפאלן זאל מען אים קענען כאפן און דערביי באקומט מען נאך א שטויס פון מיליציאנט, וואס זיצט און היט דעם אוצר. (מען דארף נישט פארגעסן אז פוילן איז א לאנד פון קארטאפל.)

איין ליד צום פאליציאנט, וועלכער איז געשטאנען צו פאר-פיגונג פון די מושלים פון געטא — יידישע און דייטשע — ער איז געווען דער אויספירונגס-קראפט פון אלע גזירות.

אין אט דעם ליד איז איין טרויעריק בילד פון דעם פשוטן מענטש וועלכער גייט א כפרה פאר די געטא שישקעס.

ארויסגעווארפן מיטן פלייש
און קישקעס,
א כפרה פאר די
געטא שישקעס.

ווארשיינדלעך מיינט דא אלטר דעם מענטש וועלכער איז גע-ווארן אויסגעזידלט אויף דעם ארט פון אן אנדערן, וועלכער האט געהאט די מעגליכקייט זיך אויסצולייזן.

אלטר האט אויך געשריבן שירי קודש — איין ליד וואס איך געדענק נאר דעם נאמן איז: "אלקי נשמה" — האט זיך געענדיקט מיט די ווערטער:

א נשמה אזא, וואס טויג זי מיר?...

שמואל אלטער שנור הי״ד

קינדער אין געטא.

א גוט מארגן דיר קליינע בעל הבית׳טע,
וואס פאר א ארבעט אזוי פרי טועסטו,
נאך נישט קיין האלב אכט ערשט קוים אפערטל,
כ׳מיין נישט קיין שפאס, פיינט כ׳האב א ווערטל.
שטייט די בעל הבית׳טע פון א יאר זיבן,
ערשט קוים די אויגן רעכט אויסגעריבן
פון א שלאף אזא ווייכן,
א חלום אזוי פריילעך
פון עפעס א גרויסן, גרויסן מלך,
וואס האט ברויט און ברויט וויפיל ער נאר וויל
און מיט קארטאפל זיין קעלער איז פול,
פון א זעמל מיט פוטער אזא לעגענדע,
וואס נאר דעם אנהויב נאך נישט די ענדע
האט מאמע דערציילט נאכט ביינאכט
און נאך חלומות אסך,
פון א וועלט אזא פרייע נישט קיין תפיסה,
צו פעלן דען חלומות די זיסע ?

ס׳איז די מאמע אין רעסארט געגאנגען ערשט,
אט שטייט שוין די קליינע האלט פעסט די בערשט,
רוימט אין אלע ווינקלען,
אז פינקלען ס׳זאל פינקלען.
דאס טישטוך אויפן טיש,
פון שאנק און קאמאד דער שטויב אבגעווישט.
קוקט זיך ארום צו זי האט עפעס נישט פארגעסן,
א בליק אויפן זייגער, זי האט נאך נישט געגעסן.
נעמט זיך דאס ברויט — — — —

ניש קשה ז׳האט שוין היינט פארדינט די פארציע,
נאר ביים צוקער און אייל קארגט זי און שפארט זי,
דער טאטע די מאמע זיי ארבעטן שווער
ווי האט מען א הארץ צו נעמען זיך מער.

די קארטן אין האנט דער זאק אויף די פלייצע
געשטעלט זיך אין רייע ארויסנעמען די ראציע
איין קאפ גאלארעפ׳
מער וואלט זי דאך נישט דערשלעפט
—.—.—.—.—.—.—

די שטוב אויפגערוימט,
דאס טעפל אויף דעם אויוון׳ אך ווי עס שוימט׳
דער טאטע, די מאמע וועט קומען א מאטע און מידע
און זיין פון איר טעכטערל אמת צופרידן.
— — — — — —

און דארט ליגט די מעטריקע פון די קליינע,
זי ליגט עס רירט זי נישט קיינער,
און דארט איז געשריבן
אז רחל׳ה איז אלט
א יאר זיבן.
נאך נישט אנגענומען אין רעסארט
איר גלייבט נישט
אויף מיין ערןווארט.

דער רעסארט־לייטער.

פעסט און געזונט גייט ער
פון רעסארט אט דער לייטער,
אויגן שטענדיג אן א לאך
צו ערנסט צו געמאכט
טיילט, גיט, נעמט
מיט נאנטע איז ער פרעמד

ווער ווייסט זיין יחוס, צו אלדי רוחות,
אייביק די טעקע
אבצושרעקן
ער און נישט קיין צווייטער
ער, הער לייטער.

די לאדזשער יידן קענען דעם טיפ פון דעם רעסארט־לייטער וועלכער האט זיך געהאלטן פארן ברויט־געבער און באפעלער צו דעם ארבעטער, ער אליין האט געהאט פארבינדונגען מיט די דייטשן פאר וועלכע דער רעסארט האט געארבעט — אין די דייטשן האבן על פי רוב באזארגט דעם לייטער מיט לעבענסמיטלען א חוץ דעם איז אין געטא אויך געווען א ספעציעלע צו־טיילונג פאר די רעסארט־לייטער. דער אנגעגעסענער און גוט געקליידעטער לייטער איז געווען א שטארקער קאנטראסט צו די אויסגעהונגערטע און אין שמאטעס געקליידעטע ארבעטער.

דער טויטער.

אויף די ערד ליגט א טויטער
און נעבן אים
דאס ווייב א רויטע
פון נייטן זיך
א טרער כאטש צו לאזן
נישט מער,
און איר קאפ פול מיט זארגן
ווי אזוי מארגן
ארויסצונעמען די ראציע
פון דעם טויטן וואס ליגט
און געניוג.

עס איז נישט געווען איין שטוב וועלכע דער טויט זאל איבערשפרונ־גען. די טובערקולאז איז געווען עפידעמיש. דאס איז געווען איין הונגער טובערקולאז. דער אנגעגרייפטער מענטש איז פלוצים קראנק געווארען און נאך א פאר טעג געשטארבן. די שטוב מענטשן וועלכע האבן געוווסט דעם גורל פונ׳ם קראנקן האבן זיך באמיט נאך דעם טויט — וואס לענגער צו באהאלטן דעם נפטר, כדי צו קענען געניסן פון זיינע נארונגסקארטן (לעבענסמיטל קארטן).

העלד פון דער וועלט.

(פון זכרון)

דו העלד פון דער וועלט,
אין העלם און אין פאנצער,
וואס איז געבליבן פון דיר אינגאנצן?
דיין מאמע שעלט דעם טאג,
ווען ביסט ארויס אין פעלד,
צו ווערן א העלד
און דיינע יתומים קליינע,
האלטן אין איין וויינען
און זוכן דאס פעלד,
ווו דער טאטע דער העלד,
ליגט און געגווג.

דאס פאלק,
מוחל איז דיין ערפאלג.
זייער מוח פראסט,
חשבונט וויפל ס׳האט געקאסט
קרבנות, טאטעס, זין און קינדער.
נאר אין טעמפלן, די הארן
די קריגס מיניסטארן,

זיי לייגן דיר קראנצן,
דאס איז אינגאנצן,

און פון דיר,
העלד פון דער וועלט,
וואס איז פארבליבן?
א בערגעלע ערד
נישט מער —
צו האט זיך געלוינט,
צו איז עס געווען ווערט?

צוויי קראען.

(פון זכרון)

אין איין באגין א גראען,
שמועסן זיך אויס צוויי קראען,
קרא, א קרא!
ווו עסן וועט מען היינט,
דאס פרישטיק-מאל.
אין בארג אדער אין טאל —
היינט נישט דארפן אין מיסט פיקן,
כדי דאס הערצל צו דערקוויקן.
ס׳ליגן פליישן גוטע, פעטע.
נישט אויף דעקא ווי אין געטא.
נישט אין שנאבל וועט אריין,
וויפל דו וועסט האבן היינט,
נאך אזא געשמאקן מאכל,
אויסצוטרונקן כאטש א טייכל.
זארג זיך נישט, מיין חבר זארג
טייכלעך גאנצע אויף א מארג.
אי צום עסן אי צום טרונקען,
שפיגל נייע נישט פארשטינקען
און דאס וואסער, אך! דו שוטה,
א הייס צעקאכטער בארשט א רויטער
און וואו האלץ און קוילן אויף דעם ״פאל״ ?
אנצוקאכן אזא באל,
אט דעם גאנצן ״פאל״ און באל,
געמאכט עס האבן מענטשן שטאלץ,
נישט פון קוילן נישט פון האלץ,
פארשטאפט נאר לופעס פול מיט פראך,
און באל דעם גאנצן אנגעקאכט.
עס איז א קאכן ארט פונקט קאפויער,
פון אויבן פייער פון אונטן ס׳רויע.

אין ווילדן קעסל שאנצער לאך,
ווי עס בריט עס בראט און קאכט,
אזא עסן אזא שלוק,
אויף ווי לאנג וועט עס זיין גענוג? —
— האסט דאך פליגל שווארץ ווי ראב,
נאר במחילה א אייזל קאפ,
ווי קען א מאל א טייך אויפהערן,
אז נישט בלוט — וועט זיין טרערן,
אז נישט טויטע,
טא וועט שטיקער פאלן פון לעבעדיקע.
קענסט פארלאזן זיך,
אויף שטעקן וואס א ברודער הייבט אויף ברודער,
אז זיין וועט איין געשמאקע סעודה,
אז זיין וועט נישט אויף קיין שפאס,
אויף יארן יארן איין זאפאס.
שווארצע גדולה,
היי ווו ס׳יובלען,
היינט די קראען,
מיט די שנאבלען.

זון אויף דראטן.

(פון זכרון)

שמועסט זיך אויס די זון מיט דראטן.
פון אויבן גאלד פון אונטן שווארץ,
היי דראטל דרעטל דו שווארצער שאטן,
נעם דיר א שטראל און היל דיך אין גאלד,
ליכטיקער חכם ביסט גאר א יאלד.
לאכסט מיט גאלד איבער טויטע קעפ,
נא, כ׳בארג דיר א דראטל און היל זיך אין קרעפ.

מענטש פערד.

(פון זכרון)

אט אזוי גייט ער,
קאפ געבויגן,
היטל פארשטעלט אפילו די אויגן.
אט, אזוי שלעפט ער,
אויף פלייצעס פארווארפן איז שטריק,
וואס די ברוסטן דריקט און דריקט.
די פון אונטן שטיפן נישט דעם וואגן,
האלטן אים נאר,
שרייען און מאכן העויות.
ער אליין שלעפט מיט קאפ געבויגן,
מיט גלייכגילט וואס בלאסט זיך אין אויגן.
קיין ווארט קיין איינס ווערט נישט געהערט,
צו רעדען קען דען א פערד?...
נאר אט איז שטריק ווי כוחות געפלאצט,
און דאס פעקל ביינער,
א פאל גיט א זאץ,
ווערט שניי דער ווייסער,
אויף רויט געפארבט,
און דאס פערד ערב ער שטארבט,
נעמט צוזאמען וויפל כוחות
ער קען זאמלן,
און רעדן עס הערט זיך,
א ציטריק שטאמלען
שמע ישראל!
ווערטער ווי א ייד,
און געענדיקט ער האט,
ווי איך דאס ליד.

א הימן צו שבת.

איך זינג א ליד צו די שבת המלכה,
נישט צו די וואס היינע געוואונדערט
זיך האט, אויף די קונץ,
ווי ס׳איז פון איין הונט
געווארן א פרינץ.
נישט צו דעם טישטוך ווייס,
וואס באדעקט דעם טיש,
נישט צו די צוויי זילבערנע לייכטער.

און די בעלהבית׳טע......

קינדערלעך געוואשן געבאד

מיידעלעך אין לאקן,
יינגעלעך די פיאות,
געדרייט אין דרייען,
נישט צו ליכט-געלע, וואקסענע,
וואס אויסגעשפיצט זיי האבן שפיצן קנויטן
און צום פלעשל ווייַן א פלירט פארצויגן
און א וודאי נישט צום טישטוכל,
זיסינקע ווייס וואס באדעקן די חלות.

ווי אויף רויט פלאמיקן זייד,
דער כותל מערבי ציגל אויף ציגל,
נעבן אים דאס בשמים ביקסל,

נישט צו די בעלהבית׳טע,
אין פארטעכל ווייס צעקאכט צעפלאמט,
א קוק אויפן זייגער,
צו איז שוין נישט דער זמן.

ניין, איך שרייב א הימן צו א שבת א גראען,
צו א שבת אזא, וואס זעט זיך נישט אן.
מאך איך אויף טירן פראל אויף שטובן,
ווי אין א ווינקל דער שבת האט זיך פארקליבן,
בין איך (ז) צו אים ארויס פון וואכיקן גרא,
בעט זיך דער שבת, לאזט מיך צורו.

קיינער ווייסט נישט אז ערגעץ דארט
ביי מיר אין ווינקל.

ס'איז אין דרויסן אזא ווינט,
אזא שטורעמדיקע נאכט,
אלע וועגן זענען בלינד,
אלע הימלען פארמאכט.
און אויף א שיף פאר איך איצט,
אין אזא געוויטער,
אין מיין קאיוטע איך זיץ,
געטוליעט אין איין ציטער.

דאקטאר.

קרבנות מיליאנען, אויפן געוויסן
קערפערס וועלטן, הערצער צוריסן
באפעלער פון טויט און פארלענד.
דאס נעמט נישט, וויל נישט קיין ענד.

— — — — — —

אפשר אין פרידן געווען דער מיין,
אפשר איז פרייהייט געווען כונה,
אבער אלע אויגן פול מיט געוויין,
און טרויער הענגט אויף יעדן פנים,
און נאך נישט
און מיט פרידן וואס איז דיין,

פילסט אן מיליאנען מיט געוויין
און טרויער הענגט אראפ פון פנים
וואס טויג מיר די כונה?
טויזנטער מענטשן שטייען אין געבעט
און דיכטער, בלוטיקן אויס געדיכטן
און די באקומסט פון אוניווערזיטעטן,
טיטול ״דוקטור פון פארניכטן״.

א שאד דאס וואסער
אויסצוואשן טעלער
שטעק ארויס א צונג אבלאסע
זי וועט עס מאכן שנעלער.
— — — — —
וועל איך לעקן אלץ אויפעסן,
איין טאג..... א זאטער
און..... באלד פארגעסן.

ביי מיר הייסט גרויס,
דער וואס ליבט נאר קליינע,
מיט דעם גאנצן ברויז,
מיט א ליבשאפט א ריינע
און קושט די קליינע בעקעלעך,
גלעט די שטערנס שוויס.
— — — קליין יידעלע.

זאל מיין שופר אזוי לאנג שאלן
און בלאזן וואס א מאל גיכער,
ביז קראכן וועט און פאלן,
די ברוינע מויער פון יריחו.....

דאס זענען לידער איבערגעשריבן פון צעריסענע, צעטרעטענע בלעטלעך.

ווי וויל איך זיין א פייגעלע,
א פייגעלע א פיץ, ארויס, אריין
און אוועק פליען, פליען ווי א בליץ.
אונטער הימלען ווייסע, שיינע,
אונטער זון פון גאלד,
אז מיר יאגן זאל נישט קיינער
אך ווי געוואלט
איבער פעלדער, הייזער, דעכער
איבער אלע שאטענס.

איך זיץ אויף גליענד זאמד,
און דער מדבר איינזאם אליין.
פון אויבן פייערט, פלאמט,
ס׳בריען אזש די שטיינער.
און איך זיץ אין דער מיט
צווישן פייער און פייער,
און אויף יעדן שריט און טריט
האב איך דאן חלומות נייע.

ייד, דער נייער ייד.

מיט דיין גארטל און דיין קאפל,
מיט דער לאנגער בארד
און מיט הארצנס תפלה צאפל.
און פון זעג און פון האמער
און פון דוד׳ס ליד,
אט דאס שמידן וועט צו זאמען
דער יינגער נייער ייד.
דרייזשע אן דאס ראד,
דיינע קאפיטלעך תהלים זינג,

מאשין וועט דיך באגלייטן,
און פון מעטאלן שטאלן קלינגגן,
דעם ניגון א דערפרייטן.

ס'איז קאלט. דער ים קאלט,
און גלייכגילטיק ער זיך פארהאלט,
צו דעם וואס טוט זיך איצט.
פון די כוואליעס ווייזט זיך א שפיץ
פון מיין זעגל, נו שנעלער, א רוף,
ווער ווארפט א שטריק, ווער ציט מיך ארויף?

איך שטיי איצט ביי א ברעג פון ים,
אונטער מיינע פיס פיל איך זאמד,
נאר כ'וויים נישט צו ארויף אויף ברעג,
צו פון ברעג, אין ים אריין.

ס'איז געקומען היינט צעלאכט,
די קליינע שווארצע באשקע:
ס'האט די מאמע מיר געמאכט,
א בלעכענע מענאשקע.
ס'איז די מענאשקע גרויס און ברייט,
פאר זופן גאנצע פיר,
איז די באשקע פול מיט פרייד,
אזש טאנצן גלוסט זיך איר.

טראפט א רעגענדל טראפט.
גייט דאס קינד ארום אן קאפ,
צו וואס טויג דער רעגן מיר,
וואסזשע קלאפט ער אזוי אין טיר?

דאס זענען פינגער, העלע, ווייסע
קלאפן אין טיר מיט א מעשה,
אז דאס ווייצל און דער קארן,
איז שוין פארטיי רייף געווארן,
אויף די קאסע ווארטן זאנגען
איי ווי ס׳וועלן קלינגען קלאנגען,
ס׳ווארט קארטאפל אויף לאפאטע,
מענטשן זאלן ווערן זאטע.

ס׳איז לבנה, מאמע טרייע,
מיט א האלב געלאשן פייער,
וואס מ׳האט דארט אונגעצינדן,
אין איר אייגל האלבן בלינדן,
קוקט לבנה אין דעם פענצטער,
ווי עס ליגט דאס קינד דאס שענסטע,
גלייכט זיך אויס די גלידער מאטע,
אן א מאמע, אן א טאטע.
קוקט לבנה ווי א היטער,
אז דאס קאלטע נאכט געוויטער,
זאל נישט קילן זאל נישט שאטן,
דעם יתום, אן א מאמע, טאטן.
גייט ארום, מיט טריט, מיט שטילע,
פליסטערט אזא מאמע תפלה,
אז היטן זאל ג-ט דאס קינד,
פון אלדאס בייזע, שלעכטע ווינטן.

ס׳ברענען שטערן אין אלע עקן
הימלען — העלע, ווייסע דעקן,
באהאלט — ביים קינד אין בעט
כדי אין חלום זען וועט,

אלעס גוטע אין זיין טעפל,
קארשן, בארן, זיסע עפל,
און צו אים ווער שמייכלט לאכט,
ווונטשט און קושט: א גוטע נאכט!

כוואליעס.

ס׳זענען כוואליעס, כוואליעס קאלט.
לויפן, לויפן אן פארהאלט.
ווי די לאבוזעס די קליינע,
לויפן, לאכן ווען שיינע,
ווי לויפן זיי מיט שנעלע טריט?
און הימלען גאנצע לויפן מיט.
איילן לויפן וו די טעג.
זאגשע מיר ווו איז דער וועג.
אויב דו ווייסט נישט ווו זיי איילן,
קומזשע חבר כ׳וועל דיר זאגן,
כוואליעס הימלען לויפן צוזאם,
צום שלאפן לייגן זיך אין ים.

זייט נישט גרויס קוימענס מיט אייער שטאלצירן,
ווען נישט דאס רייכל פון קאמין, פון קיך,
וואלט איר אייער גאוה אויף שטענדיק פארלוירן.
פון מענטשן פון וועלט געוועזן וואלט דערנאך,
ווער וואלט געהאט דעם חשק דעם כח,
די מאשינען, די פאבריקן די מענטשנס טאפ?
ווען נישט פון דעם קיך דער באשיידענע רויך.
שלענגלען זיך רויכעס, פון ציגלנע קוימענס,
מאכן זיגזאגן צום הימל זיך רייסן,
אויף פליגל און ווינטן, פליען אין רוימען,
באשרייבן די לופט מיט אותיות ווייסע,

ווערן די אותיות געטראגן געטריבן,
די אותיות די ווייסע ווי ווערן געלייענט,
א בריוול אזא, ווער האט עס געשריבן,
די אותיות צום הימל זיי לויפן אליין,

שטרעקט קוימען אויס א גאוה׳דיקן האלדז,
ציגל אויף ציגל, הויך גאנצע מעטערס,
און דער רויך א פארטשאדעטער ברייזט שטאלץ,
קאלטנס זיך ארום, טונקלט דאס וועטער,
דער דאזיקער בריוו איז געשריבן מיט בלוט,
פון מענטשן פון יינגע ביי קעסל און דאמף.

מע דרייט, מע שלעפט, מע ארבעט, מע טוט
פאר דא זיין. ווי שווער, ווי הארב איז דער קאמף,
דער דאזיקער רויך איז קיינמאל פארפלויגן,
אייביק וועט עס מאכן אזוי היציק און הייס,
טראגן וועלן מענטשן דאס לעבן געבויגן
און צאפלען און טרייסלען, און ווישן דעם שווייס,
דער דאזיקער רויך ווען ער וועט פארשווינדן,
איז אדער א שטרייק, איז אדער א רו.
איידער ס׳קומט אן א שווערער מארגן א בלינדן,
שוויגן די מאשינען פאבריקען זיינען צו,
און די קוימענס האלטן די העלדזער גאר הויך,
מיר שאפן, מיר דערפינדן, מיר בויען,
ס׳ארבעטן דא הענט, עס ארבעט אויך מח.
פון צווייטוויזנט יאר ס׳ברענגט אזש צום שטוין,
ס׳פאכן דא לונגען, ס׳בויגן זיך רוקענס,
מאשינען זיי זינגען, רעדער זיי טאנצן.
הענט זיי הויבן, קניען זיך ביקן,
וואס ביסטו אזוי שטאלץ, דו קוימען, דו הויכער?
ס׳איז בריוו דיינע געשריבן מיט גאל.

און דער מענטש בענשט די מינוט וואס איז זוכה,

א געזונטער ארויס פון דיין שטאל,
גלייכן רוקנס ציען די פינגער,
ווישן די גלאנציקע נאסע אויגן,
ציילן דאס גראָע אין זייערע האר די יינגע.

קום מיין פריינט וועל איך דיר ווייזן,
א יידיש הויף מיט אייזן,
זוך און זוך וואס נאר אין זינען,
אויפן הויף וועסטו געפינען,
טיילן שרויפן פון מאשינען,
רייפן רינדיקע פון פעסער,
א שארף פון א שבת מעסער,
יא, איך זוך און האב געפינען,
בעכער, שלעסער כל׳ערליי מינים,
רעדער פון א קינדס א וויגל,
ראמען פון פרוי׳ס א שפיגל,
וואס די פרוי און דאס קינד,
געלאזט עס הפקר אויפן ווינט,
ווו געלאזט דעם מאן.....

מיין יוגנט בילד.

הערעלעך בלאנד,
פאה׳לעך לאקן,
אויגן פארוואונדערט
אדער דערשראקן,
קאפאטעלע לאנג,
קאפעלושל שווארץ
און אייביגן באנג,
געטראגן אין הארץ.

מיין זיידע.

כ׳האב א זיידן, א זיידעשי
איז גרויסער שטערן ווייס,
א בערדעלע א קאזעלע,
איז עס גרא און גרייז.
און אויפן שטערן שורות, שורות
וואס קנייטשן זיך כסדר,
ווייל פון תורה נאר פון תורה,
קלערט און טראכט דער זיידע.
און ווען זיינע גראע בליקן,
אויף מיין פנים כ׳שפיר,
איז אויף שטערן ווייטע שורות,
ער קנייטשט זיי איצט פאר מיר.

הערה; אלטר שנור היה יתום מאם וחונך אצל אביו זקנו אהב והעריץ אותו.

מאמע.

וויפל כ׳זאל נישט קנייטשן מיין שטערן,
איר פנים, איך קאן נישט געדענקן,
אה! ג—ט׳עניו פינוואנען אזוי פיל טרערן,
פונוואנען צו איר אזא בענקן?
און אין שעה׳ן ווען כ׳פאל אזוי צוזאמן,
א צעבראכענע שארבן בין איך,
וויל איך צו עמעצן רופען ״מאמע״!
און פון וועמען דערהערן: ״מיין קינד״!
און ווען פאר אויגן רעדעלט זיך שווארצן,
(צוק איך) זוך איך מאמע שויס,
פון רו און טרייסט,
זאל מאמע מיך דריקן צום הארץ,
און קושן, און קושן גאר הייס.

מראה כללי של בייטש — מצד הנהר „רופה״

סאלאמאנס-בארג

ס׳וזענען גרעזער אויף דיין חויקער,
פאר מיר געווען ווייכסטער דיוואן,
אויף וועמען געלייגט כ׳האב מיך,
אויף וועמען געקלעטערט געשפאנט,
און פון דיינע שטאקן הויך,
געזינגען אדער געפיפן,
געווען שטארק בשמחה,
שיעור בגילופין,
ס׳דרייט זיך מיר היינט נאך דער קאפ,
ווי געקוקט כ׳וואלט אין דיין הויך,
אויף די לאנדשאפט שיינע,
אויף ראפעס *) באקן בלייך,
אויף טורעמלעך שפיציקע,
די שיבן פון דעם נאפט,
היי מיין דעמלטן שוואכקייט,
ווי גיט עס מיר היינט פאר א קראפט.

*) ראפע א טייך וואס פליסט דורך דעם שטעטל בייטש.

מיין ערשטער שיר.

א שענק א פולע, מיט פויערטעס, פויערים
קלאפן גלעזל צו גלעזל, „לחיים״.
א געשטאנק, א שארפן, א זויערן
א בלאטע פון ברעכן און שפייען
וואדקא! קאניאק ליקער
און מאלאגאס פארזיגלטער וויין
פירטל ליטער, א האלבע און מער
עס שליאכן אין העלדזער אריין.
פון פאפיראסן די לופט איז פארויכערט
פון פארגאסענעם וויין א גליטש
אויף די ערד א שיכורער, בלייכער
ער לאכט און ער ווײנט מיט קוויטש
שטייט ישראלע אונטער דעם בופעט
ער גיסט דעם ליקער אין א גלאז
אין מיטן פון ווילדן געשפעט
אין סאמע פון הוללות אן מאס
ער היט אויך די זעמל, די פרעצל
אונטער א שענקל פון גלאז
ער ווישט פון בראנפן דאס טעצל
וואס סרח׳ט פון פרעמדע הנאה׳ס
זאפט ער אין זיך כל׳ערליי ריחות
חלילה ער ווערט נישט פארשיכורט
ס׳איז ווייטער דאס פנים א בלייכעס
אכילה, ביי אים נישט קיין עיקר.
אט האבן זיך שכורים צוזונגען
געמאכט זיך א ראד מען טאנצט
היידא, היידאנא, איר יונגע
פון פיס און פון האנט אזא קראנץ
ס׳ כארכלט פון העלדזער א ניגון

עס וואקלען זיך פיס ווי די קעפ
א הייב גיט זיך, דער וואס געליגן
אין ראד אריין זיך פארשלעפט
וואס זינגען זיי און פאר וועמען
א הימן דעם בראנפן דעם שארפן
לאזט ישראלקע אראב די ברעמען
זינגען, ווי וואלט ער באדארפן
און צו וועמען פעלט אים דען פעלט
א הימן צו ג־ט א שבח א לויב
ווי פויגל זינגט מיט דעם טרעל
ווי ס' שירה'ט דער מינדעסטע שטויב
פון אויגן פארשוואונדן דער ארזם
די אלע, די פויערים שכורים
וואס פארגלייזט אויגן ווי פרום
און פאלן אזוי ווי די „כורעים"
ס' איז דער ארום שוין נישטא
די פויערים דאס קוויטשן, דער יריד
ס' איז איצט א הייליקע שעה
עס שפינט און עס פלעכט זיך א ליד
אן עמוד איז נאך דער בופעט
א סדור — איז איצט דאס פאפיר
עס שטייט דא א חזן, א פאעט
אן' א פינטל אין אויג אן א ריר.
ווער מיר בראנפן, וואס מיר געלט
פארפלויגן ווייט ער איז אוועק
און ווער ווייסט דען. וואס פארא וועלט
ער טינטלט, ער שרייבט, און ער מעקט
ווי ס' צעפטער, די פעדער, אין האנט
א פעדער, א ווייסע פון גאנדז
פארטראכט איז מח, געשפאנט
און אויגן, צוויי ליכטער, צעגלאנצט

א גדולה א פרייד ביי די קונים
ער זעט דאך און הערט דאך גארנישט
נאך נישט געזען, אזוינעם
מען זויפט און מע רוימט אלץ פון טיש
קומט מומע און מאכט א געוואלט
ווי קאן מען נישט הערן, נישט וויסן
דאס פאפיר, אין האנט, וואס ער האלט
אויף שטיקלעך, אויף קליינע צעריסן.
אודאי, געטרונקן ליקער
האט זיך פארדרייט דיר דער קאפ

והא ראיה די פלאש איז דאך לער
פון די צווייטע, איז קארק אויפגעשטאפט
קא טענער פון גאנץ און פון פרייד
כ׳ בעט אייך, פארלאנגט נישט פון מיר
צוריסן איז הארץ, נישט פארנייט
אזוי ווי מיין ערשטע שיר.
ציט ווער בויגן אויף פידל מיין
מע שפירט אין די טענער פון הארץ
אין איינעם מיט זיסקייט פון וויין
א ריח וואס זויער איז און שארף
בין איך א שטורעם אזא וויכער
הייב פון שטויבן צוריסענע שטיקער
קיינמאל בין איך דאן נישט זיכער
אויב איך אדער יענער איז שיכור.

י. גראנאטשטיין

אלטער שנור, ה׳ ינקום דמו.

— — — זיינע גרויסע, שטענדיק, ברייט־צעעפנטע, בלויע אויגן, האבן געשפע׳ט מיט קינדישן חן. מילד קינדישע שמייכלען, הארציק קינדיש געלעכטער, קינדיש ניט דויערנדיקער רוגז וואס פלעגט איבערהויפט פארשווונדן נאך א געשאנקענעם אים שמייכל אויף צוריק, נאך א מילד, חבריש ווארט.

אומעט און פרייד האבן ווי צוזאמען, ביינאנד, ארויסגעקוקט פון זיינע אויגן, צי גאר פון זיין נשמה, פון זיין אינעווייניקסטן „איך״.

און אזא איז אויך געווען זיין ליד: באהויכט מיט פרייד און אומעט, מיט קינדישער תמימות, אויפריכטיקע תמימות.

פאראן דיכטער אינזיכדיקע. זענען פארשלאסן הינטער טויזנט שלעסער: עס איז שווער צו זיי צו צוקומען, דערגרונטעווען, זיך דערנענטערן צו זיי, ווארעמען זיך אין זייער איניגסטער וועלט, פילן דעם דיכטערס האנט אויף זיך, אט אזוי פשוט, אן איבריקע שלייערן, אן אנגעווארפענע מחיצות. קענסטו אפילו הנאה האבן פון זייערע לידער, זיך גריבלען אין סודות דורך זיי פארשלייערטע, אין פאר־שטעלטן מיין, און זוכן, זוכן, נאר דעם דיכטער גופא־ניט געפונען. ער באהאלט זיך אויס און סאיז גרויס דער מרחק צווישן אים, דעם פאעט־מענטש און דעם פשוטן בשר ודם, דעם לייענער זיינעם.

אלטער האט ניט געהערט צו דעם סארט דיכטער. ער האט אלע זיינע וועלטן אויסגעטון פון זייער העכערן לבוש און מיט זיין אראפ געגאנגען צו זיינע לייענער, אינגאנצן אוממיטלבאר, ניט דורך מעטאפארעס, סימבאלן, צי רמזים. זיין ליד איז געווען פאר קינד

און קייט, זיין וועלט, אדער זיינע וועלטן זענען געווען צוטריטלעך פאר יעדן. קלארע זענען געווען זיינע לידער. א ווארע וועלט — אין איר ליכט און אין איר שאטן, אין איר גוטס און אין איר שלעכטס.

פאלקסטימלעך איז ער געווען. ניט פאר עליטע געשריבן. פאר אויסדערוויילטע. נאר פארן פאלק. פון פאלק זיין רוי־שטאף גענומען און צום פאלק, צו די פשוטע מאסן אראפגעקוקט, צו זייערע נויטן, זיינע אלע לידער האט ער געשריבן פארן פאלק וועגן.

אלטער׳ס לידער האבן פארמאגט איידעלן טאן, שטילע מוזיק־קלאנגען און א סך, א סך לירישע באהויכונג. געזונגען האט ער וועגן אלץ: וועגן בוים און בלאט, זון און ליכט, קעלערדיקע ארעמקייט און רייכער פארשייטקייט, לידער צו ג־ט און פאר ג־ט און אין צענטער — דער מענטש, די אויסערוויילטע יצירה און זיין שיקזאל אין לעבן.

אפטמאל טויכן אין מיר אויף זכרונות פון פארגאנגענע טעג. א מאל דאכט זיך, אז אט דא נעכטן איז עס געווען. א צווייט מאל — ווי מיר וואלטן אייגנטלעך געהערט צו ווייטע פארגאנגענע דורות. ניט מער וואס מיר זענען מגולגל געווארן אין היינטיקע טעג...

אלטער און איך אויף לאדזער גאסן...

— — — רעש און געפילדער. ווילדער געלויף פון מענטש און מאשין. ניטא קיין צייט... עס שטיין אין קאן: גרויסער פדיון, געלט און רווחים... פון איבער הייזער־דעכער שפארן רויטע פאבריק־קוימנס ווי דענקמעלער... פון זייערע רונדע מיילער, פארסאדזשעטע ביי די סאמע־עקן ווי זיי וואלטן זייערע דיקע ליפן איינגעשמירט אין שווארצן־שפארן טונקעלע רויך־שלאנגען. גרויער חלל. אויך דער הימל איז גרוי און פארסאדזשעט. עס איז ענג אויף די טראטוארן. אויסגעפוצטע רייכע יינגעלייטלעך שפרייזן גאווהדיק מיט זייערע קליינטשיקע טעשטקעלעך הינטערן ארעם־אוודאי גארן־הענדלער, צי אייגנטימער פון פארבערייען, פון טעקסטיל־פאבריקן צי אנדערע גרויסע פארמעגנסער. און זעסט אויך ארעמע הארעפאשניקעס, אביונים, אפגעריסענע־אפגעשליסענע, מיט איינגעפאלענע געזיכטער,

הונגעריקע נאך א ביסן ברויט, נאך א גראשן פארדינסט.

רעסטאראנען. א סך רעסטאראנען. זייערע שויפּענצטער שטעלן מיט זיך פאר א „רעוויע" פון געבראטענע גענז, ברוינע קאטשקעלעך וואס ליגן „נא־ווזנאק" אין פארגליווערטער גאלד־קאלירקער בראט־יויך. נעבן זיי — „פולמיסן" מיט געפילטע פיש. שטיק ביי שטיק און אלע שטיקער צוזאמען ליגן מיט הכנעה און ווי זיי וואלטן זיך געבוקט צום גרויסן קאפ וואס אין מיט־טעלער און וועמעס מויל־שפּיץ עס איז פארשלאסן מיט א רויט געלעבלעך שטיקל מער ווי מיט א גאלדן רענדל. „וווּרשטלעך מיט קרויט", „היינט טשאלענט", „ברוינע קישקע" — זאגן אן אויפשריפטן אין שוי פענצטער און רייצן דעם דורכגייער.

אלטער און איך שפּאצירן אויף לאדזער גאסן... מיר איילן זיך ניט... ניטא צו וואס... מיר האבן ניט וואס הזיק צו האבן, עס שטייען אונז ניט פאר קיין רווחים... מיר גיין געלאסן. מיר שווייגן, מיר ריידן. אונזערע פּראבלעמען! וועלט שמערץ... זון און לבנה... ליד און סאנעט...

יא. טאג איין און טאג אויס אזוי. א סך, א סך פעדים בינדן אונז און די חברשאפט דרינגט אזוי טיף אריין, צעעפנט אזוי אין אונז די דעמלט נאך יינגע הערצער... אזוי אז אלץ וואס יעדער פון אונז לעבט דורך הערט אויף צו זיין אייגן, נאר געהער צום שותפות, צו בשמהדיקער שותפות...

פלעג איך ניט איינמאל, אין מיט אזא שפּאציר, כאפּן א זייטיקן בליק אויף אלטערן, אויף זיינע בלוי־פארחלומטע, קינדיש מילדע אויגן און נאך איידער וואס־ווען פלעגן זיי שוין אליין מיר אנטפּלעקן זיין סוד: אמאל דעם סוד פון זיין אומעט און א צווייט מאל־דעם סוד פון זיין פרייד...

שבת פארנאכטן ביי אלטערן אין שטוב...

עס האט אלטער אויפגעשטעלט פאר זיך זיין לעבנס־געצעלט און מיר, א גרופּע חברים זיינע, פארערערס, פלעגן זיך ביי אים צענויפקומען. איבערהויפּט: אין שבת־פארנאכטן.

זע איך זיי און לעב נאך היינט איבער יענע שבתדיקע בין השמשות מינוטן ביי אלטערן אין שטוב. צו שויב קלעבט זיך טונקל־בלוי וואס פארוואנדלט זיך אין שווארץ. אין שטוב ווערט טונקעלער און טונקעלער. נאר וואס מיר דרויסן, ווער מיר טונקעלניש ?... עפעס איז אזוי ליכטיק אין דיכטערס געצעלט, אזוי ליכטיק אין דער שבתדיקער בין השמשותדיקייט. עס גייט אן א געראנגל צווישן לעצט־שבתדיקער מינוט און אנקומענדיקער וואכעדיקייט.

אין דער א לויכטנדיקער טונקעלניש טראגט זיך פארדבקהט א ניגון וואס וויקלט איין די שטוב, אונז אלעמען, אין אזעלכע בענק־שאפטן, אין אזוינע טרוימען, אז עס ווערט אזש פון דעם ליכטיק אויפן הארץ און דאס געמיט גייט אויף, ווערט אזוי לייכט...

מיר ווילן דעמלט ניט זען די ליכט וואס שפארט פון דרויסן, די וואכעדיקע ליכט, נאר ווילן אויפהאלטן דעם שבת, די נשמה־יתירהדיקייט און מיר באשטיין אז עס זאל אזוי דויערן און דויערן דאס זיצן ביי אלטערן אין שטוב, זיצן און איינהערן זיך אין זיינס א ליד וואס ער רעציטירט פאר אונז און זיך פילן אזוי באפליגלט פון זיין דיכטערישער וועלט, פון זיינע וועלטן אין וועלכע ער פירט אונז אריין, אנטפלעקט פאר אונז — זיינע חברים, זיינע פאררערס...

ווייטע אפקלאנגען...

עכאס פון יענע גרויליקע טעג...

לאדז — אושביץ...

אלטער שנור איז ניטא...

איינער פון די זעכס מיליאן...

זאגט מען עדות וועגן אלטערן:

דוקא אין יענע טעג איז ער נאך מער פון שטענדיק געווען פול מיט גלויבן און האפנונג. ניט פארלארן חלילה דעם צלם אלוקים. נאר נאך מער זיך ארויסגעהויבן, אויפגע־לויכטן מיט זיין מענטשישקייט, יידישקייט און גרענעצלאזער אמונה אין ג־ט ברוך הוא."

„אין אנהויב האט ער געארבעט אין א שולע. האט ער

געשריבן לידעלעך פאר קינדער און מיט זיי פארזונגען דעם הונגער, די נויט, די קעלט. אלטער האט צו זיי ארויסגעוויזן טאטיש־מאמיש ליבשאפט. דערציילט זיי מעשהלעך, שיינע מעשהלעך וועגן פריידיקע טעג וואס וועלן נאך אנקומען און עס וועט צוריק זיין אזוי גוט, אזוי שיין... ער האט פארטריבן פון זיי מורא און ציטער, געמאכט זיי פארגעסן אין טאג־טעגלעכן גרוי, כאטש אים אליין, זיין געמיט איז געווען גענוג שווער, גענוג טרויריק, ליידנדיק ניט ווייניק הונגער און נויט.״

„שפעטער האט אלטער געארבעט ווי א פארטיער אין א רעסארט. גאר פרי פלעגט ער ארויס פון שטוב. אין ווינטערדיקע טעג ווען סאיז נאך געווען גוט פינצטער. א הונגעריקער און א מידער, האט ער געשלעפט מיט זיך צו דער ארבעט א גרויסע טארבע. זענען דארט געלעגן: טלית און תפילין, א גמרא, אנדערע ספרים און פאפיר צום שרייבן. דאס איז געווען זיין שפייז. מיט דעם האט ער זיך גענערט״.

„און אויסגעזען האט ער אזוי: דאס אויסגעהונגערטע פנים — בלאס און אויסגעצויגן. נאר דער זעלבער קינדישער שמייכל אויף זיין געזיכט. זיינע העל בלויע אויגן האבן ווי אמאל געשפּע׳ט מיט גוטסקייט, מיט קינדישער תמימות און נשמה־הארציקייט״.

„אין רעסארט וווּ ער האט געארבעט, איז זיין צימערל פארוואנדלט געווארן אין א מין בית־ועד פאר שרייבער, דיכטער און סתם מענטשן וועלכע האבן געוואלט כאטש מינוטן בלויז זיך געפונען אין זיין געזעלשאפט. ניט איינמאל פלעגט א רעסאר׳ט ארבעטער זיך ארייננכאפן צו אים אין צימערל און א בעט טון: „לעזט עפעס פאר רב אלטער״, „פון אייערע זאכן ליינט אונז״. אלטער האט זיך ניט געלאזן בעטן און טאקע געליינט פון זיינע געטא לידער וואס האבן אין דיכטערישער שפראך געשילדערט פיין און לייד פון די אזוי דערנידעריקטע יידן, זיינע ברידער״.

דערציילט מען:

„אין יענע שווערע טעג האט ער שטארק מקפיד געווען מקיים צו זיין די מצווה פון ביקור־חולים. ער איז געקומען אין שטיבער פון באקאנטע און אומבאקאנטע, געזעסן ביי די בעטן פון די קראנקע, זיי געמונטערט, אריינגעגעבן האפנונג. ניין, ער איז ניט געקומען מיט קיין ברויט צום קראנקן אין שטוב. ער האט עס ניט געקענט טון, ווייל אין שטוב ביי איב אליין האט שטארק געפעלט דער ביסן ברויט, ווייל אין שטוב ביי אים אליין האט מען גוט געהונגערט. פון הונגער איז אלטער געווען געשוואלן, אבער מיט די געשוואלענע פיס האט ער זיך געשלעפט צו די קראנקע, פארברענגט מיט זיי און זיי מחייה געווען.״

„אלטער האט געהאט אויסערגעוויינלעכן כוח אויס־צטראגן הונגער און נויט, ניט ווייניקער פון אנדערע געליטן, נאר פארביסן די ליפן און זיך געהאלטן שטארק, גייסטיק שטארק. אזוי האט ער געפלעגט אויסבאהאלטן רעפטלעך ברויט פון דער איינמאליקער צוטיילונג אין דער וואך, געזאמלט און געזאמלט ביז... און אז ער האט שוין געהאט אנגעזאמלט א גאנץ ברויט, האט ער עס פרייטיק צו נאכטס אוועקגעלייגט אויפן טיש און קידוש געמאכט איבערן אנגעזאמלטן, צוזאמנגעשטעלטן ברויט...״

קען ווער פרובירן זאגן: „אויך דאס הייסט גבורה?״ „מאי כולי האי?״ אבער אין יענער אומגליקלער־טראגישער וועלט, אין יענער טרויעריקער צייט, ווען אלע ווערטן זענען געווען אזוי צעטרעטן, צעשלאגן, ווען גייסטיקע באגריפן האבן ביי א סך געהאט פארלארן זין און אנזען, האט דאס „קידוש־ברויט״ אנגעזאמלט אין הונגעריקע וואכן־טעג געלויכטן אין אלטער׳ס שטוב מיט אויסערגעווענלעכן שבת־גלאנץ, מיט אמתער, יידישדיקער, גייסטיקער גבורה.

„גאנצע נעכט איז ער געזעסן און געשריבן. אויפגעכאפט

יעדע מינדסטע דערשיינונג אין געטא און געדיכטעטע. זיין פילבארע נשמה האט אויף אלץ רעאגירט. זיין ווילן צו בלייבן לעבן איז געוועזן אומגעהויער גרויס, נאר אז עס האבן זיך אין אים פארגנבעט מרה־שחורהדיקע מחשבותן און ער האט גענומען צווייפלען אין די אויסזיכטן צו בלייבן לעבן, האט ער געוואלט אז עס זאלן כאטש די לידער זיינע דערציילן דעם גרויל פון יענע טעג. אין אזעלכע שווער־געמיטיקע מינוטן האט ער א סך געשריבן, ניט געשאנעוועט די געטא „שישקעס", דערציילט אין ליד וועגן זייער אכזריות, געשריבן קעגן דעם יידנעלטסטן רומקובסקי און שטענדיק, קומענדיק אהיים פון דער ארבעט, זיך געפרעגט צי געסטאפא האט אים ניט געזוכט, צי מען איז אים ניט געקומען נעמען".

„ער איז אזוי געוועזן פארטון אין ליינען און שרייבן, אז ניט איינמאל, ווען נדיק העלפן אין שטוב, האט ער געפלעגט נעמען דאס ריב־אייזן, אוועקשטעלן זיך רייבן קארטאפל, רעטעך, קאלארעפעס... און ליינען. רייבן און ליינען... דאס בוך איז געשטאנען אנגעלענט אן וואנט און ער, אלטער האט געליינט און פון צייט צו צייט אויך א רייב געטון אויף דעם ריב־אייזן..."

„פיל פרייד האט ער איבערגעלעבט ווען ער האט אויסגעפונען א שרייבער־טאלאנט צווישן די פיל מענטשן וואס פלעגן אריינקומען צו אים אין שטוב. מיט אזא איינעם פלעגט ער א סך פארברענגען, אריינגעבן קוראזש צו שרייבן, ממש פירן ביי דער האנט. אזוי זענען געבליבן בריוו פון באקאנטן לאדזער פאבריקאנט זילבערשטיין, דעם גערער חסיד, וועלכער האט פאר אלטערן פארגעליינט זיינע געטא־שריפטן, אזוי זענען אויך געבליבן געטא לידער געשריבן דורך א יינגל ציעכאנאוווסקי. דאס הונגעריקע קינד פלעגט ארויפ־קומען אין די אוונטן צו אלטערן און ביי דער שיין פון שוואכער ליכט פארליינען זיינע שאפונגען".

„זיין שטוב איז געווען פול מיט ספרים און כתבים יקרי ערך. נאר ניט איינמאל האט פאסירט אז עס האט אים ווער אנגעבאטן עסנווארג: צוקער, אייל, ברויט, א. אז. וו. פאר א ספר פון זיינע ספרים, האט ער ניט געוואלט הערן דערפון. זיין ליבשאפט צום ספר איז געווען אומגעהויר שטארק און ער האט ניט געוואלט עס טוישן פאר אזא מינדערווערטיקע זאך ווי ברויט, ברויט פארן מאגן ווענן...״

„און ניט בלויז דאס. עס פלעגן ארויפקומען חברים אין שטוב צו אים און מיט ברענגען גרינווארג־פראדוקטן פון זייערע גארטן־געוויקסן און עס איז קיינעם ניט געלונגען בשום אופן צו פועלן ביי אלטערן ער זאל עפעס נעמען פון זיי, אויב ניט דורך פארשידענע תחבולות צו וועלכע דער ערלעכער אלטער האט זיך ניט דערטראכט...״

זענען דאס געווען שווערע נסיונותדיקע טעג. אבער מיטן כוח פון זיין זויבערער נשמה איז ער מיט לייכטע טריט געגאנגען איבער אלע צרות און פיין.

און געקלאגט האט ער און געזונגען. מיט שטילן, אבער טיף מענטשלעכן טאן האט ער באהויכט זיין געשאפן ליד. מיט הכנעה צו ג־ט און מיט גרענעצלאזער ליבע צו מענטשן.

במשך די אלע שווערע נסיון־יארן, איז אלטער ניט ארויס פון זיינע גליידן, אבער דערמאנענדיק אים, ווילט זיך פרעגן: וואס פארא גלייזן זענען דאס געווען וואס האבן אין אזא קאטאסטראפע צייט, זיך ניט אונטערגעבראכן? ווי שטארק האט מען געדארפט דערצו זיין? ווי גייסטיק שטארק?!

א שיינע פאר יאר איז פארביי...

איינמאל דאכט זיך אז ערשט נעכטן, ערשט דא ניט לאנג האבן מיר אזוי ביידע שפאצירט אויף די רווישיקע לאדזשער גאסן. יא, טאקע, דא ערשט ניט לאנג... ביי אים אין שטוב, אין

שבת־פארנאכטן, עס שוועבט אין חלל אן אפקלאנג פון זיינס א דעמלסטיק ליד...

און א צווייט מאל דאכט זיך אז דאס וואס איז געוועזן־איז געווען מיט דורות צוריק, נאר ווי גלגולים זענען מיר מגולגל געוואָרן אין היינטיקע טעג...

ניטא אלטער שנור.

איינער פון די זעכס מיליאָן. —

געהאט האב איך א חבר א נאנטן, א דיכטער פון ג־טס גענאד, א הארציקער חבר — איז ער אומגעקומען אין אושביץ.

איינער פון די זעכס מיליאָן.

שטיל האט ער געלעבט זיין לעבן.

שטילע זענען געווען זיינע דיכטערישע תפלות. שטיל און הארציק האט ער געטראָגן זיין געזאנג צו ג־ט און צו וועלט.

און אומגעקומען איז ער צוזאמען מיט א סך פון זיינע ברידער.

איינער פון די זעכס מיליאָן.

איינער מיט אזא קרישטאל־ריינער, נשמה.

חבל על דאבדין.

דבורה ווײַנפעלד-סאמועל

מוקדש לזכר הורי, אחים ואחות היקרים ת״ד

בײַטש צווישן בײדע וועלט־מלחמות.

נאכן ערשטן וועלט־קריג, ווען דער רוב בײַטשער ייִדן, וועלכע האבן געהאט פארלאזט מלחמה־צײַט די שטאט, אריבער קײן טשעכאָ־סלאוואקיע, זענען צוריק אהײם געקומען, האבן זײ פון זײער האב און גוטס גארנישט אנגעטראפן. זײערע ווערטזאכן, וואס זײ האבן געהאט איבערגעלאזט הינטער זיך, אײַנגעמויערט און פארגראבן אין פאר־שידענע באהעלטענישן, זענען פארשווונדן... נאר אז מען איז געבליבן לעבן איז מען געווען צופרידן — און בײַטשער ייִדן האבן נישט פארצווייפלט: אלץ אנגעהויבן בויען אויפסנײַ. און לאנגזאם. לאנגזאם האט מען אנגעהויבן קומען צו זיך: פון פשוטע ברעטער האט מען געמאכט בעטן, פון קעסטלעך — א טיש, בענקלעך; מען האט אפגעפארבט זעקלעך פון זאלץ און פון דעם געמאכט א מלבוש אנצוטוען. מען האט אנגעהויבן ארומגײן איבער די דערפער פון דארט געברענגט א ביסל עסנווארג פאר זיך און אויך צום פארקויפן — און אזוי האט זיך ביסלעכווײַז אנגעהויבן א נײַ לעבן. מען האט געעפנט די געשעפטן, ארײַנגעברענגט פון די גרעסערע שטעט פאר־שידענע זאכן, וואס דארט זענען זײ ווי „פארלעגן", און פאר אונז א נויטווענדיקײט: רעשטלעך פון מאנופאקטור, נישט מאדערנע קלײדער, אפפאל פון פאפיר (אפשניט־פאפיר) און מען האט אנגע־הויבן האנדלען. די ארײַנגעברענגטע זאכן האבן דא געהאט אן אפגאנג, זײ האבן זיך גוט פארקויפט און מען האט זיך צוריקגעשטעלט אויף די פיס. מיט אײן ווארט צוריק אנגעהויבן ווערן מענטשן.

ווען דאס לעבן אין בײַטש האט זיך אנגעהויבן צו נארמאליזירן, האבן די גויים — פויערן פון די ארומיקע דערפער ארײַנגעפירט

זייער פראדוקציע: הינער, אייער, קארטאפל, גרינסן און תבואה. דאס איינגעלייזטע געלט האבן זיי באלד צוריק אויסגעגעבן אין שטאט אויף זאכן אין וועלכע זיי האבן זיך געניטיקט, און יידישע קראמען האבן געלייזט. מיט דער צייט האט מען געמאכט נאפט־גרובנס ארום בייטש. און די גויים־ארבעטער וועלכע האבן געגראבן דעם נאפט און האבן גוט פארדינט האבן אויך זייער פארדינסט איבער־געלאזט אין בייטש — אויסגעבנדיק עס אויף קליידונג, שוכווארג און מעבל. אויך די שענקען האבן גוט געלייזט, ווייל דער פוילישער ארבעטער האט נישט פיינט דעם „ביטערן טראפן".

אלע געשעפטן אין בייטש זענען איינגעשטאנען אין יידישע הענט. אין רינג און אויף דער הויפט־גאס האט זיך קאנצענטרירט דאס יידישע לעבן. דא האבן יידן געוווינט און געפירט זייערע געשעפטן. דא איז אויך געשטאנען דאס בית־המדרש (הייגט ר"ל, א גוישע שול מיט א צלם אויפן ארט פון ארון־קודש). די קריסטן האבן געוווינט אין די זייטיקע געסלעך און האבן געלעבט פון „פקידות" — כמעט אלע קריסטלעכע איינוווינער זענען געווען באאמטע, און האבן געהאט קליינע ווירטשאפטן: חזירים, קי און הינער. פארשטייט זיך, אז די אייער פון די הינער און די מילך פון די קי האבן זיי פארקויפט יידן. זייערע קירכן און קינדער־שולן זענען געווען הינטער דער שטאט. אין זייערע שולן ווו עס האבן געלערנט באזונדער יינגלעך און באזונדער מיידלעך, האבן אויך געלערנט יידישע קינדער — מיינסטנס מיידלעך. די ידישע יינגלעך זענען געגאנגען אין „חדר", און וועלטלעכע לימודים האבן זיי געלערנט ביי פריוואט־לערערס, און שפעטער באלייגט עקזאמענס — עס איז דאך געווען צוואנגס־שול. די מיידלעך האבן נאכמיטיק געלערנט ביי א רבי — יידישקייט: דאווענען און שרייבן יידיש.

די איינציקע קריסטלעכע געביידע, וואס איז געשטאנען אין רינג, איז געווען דער „מאגיסטראט" — אן אלטער בנין מיט א גרויסן טורם, ספעציפיש פאר אן אלט־היסטארישע שטאט. פון ביידע זייטן בנין זענען געווען צוויי גוט־פארדעקטע ברונעמער אין וועלכע עס האט אריינגעשטראמט דאס וואסער פון די בערג. דאס וואסער

אין די ברונעמער איז געווען לויטער און באטעמט. וואסער־טרעגערס האבן פון דארטן געשעפט און געליפערט וואסער פאר אלע איינוווינער אין שטאט. מיט דער צייט האט מען איינגעפירט וואסערלייטונג אין די וווינונגען און אויך קאנאליזאציע. נאר דריי גויישע געשעפטן זענען געווען אין בייטש: צוויי חזיר־געוועלבער און אן אפטייק אבער זיי זענען נישט געווען אין רינג נאר הינטער דער שטאט.

די יידן אין בייטש האבן געלעבט רויק, באלעבאטיש. און אלע — ווי איין גרויסע משפחה. האט איינער געמאכט א שמחה, האבן כמעט אלע יידן אין שטאט אנטייל גענומען אין איר. האט זיך חלילה געמאכט אן אומגליק ביי עמיצן האבן אלע מיטגעפילט... איז פאר־געקומען א חתונה פון אן ארים מיידל — זענען אלע רייכע מיידלעך געקומען צו דער חתונה. זיי האבן אויסגעפוצט די כלה, געהאלפן באקן, קאכן, אלץ צוגרייטן און געמאכט פריילעך. מען האט געהאלפן יעדן איינעם, וואס האט זיך גענויטיקט אין הילף: א געפאלענעם סוחר, א קראנקען, הכנסת־כלה און אנדערע הצטרכותן. מען האט צוזאמענגענומען געלט צווישן זיך און עס אוועקגעטראגן דארט, וווּ מען האט באדארפט, אויף אזא אופן, אז דער נצרך זאל נישט וויסן ווי אזוי דאס געלט איז געשאפן געווארן.

אינטערעסאנט איבערצוגעבן א פאקט, וואס באווייזט די נאענט־קייט פון די יידן אין בייטש: עטלעכע וואכן נאך מיין עלטערן ברודערס, מנחם מענדלס, חתונה איז צו אונז געקומען ר׳ אלתר אלישע וויינבערגער הי״ד מיט א צעקנייטשטע חתונה־בריוול אין האנט און דערציילט, אז ער האט דאס ערשט יעצט דערהאלטן... אויף דער חתונה איז ער געקומען, ווייל ער האט פארשטאנען, אז אדער מען האט אים פארגעסן צו בעטן אדער עס איז געשען אן אנדערער צופאל. יא, יידן אין בייטש האבן נישט געדארפט די „אפיציעלקייט״, זיי האבן מיטגעלעבט, מיטגעפילט יעדנס פרייד אדער טרויער.

די געשעפטן אין בייטש זענען געווען צוזאמען מיט די וווינונגען, און אלע קינדער האבן מיטגעארבעט, מיטגעהאלפן די עלטערן אין געשעפט. קיין באאמטע האט מען דאך נישט געקענט ווערן, ווייל קיין יידן האט מען נישט צוגעלאזט אויף א זעלכע פאסטנס. און

ווידער אוועקגיין ארבעטן צו א פרעמדן האט נישט געפאסט... איז „נאלענס וואלענס" האט מען צוגעהאלפן די עלטערן. איין מאל אין דער וואך איז געווען א יריד און דעמאלט איז דאך אודאי קיין שום האנט און קיין שום אויג נישט געווען איבריק... אינם טאג פון יריד זענען די פויערן פון די ארומיקע דערפער געקומען מיט זייערע פראדוקטן. עס זענען געקומען סוחרים פון גארליץ און פון יאסלא און אויך פון אנדערע מקומות און אויסגעשטעלט זייער סחורה אויף טישלעך אין רינג — און נישט איינער האט פון אזא טאג־לייזעכס געהאט פרנסה אויף א גאנצע וואך ביז צום קומענדיקן יריד. עס זענען געווען פאלן וואס אין אזא יריד־טאג זענען פארגעקומען אומרוען — אונטערגעבונטעוועטע גויים פלעגן זיך לאזן איבערן רינג, שלאגן יידן און ראבעווען. מיינסטנטייל אבער האט זיך די פאליציי דערוווסט פריער אז עס גרייט זיך צו עפעס און זיי האבן וועגן דעם צו וויסן געטיען די יידן, אז זיי זאלן זיין גרייט און זיך היטן — אויך זיי, די פאליציי, האט זיך באמיט דאס אויסצומיידן...

עס פלעגט אויך טרעפן אז א פאר גויים האבן זיך צוזאמענ־גענומען, איבערגעדרייט א פאר טישלעך מיט סחורה, עפעס געכאפט... עס איז באלד געווארן א געוואלד, א געשריי—אבער צו קיין ערנסטע זאכען איז עס נישט געקומען. דער קאמענדאנט פון דער פאליציי דער בירגערמייסטער און די הויכע באאמטע זענען תמיד געווען אויף דער זייט פון די יידן... פארשטייט זיך, אז דאס איז נישט געווען בחינם — זיי האבן באקומען „מתנות". אמת, נישט קיין גרויסעס האט מען זיי געגעבן. אבער דאך, אויף יעדער חגא פלעגן די יידן פון שטאט זיי ארייגשיקן א „מתנה" — יעדער האט געשיקט עפעס פון דעם, מיט וואס ער האט געהאנדלט, למשל: מיר האבן געהאנדלט מיט תבואה, מיט מעל — האבן מיר זיי געשיקט פאשע פאר זייערע בהמות און חזירים, א שענקער האט געשיקט געטראנקען, א פישער — פיש, א קאלאניאל־געשעפט — קאווע, טיי, אן אויבסט־הענדלער — פרוכטן א. א. וו. דאס געבן מתנות האט זיך אונז געלוינט. מיר זענען דאך געווען א מינדערהייט. און די פראסטע גויים ווען מען האט זיי געבונטעוועט, זענען שטענדיק גרייט געווען צו שלאגן יידן אדער

ראבעווען יידיש פארמעגנס... אבער אז די יידן זענען געווען „געדעקט" ביי דער פאליציי, האט מען געקענט שלאפן רויק.

אין די שפעטערדיקע יארן, הארט פארן אויסברוך פון דער צווייטער וועלט־מלחמה, ווען די שטאטישע, פוילישע יוגענט האט אנגעהויבן שטודירן און זענען געווארן גרויסע פאטריאטן „ענדעקעס", האבן זיי געוואלט ארויסנעמען דעם האנדל פון די יידישע הענט. די צווייטער וועלט־מלחמה, ווען די שטאטישע, פוילישע יוגנט האט קעגן יידן. די קריסטלעכע באפעלקערונג האט זיך אבער געפירט לויטן אלטן שטייגער און ווייטער געקויפט ביי יידן. אז דאס אגיטירן קעגן יידן האט ווייניק וואס געהאלפן האבן די „ענדעקעס" אנגעהויבן אויסצושטעלן „פיקעס" פאר די יידישע געשעפטן. דאס הייסט, אז ביים אריינגאנג פון יעדער יידישער קראם זענען געשטאנען צוויי פוילישע סטודענטן און געמוסרט יעדן גוי וואס האט געוואלט אריינגיין אין א יידיש געשעפט: „דו ביסט א קריסט", האבן זיי געטענהט, „דארפסט, קויפן ביי קריסטן, און די יידן זאלן גיין קיין פאלעסטינע". פיזיש האבן זיי אונז נישט געשלאגן, זיי האבן אונז געוואלט שלאגן עקאנאמיש, אויף דער קעשענע. די פאליציי האט געקענט אויסמיידן געוואלט־טאטן. שלאגן אדער ראבעווען, מיט וועלכע עס האט זיך פארנומען דער פראסטער המון, אבער ביי דער אינטעליגענץ, וואס האט זיך באנוצט מיט אגיטאציע איז זי געווען אוממעכטיק. די סטודענטן זענען אויך געווען קינדער פון אנגעזעענע פוילישע משפחות, און ווען די פאליציי זאל אפילו וועלן אינטערווענירן, וואלט מען איר געזאגט דאס וואס זי האט נישט געוואלט הערן... און דערפאר טאקי האבן די ענדעקישע סטודענטן געפירט זייער פראפאגאנדע קעגן יידן אימגעשטערט.

אין אלגעמיין אבער איז די מאטעריעלע לאגע פון די יידישע סוחרים אין בייטש געווען א גוטע. און עס איז אויך נישט קיין וואונדער, מען האט נישט געלעבט אין לוקסוס .קינא, טעאטער, קאנצערטן, זענען פאר בייטשער יידן כמעט ווי פרעמד געווען. א מלבוש האט מען געטראגן א פאר יאר — קיינמאל נישט ארויס פון דער מאדע. מען האט נישט געוווסט פון קיין „אורלאפן" (חופש)

בית הספר "בית יעקב" בבייטש.

ארויספארן אויף אפרו. אפגערוט האט מען זיך נאר דאן ווען דער רופא האט פארשריבן „צום געזונט"... אזוי אז מען האט געקענט און געמוזט שפארן א גראשן צו א גראשן. חתונה צו מאכן א טאכטער איז נישט אונגעקומען לייכט, מען האט געדארפט געבן נדן, פאר דעם נדן־געלט האט מען געדארפט עפענען א געשעפט פארן נייעם פאר, ווייל קיין באאמטנשטעל האט א יידישער יינגערמאן נישט געקאנט באקומען... איז איינער געווען א בעל־מלאכה האט מען פאר אים געדארפט מאכן א ווערקשטעל — אזוי אז דער נדן איז געווען בארעכטיקט און מען האט געדארפט שפארן.

האט טאקי יעדער איינער געשפארט, ווי ווייט מעגלעך א גראשן צו א גראשן, אבער ביי קיין פאל נישט אויפן חשבון פון דער קישקע, נישט קיין קישקע־געלט — אין בייטש האט מען דוקא גוט געגעסן, די פעטע גענז און הינער, די בעסטע פרוכטן, וואס די פויערים האבן אריינגעברענגט זענען פארברויכט געווארן, די דארפס־יידן האבן געברענגט פוטער און קעז — אויך אין שטאט איז געווען א שפע פון „אלעם גוטן".

א גאר חשובע ראלע האבן געשפילט אין בייטש דער רב, דער דיין און דער שוחט. יעדער פון זיי האט אויסגעפירט א וויכטיקע פונקציע אין יידישן לעבן, איבערהויפט דער רב. צו אים, צום רב, האט מען זיך געוואנדן אין פריידן און אין ליידן — איינער וועגן אן עצה, א צווייטער וועגן א ברכה. דער רב האט אויך געהאט קעגנערס אין שטעטל, די אמתע סבה דערפון ווייס איך נישט, איך געדענק אבער מחלוקת... פלעגט מען זאגן אויף די געגנערס „זיי ווילן נישט געבן קיין „רעגעל־געלט" מאכן זיי זיך ברוגז". ווי מען זעט האט ער דוקא געהאט גרויס זכות און פון אלע יידן אין זיין עלטער איז ער איבערגעבליבן נאך דער גרויסער קאטאסטראפע, השי"ת זאל אים מאריך ימים ושנים זיין. און ווען ער איז געקומען פון אמעריקע קיין ישראל, זען דאס ביסל איבערגעבליבענע יידן פון זיין קהילה קדושה בייטש, האט מען אים דא אויפגענומען מיט גרויס כבוד, און אפילו די, וואס זענען אמאל געווען זיינע קעגנער אין בייטש האבן עס דא פארגעסן. מען האט אים ארומגעפירט ווייזן

דאס לאנד און אים צוגערעדט, אז ער זאל זיך דא באזעצן, און ווייטער זיין אונזער פירער און עצה־געבער.

קיין פאליטיש לעבן האט פאר בייטשער יידן כמעט ווי נישט עקזיסטירט — צו ד' סיים־וואלן האבן די יידן געשטימט פאר דער רעגירונגס־ליסטע, יידן דארפן גיין מיט „מלכות"... די ציוניס־טישע יוגנט האט געשטימט פאר דער ציוניסטישער ליסטע, וועלכע האט פארטרעטן ד' יידישע אינטערעסן. א וויכטיק געשעעניש אבער זענען געווען די קהילה־וואלן. דא האבן זיך שוין געפירט קאמפן שטארקע — עס איז דערגאנגען אזוי ווייט, אז די פאליציי האט געמוזט אינטערווענירן... דער הויפטקאמף האט זיך געפירט צווישן דער יוגנט — דער ציוניסטישער און אגודהסטישער —ביים אגיטירן נעבן דעם קהילה־שטיבל ווו די וואלן זענען פארגעקומען.

שבת — האט בייטש באקומען אן אנדער פנים. עפעס איז דאס געווען אן אנדער בייטש ווי א גאנצע וואך. אלע געשעפטן זענען געווען פארמאכט (קיין גוישע קראמען זענען דאך אין שטאט נישט געווען). די יידן זענען געגאנגען רויקער, געלאסענער, זיי זענען נישט געווען פארשמייעט מיט די וואכעדיקע דאגות. אלע אויסגעפיצט ווי פרינצן, די שבתדיקע מלבושים די זיידענע בעקעשעס און די שטריימלעך האבן אראפגעפינקעלט פון זיי און זיי צוגעגעבן מלכות־דיקייט. די יינגעלעך האבן געטראגן ווייסע העמדער און סאמעטנע היטלען. די ווייבער האבן געטראגן ריינע פאטשיילעס און געווען אויסגעצירט שיין און ד' מיידלעך ריין אנגעטיען מיט בענדער אריינגעפלאכטן אין די צעפלעך... מען האט געטראגן טשאלענטער און איבערן גאנצן שטעטל האבן זיך געטראגן קלאנגען פון זמירות וואס זענען געקומען פון די שטובן, ווו ביי יעדער טיש איז זיך מלכותדיק געזעסן די משפחה ביי ווייס־געדעקטע טישן. יעדער שטוב איז געווען ווי א מלוכה פאר זיך. אלע זענען דארט געזעסן מיט גרויס דרך־ארץ און קיינער האט נישט געהאט די דרייסטקייט אויפצושטיין פונם טיש פריער ווי עס האט דאס געטיען דער בעל־הבית... נישט זיין ביי „קידוש" אדער „הבדלה" האט נישט געקענט פאסירן אין בייטש — דאס וואלט געווען אן עבירה נישט מוחל צו זיין... אפט

ועד מקומי של הסתדרות צעירי אגודת ישראל בבייטש.

יושבים מימין לשמאל: מנדיל סאמועל ז"ל, אלטר אלישע וויינבערגער הי"ד, חניך נוסבוים (אמריקה)
עומדים: אלטר שנור הי"ד, בנימין זינגר הי"ד, ישראל אטינגר הי"ד, ברוך קליינמן הי"ד, חיים שטורם ז"ל.

מאל איז אויך ביים טיש געזעסן אן אורח אדער צוויי. יעדער בעל־הבית האט געהאלטן פאר זיין פליכט אהיימצונעמען אן אורח אויף שבת פונם בית המדרש. אינם בית המדרש פלעגן זיך יאוועז „אורחים פורחים", מדינה־גייערס, וואס זענען געקומען בעטן נדבות, אסך פון זיי האבן נאר איבערגענעכטיקט און ווייטער געגאנגען, אבער אז זיי זענען געבליבן שבת אין בייטש האט מען זיי אהיים־געבעטן אלס אורחים. מייננסטן זענען זיי געקומען פון רוסיש־פוילן. זיי האבן געבעטן א גראשן, עפעס עסן אדער אנטועכטס.

מיין פאטער ר׳ אברהם סאמועל און מיין מוטער יוכבד הי״ד זענען געווען באקאנט אלס גרויסע נדבנים, ווער עס איז אריינגעקומען א הונגעריקער איז ארויס א זאטער, א בארוועסער איז ארויס א באשוכטער, אן אפגעריסענער — באקליידט און נאך עפעס צו אין דער קעשענע... און אז איך דערמאן שוין נדבנים פון בייטש קען איך אויך נישט אדורכלאזן ר׳ אלי ראט און זיינע קינדער. ר׳ אלי האט געשפענדעט א גאנץ הייזל מיט געלעגערס פאר די ארימע־לייט, וואס וואנדערן איבער דער מדינה, אז זיי זאלן האבן אן ארט וווּ איבערצונעכטיקן. נישט איינמאל האבן די ארימעלייט ביים אוועקגיין פון בייטש מיטגענומען מיט זיך די דעקן — ר׳ אלי ראט האט געגעבן אנדערע דעקן... און, פארשטייט זיך אויב מען האט געהאלפן פרעמדע יידן, האט מען דאך אייגענע, שטאטישע, אוודאי און אוודאי געהאלפן: א גמילות־חסד, א זשירע אויף א וועקסל, געבארגט א מלבוש, ווען עמיץ האט געדארפט אוועקפארן אויף א שמחה און האט פונקט א שיין מלבוש נישט געהאט...

יעדער ערב יום־טוב האט זיך געהאט זיין אייגנארטיקייט אין בייטש. לויט דער שטימונג אדער ריחות, וואס האבן זיך ארומגעטראגן איבערן שטעטל, האט מען געקענט דערקענען וואס פאר א יום־טוב עס קומט אן — אפילו מען זאל נישט פארגעדענקען דעם לוח־הזמנים. פאר א בייטשער איז געווען געווען, אויב ער איז א געוויסע צייט נישט געווען אין שטאט, אז ער זאל צוריקקומענדיק באלד דערפילן ווו ער האלט... איבערהויפט איז דאס קאנטיק געווען אין די ימים־נוראים — דאס גאנצע שטעטל איז געווען איינגעהילט אין

א פחד, ועלכן מען האט ממש געקענט דערפילן אין דער לופט. די דאזיקע שטימונג, וואס האט זיך געטראגן איבערן גאנצן שטעטל, האט אפילו משפיע געווען אויף די גויים. ערב יום־כיפור ספעציעל, איז דער פחד געוואקסן: יונג און אלט האט זיך געשראקן פארן יום־הדין. מען איז געווען פארצאגט מיט פארוויינטע אויגן איז מען ארומגעגאנגען איינעם צום אנדערן ווינשן „א גמר חתימה טובה" און פאר איינוועגס געבעטן סליחה ומחילה, מוחל געווען איינער דעם אנדערן, טאמער האט חס־וחלילה, עמיצער עמיצן באליידיקט, אדער עפעס שלעכטס געטיען במשך פונם יאר... אפילו קליינע קינדער האבן געוואסט, אז יום־כיפור טאר מען נישט זיין „ברוגז" און זיי האבן געטיען דאס זעלבע, וואס די דערוואקסענע — זיך איבערגעבעטן. צו כל נדרי זענען די מענער אין ווייסע קיטלען געגאנגען אין בית־המדרש פול פחד אבער אויך מיט האפנונג, אז השי"ת וועט זיי מוחל זיין די עוונות און צושיקן א גוט יאר. אויך די פרויען אין ווייסע פאטשיילעס זענען געגאנגען אין שול אריין מיט פחד און זייערע געוויינען האבן זיך געטראגן ביז אין הימל אריין... און דאכט זיך, אז אונזערע מאמעס האבן קיינמאל נישט געזינדיקט. געווען זענען זיי דוקא נשים צדקניות, געטרייע ווייבער, איבערגעגעבענע מאמעס און תמיד גרייט געווען צו טוען א טובה, מיט אלע מעגלעכקייטן געהאלפן א נויטבאדארפטיקן מיט וואס זיי האבן נאר געקאנט און דאך איז ביי זיי געווען אזא פחד פארן יום־הדין.

די זון, אזוי האט זיך אויסגעדאכט, איז פרי פארגאנגען, דער הימעל האט זיך געטונקלט און די לופט איז אנגעשטעקט געווארן מיט עפעס מיסטישעס, וואס האט אנגעפילט אלעמען מיט אזא זיסלעכע טרויעריקע בענקשאפט צו עפעס און גלייכצייטיק געשראקן... אפילו די גויים האבן זיך געשראקן און פאר פחד נישט ארויס פון די שטובן אין דעם דאזיקן אוונט. די מיידלעך זענען געבליבן אינדערהיים — עס האבן זיך צוזאמענגענומען עטלעכע מיידלעך און אכטונג געגעבן אויף די גרויסע יום־כיפור־ליכט, אז זיי זאלן זיך נישט איבערקערן און חלילה נישט מאכן קיין שריפה און אויך געהיטן די קליינע קינדער. און אזוי היטענדיק די ליכט און די קינדער — האט מען

זיך דערציילט נוראדיקע מעשיות וועגן דעם הייליקן טאג. למשל: א בחור, אן אפיקורס, האט נישט געוואלט גיין צו כל־נדרי און ווען מען איז צוריקגעקומען פון שול האט מען אים געטראפן טויט... איינער, א יונגערמאן האט געגעסן אין דעם הייליקן טאג און איז דערשטיקט געווארן... און נאך און נאך אזעלכע ענלעכע שרעקלעכע מעשיות וואס זענען געווען פארבונדן מיט דעם טאג. די מעשיות האבן אינז געהאלטן אין א געדריקטער שטימונג און דאך האבן מיר נישט אויפגעהערט צו דערציילן... אויף די דערפישע מיידלעך, וועלכע פלעגן קומען אין שטאט אריין אויף ימים נוראים מיט זייערע טאטע־מאמע פון די ארומיקע דערפער, האבן די מעשיות גאר שטארק געווירקט... זיי האבן ממש אויפגעציטערט ביים הערן די אויסטער־לישע מעשיות און זיי זענען געזעסן אין איין שרעק ביז נאך כל־נדרי.

די יוגנט אין בייטש

די גאנצע יוגנט אין בייטש (א חוץ דער אגודהשער) מיט אלע אירע פאליטישע אנשויונגען איז כמעט געווען א ציוניסטישע און האט זיך קאנצענטרירט אין „פאריין" — דאס הייסט אינם לאקאל פון דער ציוניסטישער ארגאניזאציע. דארט האבן מיר געהאט א ביבליאטעק מיט ביכער אין פיר שפראכן: העברעיש, יידיש, דייטש און פויליש; א לעזע־זאל און א פארוויילונגס ווינקל אויף צו שפילן שאך. דארט, אין פאריין, זענען אויך פארגעקומען העברעישע קורסן און יעדן יום־טוב זענען געהאלטן געווארן לעקציעס מעניני דיומא. אזוי אז די מיידלעך וועלכע האבן קיין חדר נישט באזוכט און וועגן דעם נישט געלערנט אין דער קריסטלעכער שול, האבן א דאנק די לעקציעס באקומען ידיעות וועגן אונזער היסטאריע און די באדייטונג פון די ימים־טובים. עס זענען אויך געפייערט געווארן וויכטיקע געשעענישן אין יידישן לעבן: ד"ר הערצלס יארצייט, דאס באקומען די באלפור־דעקלאראציע, דאס בויען דעם העברעישן אוניווערזיטעט אויפן הר הצופים א. א. חמשה עשר בשבט האבן מיר פארקויפט ארץ־ישראל פירות און געזאמלט געלט פאר קרן קיימת לישראל און קרן היסוד.

די הויפטארבייט אונזערע איז געווען: איינפלאנצן אין דער יוגנט ליבע צו ארץ־ישראל. דורך ווערטער און געזאנג האבן מיר דאס געטיען. מיר פלעגן זינגען העברעישע און יידישע בענקשאפטס־לידער וועלכע האבן געצויגן, געשלעפט אהין אין לאנד אריין:

בעסער ב׳פאלעסטינע גאסן צו קערן

איידער אין פוילן מיניסטער צו ווערן...

פריי, פריי, פאלעסטינע פריי —

פריי, פריי, פאלעסטינע פריי!

די ליבע צו ארץ־ישראל האט טיף איינגעווארצעלט אין אונזער הארץ און ווען מיר וואלטן דעמאלט געהאט די מעגלעכקייט (סערטיפיקאטן) וואלט א וודאי׳ די גאנצע יוגנט פון בייטש דא געווען מיט אונז צוזאמען...

פון צייט צו צייט פלעגן קומען קיין בייטש חברים פון דער ציוניסטישער ארגאניזאציע פון גארליץ און יאסלא און האבן געהאלטן פאר אונז רעפעראטן וועגן ציוניסטישע געשיכטע אין ארץ־ישראל מיר האבן געשלינגען יעדעס ווארט. און ווער שמועסט ווען עס איז געקומען עמיץ פון ארץ־ישראל איז אונזער פרייד געווען אין לשער, מיר האבן אים באשיט מיט פראגן און נישט מיד געווען צו הערן אים. ביז שפעט אין דער נאכט זענען מיר געזעסן מיט אים און געהארכט, געהארכט מיט חרדת־קודש און געקוקט אויף אים מיט קנאה: ער קומט פון דארט...

בכדי אונזער ביבליאטעק זאל זיך פארגרעסערן האבן מיר געשאפן א דראמאטישן קרייז פון אמאטארן און מיר האבן געגעבען פארשטעלונגען, פאר דער הכנסה וואס די פארשטעלונגען האבן אריינגעברענגט האבן מיר צוגעקויפט ביכער, אזוי אז אונזער ביבליאטעק האט געהאלטן אין איין וואקסן. צוויי מאל א וואך האט מען געקענט טוישן די ביכער. (איך בין געווען ביבליאטעקארין א לאנגע צייט און אין טאג פון מיין חתונה האבן מיר די מיטגלידער פון פעריין געברענגט א מתנה, דעם ערשטן באנד פון פיעטרושקא׳ס ענציקלאפדיע מיט אט די דעדיקאציע:

„פאר אונזער לאנגיעריקער איבערגעגעבנע מיטגלידערין און

געטרייע ביבליאטעקארין צום טאג פון איר חתונה „דרשה געשאנק״.
(איך האב אויך פאר מיין ארבעט פאר קרן קיימת באקומען א דיפלאם:
דריי ביימער זענען געווארן געפלאנצט אויף מיין נאמען אין יער
הערצל אין יאר תרפ״ט).

די ציוניסטישע יוגנט אין בייטש האט אויך אויסגעפירט פאר־
שידענע סאציאלע ארבעטן: אומגעגאנגען מיט קראנקע, וואך געווען
ביי קראנקע גאנצע נעכט, ווען די בני־בית האבן דאס נישט געקענט
טוען — מיר האבן דערלאנגט מעדיצין, א טרונק און אפילו א נאכט־
כלי דערלאנגען האבן מיר זיך נישט זשענירט. און, אז עס זענען
צוגעקומען אין שטאט ארימעלייט, האט דער פרעזעס פון דזשוינט,
ר׳ חיים שלמה איצינגער הי״ד אונז געשיקט זאמלען געלט ביי די
בעלי־בתים, וואס האבן זיך פארפליכטעט צו צאלן א מאנאטס־אבצאל
פאר די ארימע מענטשן. מען האט געמאכט א קוך פאר ארימע, ווו
מען האט געטיילט עסן און קאקאו — האבן מיר דארטן געהאלטן די
ארדנונג: מיר האבן אכטונג געגעבן אז יעדער איינער זאל באקומען
זיין טייל און אז עס זאלן נישט זיין קיין באעולהטע. האט מען
געדארפט זאמלען געלט אויף אן אנדערן נויטיקן צוועק האבן מיר
אויך דאס אויסגעפירט. אמאל זענען מיר: איך און רבקה ראב הי״ד
אריינגעקומען צו א באקאנטן גביר זאמלען פארן דזשוינט — דער
גביר האט אונז חושד געווען אז מיר ווילן דאס געלט נעמען פאר
קרן קיימת נאר מיר קומען הינטערן מאנטל פון דזשוינט... ער האט
אונז אנגעשריבן אויספרעגן ווער עס האט אונז געשיקט און אזוי
כסדר ביז ער האט צום סוף, געזאגט, אז ער וועט דאס געלט שוין
אליין אוועקטראגן צום פרעזעס... די האנדלונג פונם דאזיקן גביר
האט אונז זער אויפגערעגט און מיר זענען אוועק צום פרעזעס,
אוועקגעגעבן די קבלות און געזאגט: אויב מען קען אונז, וואס מיר
טוען אלץ על מנת לא לקבל פרס, חושד זיין, אז מיר נעמען פאר
קרן קיימת, געלט, וואס איז באשטימט פאר אן אנדערן ווילטעטיקן
צוועק, ווילן מיר מיט דעם נישט האבן צו טוען. דער פרעזעס האט
אונז געבעטן ווייטער צו טוען די ארבעט: ער וועט געוואר ווערן
וואס עס איז געווען, מן הסתם עפעס א מיספערשטענדעניש... ער

וועט זען, אז די זאך זאל אויפגעקלערט ווערן. דער גביר האט זיך טאקי שפעטער פארטיידיקט: ער האט פונקט נישט געהאט קיין געלט, און ווען ער האט שוין יא געהאט האט ער אונז נישט געזען און דערפאר עס אליין איבערגעבן דעם פרעזעס. אדרבא, ער פארזיכערט. אז מען וועט צו אים קומען נאכאמאל וועט ער אונז געבן בסבר פנים יפות — אבער מיר זענען צו אים מער נישט געגאנגען.

צו די טעטיקסטע אין „פאריין" האבן געהערט: חוה ראב, רבקה ראב, איידל זיסקינד הי"ד, חנה קריגער (שאכנע) פייגע ציגנער, חנה שטערנליכט (אמעריקע), דבורה סאמועל (ישראל) פעסל רעע־שנאפס ע"ה (פאריז).

אין אונזער ארבעט האבן די עלטערן אונז א סך געשטערט. זיי האט נישט געפאסט אונזער אויפפירונג. עפעס א קלייניקייט? יינגען מיט מיידן קומען זיך צוזאמען, פארברענגען גאנצע אוונטן אין הוללות — זינגען און טאנצן. זיי האבן פון דעם שטארק געליטן, זיי האבן געהאלטן אז מיר מיט אונזער „פאריין" פארשאפן זיי בושה... זיי האבן זיך באמיט מיט אלע מעגלעכקייט צו נישט צו מאכן אונזער ארבעט. מען קען זיי אבער אויך נישט באשולדיקן — אונזערע עלטערן, וואס זענען געווען ווייט פון יעדער פראגרעס, האבן זיי געפילט, אז מיר פארשווארצן זיי זייער פנים מיט אונזער האנדלונג.

פאר דער יוגנט אין בייטש איז דער „פאריין" געווען דאס איינציקע פארוויילונגס־ארט. מיט אומגעדולד האט מען געווארט אויפן אוונט, ווען די קראמען פארמאכן זיך, אלע האבן דאך געארבעט אין די געשעפטן ביי די עלטערן, אז מען זאל זיך קענען צוזאמענקומען אין פאריין. א סך זענען געקומען מיטן וויסן פון די עלטערן אבער מיינסטען אן זייער וויסן... און נישט איינמאל איז געקומען א טאטע אדער א מאמע אין פאריין אריין זוכן זייער טאכטער אדער זון, אבער איידער זיי האבן נאר באוויזן צו עפענען די טיר איז שוין דער געזוכטער ארויס דורך א צווייטע זייט... און ווען דער טאטע אדער מאמע זענען אהיימגעקומען האבן זיי שוין זייער קינד געטראפן אין שטוב.

ווי שוין דערמאנט, האבן מיר געמאכט פארשטעלונגען. אפטמאל ווען עס איז געווארן פינסטער און די פארהאנג האט זיך געעפנט האבן זיך ארייגעכאפט די עלטערן פון די „ארטיסטן" א קוק טוען אויף זייערע קינדער און דאכט זיך, אז זיי האבן אליין א הנאה געהאט... און ווען עס איז געווארן צוריק ליכטיק, זענען זיי פאר־שוואונדן. די יוגנט האט אבער אויך געוואלט טאנצן. און מאכן א טאנץ־אוונט אין בייטש, וואלטן זיך אודאי הימל און ערד צוזאמענ־געפאלן... מילא, צו די פארשטעלונגען האבן זיך די עלטערן כמעט שוין צוגעוווינט. אבער טאנצן ייגנען מיט מיידן? זענען מיר געפאלן אויף אזא המצאה: ווי נאר די פארשטעלונג האט זיך געענדיקט, האט מען אויף שנעל אוועקגענומען די בענקלעך, די כלי־זמר האבן אנגעהויבן שפילן און מיר האבן געטאנצט.

מיט דער צייט זענען די עלטערן געוואר געווארן דעם סוד. זיי האבן געמאכט צווישן זיך אספות, מען האט זיך באראטן וואס צו טוען בכדי משפיע צו זיין אויף די קינדער אז זיי זאלן מער דאס נישט טוען. זיי האבן געפרווט ביים בעל־הבית ער זאל צוריקנעמען דעם לאקאל און ער זאל אונז די דירה מער נישט פארדינגען...

אז מיר האבן געזען, אז אונזער סוד איז אנטפלעקט געווארן און מען וועט דארפן קעמפן פאר די זאך. האבן מיר באשלאסן מער נישט צו גיין דורך קרומע וועגן: צוערשט א פארשטעלונג און דערנאך טאנצן אפאר מינוט, און מיר האבן באשלאסן צו מאכן טאנץ־אוונטן און מיט דער צייט האט זיך דאס אויך איינגעבירגערט. געווען אפילו א טאטע א ווייצלער וואס האט געזאגט: מילא דאס טאנצן יאק דאס טאנצן — אבער דאס אפקילן זיך...

מיר האבן אזוי ווייט פראגרעסירט, אז מיר האבן אפילו אויס־געוויילט א שיינהייט־קעניגין אין בייטש. נישט געמאסטן און נישט געוויגן און נישט אין א באד־קאסטיום האבן מיר אויסגעוועלט אונזער קעניגין. נאר ווער עס האט געהאט דאס שענסטע פנים. ווער עס האט געהאט א מיינסטן אדאראטארן דורך אויסקויפן צעטלען די איז געווארן קיניגין. און דער פרייז פאר דער אויסגעוויילטע איז געווען א באנבאניערע אדער א בוך. און בייטש האט געהאט שיינע

מיידלעך — זייער שיינקייט האט געשמט אין דער גאנצער געגנט.

אין שפיץ פון פאריין זענען לאנגע יארן געשטאנען דער פרעזעס ד״ר דאניעל מיט זיין פרוי. זיי האבן אפגעגעבן א סך כוחות. און אין זייער צייט איז דער פאריין געשטאנען אויף א גאר הויכן ניוואָ.

מיר האבן געהאלטן א באצאלטן שמש, וואס האט געהיטן דעם לאקאל אז ער זאל זיין ריין, געפּוצט, אנגעצינדן די ליכט און באזארגט די צייטונגען.

הארט פאר דער צווייטער וועלט מלחמה איז געווען פרעזעס פרוי נויפעלד, די פרוי פון אן אדוואקאט. זי איז געווען זער א לעבע־דיקע און א פעיקע, און מיט דער מיטהילף פון דער יוגנט האט מען איינגעארדנט פארשידענע פארוויילונגען און אימפּרעזעס. מען האט שטארק אנטוויקלט די ביבליאטעק טעטיקייט אריינגעברענגט די נייעסט־דערשינענע ביכער און מיר האבן פיל געארבעט פאר קרן קיימת. פאר אונזער אינטענסיווער ארבעט האט בייטש באקומען צוגעטיילט א סערטיפיקאט ביז דעמאלט האט דאס בייטש נישט באקומען, נאר די גרעסערע שטעט. אונזערע עלטערן האבן גערן געגעבן אויף אלע צוועקן, נאר נישט פאר „קרן קיימת״ זיי האבן געטענהט אז משיח וועט קומען וועלן מיר אלע קומען קיין ארץ־ישראל... אזוי אז דער „קרן קיימת״ איז אן איבריגע זאך.

דער פאריין איז אויך צייטנווייז געווען א שדוכים־ווינקל — דארט ווו עס קומט זיך צוזאמען יוגנט, מיידלעך מיט יינגלעך, שאפן זיך סימפאטיעס און פון סימפאטיעס פארלעך, און פון פארלעך משפחות. ווען א פארל האט חתונה געהאט האט עס באלד פארלאזט דעם פאריין. כמעט אלע מיידלעך וואס מען האט זיי צוגעדעקט דעם קאפּ, האבן אויסגעפירט די מצוות וואס מען האט אויף זיי ארויפגעלייגט, געפירט א הונדערט־פראצענטיגע יידישע קוך און אן ענלעך פאמיליע־לעבן ווי זייערע עלטערן.

זומער צייט האט די יוגנט אין בייטש געהאט נאך א פארוויילונג: די „ראפא״. ראפא הייסט דער טייך וואס שניידט אדורך די שטאט. דעם נאמען האט דער טייך באקומען צוליב דעם וואס אויף זיין אויבערפלאך זענען זיך תמיד פעטע פלעקן פון נאפט־ראפע און

ועד מקומי של ציונים כללים בבייטש.

יושבים מימין לשמאל: יהושע בליק הי״ד, גב׳ ד״ר נייפלד ז״ל, דבורה וינפלד-סמואל (ירושלים).

עומדים: יעקב גולדפינגר הי״ד, פסיל רעעה ז״ל, שלום גולדפינגר (חיפה) איידל ויסקינד הי״ד, אברהם קורץ (אמריקה)

שימערירן מיט פארשידענע קאלירן ווען די זון שלאגט זיך אן אין זיי. די פלעקן קומען פון די נאפט־גרובנס וואס געפינען זיך נישט ווייט פון בייטש.

ביי דער ראפא האבן מיר פארברענגט די הייסע זומער־טעג. אויך צו באדן זיך איז דארט געווען א באזונדערער פלאץ פאר פרויען און א באזונדערער פאר מענער. געשמועסט האט מען, אז די „ראפא" פארלאנגט יעדעס יאר א קרבן... און פריער, איידער מען האט געהערט, אז דער טייך האט שוין זיינס באקומען — האבן אונזערע עלטערן אונז נישט געלאזט גיין באדן זיך... איין מאל, האבן מיר געהערט, אז א פערד איז דערטרונקען געווארן, האבן מיר זיך געקליבן גיין באדן. דער טייך האט שוין זיין קרבן געהאט — אבער אונזערע עלטערן האבן נישט דערלויבט: „דער קרבן דארף זיין א מענטש" האבן זיי געטענהט... און זיי זענען גערעכט געווען, ווייל אין א פאר טעג ארום איז דערטרונקען געווארן א קריסט. די קרבנות וואס די ראפא האט פארציקט זענען כמעט געווען נאר קריסטן. אפשר איז דאס געווען דערפאר וואס זיי האבן זיך נישט גערעכנעט מיט דעם?!...

איך וויל אויך דערמאנען צוויי קריסטן וואס האבן געשפילט א וויכטיקע ראלע אינם יידישן לעבן פון בייטש. איינער א גוטער גוי, וואס האט געשטאמט פונם פראסטן המון — דער וואסערטרעגער, און איינער אן אינטעליגענט און אן אנטיסעמיט בלב ונפש — דער אפטייקער.

דער וואסערטרעגער האט געהייסן אנטעק. אבער גערופן האט מען אים „אנטעק פיערון" (פיערון הייסט א דונער אויף פויליש), ווייל ער פלעגט אריינפאלן אין די שטובן ווי א דונער, מיט רעש און געפילדער. ער האט געהאט אזא שרייעדיק קול אז אלע האבן זיך געשראקן ווען ער האט געעפנט זיין פיסק. אבער אין אמתן האט ער קיינעם קיין שלעכטס נישט געטוען. ער האט זיך א גאנצן טאג ארומגעדרייט איבער דער שטאט מיט די „נאשעס", דאס איז אזא מין אויסגעקרומטער שטעקן וואס איז אים געלעגן אויף די אקסלען און פוןביידע זייטן האבן זיך אויף קייטן נאכגעבאמבלט צוויי קאנען.

מיט די קאנען האט ער פון די ברונעמער ביים מאגיסטראט געשעפט וואסער און געליפערט אין אלע שטובן, ער האט געוווסט געגוי ווו מען דארף מער וואסער און ווו ווייניקער... ווער עס האט א סך קינדער, ווי מען גרייט זיך צו וואשן וועש א.א.וו. ער פלעגט אריין אין קוך, נישט געפרעגט ביי קיינעם, און אריינגעקוקט אין פעסל אריין: צי דארף מען שוין וואסער צו קען נאך א ביסל ווארטן...

ערב פסח און די פסח־טעג האט מען מיט אים מיטגעשיקט א שליח ביז צום ברונעם, עס זאל חלילה נישט אריינקומען עפעס חמץ אין וואסער... א חוץ דעם האט מען ערשט אין שטוב אדורכ־געזייעט דאס וואסער דורך א געדיכטער לייוונט — „אנטעק פיערון" איז אויך געווען דער שבת־גוי פון שטעטל. ער פלעג איינהייצן די אויוונס, פארלעשן די לאמפן און טוען נאך פארשידענע מלאכות. וואס א ייד טוט נישט אום שבת... „נאווירא‌ק" (קריסלעך ניי־יאר) פלעגט ער אריינקומען צו זיינע קונים און זיי אנווינשן א גוט יאר און באקומען עפעס אין דער האנט אריין. איך געדענק נאך זיין ווינשאוואניע: „צו מזל צו געזינט און יעדעס יאר א קינד"...

דער אפטייקער, האט פיינט געהאט יידן בתכלית השנאה, ער איז געווען אן אפענער אנטיסעמיט — ער האט געפרעדיקט אז יידן האבן נישט קיין פלאץ אין פוילן... הײַנט אז מיר האבן שוין אן אייגן לאנד זע איך מיט אנדערע אויגן זיין אנטיסעמיטיזב — ער האט געהאלטן אין איין טענהן: נעמט אייך אייער האב און גוטס און גייט זיך אין אייער לאנד אריין...פארוואס וואלט איר דוקא זיין דארט ווי מען האט אייך נישט ליב, ווי מען פארלאנגט אייך נישט? אין פרינציפּ איז ער אוודאי גערעכט געווען. זיכער איז נישט ריכטיק צו זיצן אין דער פרעמד. מען האט אין ערגיץ נישט ליב קיין פרעמדע נישט דוקא יידן. אז מען האט אונז אין פוילן נישט פארלאנגט האבן מיר געפילט אויף יעדן שריט — אבער וואס האבן מיר געקענט טוען? עס איז נישט געווען ווו צו גיין, אפילו ווען מיר וואלטן געוואלט פארלאזן פוילן. איבעראל זענען די טויערן געווען געשלאסן פאר אונז און קיין אייגן לאנד האבן מיר נישט געהאט. איך בין זיכער. ווען מיר וואלטן געהאט הארט פאר דער צווייטער

נוער ציוני בבייטש עם הסופר דניאל פרסקי.

וועלט־מלחמה די מדינת ישראל, וואלט א וודאי דער רוב יידן פון פוילן זיך געפינען אין לאנד... איך ווייס נישט צו עס וואלט בכלל געהערשט אזא אנטיסעמיטיזם אין פוילן ווען מיר האבן טאקי־יא ווו צו גיין — אן אייגן לאנד.

די שנאה פון דעם אפטייקער צו יידן איז געווען אזוי גרויס, אז אפילו ווען ער האט פארקויפט א מעדיצין און מען האט אים געפרעגט צו זי איז א גוטע האט ער נישט געקענט ביי זיך פועלן אין זאגן — יא. ער פלעגט שטענדיק ענטפערן מיט א ווערטל עס זאל ווי טיען... איך דערמאן זיך א פאקט: איינמאל בין אין אוועק אין אפטייק קויפן א מעדיצין פאר מיין ברודער, יצחק הי״ד, וואס איז קראנק געווען. ביים נעמען די רפואה האב איך געפרעגט דעם אפטייקער צו די מעדיצין איז א גוטע, צו זי וועט העלפן? האט ער מיר געענפערט: א מעדיצין דארף אין אמתן העלפן צוויי מענטשן — איינעם העלפט זי זיכער און דעם צווייטן אבער יא אדער ניין... דעם וואס זי דארף זיכער העלפן, האט זי שוין געהאלפן — איך האב שוין דאס געלט אין קעשענע! און דעם צווייטן איז שוין נישט וויכטיק צו זי וועט העלפן. זיין הארץ האט אים נישט געלאזט זאגן א גוט ווארט פאר א ייד הגם זיין הויפט פרנסה האט געשטאמט פון יידן.

פיר קינדער האט ער געהאט דער אפטייקער צוויי זענען ביי אים געשטארבן מיט אן אומנאטירלעכן טויט. איין קינד האט אויס־געטרינקען סם און דאס צווייטע איז דערהרגעט געווארן בעת עס איז געגאנגען שפאצירן מיט זיין „באנע״. אמאל איז די „באנע״ מיט דעם קינד געגאנגען שפאצירן אויף א פלאץ ווו עס איז געלעגן א שטויס ברעטער. קליינע קינדער האבן זיך דארטן געשפילט. היות ווי דעם אפטייקערס קינד האט געזען, אז קינדער שפילן זיך איז ער אויך צוגעגאנגען זיך שפילן — און ווי נאר ער איז צו געקומען האט דער שטויס ברעטער זיך צעשיט און דערהרגעט דאס קינד אויפן ארט. קיין שום אנדער קינד האט נישט געשאדט. אין דעם האבן אלע געזען אן עונש מן השמים, פאר דעם אפטייקער, צוליב זיין שנאה צו יידן. זיין פרוי איז דוקא געווען א פיינע און אן איידעלע, געווען אויך קעגן איר מאנס אנטיסעמיטיזם, אבער וואס האט זי געקענט טוען? אבער

אז זי האט געזען ווי איין אומגליק שלעפט זיך דאס צווייטע האט זי אים געבעטן רחמים, ער זאל אבלאזן זיין יידן־שנאה, ווייל דער גאנצער אומגליק קומט אויף זיי צו ליב זיין שנאה צו יידן. זעסט דאך, האט זיך געטענהט צו אים, אז גאט שטראפט אונז צוליב דעם. האב רחמנות אויף די רעשט קינדער. דאס האט געפועלט אויף א צייט און ער האט עפענטלעך נישט געפרעדיקט זיין שנאה. אבער אין הארץ האט ער זי ווייטער געטראגן און זי אפילו איבערפלאנצט אין זיינע קינדער: און זיין זון איז טאקי שפעטער געווארן דער אנפירער פון די „פיקעס״ אין שטעטל.

דער אפטייקער זעלבסט, האט זיין שטראף באקומען ווען די דייטשן זענען אריין קיין בייטש. זיי האבן אים פון די ערשטע אוועק־געשיקט אין קאנצענטראציע־לאגער און אין א קורצע צייט ארום האט די פאמיליע זיינע דערהאלטן א קעסטעלע אש...

כן יאבדו!

השואה

סיפורי אימים

מיום פרוץ המלחמה העולמית השניה
ופלישת הנאצים לבייטש

כתוב בידי

יהודה לייב בלום

ר׳ יהודה לייב בלום הי״ו

(ספור חיים מימי השואה במאורת הצפעונים הנאצים).

כדי לתת תאור מחיי ההשפלה והעלבון שעברו על ר׳ יהודה לייב בימי השואה ושלטון העריצים הנאצים, יש צורך להיות בעל כושר ביטוי מיוחד ויכולת ספורית יוצאת מגדר הרגיל. לתאר את מעשה האימים והזוועה יש צורך בכשרונות בטוי כמשורר הזוועה דאנטה. או כמשורר — ״משא נמירוב״ — ר׳ חיים נחמן ביאליק ז״ל.

מנסים אנו בעטנו הדל לספר ספור פרוזאי את אשר עבר על ר׳ לייביש בלום, את עינוייו ותלאותיו בימי השואה עד הגיעו לרגעי השחרור המאושרים.

גבור העלילה — ר׳ לייביש בלום, היה בתקופה ההיא דמות טרגית, גופו גוף חלש. נרדף ונסחף יום ולילה ללא הרף. לא פעם ולא פעמיים עמד על עברי פי פחת וראה את המות לנגד עיניו, ובכל זאת ניצל תמיד ברגע האחרון בדרך נס יוצא מהכלל.

לא יאומן, שבמשך שתי שנים ומחצה ישבו ובילו. הוא, אשתו ובתו היחידה בבונקר אפל וטחב בלי אור ואויר, כמעט ללא מזון. האם לזאת ייקרא הצטיינות בגבורה עילאית ואומץ רוח? אי אפשר לצייר דבר כזה במוחו של אדם.

יצר החיים העקשני והאינסטינקט הבריא של ר׳ לייב שידע והבין לכוון את כל תנועותיו ולהתחמק תמיד מן הרודפים האויבים בנפש האורבים לנפשו ודמו.

כמעט בכל רגע ורגע, היה עלול ע״י תנועה בלתי מוצלחת ליפול בפח ולסכן את חייו וחיי בני ביתו ורק ע"י זהירות ועירנות יוצאות מהכלל הציל את נפשו ונפש ביתו.

פולני נוצרי אחד מידידיו בבייטש — מחסידי אומות העולם — נתן לו מקלט בביתו במחבוא נעלם מעין כל, ודרך חור קטן הושיט לו את מנת המזון הזעומה מדי יום ביומו.

ככה המשיכו את חייהם הנוראים במשך שנה וחצי, אך פתאום נודע הדבר ויצא הסוד לשכנים והללו הלשינו על הפולני הנוצרי שבביתו נמצאת משפחה יהודית. אך עוד טרם שבאו הגיסטאפו לתפוס אותם, הצליחו ר׳ לייב ומשפחתו לברוח באישון לילה למחבוא אחר. מאחר שלא נמצא המבוקשים, לקחוהו – מתוך נקמה – את הפולני ושמו אותו במאסר, אחרי ימים מועטים הוציאוהו להורג.

אחרי זמן מועט, שישב ר׳ לייב במחבוא חחדש, קרה לו אסון נורא: בגלל החשך והאפלה ששרר בפנים - היה הבונקר מואר ביום בפנס של נפט, כאשר מישהוא טיפל בפנס, נפל ונשבר והנפט נשפך על בגדיה של אשת ר׳ לייב, התלקח והבעירה ונכוותה בגופה. אחרי זמן קצר, מתה — מתוך יסורים נוראים — אשתו ע״ה, כרה לה קבר בו במקום ושהה שם עם הבר־מינן עוד כתשעה חדשים עד השחרור ואז הביא אותה לקבר ישראל בבית העלמין שבבייטש.

ר׳ לייב נ״י רשם וניהל יומן על כל הסבל, המאורעות והנעשה בכל יום ויום שעבר על בייטש מיום חדרו הנאצים שם. אנו מביאים בזה את כל היומן במלואו וכלשונו של ר׳ לייב.

ר׳ לייב ובתו שושנה זכו לעלות לארץ, מצאו כאן פרנסתם, מנוחה ונוחם פורתא על כל הצרות האיומות שעברו עליהם, בתו התחתנה והקימה משפחה לתפארת. בעלה ר׳ יוסף שיינמן נ"י הקים בית דפוס והוא מכובד בין שכיניו, ידידיו ובין קהל החסידים של תל־אביב.

אנו מברכים את ר׳ לייב ומשפחתו שימשיכו בבריאות ובאריכות ימים ורוב נחת מצאצאיהם.

וד׳ שב את שבותו ויברך את אחרית ימיו מראשיתו...

ה מ ע ר כ ת

ביַיטש אונטער דער אבזריותדיקער הערשאַפט פונם נאַצישן רעזשים.

א קאַפּיטל טרויעריקע זכרונות פון 1.9.1939
ביז צום אונטערגאַנג פון יידישן ביַיטש

געשריבן פון

יהודה לייביש בלום

ביַיטש איז א שטעטל אין מיטל־גאַליציע, וואָס ליגט צווישן גאָרליץ אין יאַסלאַ. אין אמתן איז דאָס אַן אַלט שטעטל, וואָס ציילט א סך הונדערטער יאָרן, אָבער יידן איז דערלויבט געוואָרן זיך דאָרט צו באַזעצן ערשט מיט 150 יאָר צוריק. דער ערשטער ייד וואָס איז געקומען קיין ביַיטש זיך באַזעצן, איז געווען ר׳ פנחס תאומים־פרנקל, פון ברעסלאַ. און פון אים שטאַמען אָפּ די משפחות: בליק, גאָלדבערג, זיסקינד, שפילמאַן, וואַגשאַל, בלום, גרינפעלד און גאָלדפינגער.

די יידן אין ביַיטש האָבן זיך, פאַרהעלטנישמעסיק, געפונען אין א גוטן מאַטעריעלן מצב. אַזוי אַז ווען עס איז אויסגעבראָכן די גרויסע שריפה, אין יאָר 1904, און דאָס שטעטל, וואָס איז כמעט ווי אָפּגעברענט געוואָרן אינגאַנצן — איז צוריק אויפגעבויט געוואָרן אין א קורצער צייט. עס האָט גאָר־נישט לאַנג געדויערט, און אויף דעם אָרט פון די אָפּגעברענטע הילצערנע געביַידעס, זענען געשטאַנען נייַע הייַזער: בעסערע און שענערע. אין די מלחמה־יאָרן פונם ערשטן וועלט־קריג 1914־1918 האָבן די יידן געליטן וויַניקער ווי די אַרומיקע שטעט. נאָך דער מלחמה האָט דער דזשוינט א סך געהאָלפן די נויטבאַדאַרפטיקע — אויך דער ביַיטשער פאַריין אין אַמעריקע איז נישט געשטאַנען פּודערוויַיטנס, נאָר פיל צוגעהאָלפן. אינם יאָר 1924 האָט מען אין ביַיטש אויפגעשטעלט אַ שיינע תלמוד־תורה־

געביידע, אין וועלכער עס האט זיך אויך געפונען א בית־המדרש און א פאלקס־באנק וואס האט געבארגט געלט יעדן איינעם. די דאזיקע געביידע איז אויפגעשטעלט געווארן מיט דער הילף פון די בייטשער יידן, אַמעריקאַנער פאַריין און פון די שפענדן פון מאַניע גראָס ז״ל אין אַמעריקע. פון אירס אַ שפענדע האָט מען אויך געגרינדעט א גמילות־חסדים־קאַסע, וואס האָט אויסגעבאָרגט געלט אָן פּראָצענט.

אין בייטש זענען אויך געווען פערזענלעכקייטן, וואס א גרויסע שטאט אפילו האט זיך נישט געדארפט שעמען מיט זיי — אבער דאס באשרייב איך נישט. ר׳ פנחס וואגשאל, פון רמת־גן, דער זון פון ר׳ מרדכי וואגשאל ז״ל, האט זיך שוין אונטערגענומען דאס צו טאָן. איך וויל נאר איבערגעבן דאס, וואס עס איז פאָרגעקומען צייט דעם אויסברוך פונם קריג 1.9.1939 ביזן אונטערגאַנג פון אונזער קהלה און אומגעגנד, וואס האט געציילט ביז 120 משפחות — צירקא 700 נפשות.

די ערשטע טעג פון דער מלחמה

פרייטיק, י״ז אלול תרצ״ט (1.9.1939) זעקס אזייגער אינדערפרי איז אויסגעבראָכן די מלחמה. עס האָט זיך געשאפן א פאניק — און אין אָוונט, ווען אלע יידן אין שטעטל זענען זיך צוזאמענגעקומען אין די בתי־מדרשים, אגב דאס לעצטע מאָל, צו קבלת שבת, האָט מען צווישן מנחה־מעריב און אויך נאָכן דאַווענען לאַנג לאַנג ארומגערעדט וועגן דער לאגע. געווען אזעלכע וואס האבן דערציילט, וואס זיי האבן געהערט, אז די פוילישע קאַוואַלעריע איז אריין קיין אָסט־פּרייסן. אנדערע האָבן דערציילט, אז די פוילישע אַרמיי האָט אַריינמאַרשירט קיין סלאָוואַקיע. די שמועסן האבן זיך געשלעפּט ביז שפּעט איך דער נאַכט אריין. און פלוצים, אַ זייגער עלף ביי נאכט, איז דאס שטעטל אלארמירט געווארן: די דייטשן רוקן פארויס, אט זענען זיי דא — דאס שטעטל איז באַדראָט. די רעגירונגס־אמטן האבן זיך גענומען רוימען. מען האט געמיינט, אז די דייטשן זענען שוין נאָנט נעבן אונז, ווייל פון דער סלאָוואקישער גרעניץ, דורך וועלכע דער דייטש קען פריי

אדורכמאַרשירן, איז סך־הכל 30 קילאָמעטער. אַזוי יידן האָבן אנגעהויבן לויפן קיין מזרח־גאַליציע — אָבער נאָך צוויי טעג זענען זיי צוריקגעקומען, ווייל פאַקטיש זענען די דייטשן אַריין קיין גאַליציע דורך נאָוויטאַרג (ניימאַרק).

במשך פון איין וואָך צייט, פון דעם 1־טן ביזן 7־טן סעפטעמבער זענען דורך בייטש אַדורכגעגאַנגען טויזנטער פּליטים: יידן און פּאָלאַקן. אַלץ האָט געצויגן קיין מזרח־גאַליציע. מערסטנטייל זענען דאָס געווען מענער, ווייל דער פּוילישער ראַדיאָ האָט אויפגעפאָדערט אַלע מענער, אַז זיי זאָלן נישט בלייבן מיט די דייטשן.

די ערשטע צייטן אונטער דער דייטשער אָקופּאַציע

דאָנערשטיק, דעם 7.9, איין וואָך נאָכן אויסברוך פון דער מלחמה, האָט דאָס פּוילישע מיליטער געענדיקט זיין „ריקצוג" — און ביינאַכט זענען די דייטשן אַריין קיין בייטש. קיין שום ספּעציעלע איז נישט פאָרגעקומען ביי זייער אַריינמאַרשירן. קיין שלאַכטן זענען נישט פאָרגעקומען און די דייטשן האָבן בליץ־שנעל מאַרשירט ווייטער, אַזוי, אַז זיי האָבן ממש דעריאָגט די אַנטלאָפענע יידן — און זיי זענען צו ביסלעך אין גרויס שרעק צוריקגעקומען קיין בייטש. און די יידן וועלכע עס איז געלונגען צו לויפן ווייטער — זענען אַריינגעפאַלן צו די רוסן, וואָס האָבן אין דער צווייטער העלפט סעפטעמבער אַריינמאַרשירט קיין מזרח פּולין און אין גאַליציע איז געבליבן די גרעניץ דער טייך „סאַן".

די ערשטע קרבנות

אין דינוב (ניט ווייט פון פּשעוואָרסק) זענען אַריינגעקומען אַ סך יידן־פּליטים פון פאַרשידענע ערטער. ראש־השנה ת"ש ביינאַכט, האָבן די דייטשן צונויפגענומען 170 יידן (מענער), זיי אוועקגעפירט אין וואַלד און זיי אויסגעשאָסן. נאָך גרויסע אינטערווענצן ביי דער געסטאַפּאָ (דייטשע געהיימפּאָליציי) איז געלונגען אַרויסצובאַקומען אַ דערלויבעניש אויף צו ברענגען די קדושים הי"ד צו קבר ישראל.

פון די פאַפּירן וואָס מען האָט געפונען ביי די דערשאָסענע יידן האָט מען געוווסט ווער זיי זענען און ווי זיי הייסן — צווישן זיי זענען געווען צוויי בייטשער יידן: אַנשל לעזער ז״ל, דער איידעם פון ר׳ אליעזר גאָלדבערג ז״ל; און שלמה אייזנבערג ז״ל, דער איידעם פון ר׳ זיינוויל בארגעניכט ז״ל. ביים ברענגען די קדושים צו קבר־ישראל איז אָנוועזנד געווען אלתר אלישע וויינבערגער ז״ל פון בייטש, דער זון פון ר׳ מענדל וויינבערגער ז״ל.

אפגעקומען מיט שרעק

אין דער צייט פון סעפטעמבער 1939 ביז פעברואר 1940 איז מען אפגעקומען בלויז מיט שרעק. עס זענען פארגעקומען כסדרדיקע רעווי־זיעס (מען האט געזוכט באהאלטענע סחורות), זיי האבן געצווינגען צו אומנויטיקע ארבעט, פריוואטע און מיליטערישע. געווען אויך פאלן פון אָפּשניידן בערד. א סך בייטשער יידן האָבן זיך אָנגעטאָן פויערישע קליידער, מען זאל זיי נישט דערקענען, ווען זיי האבן געמוזט גיין אין גאס אריין — און די יידן, וואס האבן זיך געקענט דערלויבן צו זיצן אין שטוב זענען בכלל נישט ארויס.

א סך, פון די יידן, וואָס זענען געהאט אנטלאָפן פון בייטש און זיך שפעטער אומגעקערט — זעענדיק ווי די לאגע ווערט ערנסט זענען צוריק אוועקגעלאָפן. זיי האבן געשווארצט די גרעניץ (דורך סאנאָק) און אריבער אויף דער רוסישער זייט — ד. ה. קיין מזרח גאליציע.

צווישן 15 און 20 סעפטעמבער, האָבן די דייטשן ארויסגעטריבן פון לאָדזש, צוויי גאסן נישט־פארמעגלעכע יידן און זיי געברענגט קיין יאסלאָ, גאָרליץ און בייטש. די בייטשער יידן, א גאנץ קליינע צאל, וואס האבן געהאט פרנסה, זענען געווען געצווונגען אויסצוהאלטן אויף די לאָדזשער פליטים.

דער מגן־דוד

אין מערץ 1940 איז ארויס א באפעל, אז אלע יידן: מענער, פרויען און קינדער פון 12 יאר אן, מוזן טראָגן אויפן ארבל א ווייסן באנד מיט א בלויען מגן־דוד, כדי מען זאָל דערקענען ווער עס איז א ייד... צום גליק זענען אין דער צייט, אין דער שטאָט קיין געסטאפא און ס. ס.־לייט (היטלערפארטיי מענטשן) נישט געווען. און די זאך איז נישט געווען אזוי שטרענג. די געוועגלעכע דייטשע פאליציי איז געקומען אין שטאט אריין איין מאל אין דער וואך. ביי זייער קומען האָט געהערשט א פיינלעכע שטימונג: זיי פלעגן קאנטראלירן די ווייניק איבערגעבליבענע געשעפטן, און געבן שטראַפן. פון צייט צו צייט פלעגן זיך אויך באווייזן די געסטאפא־לייט און דער שטורמפירער׳ (פון ארבעסט־אמט) פון גאָרליץ און פארלאנגען פון יודנראט פארשידענע זאכן — קאווע, וואָס איז זער שווער געווען צו באקומען, אָדער געלט — און דער יודנראט האָט דאס געמוזט צושטעלן אין א קורצער צייט, און דאס איינגעמאנט ביי די יידן.

דער יודנראט

דער יודנראט איז געווען א מין קהלה. דער אונטערשיד פון אים ביז דער קהלה פון פארן קריג איז באשטאנען אין דעם: די קהלה האָט געהאט די אויפגאבע צי זארגן פאר די יידן — און דער יודנראט האָט געמוזט זאָרגן פאר די דייטשן, ווייל ער איז געשאפן געוואָרן דורך זיי און געמוזט אויספירן זייערע באפעלן. דער יודנראט איז געצווונגען געווען צוצושטעלן יידן צו דער ארבעט, וויפל זיי האבן פארלאנגט איינצומאנען קאנטריבוציעס א.ד.גל. אין דער דאזיקער צייט האָט מען יידן פון אנדערע שטעט געשיקט אין ארבעטסלאַגערן און אין שטראָף־ארבעטסלאגערן. די בייטשער יידן האָט מען אין די לאגערן נישט געשיקט, נאָר זיי האָבן געארבעט אויפן אָרט. דאס

איז געווען א דאנק דעם, וואס דער יודנראט האט געגעבן שוחד דעם ארבעטסאמט אין גאָרליץ.

דער מצב פון די בתי מדרשים

יום כפור ת״ש (1939) האבן נאך א ביסל יידן געדאוונט אין בית המדרש, הגם עס איז געווען א געפאר. דער רוב האט געדא־ווגט אין עטלעכע פריוואטע שטובן. אין א צייט ארום האבן די דייטשן איבערגענומען די בתי מדרשים — פון בית המדרש האבן זיי געמאכט א מאגאזין, פון דער תלמוד תורה א קינאָ (סינעמא) און די באָד האבן זיי צוגענומען פארן מיליטער.

פולישע געהילפס־פאַליציי

א סך האָט מען אויך געליטן פון דער פולישער געהילפס־פאָל־ציי (ד.ה. פאָלאקן וואס האבן סימפאטיזירט מיט די דייטשן און געוואָרן זייערע געהילפן) זיי האָבן שיקאנירט און געהאלטן אין איין אויס־פרעסן געלט ביי די יידן.

א מעשה מיט א פוילישן פאַן

צוויי וואכן פאר פסח (1940) האבן די דייטשן געמאכט גרויסע רעוויזיעס און צוגענומען ביי א טייל יידן א סך לעבנסמיטל. ביי איינער אזא רעוויזיע, האט די דייטשע פאליציי געפונען, ביי ר׳ בצלאל העלער ז״ל, אן אלטן פוילישן פאָן, וואס ער האט געהאט פון פארן קריג. זיי האָבן גענומען ר׳ בצלאלן און די פאָן און זיי געפירט קיין גארליץ, צו דער געסטאפא. פארן ארייַנגיין צו דער געסטאפאָ, האט די פאל־ציי אים געגעבן דעם פאָן אין דער האנט און אזוי האט ער געמוזט ארייַנגיין... וואס דארט איז פארגעקומען קען מען זיך פאָרשטעלן — נאך צוויי טעג איז ער אהיימגעקומען גוט צעשלאָגן און גאָרנישט געוואלט דערציילן... ער האט נאָר געזאָגט, אז די דייטשן האבן אים, פארן ארויסגיין פון געסטאפא געפרעגט,

ווער עס האט אים די ווונדן געמאכט — האט ער געענטפערט, אז ער איז אומגעפאלן און זיך פארווונדעט...

א טאג פון שיקאנעס

אין מאי 1940 האָבן די דייטשן באלאגערט די שטאָט, געכאפּט א סך יידן און זיי אוועקגעפירט קיין סאנאק אויף ארבעט. אין סאנאָק האָט מען זיי דערקלערט, אז מען דארף נישט קיין ארבעטער. האבן די דייטשן זיי געפירט קיין יאסלאָ און זיי אָנגעטאָן יסורים און חרפות. די דייטשע פרויען, פון די באאמטע, האבן זיך צוגעקוקט, געלאכט און אָנגעקוואָלן פון דעם ספּעקטאקל...

די האפענונג אויף אן אפענסיווע פון די אליאירטע

די גאנצע צייט, פון אויסברוך פון דער מלחמה ביז מאי 1940, איז מען ארומגעגאנגען מיט דער האפענונג, אז פרילינג 1940 קומט אן אינוואזיע פון פראנצויזן און ענגלענדער און מען וועט מיט אמאָל באפרייט ווערן פון אלע צרות. אבער ווי אנטוישט איז מען געוואָרן, ווען דעם 10 מאי האט דער דייטש אנגעהויבן די גרויסע אָפענסיווע, און אין א קורצער צייט איז האָלאנד, פראנקרייך און בעלגיע געווען אונטער דער דייטשער' הערשאפט. מיט אמאָל זענען אלע האָפענונ־גען אויף היטלערס שנעלער מפּלה צערינען געוואָרן. עס האָט זיך געשאפן א געדרוקטע שטימונג: וואס וועט ווייטער זיין ?... א סך האָבן זיך שוין מיאש געווען אויך פון ענגלאנד... אנדערע ווידער האָבן די האפענונג נישט פארלוירן, געהאט בטחון: סוף סוף וועט היטלער האָבן א מפּלה... זיי האבן געפאדערט נישט צו פארצווייפלען, נישט פארלירן דעם מוט. עס איז אויך געווען א טייל, א קליינער טייל, וואָס האָט געהאלטן, אז עס איז אפשר בעסער א דייטשער נצחון — אבי די מלחמה זאל זיך ענדיקן. מעגלעך, אז נאָכן קריג וועט ווערן בעסער, ער וועט דערלויבן די יידן אויסצוואנדערן...

נאך דער שלאכט אין פראנקרייך

דעם 15.7.1940, איז דאס דייטשע מיליטער צוריקגעקומען פון דער שלאכט אין פראנקרייך, מכלומרשט אויף אָפרו, און מען האט אנגעהויבן פייניקן די יידן מיט שווערע ארבעטן. דערביי האבן זיך אויסגעצייכנט מיט זייער אויסערגעווענלעכן סאדיזם, דער מאיאר אלברעכט און דער קאפיטאן ריגער. דורך שוחד האָט מען געוווּנען דאס הארץ פון שטורם־פירער (ארבעסט־אמט) און ער האט פאר־לאנגט, אז דאס מיליטער זאל באצאָלן פאר דער ארבעט. און היות ווי דאס מיליטער האָט אויף דעם קיין בודזשעט נישט געהאט — האט זיך דער מאיאָר געמוזט באגנוגענען מיט 30 יידן טעגלעך. און דאָס אויך נאר דורך דעם יודנראט — ווייל אים איז פארבאָטן געוואָרן צו כאפן יידן אין גאס און זיי שיקן אויף ארבעט. אזוי אז עס איז אויסגעקומען יעדן איינעם צו ארבעטן איין טאג אין דער וואך. עס האָט פאסירט, אז אין א טאג זענען געקומען צו דער ארבעט ווייניקער ווי 30 יידן — האט דער מאיאָר אלס שטראָף גענומען צו דער ארבעט דעם יודנראט... אבער אז דער יודנראט האט נישט אמטירט, איז נישט געווען ווער עס זאל אויף צומאָרגנס צו שטעלן די 30 ארבעטר — האט מען דעם יודנראט געמוזט באפרייען... אזוי האָט זיך דאס געשלעפט ביז פעברואר 1941, במשך פון דער צייט זענען אויך פאָרגעקומען רעוויזיעס און קאָנטריבוציעס. אין פארגלייך צו די שפּעטערדיקע צייטן האט דאס געהייסן רויק.

די רויקסטע צייט

פעברואר 1941 האט דאס דייטשע מיליטער אויפגעהערט צו ארבעטן מיט די יידן. דאס גאנצע מיליטער האָט אָנגעהויבן צו מארשירן צום רוסישן פראָנט, וועלכן זיי האָבן געגרייט צו עפענען. פון טאג צו טאג איז געבליבן ווייניקער מיליטער. די געסטאפּאָ האט מען איבערגעקויפט און די צייט, ביז יוני קען פארעכנט ווערן צו דער רויקסטער צייט אין בייטש.

דער דייטש־רוסישער קריג

זונטיק, דעם 22 יוני 1941, האט דייטשלאנד אָנגעהויבן די מלחמה מיט רוסלאנד. אין א פּאָר חדשים שפּעטער האבן מיר באקומען ידיעות, וואס די דייטשן האבן אפּגעטאן אין די פארנו־מענע געביטן, אין מזרח־גאליציע. ביים אויסברוך פון דער מלחמה, האבן זיך די פּאָלאקן גוט איינגעלעבט מיט די יידן: מען האט געזען אינם דייטש א געמיינזאמען שונא.

נאכן פארנעמען מזרח־גאליציע, האט די היטלער פּראפּאגאנדע אנגעהויבן צו שרייבן און אויפצווייזן מיט בילדער וואס פאר א צרות די יידן בשותפות מיט די קאמוניסטן, האבן אנגעטאן די פּאלאקן... די דייטשע פּראָפּאגאנדע האָט געווירקט אויף די פּאָלאקן און זיי האָבן אָנגעהויבן טראָגן א שנאה צו אונז — א טייל אָפן און א טייל באהאלטן. זיי האבן געפרעגט: וואָס האט איר געמאכט מיט אונזערע ברידער אויף יענער זייט „סאן" (ד.ה. מזרח־גאליציע).

אין הערבסט 1941 איז פארבאָטן געוואָרן די יידן ארויסצוגיין פון שטאָט. נאך פון פריער איז געווען פארבאטן צו פארלאָזן די געמיינדע, אבער מען האט געקענט באקומען דערלויבעניש, אבער פון איצט אָן האט דאס אויפגעהערט. בלויז דריי מיטגלידער פונם יודנראט האָבן פון בעצירקסהויפטמאן באקומען א דערלויבעניש צו פארן קיין גארליץ און יאסלא צו דערלעדיקן אלע אנגעלעגנהייטן אין ארבעטס־אמט — בעצירקס־הויפטמאנשאפט און געסטאפּאָ.

עס איז אויך, אין דער צייט, ארויס א באפעל, אז אלע יידן מוזן זיך אפּשערן די בערד. מען קען זיך פארשטעלן ווי אזוי עס האבן זיך געפילט עלטערע יידן, וואס האבן תמיד געטראגן א באָרד, נאכן אפּשערן. א טייל פון די יידן איז שווער געווען צו דערקענען, אויך צוליב די איינגעפאלענע באקן פון נישט דערנערן זיך.

די אנטלאפענע קיין מזרח־גאליציע

ווי עס איז שוין דערמאנט געוואָרן, זענען א סך יידן אנטלאָפן קיין מזרח־גאליציע — דאָרטן זענען זיי געווען אונטער דער רוסישער

הערשאפט. אין א צייט אַרום האָט די רוסישע מאכט געגומען אַלע פּליטים און אוועקגעשיקט טיף אין רוסלאנד, מערסטנטייל קיין מיטל־אזיע. געווען אויך יידן וואס האָבן זיך אויסבאהאלטן און זענען געבליבן אויפן אָרט — אויסגעמיטן דאס אוועקשיקן. אין יוני, ווען דער דייטש האט פאַרנומען מזרח־גאַליציע, האבן זיך דאָרטן אנגע־הייבן שרעקלעכע צייטן: מען האט דאָרט אויסגעקוילעט טויזנטער יידן. דאקעגן איז ביי אונז געווען פאַרהעלטנישמעסיק רויק. זענען די בייטשער יידן, וואס זענען נישט פאַרשיקט געוואָרען קיין רוסלאנד, צוריקגעקומען צו אונז, דורך פאַרשידענע אומלעגאַלע וועגן. צוריק־קומענדיק זענען זיי געווען פול מיט פרייד, זעענדיק אַז ביי אונז איז נאך אויסצוהאַלטן... דאָרט, אויף יענער זייט „סאן" איז שוין געווען דאס אמתע גיהנום.

לאנג האט זייער פרייד נישט אָנגעהאַלטן. ווי נאָר דער דייטש האָט זיך דערוווסט, אַז עס זענען צוריקגעקומען יידן פון מזרח־גאַליציע, האט דער בעצירקסהויפטמאַן פאַרלאַנגט, פרייטיק, דעם 2.1.42, אַז אַלע יידן פון מזרח־גאַליציע זאָלן ביז זונטיק פאַרלאָזן בייטש און צוריקפאָרן אויף זייערע ערטער. דער טאָג איז געווען א שרעקלעכער: דאס געוויין פון די משפחות, וועלכע מוזן זיך אויפסניי שיידן, וויסנדיק אין וועלכן גיהנום אריין זיי פאָרן, איז געווען אין לשער. אבער אויפצומאָרגנס, שבת, ווען עס זענען אין בייטש געפאַלן די ערשטע קרבנות, ווי איך וועל דאס ווייטער באשרייבן, האבן זיי פאַרלאָזט בייטש מיט א גרינגער הארץ: אין בייטש איז אויך שוין נישט גוט, האט מען שוין נישט וואס צו פאַרלירן... די איינציקע טרייסט האבן די משפחות געהאט, וואס מען שיקט זיי צוריק קיין מזרח־גאַליציע. ווייל די וואס זענען צוריקגעקומען קיין יאסלאָ, האט זיי דאָרטן דער בעצירקסהויפמאַן אוועקגעפירט אויפן בית־עלמין און אלע אויסגעשאסן. די וואס זענען געקומען און צוריקגעשיקט געוואָרן פון בייטש זענען געווען: ישראל בוקסבוים, אברהם שטיין, ישראל עטלינגער, חיים גאַלע, חיים שולדענפריי.

אין בייטש זענען פאַרבליבן, פון די צוריקגעקומענע, משה

מעלערס ז״ל קינדער, שמואל מלמדס ז״ל איינִיקלעך, משה ניימאנס ז״ל טאָכטער און איין קינד פון משה שטיין. די פאמיליעס האָבן געלעבט אין טויט־שרעק: דער דייטש זאל זיך נאר נישט דערוויסן פון זיי. רבקה זיסקינד מיט אירע צוויי איינִיקלעך זענען אויך געווען אין מזרח־גאַליציע און צוריקגעקומען — אבער זיי זענען נאך צוריקגעקומען פון דאָרטן פארן אויסברוך פונם קריג מיט רוסלאנד, און דעמאָלט איז דאס געווען דערלויבט — און זיי זענען געבליבן אין בייטש.

די קאנפיסקאציע פון שטריימלעך און פעלצן

שבת, דעם 27.12.41, איז געקומען די דייטשע פאליציי, און אינטער דראָונג פון טויט־שטראָף, האט זי פארלאנגט, אז אלע יידן פון בייטש זאָלן אפגעבן די פעלצן און אפילו די שטריימלעך וואס זיי האבן. אין פארלויף פון דריי טעג האט מען געזאמלט דאס פעלצווארג — און מען האט צוזאמענגענומען צוויי פולע וועגן... און מען האט דאס אפגעליפערט צום דייטש. געווען פאלן, וואס יידן האבן נישט געוואלט אפגעבן... און זייערע פעלצן און שטריימלעך פאר־ברענט. אינטערעסאנט איז צוצוגעבן, אז די דייטשן וואס האבן געמאכט פראפאגאנדע, אז די יידן זענען אומריין, זיי פארשפרייטן טיפוס — דאס האבן זיי אויפגעוויזן מיט בילדער... און אויפגעפאָדערט, אז מען זאל זיך דערווייטערן צוליב דעם פון די יידן — איז דאס צונעמען, ביי די אומריינע יידן, פעלצן און שטריימלעך געווען כשר.

דער שוידערלעכער טאג

שבת, דעם 3.1.42, מיטאגצייט, איז קיין בייטש געקומען די געסטאפאָ פון גאָרליץ און פון יאסלא, און האָבן אָנגעהויבן שיסן אן א פארוואס, ווער עס איז זיי געקומען אונטער דער האנט. אכט יידן האָבן זיי געשאָסן: ר׳ חיים שלמה איטצינגער ז״ל, ער איז גראָד געלעגן אין בעט, געווען אלט 88 יאר. אויך זיין טאָכטער רבקה און זיין איידעם יצחק טשעשניאווער, איבערלאזנדיק קליינע

קינדער. צוויי זין פון בצלאל העלער ז״ל האבן זיי געשאָסן און די אויגן פון פאָטער און מוטער, וואס איז געלעגן קראנק איז בעט און דאס צוגעזען. איין פרוי מיטן נאמען גוט און איין מאן באַרנשטיין, פון די ארויסגעטריבענע פון לאדזש. און אויך דוד קורץ ז״ל בן יעקב. ער איז געשאָסן געוואָרן דער ערשטער. די געסטאפא האט זיי געהייסן באלד קובר זיין. מען קען זיך פארשטעלן די לאגע פון די יידן — דער פחד, מען האט געזען, אז מען איז שוין אינגאנצן הפקר. דעם זעלבן שבת האט די געסטאפא אין גאָרליץ געשאָסן 18 יידן. אויך אין יאסלא האבן זיי געשאסן עטלעכע יידן. מען האט געבעטן, אז דער טאג זאל וואס שנעלער אריבער און עס זאל אנקומען די נאכט... צו יענער צייט האט מען נאר ביינאכט געהאט מנוחה פון דייטש.

אויסגעשאסן דריי משפחות

נאָך דעם שבת, וואס מען האט געשאסן די אכט פערזאן, האט מען געלעבט אין איין שרעק — מען האט קיינמאל נישט געוווסט ווען די געסטאפא קומט און וואס זי וועט טאָן, ביז דעם 17.2.42, ל׳ שבט, א׳ דראש חדש אדר תש״ב איז ווידער געקומען די געסטאפאָ פון גאָרליץ און יאסלאָ און געשאָסן דריי משפחות, נישט איבער־לאזנדיק קיין נפש. פון די וואס האבן זיך געפונען אינדערהיים. די משפחות זענען: הינדא שנעפס ז״ל מיט אירע צוויי זין; ר׳ משה שפילמאן ז״ל, זיין פרוי און דריי זין; ר׳ אברהם פעלער זיין פרוי, איין טאכטער און דריי זין. צוזאמען פערצן פערזאָן. ר׳ אברהם פעלער איז געווען געשלאָסן אין קייטן (צוזאמען מיט ר׳ משה שפילמאן ז״ל) און איז לייכט פארוונדעט געוואָרן. די דייטשן האבן געמיינט, אז אלע זענען טויט האבן זיי איבערגעלאזט די קדושים ליגן אויפן שניי נעבן געריכט און אוועק. ר׳ אברהם פעלער האט גענומען צו ביסלעך עפענען די קייטן, און מיט אלע כחות זיך צוגעשלעפט צו דער פאמיליע ראָטה, אין סצ׳עשין — ווו מען האט אים באנדאזשירט. פון דאָרט איז ער אוועק צו א פאָלאק, זיך דאָרטן אויסבאהאלטן ביז צו דער באפרייאונג 1945 איצט געפינט ער זיך אין אמעריקע.

די פוילישע געהילפספאליציי ארעסטירט יידן

דאָנערשטיק, דעם 19.2.42, ב׳ אדר תש״ב, האט די פוילישע געהילפספאליציי ארעסטירט צירקא זיבעציק פערזאן, און זיי געהאלטן ביז שבת. שבת ביי מיטיק איז געקומען די געסטאפאָ און סאָרטירט די יידן — פערציק האבן זיי באפרייט. איינאונדרייסיק האבן זיי ארויסגעפירט אויפן בית־עלמין און דארטן זיי געשאָסן. שמואל קליינ־מאן, וועלכער האט געפרווט צו אנטלויפן איז געווארן געשאָסן דורך דעם פוילישן פאליציאנט וואיקאי. נאכן דערשיסן די קדושים הי״ד האט די געסטאפא געהייסן זיי קובר זיין — זייער פארמעגן איז געווארן קאָנפיסקירט. די באפרייטע יידן האבן געמוזט ברענגען פיל מתנות די דייטשן, אויך די פוילישע געהילפספאליציי האט אָנגעהויבן צו באקומען שוחד ... די פערזאָנען וואס זענען געשאָסן גע־ווארן אין דער אקציע: הענע וואגשאל ז״ל, פרוי פון ר׳ יודל וואגשאל ז״ל; ר׳ שמואל רייך ז״ל (איידעם פן ר׳ מרדכי וואגשאל ז״ל), פרוי און טאָכטער; ר׳ בצלאל העלער ז״ל, פרוי און טאכטער, זיין איידעם ר׳ זלמן האלענדער און טאָכטער; ר׳ מאיר יצחק קליינמאן ז״ל, פרוי און איין זון; ר׳ דוד געווירץ ז״ל, פרוי מיט פינף קינדער; ר׳ צבי שיטצער ז״ל, פרוי און קינד; ר׳ אלתר וואלאך ז״ל פרוי און זון; ר׳ משה אייכהאָרן (זון פון ר׳ בנימין), פרוי און צוויי קינדער; ר׳ פנחס וואגשאל זון פון ר׳ יהודה (יידל) מיט זיין טאָכטער פערל.

א מעשה מיט עפל

אסתר תענית תש״ב, (2.3.42), האבן די דייטשן געמאכט רעוויזיעס און האבן געפונען אין קעלער, פון ר׳ אברהם מלמד ז״ל, עפל וואס האבן געהערט צו ר׳ פנחס מארק ז״ל. ווי געוועגלעך האבן זיך דארטן אויך געפונען פארפוילטע עפל. און היות ווי די דייטשן האבן געפונען די פארפוילטע עפל האבן זיי דער׳קלערט, אז פנחס מארק האט געלאזט פארפוילן די דייטשע עפל, ווייל אלץ וואס א ייד פארמאגט געהער זיי... און דאס איז סאבאָטאזש — האָבן זיי דערפאר געהאלטן א גאנצן טאָג יחזקאלן ז״ל, אברהם מלמד׳ס זון, און אים

אנגעמאכט שרעק: אים צוגעלייגט דעם רעוואלווער צום הארץ א.ד.גל. דעם אייגנטימער, ר׳ פנחס מארק, איז געלונגען צו אנטלויפן. און נאך געבן שוחד די געסטאפא, דעם קאָמענדאנט און די פוילישע געהיים פאליציי איז ער געבליבן לעבן און האט אויך געקענט צוריק אהיימקומען. אבער די עפל זענען קאנפיסקירט געווארן.

מען דארף גערעדנקען ווו מען איז קובר.

עלף טאג אין אייר תש״ב (28.4.42) פארטאגס, איז געקומען די געסטאפא און ארויסגענומען פון די בעטן פערצן פערזאן, ארויסגע־פירט זיי אויפן רינגפלאץ, און א זייגער 5, אלע אויסגעשאסן — און שפעטער זיי געהייסן קובר זיין. אין דעם טאג זענען געשאסן געווארן: ר׳ מאיר וואגשאל, (דער ברודער פון ר׳ מרדכי וואגשאל ז״ל) און פרוי; ר׳ ראובן קורץ ז״ל; ר׳ אלימלך גאלדבערג און זון; ר׳ יצחק גאלדבערג ז״ל; ר׳ בנימין שניידער ז״ל; מיט צוויי זין; ר׳ שמעון שניידער ז״ל (בן יונה) און פרוי; יהודית קליינמאן ז״ל; ר׳ צבי קליינמאן ז״ל; ר׳ מנשה יאקובאוויטש ז״ל.

ר׳ בנימין שניידער איז געשאסן געווארן ווייל ער איז ארויס זען וואס מען טוט מיט זיינע צוויי זין. אביגדור געווירץ ז״ל האבן די דייטשן אוועקגעפירט קיין גארליץ און אים דארט געשאסן.

איך געדענק ווי זלמן געטץ ז״ל האט מיר געזאגט, ביי דער קבורה פון די קדושים, מען ווייסט נישט ווער עס וועט בלייבן לעבן—דארף מען דערפאר געדענקען ווו מען האט קובר געווען די קדושים...

מען רעגיסטרירט צו ארבייט

אין חודש מאי האט אנגעהויבן וואקסן דער פחד. מען איז ארומגעגאנגען ווי לעבעדיקע מתים. מען האט זיך געשושקעט אין די אויערן: עס דארף עפעס געשען. מען האט דערציילט אז מען האט אוועקגעפירט יידן פון ריישע (זשעשאוו), פון טארנוי (טארנוב), וואהין ווייסט קיינער נישט — אסך האבן געזאגט אז מען האט זיי

געשיקט קיין אוקראינע און אז עס זענען שוין אנגעקומען בריוו פון די מענשן. אבער עפעס זיכערס האט מען נישט געקענט געוואר ווערן, ווייל ס׳איז געווען פארבאטן צו פארלאזן די שטאט. אין שטאט גופא איז אויך די באוועגונג געווארן באשווערט — אויף מזרח האט מען נישט געקענט גיין ווייטער ווי ביז צו דער בריק; אויף מערב — ביז צו ר׳ הירש אונגערס ז״ל הויז; אויף צפון און דרום זייט נישט ווייטער ווי ביז צו די הייזער אין רינגפלאץ.

מען האט געהערט, אז עס קומען פאר אין שטאט רעגיסטראציעס. ווער עס וועט אנערקאנט ווערן אלס ארבעטספעיק, שיקט מען אויף ארבעט. און ווער נישט — איז פאראורטיילט צום טויט.

ביי די רעגיסטראציעס אין די שטעט פלעגן די דייטשען שיסן יידן. און מען האט אנגעהויבן לויפן צו דער ארבעט. אין בייטש איז דאס נישט פארגעקומען. מען האט איבערגעקויפט מיט שוחד די דייטשן און די רעגיסטראציע איז פארגעקומען האלבוועגס נארמאל. אין בייטש איז געווען א דייטשע פירמע, באקערט־אולריך, צו פירן זאמד און שוטער, האבן א סך יידן דארטן געארבעט פאר א מינימאלן לוין. אויך ביי דער וואסער־רעגולירונג האבן געארבעט יידן, אפילו עלטערע וואס האבן שוין לאנג נישט געדארפט ארבעטן זענען געלאפן צו דער ארבעט.

איינמאל, ביים לאדענען זאמד, האבן מיר געפונען אין א וואגאן טליתים־קטנים פון יידן, האבן מיר פארשטאנען, אז מען האט אין דעם וואגאן אוועקגעפירט פון א שטאט יידן.

עס מוז געדענקט ווערן צום גוטן, דער פאלאק דלוגאש, גרונד־באזיצער פון זאלאוויע און נאפטגרובן אייגנטימער, וועלכער האט צוגענומען יידישע מיידלעך צו ארבעטן ביי גערטנעריי — כדי זיי צו שיצן דאס לעבן.

אין די חדשים יוני — יולי 1942, האט מען אין בייטשער געטא, וואס איז געווען זער ענג, אריינגעשיקט נאך יידן פון אלע דערפער — דאס איז שוין געווען א צוגרייטונג צום פארניכטן די יידן — דערפאר האבן זיי געוואלט האבן אלע יידן אויף איין ארט.

אין דער צייט איז ארעסטירט געווארן פאמיליע יאקובאוויטש,

האבן מיר געגעבן קאנטריבוציע און מען האט די פאמיליע באפרייט.

אין יולי האט מען געמאכט א רעוויזיע ביי א פאלאק, און מען האט ביי אים געפונען זאכן, וואס יידן האבן אים געגעבן צו באהאלטן. האט מען גענומען די דאזיקע יידן: שמואל מלמד ז״ל, זיין טאכטער חנה מעלער, ישראל איטצינגער, זיין זון, ר׳ ישעיהו לייב איטצינגער ז״ל, און אלע אוועקגעפירט פרייטיק פארנאכט אין א באראק, וואס די דייטשן האבן אויפגעשטעלט נעבן געריכט. דער פחד איז געווען שרעקלעך: דער וועג וואס פירט צום באראק, פירט אויך צום בית עלמין — האט מען געמיינט, אז מען פירט זיי שיסן. אבער אביסל שפעטער איז מען געוואר געווארן, אז זיי געפינען זיך אין באראק. דורך מיזאמע אינטערווענצן האט מען זיי באפרייט. נאר איינעם, ישראל איטצינגער, וועלכער האט פארן קריג געוווינט אין דייטשלאנד און געהאט באהאלטן מער זאכן, האבן זיי אוועקגעפירט קיין יאסלא — ביז צו דער פארניכטונג פון דער קהלה האט מען פון אים געהאט ידיעות, און נאך דעם קיין שפור נישט.

צוזעענדיק די צרות — האט מיר א ייד, א גרויסער בעל בטחון, וועלכער האט שטענדיק געמוטיקט אלעמען, געזאגט: וואלט מען געוווסט, אז מען וועט דאס אדורכלעבען און זען דעם שונאס מפלה, לוינט עס. טאמער חלילה נישט — איז שוין בעסער די, וואס זענען שוין נישט צווישן די לעבעדיקע... אזוי איז מען צעבראכן געווארן.

אינטערעסאנט, אז מען האט גארנישט געקענט פאראויסזען אין דער מלחמה. צום ביישפיל: ר׳ אברהם שולדענפרייס צוויי זין: יחזקאל און חיים ז״ל זענען אנטלאָפן קיין מזרח־גאליציע. ווען דער רוס איז דאָרטן אריין האָט ער יחזקאלן פארשיקט אין טיף־רוסלאנד און אין יאר 1946 איז ער צוריקגעקומען. דאקעגן חיים ז״ל, וואָס האָט זיך געהאט באהאלטן, און אויסגעמיטן די פארשיקונג, איז צוריקגעקומען קיין בייטש הערבסט 1941 מיט נאך עטלעכע יידן אבער דערנאך געמוזט צוריקפארן קיין מזרח־גאליציע און דארט אומגעקומען נאך דעם ווי דער דייטש האט פארנומען מזרח־גאליציע. איך געדענק, ווי חיים ז״ל האט מורא געהאט צו זאגן זיין פאטער אז מען האט יחזקאלן פארשיקט קיין טיף־רוסלאנד און ער האט

אויסגעטראכט עפּעס אַן אַנדערן תּירוץ, פאַרוואָס ער איז נישט צוריק געקומען קיין בייטש מיט אים צוזאַמען...

סלאַוואַקישע בירגערשאַפט.

תּשעה־באב תש״ב, דעם 25.7.42, פאַרנאַכט, האָט דער יידנראַט געשיקט רופן ר׳ משה בערגער ז״ל, זיין פרוי און זון זישע, אַז זיי זאָלן תּיכף קומען, ווייל די געסטאַפּאָ וואַרט אויף זיי. משה בערגער איז געלאָפן צו פאַרשידענע מענשן זיך עצהנען צו ער זאָל גיין. האָט מען אים געראָטן אַז ער זאָל יאָ גיין, ווייל ווען די געסטאַפּאָ וואָלט אים געוואָלט טאָן שלעכטס וואָלטן זיי אים נישט געשיקט רופן, נאָר אַליין געקומען, אַז ער זאָל דערווייל נישט אַנטלויפן. ווען ער, זיין פרוי און זון זענען אַהינגעקומען האָט מען אים דאָרטן געוויזן אַ פּאַפּיער און געפרעגט, צו די אונטערשריפט איז זיינע. ער האָט געענטפערט: יאָ. מיט אַ צייט צוריק האָט ער געהאַט אָנגעגעבן אַ בקשה, צום בעצירקסהויפּטמאַן, היות ווי ער איז אַ סלאָוואַקישער בירגער (די סלאָוואַקישע בירגער האָבן געהאַט בעסערע פּריווילעגיעס ווי די פּוילישע יידן) בעט ער, אַז מען זאָל אים דערלויבן צו פאָרן אויף דער באַן. דער בעצירקסהויפּטמאַן האָט אים אָפּגעזאָגט — האָט ער געמאַכט אַ רעקורס. דאָס פּאַפּיר איז טאַקי געווען זיין רעקורס. האָט אים די געסטאַפּאָ געזאָגט: מיר גיבן דיר אַ פרייקאַרטע און וועסט שוין קענען פאָרן ווו דו וועסט וועלן. מען האָט זיי אַריינגעזעצט אין אַן אויטאָ און מיט זיי צוגעפאָרן ביז נישט ווייט פון בית־עלמין און דאַן צופוס זיי צוגעפירט צום בית־עלמין. אין די לעצטע מינוטן האָט ער געבעטן די געסטאַפּאָ, היות ווי ער איז גבאי פון דער חברה קדישא זאָל מען אים שיסן נישט אויפן בית־עלמין — האָבן זיי אים צוליב געטאָן, און זיי געשאָסן אינדרויסן.

דעם זעלבן טאָג איז געשען נאָך אַ פאַקט:

לוי קאָרזעניקס טאָכטערס מאַן איז געווען אין קראַסנאַ. האָט זי געשריבן צו דער פאַמיליע, אַז מען זאָל זי שטיצן, ווייל איר מאַן אַרבעט ביי שוואַרצע אַרבעט, געמיינט פיזישע אַרבייט. האָבן די דייטשן זי גערופן מיט איר קליין קינד, און געזאָגט, אַז איר מאַן

ארבעט אונטערערדישע ארבעט ד.ה. קעגן רייך... און זי אוועק געפירט אויפן בית־עלמין און געשאסן.

ווי שוין פריער דערמאנט האט מען זיך נישט געטאָרט באוועגן אויסער דעם רינגפלאץ, האט מען זיי נישט געקענט קובר זיין. בלויז די חברה קדישא איז דערלויבט געוואָרן דאָס צו טאָן.

א נייע רעגיסטראציע

דעם 21.7.42 איז געקומען א באפעל פון דער געסטאפּאָ, אז אלע מענער פון 18 ביז 35 יאָר זאָלן צומאָרגנס, 5 א זייגער אינדערפרי, קומען אויפן רינגפלאץ צו א רעגיסטראציע. מען קען זיך משער זיין ווי אזוי עס האָט אויסגעזען די לאגע — מען האט אלץ געטראכט צו וואס מאכט מען די רעגיסטראציע? ענדלעך, שפּעט פארנאכט האָבן די יידן, וואס ארבעטן ביים זאמד ביי דער דייטשער פירמע, באמערקט, אז נישט ווייט פון דער באנסטאציע שטייען צוויי ליידיקע וואגאָנען — האט מען דערפון געדרינגען, אז מען וועט אוועקשיקן.

אויף צומאָרגנס, 5 א זייגער אינדערפרי איז געקומען די געסטאַ־פּאָ, רעגיסטרירט, אויסגעשטעלט אין רייען און צוגעפירט צו דער באן צירקא 170 מענער. מען האט זיי איינוואגאָנירט און אוועקגע־שיקט — וואהין האט קיינער נישט געוווּסט. מען האט געטרייסט די פאמיליעס אפשר וועט זיי זיין בעסער. און ווירקלעך זענען עטלעכע פון די אוועקגעשיקטע צוריקגעקומען. דאקעגן פון די, וועלכע זענען געבליבן אין בייטש איז קיינער נישט געבליבן לעבן. צווישן די אוועקגשיקטע זענען אויך געווען לאָדזשער יידן.

די וועלכע האבן געהאט איינגעשריבן אין זייער לעגיטימאציע: בעל מלאכה, האָט מען נישט אוועקגעשיקט נאָר איבערגעלאָזט אין בייטש, און די שמחה פון די איבערגעבליבענע איז געווען גרויס. שפּעטער האט זיך ארויסגעוויזן אז קיינער פון זיי איז נישט געבליבן ביים לעבן. עס איז ווערט צו באמערקן, אז די אלע בעלי־מלאכה זענען קיין פאכמענער נישט געווען. אָבער מיינענדיק, אז אזוי וועט זיין בעסער האָבן זיי זיך פארשריבן אלס בעלי־מלאכה.

אויך האָבן א סך קראנקע יידן זיך פארשריבן אלס געזינטע,

ווייל זיי האָבן געהערט, אז קראנקע וואָס קענען נישט ארבעטן שיסט מען.

מען מעקט אפ גאנצע קהלות:

אין אנהויב אויגוסט 1942, איז געקומען א באפעל, אז אלע יידן מוזן באצאלן די פארלעגענע שטייערן וואס זיי זענען שולדיק פון די פריערדיקע יארן. און פאר די יידן וואס האבן שוין נישט געלעבט, מוז באצאלן דער יודנראט. מען האט געזען אין דעם אז זיי ווילן נאך אויספרעסן וואס מער געלט פאר דער פארניכטונג. די לאגע איז געווען אזוי אנגעשטרענגט, אז א פאלאק וואס האט שטענדיק געמאכט געשעפטן מיט יידן און אים איז געקומען עפעס געלט ביי א ייד האט אים געזאגט, כלומרשט אין געלעכטער, גיב מיר אפ דעם חוב פאר דיין טויט.

מאנטיק, כ״ז אב תש״ב, דעם 10.8.42, האט מען געהערט, אז אין קראסנא (ווו דער קרייזהויפטמאן איז געווען א דערטרעגלעכער מענש — און דארט איז, אויסנאמסווייזע, די גאנצע צייט געווען פארהעלטנישמעסיק רויק) קומט עפעס פאר... גענוי האט מען נישט געקענט דערגיין וואס, ווייל מען האט נישט געקענט ארויס פון דער שטאט.

דינסטיק, כ״ח אב, 11.8.42, זענען געקומען פאלאקן פון דעם דערנעבנדיקן שטעטל זשעפיעניק, וואס ליגט א פאר קילאמעטער ווייט פון בייטש, און דערציילט, אז מען האט דארטן אלע יידן אויסגעשאסן. מיט עטלעכע וואכן פריער האבן זיי א העלפט יידן פון שטעטל אלפין אריינגעשיקט קיין בייטש. די אנדערע העלפט אלפינער יידן האבן זיי מיט דריי טעג פריער, פארן אויסשיסן די יידן אין זשעפיעניק, אריינגעשיקט קיין זשעפיעניק און זיי זענען דארטן אומגעקומען. הערנדיק, די בשורות איז דאס בלוט געגליווערט געווארן — מען האט אפילו נישט געוואלט גלויבן אין דעם. אבער לײדער איז דאס אמת געווען. מען האט שפעטער געהערט אז די דייטשן האבן געברענגט „יונאקעס״ (פוילישע יוגנט ארגאניזאציע) אז זיי זאלן קובר זיין די יידן. צומארגענס איז א מיטגליד פון יודנראט געפארן קיין יאסלא און געברענגט א

שרעקליכע ידיעה: דעם 11.8.24, כ״ח אב, האט מען אין שטעטל קאלאטשיץ אויסגעשאסן אלע יידן. מען האט געזען אז אלץ גייט צו ענדע: מען מעקט אפ גאנצע קהלות. האבן יידן, וואס זענען אריינגעשיקט געווארן פון די דערפער קיין בייטש, נישט קוקנדיק אויף דער טויט־שטראף געפאר, גענומען צוריקלויפן אין די דערפער. אין בייטש האט מען דערוייל געזאמעלט געלט און ווערטזאכן מיט דעם געדאנק איבערצוקויפן די געסטאפא... א טייל יידן האבן געהאט געמאכט א פלאן, מיטוואך, דעם 12.8.42, צו אנטלויפן פון דער שטאט און גראד דעם זעלביקן אוונט איז געקומען א באפעל פון די דייטשן צוזאמענצושטעלן א קאנטריבוציע און זי אפצוליפערן ביז פרייטיק אינדערפרי. איז א ביסל לייכטער געווארן: אויב זיי פארלאנגען געלט, וועט דאך ביז פרייטיק גארנישט פאסירן... אבער ליידער איז דאס געווען אנדערש.

מען גייט אונז איבערזידלען...

פרייטיק, א׳ אלול תש״ב (14.8.42) א זייגער 3 פארטאג, האט מען פלוצים דערהערט געזאנגען — האט מען פארשטאנען, אז די דייטשן זענען דא. און ווירקלעך זענען זיי טאקי געקומען מיט אוקראינישע געהילפספאליציי (מיט וועלכע זיי האבן זיך באנוצט צו יעדע אקציע קעגן יידן), און זיי האבן באלאגערט די שטאט פון אלע זייטן. פון צייט צו צייט האט מען אויך געהערט איינצלנע שאסן — ווי מיר האבן זיך שפעטער דערוווסט זענען די שאסן געוואנדן געווען צו די יידן, וואס האבן נישט געוווסט, אז מען האט באלאגערט די שטאט און זיי האבן געפרוווט צו אנטלויפן — און זענען געשאסן געווארן. ארום דער שטאט האבן די דייטשן געווארט ביז א זייגער 5 און דאן מיטאמאל אונגעהויבן קלאפן אין אלע טירן מיט א געשריי אז אלע יידן זאלן ארויס אויפן רינגפלאץ ביז אזייגער 7. זיי האבן דערקלערט, אז מען גייט איבערזידלען .... און יעדער זאל זיך מיטנעמען וועש. עס זענען געווען פאלן, וואס יידן וועלכע זענען שוין געווען אין רינגפלאץ און נישט געהאט מיטגענומען קיין וועש, האבן זיי צוריקגעשיקט אהיים, כדי דאס צו נעמען. און מען האט ווירקלעך

געקענט מיינען אז עס האנדלט זיך וועגן א וועקשיקן אויף אנדערע פלעצער.

אויף אוועקצופירן די געשאסענע יידן, האבן די דייטשן גענומען פאלאקן מיט וועגן — זיי געהייסן אויפלאדענען די קדושים, דאן האבן זיי גענומען אלע קראנקע יידן און זיי ארויפגעלייגט אויף די קדושים און סיי די טויטע און סיי די לעבעדיקע קראנקע יידן אוועק־געפירט צום בית עלמין, זיי דארט געשאסן און קובר געווען צירקא 180 יידן. איין קראנקן ייד האבן זיי געפונען נאך דער אקציע — האבן זיי געצוואונגען א געזונטן ייד ער זאל אויף א טאטשקע אוועקפירן דעם קראנקן צום בית עלמין און דארטן זיי ביידע געשאסן.

איך מיט נאך עטלעכע יידן זענען געווען פארשטעקט, אין קעלער פון מיין הויז, און מיר האבן געהערט די געשרייען און די באפעלן פון די דייטשן.

צירקא 1000 יידן האבן זיי פון רינגפלאץ אוועקגעפירט אין באראק וואס איז געשטאנען נעבן געריכט. ביים צוזאמענזאמלען די יידן האט א פוילישער געהילפס־פאליציאנט געשאסן עטלעכע יידן צווישן זיי ר׳ שמעון עטינגער ז״ל און ר׳ יעקב זילבערשטיין ז״ל.

רויבן מעגן נאר דייטשן...

געווען א פאל, וואס אן אוקראינישער פאליציאנט האט ביי ר׳ שמעון וואלף ז״ל צוגענומען דאס געלט און אים געשאסן. האט זיך וועגן דעם דערוווסט די געסטאפא — האבן זיי אים געשאסן. ווי קומט ער, א אוקראינישער פאליציאנט צו בארויבן א ייד? ... די פריווילעגיע געהער אויסשליסלעך די דייטשן.

און נאך אזא ענלעכער פאל: א פאלאק, וועלכער פלעגט תמיד זעגן האלץ ביי יידן, האט געטראפן ר׳ שמעון וואלף׳ס פרוי (ר׳ דוד שטיינפעלדס טאכטער) מיט איר קינד אין א דארף. האט ער איר צוגענומען די קליידער און זי געברענגט צו פירן קיין בייטש צו די דייטשן. אזוי ווי די דייטשן האבן געזען, אז ער האט זי בארויבט — האבן זיי דעם פאלאק צוגעפירט צום רינגפלאץ און אים געשאסן. די פרוי מיט דעם קינד האבן זיי אפגעפירט אין באראק אריין צו די יידן.

דער סוף פון דער בייטשער קהלה.

די טויזנט יידן האט מען עטלעכע טעג געהאלטן אין באראק, און דורך דערצייט, אין די פארטאגן, האט די פוילישע געהילפס־פאליציי און אויך פייערלעשער, געזוכט באהאלטענע יידן, ווייל בייטש האט צו יענער צייט פארמאגט א 1700 יידן, ווייל עס זענען געווען יידן פון לאדזש און יידן פון די ארומיקע דערפער.

40 יידן, וואס האבן געארבעט ביי זאמד, ביי דער דייטשער פירמע באקערט־אולריך, ווי איך האב שוין פריער דערמאנט, זענען אין שטאט אריין נישט געקומען, אזוי, אז זיי האבן אויסגעמיטן דערוויל דעם גורל פון די בייטשער יידן.

ד׳ אלול, (17.8.42) האט מען אוועקגעפירט אלע יידן פון באראק מיט א צוג. וואהין מען שיקט זיי האט קיינער נישט געוווסט, ערשט אין א פאר וואכן שפעטער בין איך געוואר געווארן פון א פוילישער צייטונג, וואס איז ארויס אומלעגאל, אז מען האט די יידן געשיקט קיין בעלזשעץ (ביי ראווא־רוסקא) און דארט אלע פארניכטעט.

אזוי האט פאקטיש אויפגעהערט צו עקזיסטירן די בייטשער קהלה ד׳ אלול תש״ב — 17.8.1942.

נאך דער ליקווידאציע פון די בייטשער יידן.

איך, וועלכער מיר איז געלונגען זיך צו באהאלטן פרייטיק א׳ אלול, בין ארויס שבת אינדערפרי פון מיין באהעלטעניש. אז איך האב א קוק געגעבן אויף אונזער שטאט איז מיר פינסטער געווארן פאר די אויגן: קיין איין לעבעדיק יידיש נפש האט מען נישט געזען. אלע טירן פון די יידישע הייזער זענען געווען פארזיגלט און פאר־קלעפט מיט צעטלען, אז דאס פארמעגן איז קאנפיסקירט לטובת די דייטשן. עטלעכע יידן, וואס זענען אויך געווען באהאלטן און האבן געוואלט אנטלויפן ביינאכט זענען דערשאסן געווארן, ווייל די דייטשן זענען געבליבן אין שטאט ביז שבת פארטאג. ווען איך גיי ארויס פון מיין באהעלטעניש א פאר מינוט פריער וואלט מיך אויך זייער גורל נישט אויסגעמיטן...

איך בין אוועק אין וואלד אריין. אין וואלד האט מיך אבער געטראפן א פוילישער הפקר־מענש, און ער האט מיך געוואלט צוריקפירן אין דער שטאט אריין... אבער נאך דעם ווי איך האב אים אוועקגעגעבן זאכן און אנציגער, וואס איך האב מיר געהאט מיט־גענומען, האט ער מיך פרייגעלאזט.

ווי איך האב שוין דערמאנט האט דער דייטש אוועקגעשיקט, דעם 30.7.42, 170 יידן, אין אנהויב האט מען נישט געוואסט ווו זיי זענען אהינגעקומען. שפעטער איז מען געוואר געווארן, אז מען האט זיי גענומען צו ארבעט אין פלאשאוו נעבן קראקע. א פאר וואכן שפעטער, שוין נאך דער ליקווידירונג פון די בייטשער יידן, זענען א סך פון זיי געקומען קיין בייטש כדי עפעס צו נעמען פון זייערע שטובן, דאס פארקויפן די פאלאקן און צוריקפארן אין לאגער, ווייל די דייטשע קעסט איז נישט גענוג געווען אויף צו קענען לעבן — די פוילישע געהילפספאליציי האט זיי גענומען און אוועקגעפירט קיין יאסלא. און פון דארטן האט מען זיי געשיקט קיין פשעמישל אויף ארבעט. מען האט זיי נישט געשאסן, ווייל זיי האבן געהאט רייזע דערלויבענישן פון לאגער. א געוויסע צייט זענען געווען פון זיי ידיעות פון פשעמישל, און שפעטער איז פארלוירן געגאנגען יעדער שפור פון זיי.

א סך פון די באהאלטענע יידן, וואס איז געלונגען אויסצומיידן די לעצטע פארשיקונג, זענען דורך פארשידענע וועגן אנגעקומען אין לאגער פלאשאוו, צווישן זיי זענען געווען: הרב יששכר דב האלפערן שליט״א, חנה טאג (וואלף וויעטשנערס טאכטער), חנה שטערנליכט (אברהם קורץ׳ס פרוי —איצט זענען זיי אין אמעריקע), אויך נפתלי קורץ׳ס ז״ל פרוי איז געקומען אין לאגער אריין אבער ליידער נישט געבליבן לעבן.

חוה גאלע ז״ל (יוסף היטנערס ז״ל טאכטער) איז געלונגען צו אנטלויפן פון שטאט מיט איר קינד — האבן זיי די בייטשער פאלאקן דערקענט און זיי פארמסרט — האט מען זיי אראפגענומען פון דער באן און עס איז פון זיי קיין שפור נישט געבליבן.

ר׳ מענדל שטיין מיט זיין פאמיליע זענען געווען באהאלטן ביי

א פאלאק אין דארף סערזשין, אבער נאך א צייט האט זיי דער פויער מער נישט געקענט האלטן, זענען זיי אוועק מיט דער באן, האט מען א טייל פון דער פאמיליע דערקענט, אז זיי זענען יידן און זיי געשאסן. די רעשט פון דער פאמיליע זענען געפארן ווייטער, ביז צום לאגער פלאשאוו, ווו עס האבן געארבעט די בייטשער יידן — אבער זיי האבן דעם לאגער נישט אויסגעהאלטן.

בערך א צוויי חדשים, נאך דער ליקווידאציע, האבן נאך געאר־בעט די 40 יידן,ביים זאמד, ביי דער דייטשער פירמע. דאן איז געקומען די געסטאפא זיי אלע ארויסגענומען פון דארט און זיי אוועקגעפירט קיין פשעמישל אויף ארבעט. און פון זיי איז קיינער נישט געבליבן לעבן.

און פון דעמאלט אן האט מער קיין איין ייד, ביז צו דער באפריי־אונג, נישט באטרעטן די שטאט בייטש. די דייטשן האבן ארויס־גענומען די גוטע זאכן פון די יידישע שטובן און זיי געהאלטן פאר זיך. די רעשט האבן באקומען די פאלאקן, וואס האבן מיטגעארבעט מיטן דייטש. די דייטשן האבן אויך צעלייגט דעם בעטאן־פארקן פון בית־עלמין, ארויסגעריסן די מצבות און מיט דעם אויסגעפלאסטערט טראטוארן אין שטאט.

פון די יידן, וואס איז געלונגען צו אנטלויפן אין די דערפער אריין איז ווייניק געבליבן. די פוילישע געהילפספאליציי האט זיי צו ביסלעך געפונען און פון א טייל איז בכלל קיין ידיעה נישטא, וואס עס האט מיט זיי פאסירט. ביי א פאלאק אין א דארף זענען געווען באהאלטן 8 יידן, דארפסמענשן פון דער בייטשער אומגעגענד, האט זיי די פוילישע געהילפספאליציי געפונען און זיי איינגעשפערט, כדי אויף צומארגענס זיי צו פירן צו דער געסטאפא. האבן די יידן געוווסט, וואס עס דערווארט זיי — האט איינער דעם אנדערן אויפגעהאנגען, איין ייד איז געבליבן לעבן, האבן זיי אים געשאסן. און פון דעמאלט אן האבן זיי מער קיין יידן נישט געפירט צו דער געסטאפא. נאר ווו זיי האבן געטראפן א ייד, האבן זיי אים באלד געשאסן. אין זעלבן הויז ווו מען האט געפונען די אכט יידן, איז אויך געווען באהאלטן די פאמיליע פון ר׳ חיים פייגנבוים פון דארף

סוואסאוו. האט אים דער פאלאק דערציילט וואס עס איז געשען מיט די באהאלטענע אכט יידן. זענען זיי אוועק פונם פויער. צומארגענס איז מען געקומען זוכן נאכאמאל, איז שוין די פאמיליע פייגענבוים דארט נישט געווען.

בלומה שטורם, די טאכטער פון ר׳ משה שטורם ז״ל, איז געווען באהאלטן ביי א פאלאק א לאנגערע צייט. האט א פויער געמסרט און די פוילישע געהילפספאליציי האט זי געשאסן.

ר׳ נפתלי קורץ ז״ל און ר׳ עקיבא וואסרשטראם ז״ל זענען געווען באהאלטן ביי א פאלאק, ביז אחרון של פסח תש״ד, האט מען זיי געמסרט און די פוילישע געהילפספאליציי האט זיי געשאסן.

א יינגעל, יוסף וואגשאל ז״ל (ד״ר פנחס וואגשאלס ז״ל א זון), איז אנטלאפן אין דער פארשטאט צו א פאלאק, מיט וועמענס קינדער ער האט צוזאמען געלערנט אין דער שולע, א שכן, א פויער איז פון דעם געוואר געווארן און דעם פאלאק אנגעהויבן סטראשן. האט אים דער פאלאק געזאגט, אז ער טרייבט ארויס דאס יידישע יינגל — האט דער פויער אים געזאגט, אז דאס איז נישט גענוג, ער מוז מעלדן דער פאליציי... האט ער געמאלדן דער פאליציי און זיי האבן געשאסן דאס יינגל.

אלע יידן, וואס זענען געשאסן געווארן דורך דער פוילישער געהילפס פאליציי, זענען געשאסן געווארן דורך דעם פאליציאנט וואנטאראווסקי — א צורר ישראל.

אין דארף סערזשין, נישט ווייט פון בייטש, האט א פאלאק באהאלטן יידן. אז די דייטשן זענען פון דעם געוואר געווארן האבן זיי גענומען דעם פאלאק מיט זיין פרוי, זיי ארויסגעפירט אויפן מיסט און זיי געשאסן. צו דעם פאלאקס קינדער האבן די דייטשן געזאגט, אז זיי האבן געשאסן די עלטערן, ווייל זיי האבן באהאלטן יידן.

איך אליין בין געווען באהאלטן ביי א פאלאק, אויף דער פארשטאט, 16 חדשים לענגער האב איך דארטן נישט געקענט פארבלייבן, ווייל דער פאלאק האט אנגעהויבן מורא צו האבן...

זענען מיר, איך און מיין פרוי, געגאנגען ענדע 1943 צו איין אנדערן פאלאק אין דארף סערזשין. דארטן זענען מיר געזעסן אין א פינסטער ארט. האבן מיר כסדר געמוזט באלייכטן דאס ארט מיט א נאפט לאמפ. איינמאל האט דער נאפט זיך אנגעצינדען און מיין פרוי טריינע ז"ל האט זיך אפגעבריט און געשטארבן נאך 13 טעג, שרעק־עכע יסורים. מיר האבן זי קובר געווען אין א באהעלטניש און נאך דער באפרייאונג האב איך זי געברענגט צו קבר ישראל.

נאך דריי חדשים, ווי איך בין שוין געווען באהאלטן ביים צווייטן פאלאק, האט די דייטשע פאליציי זיך דערוווסט, אז איך בין באהאלטן געווען ביים ערשטן פאלאק אויף דער פארשטאט. האבן זיי מיך דארטן געזוכט און דעם פאלאק גוט צעשלאגן — האט ער זיי געזאגט, אז ער האט מיך טאקי געהאלטן, אבער מיך שפעטער ארויסגעטריבן. האבן זיי אים פריי געלאזט. און מיך האבן זיי אנגעהויבן זוכן. אין א פאר טעג ארום האבן זיי זיך דערוווסט ווער ס'האט מיך באהאלטן, האבן זיי גענומען דעם פאלאק אים אוועקגעפירט קיין יאסלא און פון דארט איז ער מער נישט צוריק געקומען.

איך האב געהערט, פון פאלאקן, אז ר' יוסף ראט (ר' אלי ראטס זון) האט אויך געלעבט באהאלטן ביי פאלאקן ביז די לעצטע צייטן פאר דער באפרייאונג, אבער עס איז פון אים קיין שום ידיעה נישטא.

עס איז ווערט צו באמערקן וויאזוי א ייד האט אויסגעזען, אין יענע צייטן, אפילו ביי גוטע גויים. דער פאלאק, ביי וועמען איך בין געווען באהאלטן צום ערשטן, איז געווען איינער פון די חסידי אומות העולם. און זיין טאכטער איז אויך דערצוייגן געווארן אין דעם גייסט. איז זי איינמאל אהיים געקומען פון שטאט און דערציילט וועגן אז אומגליק וואס עס האט פאסירט:

א ייד פון זמיגראד, א פערד סוחר, איז געגאנגען צו א קריסטליכן פערד סוחר מיט וועמען ער האט געהאנדלט פארן קריג, און אים געבעטן ער זאל אים אויסבאהאלטן. האט אים דער גוי געברענגט אין שטאט אריין איבערגעבן צו דער געסטאפא און זיי האבן אים געשאסן. איז די קויל ארויס פונם ייד און פארווונדעט א יונגען פאלאק... האט זי באדויערט: אזא אומגליק — פארווונדעט א פאלאק. דאס וואס

מען האט געשאסן דעם ייד איז ביי איר געווען ווי א נאטירלעכע זאך — נישט קיין אומגליק.

מען מוז דערמאנען די לויה פון דער בייטשער רביצין, שוין צוליב דעם, ווייל דאס איז געווען אן איינאיינציק מאל, אין יענער צייט, ווען יידן זענען מאסנהאפט ארויס פון די שטובן, עס איז באוווסט, אז צייט די דייטשן זענען אריין קיין בייטש, איז מען זעלטן ארויס פון שטוב. מען האט זיך פשוט אויפגעהערט צו ווייזן אין גאס. און אויב יא — איז דאס געווען אין גאר קליינע גרופן... אן אויסנאם איז געווען דער טאג פון דער לויה פון דער רביצין, אשת הרב יששכר בער האלפערן שליט״א, וואס איז געווען אן אייניקל פון סאנדזער רבי דער „דברי חיים״ זצ״ל, אין דעם טאג זענען אלע בייטשער יידן, מענער און פרויען, און אויך די פליטים וואס האבן זיך געפונען אין בייטש, ארויס פון די שטובן און געקומען מאסנהאפט זיך באטייליקן אין דער לויה, נישט קוקענדיק אויף דער סכנה וואס שוועבט ארום.

נאך דער באפרייאונג.

דעם 16.1.45, איז ענדלעך דער דייטש ארויסגעטריבן געווארן פון בייטש. צוויי יידן פון די ארומיקע דערפער, האבן דערהערט, אז די רוסן זענען שוין דא, זענען זיי ארויס פון זייערע באהעלטענישן — אבער זיי זענען געשאסן געווארן דורך די באנדעס — עס איז נאך נישט געווען קיין געהעריקע אדמיניסטראציע.

א וואך נאך דער באפרייאונג, איז געקומען קיין בייטש די ערשטע יידישע פאמיליע: סאלא שטיין (ר׳ אברהם שטיינס ז״ל פרוי), איר זון און איר פאטער ר׳ חיים שטורם ז״ל, און איר שוועסטער מרים. זיי זענען געווען פארשטעקט ביי א פאלאק, אין דארף שוויענצאן.

נאך זיי איז געקומען ר׳ אברהם פעלער, דער וועלכער (ווי איך האב שוין דערמאנט) איז פארוווּנדעט געווארן דורך די דייטשן און איז אנטלאפן — ער איז געווען באהאלטן ביי א פאלאק ביז דער באפריי־אונג.

עס איז אויך געקומען א ייד הירש שוהמאן פון דארף גרודנא — ער האט זיך אויסבאהאלטן אין די וועלדער.

עס איז אויך צוריקגעקומען אברהם אליעזר — ער איז געווען אין רוסלאנד, אין מיליטער.

דאן זענען מיר, איך מיט מיין טאכטער, מיין שוואגער משה קופליק ז״ל און נעפע געקומען. אויך מיין שוואגער יעקב ענאך, וואס איז געווען באהאלטן ביי א פאלאק איז געקומען (איצט איז ער אין אמעריקע). מיין שוואגער, משה קופליק ז״ל, נישט וויסנדיק וואס עס טוט זיך מיט די באנדעס, איז געפארן דריי חדשים נאך דער באפריי־אונג, אין דער געגנד פון ברעזעוו (בזשאזאוו) האבן אים די באנדעס געשאסן.

ביז ערב שבועות תש״ה האבן מיר גארנישט געוווסט פון די יידן, וואס זענען געווען אין די לאגערס. ערב שבועות פארנאכט, איז געקומען א פאלאק און אונז געזאגט, אז ער האט געזען גיין צוויי יידן, הינטער דער שטאט. און עס זענען טאקי געקומען: אהרן געטץ און יצחק געטץ (איצט זענען זיי ביידע אין אמעריקע). זיי האבן אונז דערציילט, אז עס זענען געבליבן לעבן, אין די לאגערן, נאך עטלעכע יידן. עס האט זיך קיינער נישט פארגעשטעלט אין די דייטשע לאגערס וועט עמיצער בלייבן לעבן... ממש על פי נס האבן די דייטשן פאר זייער מפלה אוועקגעשיקט אסך יידן קיין טהערעזינשטאט (טשעכיע) אין לאגער, וואס איז שוין נישט געווען אזא גהינום.

צוביסלעך זענען די ביים לעבן געבליבענע יידן אין די לאגערן אויך צוריקגעקומען קיין בייטש. און מיר האבן געמיינט, אז מיר וועלן זיך צוריק איינארדענען אין פוילן. אבער די געשעענישן אין ריישע, אין קראקע (1945) און אויך דער פאגראם אין קעלץ האבן אנגעווארפן א פחד און מען האט אנגעהויבן לויפן קיין דייטשלאנד ווו עס איז געווען דאס ענגלישע און אמעריקאנישע מיליטער.

עס מוז אויך דערמאנט ווערן, אז אין דארף סוואסאוו, נישט ווייט פון אונז, האט ר׳ חיים פייגנבוים, נאך פיל מי, צוריקבאקומען זיין פארמעגן, וואס די דייטשן האבן עס געגעבן א פאלאק, האט דאס די פויערן פארדראסן, און זיי האבן אריינגעשאסן צו אים אין שטוב אריין, על פי נס איז ער ניצל געווארן. און צומארגענס אינדערפרי האט ער געמוזט אנטלויפן.

אויך אהרן געטץ האט געפרוווט עפעס צו טאן, כדי זיך איינצו־ארדענען — האט ער געברענגט קאלעך צום פארקויפן. האבן אים די גוים בויקאטירט און ער האט געמוזט די גאנצע סחורה פארקויפן צו א פוילישן סוחר... און פארשטייט זיך מער קיין סחורה נישט געברענגט.

ענדע 1945 און אנהויב 1946, האבן אנגעהויבן צוריקצוקומען קיין בייטש, די יידן וואס זענען געווען אין רוסלאנד.

און אזוי ווי מיר זענען שוין געווען א ביסל יידן — האבן מיר געוואלט צוריק אויפריכטן אביסל דאס יידישע בייטש. מיר האבן געוואלט ברענגען אין ארדנונג דעם בית־עולם — האבן מיר איינגע־פלאנצט ביימער. האט מען די ביימער צווייטמאל אויסגעריסן... מיט גרויס מי איז אונז געלונגען צו באקומען א דערלויבעניש ארויסצו־נעמען די מצבות פון די טראטוארן און זיי צוריקברענגען אויפן בית־עלמין. פון אלע מצבות האבן מיר געמאכט איין גרויסע מצבה, פארזען מיט אויפשריפטן. אלע יידן וואס זענען געשאסן געווארן דורך די דייטשן און דורך די פוילישע געהילפספאליציי און זענען געווען באגראבן אויף פארשידענע ערטער — האבן מיר געברענגט צו קבר ישראל.

היות ווי מיר האבן געזען, אז אפילו ביי די גרעסטע באמיונגען וועט אונז מער נישט מעגלעך זיין צו בלייבן אין בייטש, האט מען אנגעהויבן ביסלעכווייז צו פארלאזן די שטאט — א טייל זענען געפארן קיין דייטשלאנד און דער רוב איז עולה געווען קיין מדינת ישראל. און אזוי האט, צום צווייטן מאל אויפגעהערט צו עקזיסטירן די גייסט־רייכע און מאטעריעלע בייטשער קהלה.

אין די יארן 1945 — 1947, ווען מיר זענען שוין געווען כלומרשט פריי און געוווינט אין בייטש, האבן מיר גייסטיק זער א סך געליטן, ווען מיר האבן געזען, וואס פון אונזער שטאט איז געווארן. פון דעם בית־המדרש אין רינגפלאץ, האט דער מאגיסטראט געמאכט א שולע — און אויפן ארט פון ארון הקודש איז געהאנגען א צלם. דאס תלמוד־תורה־בית־המדרש איז פארוואנדלט געווארן אין א קינא (סינעמא) דאס איז נאך געשען ביים דייטש, און האט עקזיסטירט ביז 1947.

אונזער הארץ איז צעשניטן געווארן ווען מען האט זיך דערמאנט וואס די בתי־מדרשים זענען געווען פאר אונז. אונזערע אלע שמחות זענען דאך דארטן פארגעקומען: די בר־מצוות, די אויפרופן פון די חתנים, אלע חופות זענען דארט געשטעלט געווארן. די פרייד ביי די הקפות שמחת־תורה ווער געדענקט נישט?! אפילו אונזערע ווייטיקן האבן מיר דארטן אויסגעוויינט: כל נדרי, נעילה. ווער געדענקט נישט די שמחה פון לייגן דעם ערשטן ציגל צום תלמוד־תורה־בית־המדרש, דורך הרה״ג ר׳ מאיר שפירא זצ״ל, דער לובלינער רב. און ווער געדענקט נישט וואס אונזערע עלטערן האבן אונז דערציילט, וועגן דעם ווי אזוי עס איז געבויט געווארן דאס בית המדרש אויפן רינגפלאץ, ווי אזוי זיי און זייערע טאטעס, אונזערע זיידעס האבן געטראגן די ציגל צו בויען דאס בית־המדרש. און דא זעען מיר אונזערע הייליקייטן אין אזא מצב...

ביים פארלאזן בייטש האבן מיר איבערגעגעבן א פאלאק די שמירה איבער דעם בית־עלמין — ער זאל אכטונג געבן, אז מען זאל נישט פאשן קיין בהמות.

די איינציקע טרייסט אונזערע, ווען מיר זענען צוריקגעקומען קיין בייטש, איז געווען דער בייטשער פאריין אין אמעריקע. די גרויסע הילף, וואס אונזערע ברידער האבן אנגעהויבן שיקן, האט אונז געשטארקט מיטן גלויבן, אז מיר זענען נישט אליין, אז עס זענען פאראן יידן אין דער וועלט וואס פילן אונז מיט. די ערשטע צייט, ווען מיר זענען צוריקגעקומען, זענען מיר געווען אזוי דער־שלאגן, אונזער כבוד אלס יידן איז געווען אזוי נידריק, אז מיר האבן זיך געשעמט ארויסצווייזן אונזער פנים. אמת, עס זענען געקומען די שטעטישע איינוווינער, כלומרשט, אונז טרייסטן, אבער מיר האבן פון זייערע פנימער ארויסגעלייענט, אז זיי זענען דוקא שטארק צו פרידן וואס זיי זענען פטור געווארן פון די יידן, און אז די פארברעכערישע ארבעט האבן אויסגעפירט אנדערע — די דייטשן.

עס מוז צוגעגעבן ווערן, אז אין דער צייט פון די דייטשער אקופאציע, האט דער פוילישער געהילפספאליציאנט וואנטאראווסקי, ימח שמו, געשאסן א סך יידן. מיר וויסן, אז ער האט געשאסן: ר׳

שמעון עטינגער ז״ל, זיין טאכטער, לייב שפירער פון ראצלאוויץ, יוסף וואגשאל (ר׳ מאיר וואגשאלס ז״ל אן אייניקל), ר׳ נפתלי קורץ ז״ל, ר׳ עקיבא וואסערשטראם ז״ל (ר׳ חיים שלמה איטצינגערס ז״ל אן אייניקל). ער האט אויך געשאסן א סך פאלאקן. אויגוסט, 1947, האט מען אים געפונען און אים געמאכט א פראצעס אין גארליץ. איך און אברהם זינגער זענען געווען עדות אויף דעם פראצעס. די אנטיסעמיטן האבן געארבעט מעשים, אז מען זאל אים באפרייען — דאס האט זיי אבער ווייניק געהאלפן. דאס געריכט האט ארויסגעגעבן א טויט־אורטייל און ער איז אויך אויסגעפירט געווארן. ווייניקסטנס האבן מיר געזען א שטיקל נקמה.

צום סוף מוז דערמאנט ווערן, אז משה ווערנער, וואס איז צוריקגעקומען קיין בייטש אין יאר 1945 פון א דייטשן לאגער — איז עולה געווען קיין ארץ ישראל. ער האט זיך באטייליקט אין אונזער באפרייאונגסקריג אין יאר 1948 איז ער געפאלן ביי כפר עציון.

די יארצייט, פאר די יידן וואס זענען אוועקגעשיקט געווארן קיין בעלזשעץ האבן מיר באשטימט — ו׳ אלול.

ת. נ. צ. ב. ה.

מצבת זכרון במרתף השואה בהר־ציון בירושלים.

מ צ ב ת - ע ד

לזכרם של נשמות הורי הקדושים

ר' זאב (וואלף) ב"ר אהרן

וויעטשנער

רבקה בת ר' משה געטע ז"ל

א ח י ו ת י

איידיל, גיטל, רעלע

ואחי אברהם אהרן

ה י " ד

אני מקדישה תרומה להוצאת הספר הזכרון

לקדושי בייטש

ח נ ה   ט א ג - ו ו י ע ט ש נ ע ר

נ ו י - י א ר ק

מצבת-עד

לזכר נשמות הקדושים הי״ד

פנחס קורץ ב״ר יעקב יהושע ז״ל
גיטל קורץ בת שלמה
בני יעקב יהושע בן שלמה
מינה קורץ
ברנדיל וסרשטרום ב״ר פנחס ז״ל
יעקב יוסף ב״ר עקיבא מרדכי
עקיבא מרדכי ב״ר יוסף 1944
משה קורץ בן אברהם וחנה קורץ
נהרג בפלאשוב ג׳ מרחשון
חיה קורץ ב״ר אברהם שטיין ז״ל
הינדה קורץ ב״ר יעקב יהושע ז״ל
נפתלי ולאה קורץ
חיים יצחק ואודל קורץ
משה, טובה, הינדה, רחל צימטבוים
בן-ציון, שינדיל, הינדה, ויעקב וואסרמן
ראובן, פסיל, טובה קורץ
דוד, רייזיל, פנחס, אסתר בלימה קורץ
רוזה, פלדק, משה נייפלד
זיסל פאוסט ב״ר יעקב יהושע ז״ל.

אני מקדיש תרומה להזכרת נשמתם, להוצאת "ספר הזכרון" לקהילת בייטש.

שלמה קורץ, ישראל-ארה״ב.

המצבה הזאת הוקמה: אחרי שנספו היהודות של בייטש, שפכו חמתם גם על האבנים וריצפו את הרחובות, אחרי השתדלות מאומצת של פליטי החרב שארית הפליטה, נאותה מועצת העיר להשיב את הגזילה שחמסו הזידים והוקמה מצבה אחידה גדולה מהאבנים הללו.
ע"י המצבה עומד מר שלמה קורץ, שביזמתו יצא הדבר לפועל.

לזכרם היקר:

אנשי העיר, שמתו מות גבורים בשליחות העם
ואלה שמתו מות ישרים במולדת ישראל!

אברהם קורץ ז"ל

הצעיר אברהם קורץ ז"ל נתחנך בבית אביו ז"ל ברוח התורה והמסורת וגם ברוח לאומית, עוד בשנות בין שתי המלחמות העולמיות טרם שתנועת הציונות ההמונית החלה להתפשט בין האוכלוסיה יהדות הפולנית, קסם לו הרעיון הציוני־המזרחי.

אברהם בנו של הנגיד הידוע ר' יעקב קורץ ז"ל, אחד מעשירי העיר, נטש בית מלא כל טוב ורווחה, למרות מצבו הכלכלי האיתן והטוב והאפשרות להסתדר בבית המסחר הג־דול של אביו ז"ל, השליך נפשו מנגד ועלה לארץ־ישראל, כדי לבנות ולהיבנות ממנה. בהתלהבות ובלהט נפשו נטל על עצמו את העבודה הקשה ביותר בארץ, ועבד במחצבות אבנים. בשעת העבודה נפל קרבן לאהבת המולדת, על־ידי מפולת של גוש אבנים, למרות האזהרות והצעקות של העומ־דים מסביב; בעת האסון לא יכול אברהם ז"ל להמלט מגורלו המר והטראגי.

יהי זכרו ברוך בין חלוצי הציונות הראשונים.

ראובן ארליך (אחיעז)
– איש המגן והמפקד הנועז

בן משה ופיגא ונכדם של ר' ישראל ארליך
ור' בנימין איכהורן ז"ל

גבה קומה, מבנה יציב, בעל אופי חזק ואמיץ לב. יחד עם זה הצטיין באפיו העליז, צחוקו צחוק רועם, שמח ומלא חדוות חיים. חביב היה והתחבב על הבריות. חש תמיד לעזרתו של הזולת ונכון למלא תפקידים נועזים. סגולות אלה נוסף לאמיצותו הכשירו את ראובן ז"ל לפיקוד ולמנהיגות קרבית. ניתן לומר, כי תקיפותו ואמיצות רוחו ירש מסבו הדגול והאמיץ ר' בנימין (בעניע) איכהורן ז"ל — איש בייטש, שגם הוא בשעתו ידע להגן על יהודי בייטש ועל כבודם, וסיכן את חייו, עת ניסו פורעים פראים לפרוע פרעות ביהודים בעיירה הקטנה.

מיום עמדו על דעתו היו חייו של ראובן עטורים גבורה ותהלה.

בן שמונה היה עת הגיעו לארץ־ישראל יחד עם הוריו. ועם התבגרותו הצטיין וניכר היה בסגולות נפשו המיוחדות. חבריו לעבודה בחברת החשמל ידעו להוקירו ולהעריכו. ועל מידותיו התרומיות מסופר בקובץ שהוציאו עובדי חברת החשמל לזכר חבריהם המתנדבים בעם שנפלו על שחרור המולדת והגנת כבוד העם.

על ראובן הנער והאיש כותב מרדכי שטנר מעצורי ההגנה וחברו של ראובן למעצר בלטרון:

„ראובן היה בין הצעירים ביותר בחבורות אנשי הגנה במעצר לטרון. במגע ראשון ניכר היה שלפניך אדם בעל רצון חזק ואופי מוצק ובעל מזג לוהט, שאף להשתחרר מהר על מנת לקחת חלק במלחמת השחרור בחוץ. השתדל לחדור לשאלות ציבוריות ופוליטיות ולנצל את קרבתו למנהיגי ה־תנועה, שהיו אף הם עצורים בלטרון וללמוד בעיות שונות. לא נתן לחיי המחנה שינוונו אותו, וגם לא נבלע בתוכו. הוא סיפר לי על משפחתו בחיבה רבה, והתפלאתי על מדת הרגש שצעיר ארצישראלי זה מראה כלפי משפחתו.

פגשתיו אחרי כן במדים בבואו עם קבוצת חיילים לבקור במשק. תוסס, שמח, מלא חדות חיים ורצון לחיים — כזה היה וכך נשאר בזכרונם של כל אלה שזכו להכירו ולהוקירו בחייו הקצרים כל כך.

שבעה חדשים היה ראובן עצור במחנה לטרון. ובמשך זמן שהותו שם התחבב מאד על זקני המחנה ונכבדיו. הוא קבל מהם את הספר „הירדן" בו רשמו לראובן ארליך:

„על חברות טובה במעצרנו המשותף". על החתום באו: י. גרינבוים, ד. רמז, מ. שרתוק (שרת), דב יוסף, מ. שטנר ודוד הכהן.

אחרי שחרורו מלטרון עבד תקופה קצרה בחברת החשמל בה עובד אבא מאז 1934".

ואילו על ראובן החייל והמפקד האמיץ, על התנהגותו בקרב ועל כשרונותיו, מסופר בספר יזכור שהוצא על־ידי משרד הבטחון בשנת תשט"ז:

מהספר יזכור. משרד הבטחון, ה'תשט"ז (דף 68):

„ראובן ארליך, בן משה ופיגא, נולד ב־27.11.1924 בדרזדן אשר בגרמניה. בן שמונה הגיע עם בית הוריו לארץ. גדל ולמד בחדרה. אהב את הטבע והצטיין בציור ובכיור. בן 16 בימי מלחמת העולם השניה התגייס לחייל התותחנים הבריטי, בניגוד לרצון הוריו, והקדים את שני אחיו הגדולים ממנו, שהתגייסו אחריו. שירת בחיפה, טריפולי, קפריסין ו־במקומות אחרים. בצבא הבריטי ידע להגן ולשמור על כבודו כאדם וכיהודי, בפנקס שירותו הבריטי רשום: אדם אינטליגנ־טי, בר לבב ישר ונאמן. אחר כך עבר לבריגדה העברית ב־איטליה. זמן קצר לאחר שחרורו מהצבא הבריטי נאסר על־ידי הבריטים כחשוד בעניני „הגנה" והועבר למחנה עצורים בלטרון.

עם פרוץ מלחמת השחרור השתתף בקרבות בחיפה, עין־זיתים, דרדרה, צפת, מירון, מלכיה ומשמר הירדן. היה בין המפקדים המוכשרים והאמיצים בפלוגה. היה רובאי ומקלען, רגם ופיאטיסט. כל מבצע נועז הוטל עליו, ראשון בהתקפה ואחרון בנסיגה. בתפקיד מפקד הדף התקפות רבות. במשמר הירדן התקדם פעמים אחדות והטיל רימונים לתוך עמדות האויב וגרם לו אבידות רבות. האויב הביא תגבורת של חייל רכב ושריון, ראובן קידם את פניהם בפיאט שבידו ונלחם בכל כלי נשק שנמצא לו. היה חייל מבטן ולידה, אדם יקר ואהוב על מכריו וחבריו.

*

כדאי להביא את המסופר על ראובן ז"ל, בספר „בדרכי הגבורה" שהוצא על ידי צבא הגנה לישראל. בקטע גבורתו האחרונה מסופר:

„גדוד כבש משלט. האויב ערך ב־10 ביולי 1948 כמה התקפות נגד קשות בסיוע הפצצות תכופות מן האויר. ראובן שהיה במשלט הרגיש עצמו אותו יום ברע. דבור עקצו ופניו היו נפוחים. אף על פי כן יצא מעמדתו פעמים אחדות והתקיף את חיל הרגלי של האויב ברימונים. למעשה, הוא לבדו הגן על כל כל האגף הימיני של המשלט ברימוני היד שהשליך בלי הרף אל שורות האויב שהתקרב למשלט.

*

במערכה הכבדה על משמר הירדן נפגע בצוארו מכדור אויב, ונפל ביום ג' בתמוז תש"ח. הובא למנוחות עולמים בראש פינה.

חברו למגן ולנשק י. פוגל — איש עין־גב, כותב עליו ומתאר אותו כאחד המפקדים האמיצים והמוכשרים, ראשון למלא תפקידים נועזים ומסוכנים, מצטיין באומץ לבו יבעוז רוחו ובנכונותו לעזור לחבריו הפצועים. תמיד ראשון להתקפה ואחרון לנסיגה.

יהא זכרו הנערץ שמור לעד.

משה ורנר הי"ד

בן יהושע ובילה, נולד ב־11.11.1919 בעיר ביץ' שב־ פולין. עלה לארץ־ישראל לאחר מלחמת העולם השניה. הצטרף לקבוצת כפר־עציון והיה מבניה־בוניה.

באנציקלופדיה של הציונות הדתית דף 267 (בעריכת יצחק רפאל), מסופר על דרכו החלוצית ועל חלקו בבנין ההתיישבות הדתית במולדת העברית. דברים דומים כתובים עליו בספר גוש עציון במלחמתו (בעריכת ד. קנוהל): משה ז"ל קבל בבית הוריו חנוך דתי ולמד בישיבה בבובוב. בפרוץ מלחמת העולם השניה נלקח למחנות עבודה. עם שחרורו הצטרף לתנועת „תורה ועבודה" בפולין. עמד בראש קבוץ „לנגב" בשלזיה ושימש כמדריך רוחני. היה פעיל בתנועה בשלזיה העילית בגרמניה, שם אירגן וניהל את חוות ההכשרה בפרייביץ.

בשנת תש"ז נשא אשה ועלה עמה לארץ־ישראל. שניהם הצטרפו לקבוצת כפר־עציון, נקלט היטב בקבוצה. עבד יפה והשתתף בשעורי תורה.

בתקופת המצור הועברו רעיתו ובנו הפעוט לירושלים והוא נשאר בכפר־עציון ונטל חלק בשמירה, באימונים ובביצורים.

נפל בעמדתו עם הנופלים בי"ד אייר תש"ח (13.5.48). הובא למנוחות בקבר האחים בהר הרצל בראשית שנת תש"י.

שושנה (רוזא) קורץ ז"ל
לבית יוספסטל

כבת — ממשפחה אצילית, חסידית, בתו של אחד האישים בעל יפי רוח ונפש, שפיאר את בייטש, החסיד וירא שמים ר' יוסף יוספסטאל הי"ד ואשת ר' שלמה קורץ יבלח"ט הצליחה אחרי נדודים וסבל רב בימי המלחמה העולמית ה־שניה, ברוסיה האסיאטית לעלות ארצה ואחרי עמל רב של חבלי קליטה קשים, הכתה שרשים בארץ מאוויי נפשה, שחיבבה בכל נימה לבה. שמחתה להיות מבניה־בוניה, הגדילה את חדוות החיים שלה. שושנה ז"ל, מתוך אינטלי־גנציה וכשרונותיה המשקיים, הצליחה לעלות על דרך המלך ולסדר את ביתה לתפארת. נחונה היתה בסגולות נדירות של חריצות, זריזות ופיקחות. כשזכתה לחזות בראשית בכורי פרי עמלה, בפרט — אחרי מאבק על־אנושי — להעלות מעמק־הבכא — את משפחת אחותה היחידה — שנשארה לפליטה מכל משפחתה הענפה — מרת יאנינה אסט יבלח"ט, וכשעמדה על סף הגשמת חלומה בחייה, נקטף פתיל חייה — בדמי ימיה, עזבה את משפחתה לאנחות שהיתה כ"כ קשורה אליה בחום לבה בעבותות אהבה.

שושנה ז"ל, היתה ממיסדי הארגון של יוצאי בייטש ב־

ישראל והיתה פעילה עד יומה האחרון. השפעתה הטובה, מעשיה הנאים ופעולותיה הנאמנות לצבור הבייטשאי ולאר־גונה, יישארו קיימים וחרותים בלב כל משפחתה, ידידיה ומכיריה הרבים וזכרה לא יסוף מתוכם. ינעמו לה רגבי עפרה.

ווי להאי שופרא דבלא בארעה.

ליום הזכרון של אחותי שושנה קורץ ז"ל

בת ר' יוסף ואיידל יוספסטל ז"ל

יום כ"ב אדר שנת תשי"ח, היום המר, בו נקטפה ממני היחידה, שנשארה לי מבני משפחתי הקרובה. מחלתה, ממנה סבלה זמן ממושך, בשרה אסון ללא תקוה.

קשה היה לי להתגבר על הסתלקותם של בני משפחתי היקרים בשואה, אבל במשך השנים הגלידו הפצעים.

נחמה מצאתי בעובדה שאחותי ואני נשארנו בחיים.

אחותי שמשה לי לאמא ועזרה לי במיטב כוחותיה בכל שטחי החיים. לאחר שחזרה לפולין, היא התקשרה אתי בעת ששרתתי בצבא הפולני.

מקום מגוריה בוורוצלב, רחוב סלוביאנסקה הפך לבית פתוח לרווחה לכל המכרים והידידים שחזרו ממחנות הרכוז ומרוסיה ובטרם הספיקו להסתדר במקומם החדש.

רבים מתושבי בייטש יזכרו לטובה את ביתה, אשר שימש לא רק כמקום אוכל ולינה, אלא, גם — מצאו בין כתליו אוירה חמה, לבבית וביתית, אליה התגעגעו כל כך. באצילות נפשה ובדבורה העדין היא נטעה בלב כל מכריה בזמנים קשים אלה תקוה לימים טובים ויפים יותר.

אחותי שושנה ז"ל עלתה לישראל בשנת 1950 יחד עם בעלה והודות לחריצותה ומסירותה בעבודתה הממושכת, היא הסתדרה יפה בתנאים החדשים.

בעלותי ארצה עם בני משפחתי בשנת 1957, קבלה אותנו אחותי בידים פתוחות ולא חסכה כל מאמץ לעזור לנו להקלט ולהסתדר בארץ. בתחילת בואנו גרנו אתה יחד בדירתה, ולמרות שהמקום היה צר מלהכיל אותנו — היתה היא תמיד נוהגת לומר שביתה היא ביתנו, ובאמת זו היתה הרגשתנו.

לדאבוני הרב, ארכה שעות היותנו שוב יחד רק זמן קצר בלבד. למרות שבכל נימי לבי רציתי להצטרף לאנשים בעלי יפי רוח המאמינים בניסים ולא מתחשבים בהגיון, מדע וידע כי לא יכלתי לצייר לי שגם אחותי היקרה תלך לעולמה ותעזוב אותי לאחר ששכלתי במלחמת העולם השניה את הורי ומשפחתי הקרובה. לדאבונני, לא התחולל הנס והמחלה הממארת התגברה עליה, ואני נשארתי מזועזעת והמומה בראותי את אחותי מתיסרת בכאביה שהלכו וגדלו מיום ליום. דעת הרופאים שאין לרפאה התאמתה לצערי הרב. בשבועות האחרונים לחייה, כשהכאבים הגיעו למצב ללא נשוא לא התלוננה אחותי אלא סבלה את כאביה בשקט, על מנת שלא לגרום צער לנו, לקרובים ולכל המכרים שנמצאו סביבתה, ושלא היה באפשרותנו לעזור לה במאבקה בשעות האכזריות האלו. רק אחת עשינו — הסתרנו ממנה את האמת האכזרית שברצינות מחלתה.

מי יתן, וזכרונות צנועות אלו על אישיותה המופלאה של אחותי יהיו למצבת עד על מעשיה הטובים — ביום הזכרון לפטירתה ללא עת.

אחותי שושנה ז"ל אהבה את החיים, והבריות, אשר אהבוה והעריצוה. דרך חייה וזכרונה ישמשו לי מורה דרך בחיי.

ת נ צ ב " ה.

י א נ י נ ה   א ס ט

(לבית יוספסטל)

ר׳ לייזר (אליעזר) אברהם ז״ל

איש צנוע וישר שנולד וחי בבייטש. היה חתנו של ר׳ יעקב שטרן ז״ל. ר׳ אליעזר ז״ל היה יהודי חרד ויראת ה׳ אוצרו. הצטיין במידותיו התרומיות, כבר־לבב ומעורב בין הבריות. תמיד השתלב בעסקנות ציבורית ותוך מסירת נפש עסק בעניני צדקה וחסד כל ימיו. ביפי נפשו ובמסירתו ל־אחיו — בני עירו התבלט ר׳ לייזר ז״ל ביותר בתקופת השואה ומיד לאחריה, בעת שאחינו בארצות החפשיות, בעיקר מארצות־הברית, החישו עזרה וסעד בכסף ובחבילות ליהודי פולין לאחר המלחמה. ר׳ לייזר ז״ל נסע והתרוצץ ברכבות— שהדרכים היו אז בכלל סכנה — להעביר חבילות מזון וכסף למשפחות ולבודדים אודים מוצלים מאש הגיהנום.

אף הוא מסר נפשו, מיד לאחר המלחמה, להשתתף באי־סוף החללים ממקומות פזורים שנפלו בידי הזדים הגרמנים ימ״ש, על מנת להביאם לקבר ישראל בבית העלמין שבבייטש.

ר׳ לייזר ז״ל ניצל כל מאמציו על מנת לעלות לארץ חמדתנו. ואכן לאחר הרפתקאות לאין ספור זכה לעלות לארצנו והתישב ברמת־גן יחד עם אשתו העדינה מרת שושנה

תבלח"ט (בתו של ר' נחמיה פירסט הידוע, משפחת אמידה ונדיבה במאריאנפולה שע"י גורליצה), שנשאה לאחר השואה. כאן נתקבל כפקיד בדואר ברמת־גן. תמיד היה שמח בחלקו ואף התפאר שזכה לתרום את חלקו, באורח זה, בביצור מדינת ישראל.

ר' לייזר ז"ל נתן ידו יחד עם שאר יוצאי עירנו, אשר פעלו לארגן את ארגון יוצאי בייטש בישראל והיה אחד הפעילים בארגתנו.

כאן ברמת־גן היה מתפלל קבוע בבית־הכנסת „סוכת־שלום". כולם הכירו את האיש הצנוע וחבבוהו מאד.

פתאום חלה במחלת לב אנושה ואחרי זמן קצר נפטר לעולמו ביום ג' אייר תשי"ח. בהלויתו השתתפו קהל רב. רב העיר הרב הגאון ר' משה אקסלרוד זצ"ל הספידהו והעלה על נס את מידותיו התרומיות כאיש רב פעלים והצנע לכת. פטירתו השאירה אבל כבד לאשתו הנאמנה, לחבריו ומכיריו, ובארגון יוצאי עירנו נשאר חלל ריק מבלי למצוא תמורתו.

לר' לייזר ז"ל היה שתי בנות מהזווג הראשון, סאבינה ואדית, שנספו בשואה. ה' ינקום דמן.

חבל על דאבדין ולא משתכחין.

יהי זכרו ברוך.

פסיה קליינמן-מילר ז״ל

אשה אצילה ועדינת נפש, בתו של החסיד והירא שמים ר׳ יוחנן ומלכה רעעה ז״ל מבייטש.

אחת משרידי השואה המעטים אשר התנסתה בטלטולים על־אנושיים לאין שעור וקץ, בתקופת המלחמה העולמית השניה.

בשנת 1936 הגרה עם בעלה מר מרדכי קליינמן הי״ד, יליד עיר בייטש כמוה, לצרפת, ועברה לגור בפאריס. עם פרוץ המלחמה נשארו תקועים בצרפת וירדו למחתרת, הצ־טרפו למחנות הפארטיזאנים ולקחו חלק פעיל במלחמה נגד ממשלת וישי הנאצית. בעלה ז״ל נתפס, בעת פעולה מלחמתית ונשלח למחנה הסגר והוציאוהו להורג. לעומת זאת, פסיה ז״ל נשארה בחיים והמשיכה ביתר מרץ ועוז את פעולתה הפאר־טיזאנית. זכתה והגיעה בתום המלחמה — לאחר הרפתקאות לאין ספור — לפאריס. התחתנה שנית עם מר מילר יבלח״ט, ג״כ מיוצאי בייטש — והשתקעו שם.

עוד משחר ילדותה נשאה עיניה לציון, עודנה עולת ימים וכבר התבלטה בפעילותיה הברוכות בתנועות ציוניות אשר

פעלו בבייטש. אף היא נרתמה ועסקה באמונה ובמסירות נפש בעניני צדקה וחסד, הקדישה תשומת לב ודאגה לזולת, שימשה כאם רחמניה לנדכאים וקשי רוח.

מרת פסיה ז"ל, לא זכתה כשוך סערת השואה, עם תום המלחמה, להגשים את חלום נעוריה — ורצון נפשה מאז ומתמיד, לבא ולהשתקע בישראל ולהיות מבניה־בוניה. אולם לבה היתה ער, גם בהיותה בנכר, לכל המתרחש בחיי הישוב בארץ, וביותר היתה גאה ושמחה שזכתה לפחות שבתה ה־יחידה, עלתה ארצה ונקלטה באחד הקיבוצים הוותיקים בארץ.

ברבות הימים, שנתבשרה שהבת עומדת בקרוב להתחתן — נטשה את ביתה ונסעה ארצה על מנת לעזור לבתה היקרה להתכונן ליום הכלולות.

אך לדאבון הלב — לא זכתה האם הרחמניה לשמש כשושבין ולהוביל את בתה לחופה — לפתע חלתה ולא עברו ימים מרובים מאז שאושפזה בבית־החולים — נפטרה והלכה לעולמה.

ת ה א ז כ ר ה ב ר ו ך.

ר' מתתיהו איכהורן ז"ל

ר' מתתיהו ז"ל — איש פתח־תקוה — היה חתנו של ר' בנימין אייכהורן ז"ל מבייטש, איש ישר ונבון ושמח בחלקו. יהודי כשר וירא שמים. עלה לארץ בשנת 1933 עוד טרם הקיץ הקץ ועלה הכורת על יהדות אירופה — מתוך ראיית הנולד מפרספקטיבה ציונית — עזב את גרמניה מעיר דרזדן, (קמניץ), למרות שהיה מסודר היטב, וניהל שם בית חרושת שהצליח בעסקיו.

עוד בשחרית ימיו היה מסור לרעיון הציוני־המזרחי, היה פעיל למען הקרנות הלאומיות, חינך את בניו ברוח היהדות והציונות. בהזדמנות הראשונה החליט לעלות עם משפחתו הענפה ארצה, למרות שידע היטב את התאקלמות והתערות הקשה כאן בארץ. אחרי עמל רב הצליח לקבל לידו „סוכנות" של ביח"ר „זיזו" בבני־ברק, עסק שם באמונה, לשביעת רצונם של הבעלים — עד יומו האחרון.

התיישב בפתח־תקוה והיה חבר נאמן להסתדרות „הפועל המזרחי" והיה מתפלל קבוע בבית הכנסת שלה, היה אחד מבעלי התפלות הטובים. בעל רגש וקול נעים.

ביום א' דפסח תשי"ט עבר לפני התיבה, קיבל התקפה, ונשאר בלי הכרה. אחרי ימים מועטים הלך לעולמו.

יהא זכרו ברוך בין דורשי ציון וירושלים.

דמויות

במדור הזה אנו נותנים הערכה על אנשים מסויימים שהתבלטו בחייהם ובמעשים הטובים בעירנו.

בפתח המדור אנו מעירים, כי סדרת הדמויות במדור הזה, נכתבה עם צבירת החומר בבחינת „לקיטה בתר לקיטה", וסדר התאורים והדמויות נקבע לפי סדר השגת החומר. אולם אין לסדר התאורים השוטף קשר עם חשיבותם וערכם של האנשים, ואין כאן „מוקדמים ומאוחרים" בחשיבות. במדה שהצלחנו להשיג ולגבש חומר על איש מסויים נערך החומר ונמסר לדפוס.—

המערכת.

הערות המערכת:

אנו פונים במיוחד לקוראי יוצאי עירנו, להמנע, מלהביע כל מיני ביקורת על איזה דמויות העוברים לעינינו, אם לפי דעתם לא נערכו כראוי האנשים לחשובותם, או שההערכה נראית, לדעתם, מוגזמת. נא לא להאשים מישהוא, כי המערכת השתדלה בכל מאמציה וכוחותיה לתת תמונה נאמנה — בלתי משוחדת — על חיי ההווי של הדמות המדובר. אם בכל זאת נפגם התיאור על־ידי חוסר דיוק, הרי קודם כל להאשים את עצמם על שמנעו עצמם מלהשתתף במשימה הקדושה הזאת. המערכת שימה לב לקוו, לא לסטות מהמסורת המקודשת והמקובלת בחיי היהודים, היינו „לא לזלזל ח״ו בכבוד המת״ ובפרט אלה שקידשו שם שמים ברבים במיתתם הטראגית.

הרב ר' חיים שלמה איצינגר הי"ד

אחד האישים הדגולים והנעלים בבייטש. לידתו והורתו בעיר דמביץ, אביו זצ"ל סופר סת"ם, איש צדיק ותמים, תלמיד־חכם שתורתו אומנותו. בנו ר' חיים שלמה שחונך על־ידו, הצטיין והת־פרסם כעילוי, פיקח ושנון בלימודו, ולמד תורה לשמה.

עצם בואו של הצעיר הדגול הזה לבייטש, גרמה תסיסה רבה בכל החיים של עירנו. מחוץ ללמדנותו היה יודע פרק בחשבון והנהלת פנקסים. נכנס כפקיד ראשי ל„הפרופונאציה" חברה כלכלית חשובה, למסחר סיטוני של משקאות חריפים, היחידה בכל הסביבה שניהלה עסקיה ברשיון מיוחד של ממשלת „קיר"ה". המוסד הכלכלי הזה היה מחוסן מכל פגיעה והתחרות מבחוץ ומכניס רווחים גדולים. לא בכדי היתה מתהלכת האמירה שהיתה שגורה מאד בפי העם: „אַ ראַנדע אָן אַ ראַטע".

החברה הנ"ל היתה חברה משותפת שבעליה היו ר' יעקב קורץ ז"ל, ר' מנדיל וויינברגר ז"ל, ר' נתן זיסקינד ז"ל, ר' אהרן גולד־פינגר ז"ל, ר' חיים אנגלהארד ז"ל, כולם אנשים בעלי עמדה ותופ־סים מקום חשוב בחיי העיר. ר' חיים שלמה ז"ל היה הרוח החיה של המפעל. בכשרון רב ניהל את העסק ובמרוצת הזמן נעשה גם לשותף. בחריצותו הביא את המפעל לשגשוג ופריחה אשר נמשך עד פרוץ המלחמה הראשונה, שאז נסגר המפעל. הרוסים אשר כבשו את העיר גרמו שהתושבים יעקרו את רגליהם מן העיר וכשחזרו, אחרי ארבע שנים עם ממשלת הפולנית לבייטש, נשתנו לגמרי חוקי ממשלת „קיר"ה", והמפעל, שהיה מקור פרנסה למשפחות רבות, משום מה לא הופעל מחדש.

וכשנסתם מקור הפרנסה לר' חיים שלמה ז"ל, יזם ויסד בנק בשם „בנק לודובה", אשר שימש במרוצת הזמן למקור עזרה כספי לכל הושבי העיר, ובפרט לסוחרים הזעירים ובעלי מלאכה וסדנאות. המוסד התפתח והצליח באופן יוצא מן הכלל, כי אישיותו של ר' חיים שלמה ז"ל היתה נעלה בפי כל אנשי העיר.

תאור דמותו של איש המעשה ר׳ חיים שלמה ז״ל לא נגמרה עדיין וכמעט שכל מה שנכתב עליו עד כה, לא אומרת כלום לעומת דמות דיוקנו הרוחנית שלו. דמותו הרוחנית מעמיד אותו בראש „בייטש של מעלה״. הוא היה תלמיד חכם במתכונת של גאון, פשוטו כמשמעו. בימים כתיקונים היה יכול לעלות ולצלוח ולהיות אחד מגאוני הדור, אבל גרם מזלו וגרם מצב המדינה והמקום, שאיש בעל כשרונות נעלות כאלה, לא ניתן לו אפשרות לפתח את יכולתו וכושרו הרוחני. מצד אחד היה החסידות והאדמו״ריות בגליציה מונעת צעירים ברוכי כשרונות מסוגו לתפוס את מקומם בקהל כיאה להם, ולמעשה רוב המקומות הפנוים של רבנות או מו״צים היו תפוסים על ידם ולתולדותיהם. ומאידך גיסא היו הקהילות אז בגלי־ציה במצב עלוב והתנוונות. המצב הפיננסי של הקהילות היו בכל רע ונאבקו על קיומם, וצעירים כאלה בעלי כשרונות נדירים שנוצרו לגדולות, נאלצים לפנות את מרצם וכושרם למקצועות לא להם.

אבל ר׳ חיים שלמה ז״ל לא פנה ח״ו עורף למה שהיה בשר מבשרו ומקור חייו והיא התורה, שהיתה חלום חייו ושהיה קשור בכל נימי לבו אליה, כשלא זכה לעסוק בתורה יומם ולילה מחמת טרדת פרנסה שגזלה את מיטב זמנו, שכן חוק העבודה של שמונה שעות ליום — טרם ירד לעולמנו. והיה נאלץ לעבוד עשר עד שתים עשרה שעות ליום. ובכדי לא לקפח שקידתו בתורה, הקדיש את הלילה למאויית־נפשו התורה, והיה ממעירי השחר והראשון מבאי בית־המדרש, ישב בדד, פורק מעצמו את דאגותיו ומעמיק בעיון רב בסוגיותיו, עד שנכנס נכדו הדגול שמואל אלתר שנור הי״ד, ילד חמד הנפלא הזה שהתפרסם לאחר זמן מה למשורר וסופר ידוע — והמ־שיכו יחד בלימודם עד הגיע שעת התפילה. סדר יומו זה היה לחם חוקו עד יומו האחרון.

ר׳ חיים שלמה ז״ל, שימש זמן רב כמוהל בבייטש. הוא וחברו הצעיר הרב ר׳ מרדכי וואגשאל ז״ל הופיעו בצוותא בבגדי שבת לכל ברית מילה שהתקיים בבייטש, והתחלפו במצוות, פעם הוא המוהל והשני עסק בפריעה ומציצה, ובברית אחר שוב התחלפו בתפקידם. כשטרדת הפרנסה הוקל, כשנעשה למנהל הבנק, לקח על

עצמו תפקידים נכבדים שונים בהתנדבות. בזמן האחרון שימש כבא־כוח של „הדזשוינט" ופקח על יתומי העיר, להם דאג לקורת־גג, להזנתם ולכל צרכיהם.

עוד תפקיד חשוב וחיוני היה ממלא ר׳ חיים שלמה ז״ל בעירנו, מאחר והרב המקומי שליט״א, שהיה בעל משפחה גדולה, וההכנסות בבייטש לא הספיקו לפרנסתו והיה נאלץ לנדוד למרחקים ושהה זמן רב מחוץ לעיר, היה הוא ר׳ חיים שלמה ז״ל, והרב ר׳ מרדכי וואגשאל ז״ל, והצעיר שבחבורה הרב ר׳ משה הירש (צבי) ניימאן ז״ל מייצגים בפועל את בית הדין בעיר, להם היו פונים בדיני ממונות ועסקי בין אדם לחברו. בית־דין זה זכה שיצא לו מוניטין בעיר ובכל העיירות הסמוכות. חוט המשולש הלזה של רבנים מוב־הקים התפרסם לשם ולתהילה בעיר ומחוצה לה. רבים שנזדקקו לבית־דין זה, אשר פעלו שלא על מנת לקבל פרס, היו מספרים רבות על תבונתם וחכמתם של חכמי התורה הללו.

ר׳ חיים שלמה הי״ד נפל בידי הזדים בשנת תש״ב, בשבת קודש פ׳ ויחי אחר הצהרים, בשכבו לנוח על מיטתו בביתו. היה הראשון בעיר שנפל על קידוש־השם על־ידי צוררי עמנו, הנאצים ימח שמם.

ד׳ ינקום דמו.

ר' משה בלום ז"ל

יהודי בעל צורה פאטריארכאלי, מצטיין בנועם דרכיו והליכותיו בקודש. ירא־שמים וחסיד במעשיו היה ר' משה בלום ז"ל, מתגאה במשפחתו המיוחסת ורמי המעלה מקראקוב, חתנו של הרב הראשון בבייטש, ר' אלימלך גולדברג ז"ל. משום כך ראה — בימים הראשו־נים — בהרב המקומי את יריבו והתנגד להתמנותו. בבית־הכנסת ישב על יד הרב בקיר המזרח ולא קרב זה אל זה ימים רבים. פרנסתו מצא בכבוד כל ימיו בתור סוכן ממשלתי בהגרלה (לאָטערי) והיה שמח בחלקו ביחד עם אשתו הצדקנית גיטליע ע"ה. שניהם ראו בציון וירושלים את מאוויי נפשם, ואהבתם לארץ־ישראל היתה אהבה לוהטת ללא גבול, בלחש תפילתם התפללו שיזכו לעלות לארץ האבות לבנותה ולחיות בה. בתמימות לבם האמינו בפעמי המשיח. אהדתם נתונה היתה לתנועת חיבת־ציון והתענינו במפעלי הבנין והיצירה בארץ־ישראל.

ראוי לציין את אמירת „הקינות" שלו בתשעה באב. היה זה מחזה קורע לב, איך ר' משה ז"ל התאבל על חורבן בית המקדש ועל חורבן הארץ. בדמעות שליש מחניקות ישב שעות רבות על הארץ והתפלש בעפרה.

יהי זכרם ברוך בין נאמני ציון וירושלים בבייטש.

ר' אברהם יהושע בלום הי"ד

ר' אברהם יהושע ז"ל — בנו של ר' משה ז"ל הנ"ל — היה מחשובי הבעלי בתים, ומסלתה ושמנה שבעיר בייטש. תכונותיו תכונת אדם צנוע ושקט, נועם הליכותיו הפליא את כל אלה שבאו אתו במגע, התרחק תמיד מריב ומדון ולא התנשא על זולתו. ככה היה נוהג במסחר וככה היה מעורב בין הבריות. בר־אורין ותלמודו בידו, בעל שכל ישר וחריף שחדר לתוך עמקו של כל דבר קשה ומסובך וביחוד הראה כשרונו הפינומינאלי במאטימאַטיקה, שהת־

עלה על כל תלמידי חכמים שבעיר. על נקלה היה פותר כל ה־מקומות הקשים שברש״י והאבן עזרא, הקשורים בחישובים מאטימא־טיים. כן חישב בדיוק נמרץ כל שיעורי איסור והיתר שבתורה, מדות המשכן ומכשיריו, חשבון העיבור, תקופות ומזלות וכדומה.

אם נשאלה איזו חידה סתומה או חשבון מסובך בבית־המדרש ועשרות אברכים הלומדים שם, היו מעמיקים את מוחם כל אחד בפנתו, כדי למצוא פתרון המתקבל על הדעת. כשהגיע הדבר לר׳ אברהם יהושע ז״ל היה פותרם כלאחר־יד במוחו החריף, לאחר שה־שיג וקבע תיכף ומיד את נקודת התורפה שבחידה ובקלות כ:את „כאיש המשחיל ביניתי (שער) מחלבא״.

חוץ לזה היה לו תפקידים חשובים ציבוריים. שנים רבות ועד יומו האחרון שימש כ„בעל תוקע״ בבית־הכנסת העירוני וניהל בנאמנות רבה את קופת גמילת־חסד, מוסד החסד החשוב והחיוני שבבייטש.

נהרג על קידוש־השם ביום השואה הגדול ר׳ אלול תש״ב, בין מאות אחיו ואחיותיו של קדושי בייטש.

ה׳ ינקום דמו..

הרב מו״צ ר׳ אלישע ברנדר ז״ל

לאחר שעירנו הלכה וגדלה מבחינת האוכלוסיה היהודית ולאחר שהתבססה במקצת השטח הכלכלי — נתנו ראשי הקהילה את דעתם למנות מו״צ קבוע בשכר. בעוד שמשרה רמה זו הפקדה קודם לכן בידים נאמנות איש האשכולות הרב החריף ר׳ מרדכי וואגשאל זצ״ל ששימש כמו״ץ בעיר שנים רבות שלא על מנת לקבל פרס. ר׳ מרדכי אשר בפרינציפ מנע את עצמו מליהנות מתגא של תורה, נמשך ל־עולם המסחר, אך ברבות הימים חש והרגיש שלא יוכל יותר לשאת בנטל ההוראה המעשית באיסור והיתר מחמת טרדותיו התכופים וב־עיקר מפאת עסקיו שהלכו וגדלו, אשר דרשו ממנו להעדר ימים

רבים מחוץ לעיר — ואז גמר אומר לפנות לראשי הקהילה והפציר בהם שמן הנכון והרצוי למנות רב בשכר שישמש כמו״צ בעיר.

ועד הקהילה אשר בהתחלה התחמק מהצעה זו לא יוכלו יותר מלעמוד מלחץ הרב ר׳ מרדכי — והוחלט לבסוף למנות את ר׳ אלישע זצ״ל לדיין ומו״צ קבוע בעירנו. ר׳ אלישע שמוצאו היה מגורליצה הקרובה, היה צעיר חרד וירא שמים ותלמיד חכם גדול — טיפוס „ליטאי״, הצטיין בעיקר בתפיסה מהירה ובהבנה עמוקה, וב־עיקר התפרסם בשקידתו המרובה, ממש לא פסק פומיה מגרסא — התמדתו בלימוד התורה — בעיקר בים התלמוד ומפרשיו לא ידע גבול — קיים כמשמעו, „והגית בו יומם ולילה״, אם בשעוריו הקבר־עים בבית־המדרש או בביתו הצנוע.

ר׳ אלישע היה מטבעו מסתפק במועט ונשאר עני מדוכא כל ימיו. בעניני איסור והיתר היה נוהג שהחמיר, אך לעומת זאת הת־פרסם בצדקתו התמימה כי היה נוהג שאם הטריף איזה עוף, השתדל לפייס את הבעלים ושילם את תמורת העוף לבעליו. וזה למרות השכר החדשי הזעום שהקהילה הקציב לו אשר הספיקה לו בדוחק רב להתפרנס. אך צדיק זה לא קבל ולא התלונן אף פעם על מצבו הכלכלי הירוד והסתפק במועט. עולמו ראה בד׳ אמות של הלכה — ותו לא. אם היו כאלה שרצו להעניק ולוא באורח מתן בסתר לצדיק זה איזה סכום כסף לא הסכים בשום פנים לקבל, כי גרס הלכה ולמעשה „שונא מתנות יחיה״. צדקתו ומדותיו הנעלות היה למעלה מכל דמיון וזכה להערכה כנה מכל בית ישראל בבייטש.

צדיק באמונתו יחיה.

יהי זכרו ברוך לעד.

ר׳ שלום ראב ור׳ פסח קליין ז״ל

שניהם כאחים תאומים חסידי דז׳יקוב נלהבים, כל מאווייהם — רבם הגדול והנערץ רבי יהושע׳לי הורביץ זצ״ל מדז׳יקוב.

שנים רבות נסעו יחדיו לשם לימים הנוראים וחזרו מלאי התפעלות לבייטש. הראשון — יהודי בעל מרץ רב, תפלתו אש להבה, בתנועותיו, בהעויותיו ובקולו האדיר בשעת התפלה היה ממש פולח את אויר בית־הכנסת בבחינת ״כל עצמותי תאמרנה״. מקומו בבית־הכנסת — בקיר המזרח בסביבתו היו כמה מטרים מרובעים „חלל ריק״ ולא יהין איש לעמוד במחיצתו כי מרוב התלהבות והתרגשות היה עלול להיעשות ל„גל של עצמות״. בסוף ימיו נתפרסם ר׳ שלום ז״ל גם ל„בעל מופת״, משום מעשה שהיה, בליל התקדש חג־הסוכות כשר׳ שלום ז״ל בא הביתה מבית־הכנסת נכנס ישר לסוכתו, מצא שם גוי שכור שעשה שם צרכיו, הוא קלל אותו קללה נמרצת, למחרת מת אותו גוי מיתה חטופה מתוך יסורים נוראים.

האחרון, ר׳ פסח ז״ל היה בעל תכונה יותר נוח ותפלתו מלא דביקות והתפעלות. היה אחד הבעלי בתים האמידים והחשובים שבבייטש. בנותיו וחתניו נימנים בין האינטליגנציה היהודית שבעיר. במיוחד התנוסס בנו היחידי ר׳ בן־ציון ז״ל, משכיל ותלמיד־חכם מופלג, בעל השכלה אקדמאית (נזכר למעלה דף 63). כשהאדמו״ר ר׳ יהושע׳לי זצ״ל מדז׳יקוב עבר פעם את בייטש, התאכסן בביתו המפואר של ר׳ פסח ז״ל, על־ידי המאורע הזאת נתעלה כבודו של ר׳ פסח ז״ל בעירנו, במשך יומיים היה ביתו פתוח לרווחה ליהודי עירנו ומהערים שבסביבה, שבאו לחסות בצל האדמו״ר זצ״ל.

יהי זכרם ברוך.

ר׳ אהרן קלאץ ז״ל

ר׳ אהריש קלאץ — כפי שקראו אותו אנשי בייטש בחיבה — היה אחד מהמתישבים הראשונים בבייטש. יהודי פיקח היה, חסיד וירא־שמים. התאחזותו בבייטש האירה לו פנים, הצליח בכל דרכיו בפרנסתו וברוכי בנים ובנות בעלי שעור קומה — בניו כשתילי זיתים — בעלי מרץ ויזמה. קנה לו בית גדול שעל יד דרך המלך במרכז העיר. הבית הזה שימש כפנס אור לאנשי עירנו ולעוברי דרכים. ר׳ אהריש ז״ל, היה ידוע ל„מכניס אורח״ ובעל צדקה, מה־יחידים המעטים שנשאו בעול העיר.

כרעם ביום בהיר נפלה הידיעה שהגיעה לאזני אנשי העיר — בבוקר לא עבות אחד — כי אחד מבניו של ר׳ אהריש ז״ל נוסע לאמריקה, דבר שנחשב בזמן ההוא—לפני יותר מששים שנה בערך— „כפריצת גדר ויציאה לתרבות רעה״. כיצד יכול יהודי לנסוע לאמ־ריקה, במקום שאדמתה ואבניה הינם טריפה כמו חזיר? היו אומרים אנשי בייטש, בפרט אדם שלא נוסע מתוך דוחק הפרנסה, כי אם מבית מלא רווחה ורחבת ידים של ר׳ אהריש ז״ל. אבל אנשי בייטש התמימים לא הרגישו שיד ההשגחה היתה באמצע, כדברי יוסף אל אחיו „כי למחיה שלחני אלקים לפניכם״ . . . מר קלאץ הבן, כשאך דרך רגליו על אדמת אמריקה התחיל לרקום תכניות עזרה שבכוחם היה לפצות את אנשי בייטש ול„כפרת החטא הגדול״ ולמחות את „הכתם״ אשר נסיעתו כביכול הטילה על העיר . . .

התוצאות של „נחשון״ זה, שקפץ ראשון לתוך הים, לא בוששה לבוא. תיכף אחריו התחילה הגירה גדולה מבייטש לאמריקה והגר־עין הבייטשאי התחיל לנבוט ולצמוח ועשה פרי להפליא. יוצאי בייטש בארצות הברית התארגנו לאגודה, העזרה הראשונה והתמיכות התחילו לזרום לבייטש בשפע רב בשביל המוסדות הדתיים־התרבותיים, הסוציאליים והחסד שלה, וככה באה משפחת קלאץ על „כפרת עוונה״. גם ר׳ אהריש ז״ל בא על סיפוקו, כי בתנאי שהתנה, נתן את הסכמתו לנסיעת בנו וצוה אותו, שתמיד יזכור לטובה את עיר מולדתו. הצוואה הזאת נתקיימה בדייקנות על־ידי בניו, נכדיו

אפרים פישל ב"ר אהרן קלאץ ז"ל ומשפחתו, הראשון שהיגר מבייטש לאמריקה

וניניו במלא מובן המלה, — לא כרבים מבני בייטש שהתאקלמו, נעשו לעשירי אמריקאים, מתעלמים לצערנו הגדול ומתנכרים בזדון לעיר מחצבתם. משפחת בני קלאץ הסתעפו והתרחבו ועשו חיל באמריקה ונשארו נאמנים ל„בייטש" עד היום הזה. מכולם התנוססה אישיותו של נכדו של ר' אהריש ז"ל, מר שלמה קלאץ, ד' יחזקהו ויאמצהו, ששימש שנים רבות כיושב־ראש של ארגון יוצאי בייטש באמריקה, והוא ממלא את צוואתו של הסבא הדגול שלו ונעשה ל־„סמל" של בייטש על ידי פעולותיו המפוארות שנעשו במסירת נפש והתאמצות יוצאת מן הכלל למען השרידים שנשארו לפליטה מעיר בייטש.

גם בבייטש הסתעפה ושלחה פארותיה לארכה ולרחבה משפחתו של ר' אהריש ז"ל. חתניו לוקחי בנותיו, ר' לייביש געטץ ז"ל ור' נפתלי זינגער הי"ד, היו מחשובי הבעלי בתים שבעיר, אהובים ומ־כובדים בגלל נועם הליכותיהם והתנהגותם למופת, במיוחד ראוי להרים על נס אישיותו של חתנו של ר' נפתלי זינגר ז"ל, הרב ר' שמואל דילער הי"ד, שהיה אחד מאברכי המצויינים והמעולים מנו־שאי התורה שבבייטש והיה חבר־תלמיד ומתדבק להרב הת"ח ר' משה הירש ניימאן הי"ד

הסיפור הבא — שהוא במיוחד טיפוסי — כדי לציין את אופיו ופיקחותו של ר' אהריש ז"ל: בפרוזדור של ביתו הגדול של ר' אהריש ז"ל נמצא בין המטלטלין, בשעת קניית הבית, „רחיים של יד" עם שתי אבנים גדולות וכבדות. ר' אהרן ז"ל הכשיר והתקין את הרחיים הזה בשביל היהודים החרידים והמהדרין שבעיר שדקדקו במצוות „מצה שמירה" משעת קצירה וטחינה. והנה יום אחד אחרי פורים היה גם אבא שלי ז"ל בתור, לטחון את החטים — שהוכשרו ונבדקו מימי חנוכה אחרי הכנות ודקדוקים רבות — אצל ר' אהרן ז"ל. התפללנו בשעה מוקדמת ואחרי אכילת ארעי הלכנו שלשתנו: אבא ואחי יהודה ז"ל והכותב הטורים האלה — הייתי אז ילד בערך בן שבע — כדי להתחנך במצוות — בדחילו ורחימו ניגשנו לעבודה המפרכת את הגוף, לסובב את הרחיים במשך כל היום. אחרי שעייפ־

אשת ר׳ אהרן קלאץ ז״ל

תי קצת ואחי ז״ל החליף אותי בעבודה, טיילתי קצת בפרוזדור הארוך ונתגלה לעיני שקע מקומר בקיר, ועלה במחשבתי, כנראה, היה פה פעם איזה „פסל״ קדוש לנוצרים. שאלתי לאחי ז״ל והוא אישר את השערתי, ואמר שזה נכון. כשקנה ר׳ אהריש ז״ל את הבית היה בפרוזדור הזה פסל של „אם הקדושה״. אחרי שר׳ אהרן ראה והר־גיש בזה, היה כבר אחרי המעשה והקניה היתה שריר וקים. לבטל ולעכב את הקניה או להוציא את הפסל ולדון אותו ל„גניזה״, דהיינו

לשבור לרסיסים ולפזר בתוך הנהר — לפי הדין, היתה צפויה על־ידי זה סכנה גדולה ליהודי בייטש, ור׳ אהרן ז״ל היה נאלץ אז לעקור מתוך העיר ולהשאיר את כל רכושו להפקר.

מצבו של ר׳ אהרן ז״ל היה בכל רע. מצד אחד נקף מצפונו, איך זה אפשר לדור בבית „שמפלצת״ כזאת נמצאת בתוכו. ומהצד השני אסור היה לו להוציא פליטת־פה ולהתאונן על זה אצל מי שהוא, כי בנפשו הוא. הוא נתן מחסום לפיו ובשקט נשא צרת נפשו וכאב הלב והבזיון. רק להאיכרים, ידידיו שהיו יוצאים ונכנסים אצלו, על שאלותיהם, מה מצבו החדש, אם הוא שבע רצון עם הקניה שעשה ועם שנוי המזל שלו? הוא מצטחק ומראה פנים צהובים והתפאר לפניהם ואמר, שהוא מצליח מאד מאד, ולאחד האיכרים הנבערים האלה לחש לתוך אזנו „סוד כמוס״ שה„אם הקדושה״ הנמצאה בביתו מגינה עליו ומביאה ברכה ואושר רב לתוך ביתו. לא ארכו הימים וה„אם הקדושה״ נגנבה ונעלמה . . . לא רצו שיהודי יהנה מההצלחה הזאת. ור׳ אהרן ז״ל נשא ידיו ועיניו לשמים ובכוונה רבה הפטיר ברוך שפטרני . . .

זכה ר׳ אהרן ז״ל, מה שלא זכו אחרים, רוב משפחתו נצלו ונש־ארו לפליטה גדולה, נהנו מחיי החופש והחרות בארצות־הברית, ונשארו נאמנים בכל לבם ונפשם לעיר מולדתם בייטש. ובאמריקה הם עוסקים בצרכי צבור באמונה, לוקחים חלק פעיל בעניני היהודים והיהדות. אהבתם והתלהבותם למדינת ישראל אין לתאר במלים, ע״ז מעידה ביקורו של נכדו ר׳ שלמה קלאץ בפעם השניה בישראל, ב־השתתפותו בפועל בבנין הארץ והמולדת.

לר׳ שלמה קלאץ נ״י שלוחה בזה ברכת ארץ הקודש, שיזכה לבריאות הגוף ולאריכת ימים ושנים ולראות את בנין ציון וירושלים בתפארתם המלאה. אמן.

זכרו של סבו הדגול ר׳ אהר״ש זכרונו לברכה, ישאר לדורי דורות.

ו ב ר ו ך ל ע ו ל מ י ע ד.

השו"ב ר' ישראל ארליך ז"ל

ר' ישראל ז"ל היה בבייטש דמות נאצלת טיפוסית בעל שם־דבר, גבה קמה ורחב כתפיים ושימש כשו"ב כיובל שנים בעירנו, עשה את מלאכתו בשקט ובאמונה. תכונתו היתה מצטיינת באורך־רוח סבלני, מעולם לא התרגז, לא נשמע שהיה לו פעם איזה סכסוך עם ראשי הקהילה, עם הקצבים ואפילו לא עם הרב והדיינים. „שייף עייל ושייף נפק" . . . הלך במשרים ולכן לא היה לו שום התנגדות מצד איזה שהוא. ר' ישראל היה השוחט היחידי בבייטש ואין שני לו.

כל ימיו שימש ר' ישראל ז"ל כבעל „פסוקי דזמרא" „המתחיל" בימים הנוראים בבית־הכנסת העירוני. קולו, בצלילו הרחב, המונו־טוני והבכייני, היה מעורר ומכניס אימה ופחד בלב המתפללים ומשרה אוירא של „ימי הדין". בעת תפילתו ניכר היה רצינותו של היום בקלסתר פניהם של כל אחד ואחד של המתפללים. תפילתו היתה נמשכת כעגלה כבדה ועמוסה העולה ההרה. כשאך סיים כמנהגו „והנורא בנוראותיך" . . . „והבעל שחרית" ניגש בהלך־רוח חגיגי וסלסל ב„המלך" . . . בנגינתו המסורתי, נשמו המתפללים לר־ווחה וכאילו רפתה המתיחות ששכנה כענן כבד באויר הבית־הכנסת.

כשהיה ר' ישראל ז"ל עובר ברחוב בדרכו לתפקידו בבית המט־בחיים, היה מעורר בצורתו הפטריארכלית בזקנו ובפיאותיו הארוכות והכבדות את תשומת לבם של העוברים ושבים. הלך לתומו ולא התענין בשום דבר המתרחש סביבו. מבטי כבוד ודרך־ארץ ליוו אותו תמיד עד שהוא נעלם בפתחו של בית המטבחיים.

לר' ישראל ז"ל היתה משפחה גדולה וענפה ולכן „הקומץ לא השביע את הארי", וכל ימיו התקשה וסבל הרבה בפרנסתו. הצטיין ביושר לבו ובעל מדות תרומיות, שדמותו הנאצלת לא תשכח מקרב אנשי בייטש השרידים הניצולים.

יהי זכרו ברוך. ת נ צ ב " ה .

השו"ב ר' ישראל ארליך ז"ל

ר׳ בנימין (בעניע) איכהורן ז״ל

ר׳ בעניע ז״ל — כפי שהיו קוראים לו אנשי בייטש בכינוי חיבה — היה שם דבר בבייטש. אישיותו הנכבדה התבלטה בין כל ה־תושבים, כיהודים ולהבדיל כנוצרים. הופעתו, כולו אומר כבוד איש בעל גוו מוצק וגבה קומה. פרנסתו ומתן משאו בכבוד, יוצא ונכנס— כעין מתווך — בחצרות ה„פריצים" והאינטליגנציה הפולנית, והיה אהוב ומכובד ומעורב בין הבריות, היה יהודי גאה ובעל מרץ, שהגין על כבוד ישראל בחרוף נפש. עוד בימי צעירותו בימי אימת הפרעות הוא עמד בראש „הגנה עצמית" יחד עם קומץ אנשים בעלי מרץ ואומץ לב, שהחליטו לעמוד על נפשם ולהלחם על כבוד עמם.

האנטישמים שבעיר, כשראו את ר׳ בעניע ז״ל מתקרב, היו מנמיכים את קולם ומתחנפים בחלקלקות לשונם אליו, כי היה מפיל חתיתו עליהם.

בחיים החברתיים היהודים הצטרף תמיד לפשוטי העם, לבעלי המלאכה והעניים שבעיר, בכדי להגן על האינטרסים שלהם בועד הקהילה ובבית־הכנסת, והיה קורא תגר על ראשי הקהילה שהיו מכ־בידים במיסי הקהילה (צימפעל) על העניים, שהתפרנסו בדוחק רב. בפשטותו העממית והדמוקרטית, היה מושכם כולם לצדו ועומדים לימינו, כאופוזיציונר, כסוציאליסט במובן החדיש — בזמן ההוא היה הסוציאליזם עוד בחיתוליו — הופיע כשוחר צדק ושויון מוחלט ודרש בחירות כלליות צודקות לקהילת העיר, גם לאלה שבכלל לא שלמו את מיסי הקהילה.

התגרה ב„המיוחסים והפני העיר", שהשתלטו על הקהילה וה־בית־הכנסת ורצו לקעקע את בירתם שלהם. לפעמים היה בא לידי תגרות ידים, אלמלא התערבותו של הרב העיר ר׳ אהרלי זצ״ל אשר ר׳ בעניע ז״ל היה מתיחס להרב בדרך ארץ והיה מוקירו ומכבדו. ר׳ בעניע היה יוצא ונכנס אצל הרב זצ״ל ולוחם גם לזכויותיו של הרב, כשנראה לו, שועד הקהילה מקפחת את זכויותיו, תמיד עמד ר׳ בעניע ז״ל לימינו והיה מעושי רצונו ועוזר לו בכל המובנים, אם זה היה בחתונת בניו, היה הוא ראש המפקחים, אירגן מטה של

משפחת ר' בנימין אייכהורן ז"ל

עוזרים „מאנשי שלומנר" וסדר הכל על צד היותר טוב, בלי קבלת פרס. אם היה איזה דבר נחוץ אצל שר המחוז או אצל פקידי העי־ריה והממשלה הנמוכים, היה ר' בעניע ז"ל השתדלן שלו.

הדור הקשיש של אנשי בייטש עוד זוכרים את חתונת בנו הבכור של הרב ר' אלטער אליעזר ז"ל, וחתונת בתו תרצה — אשת הרה"צ מדוברא ז"ל — כשר' בעניע ז"ל אירגן ואימן גדוד שלם של כמה עשרות אנשי צבא שהיו מחופשים ל„דון קוזאקים", רוכבים על סוסים — שבעלי האחוזות הנוצרים העמידו לרשותם — עם כידונים וחרבות בידיהם, שעברו בשיירה בחוצות העיר וליוו את כל הכבודה של המחותנים למקום החתונה. המאורע הזה נזכר לטובה בין אנשי בייטש שהיו מזכירים את הימים הטובים הראשונים של בייטש שחלפו — בבחינת זכרנו את הדגה . . . ור' בעניע ז"ל היה לשיחת היום זמן רב.

ר' בעניע ז"ל היה נמנה בין טובי הציונים שבבייטש ותורם ביד רחבה לטובת מוסדות הלאומיים, היה פעיל בבחירות לפרלמנט ה־אוסטרי לטובת הקנדידט הציוני ד"ר סירופ, למרות קשריו האמיצים המסחריים עם האינטליגנציה הפולנית.

אצל חתנו בישראל מר משה אחיעז (ארליך), חדרה, נמצא מניה של הבנק הקולוניאלי מיסודו של ד"ר הרצל ז"ל, שרכש לו בזמנו, במיטב כספו, שקיבל במתנה לחתונתו.

והנה עוד פרט אחד שר' בעניע ז"ל הצטיין במרצו הבלתי רגיל, בעת שמגיפת האנטישמיות החלה לתת אותותיה ולהתפשט בצורה איומה בעירנו והיתה מגרשת את היהודים מכל המוסדות העירוניים כגון „מכבי אש" וכדומה. הנוצרים לא רצו לשתף פעולה עם שנואי נפשם היהודים והכריזו חרם ושביתה כללית של המכבי־אש שב־בייטש, אז לקח ר' בעניע ז"ל את היזמה ואירגן קבוצה יהודית של מכבי־אש, אימן והכשירם בזמן קצר לבעלי מקצוע, ניהל את תרגי־ליהם באופן מוצלח מאד. כשהאנטישמים הרגישו בזה נכנעו בלי שום תנאי, ושבו כולם לתפקידיהם ושותפו את היהודים כמקדם.

ר' בנימין אייכהורן ז"ל, היה בעל לב טוב ורחמן והיה תמיד

משתדל לטובת העניים וקשי רוח שבעיר ונפגש תמיד עם אנשי העיר בפנים שוחקות ואדיבות, אבל לעת הצורך נהפך לתקיף, לבש עוז ונעשה לאיש אחר, התחצף נגד התקיפים שבעיר, אפילו ללא יהודים.

יהי זכרו ברוך וזכור לטוב.

ר׳ יעקב ב״ר משה געטע ז״ל

יענקיל געטץ — ועיר בייטש היו שמות נרדפים, אי אפשר להז־כיר האחד מבלי להזכיר את השני. צעיר־משכיל בהא־הידיעה, בעל כשרינות נפלאים, יודע עולם ומלואו. עוד בשחר נעוריו נטפל לציו־נות ולהשכלה העברית המודרנית. היה נושא בעול הציונות ההרצל־יאנית בכל לבו הלוהט. בעל השפעה רבה ומורה דרך לצעירי בייטש, נעשה ל„סמל הנוער" ולראש המדברים שלה. מי שבא אתו במגע היה מושפע משכלו הבהיר, פקחותו ומרוב ידיעותיו ביהדות ובה־שכלה כללית. אף מתנגדיו הקיצוניים רחשו לו אהדה, שוחחו והת־וכחו אתו בנחת, במתינות ובידידות רבה. עבודתו הציבוריות היתה רבת־גוונים, מלבד עבודתו הציונות היום־יומית השתתף בכל מיני ועדות עזרה והצלה עירוניות. בראשית ימי המלחמה הראשונה התמסר לעבודת ההצלה והיה מופת לאחרים. ארגן פלוגות הצלה שעמדו על משמרתם על יד תחנת הרכבת בשביל פליטי מלחמה יהודים שעברו יום־יום דרך בייטש ממזרח גליציה בקרונות בהמות, והושיטו ידם לעזרה תמו רכבות הפליטים והתחילו לזרום טרנס־פורטים של פצועי מלחמה והיו מקבלים את פניהם במזון ודברים המרענגים את לב מוכי־הגורל. המראה הזה נגע עד הנפש גם בעיני התושבים הנוצרים והתחילו לעשות כדוגמתנו. ככה נמשכת עבודת הצלה עד הרגע האחרון עד שאנשי עירנו נעשו עצמם לפליטי־מלחמה.

וכעין עבודתו הציבורית כך היתה עבודתו התרבותית — ממש במסירת נפש. יסד שעורים לעברית, להיסטוריה, לציונות ולמדע. משך אחריו את מרבית הנוער הבייטשאי. ניהל וחינך אותם בהצלחה

רבה לתורה ולציונות ולהשכלה. בסוף ימיו יסד בהשתתפות אחיו הצעיר אלטר געטץ — הנמצא כעת באמריקה — „חוג דרמטי" מקרב הנוער. הופעתם היתה אז רבת רושם וקנו להם שם בכל הסביבה.

פטירתו הפתאומית בדמי ימיו, עשה רושם מדכה על העיר בייטש ובפרט על הנוער הציוני הבייטשאי שנשאר ימים רבים בלי מורה ומדריך רוחני. אלמלא המוות ללא־עת, מובטחני, שהיה מציל בלהט דבריו עשרות צעירים מבייטש ומעודדם לעליה לישראל.

יהי זכרו ברוך בין אלפי חלוצי ונושאי רעיון הציונות.

ר' יוסף אלעזר שפילמן ז"ל

הזקן שבחבורה היה ר' יוסף אלעזר. גבה קומה, מבנהו מבנה אטלטי ומדותיו מדות צנועות, ולבו לב יהודי חם. גאה היה על יהדותו. ביתו בית אכסניה, בית מעבר לכל מיני כלי רכב מכל הכפרים שבסביבה. תמיד היה ביתו הומה ושואן מאיכרים לעשרות ולמאות והוא בעצמו עומד ומשרת אותם, דברו — קול נגיד ומצווה — ללא ניד ופחד. אף אחד לא הרהיב לדבר סרה על יהודים, כולם העריצוהו וכבדוהו עד להתרפסות. ואם נמצא איזה שהוא פרחח והרהיב באיזה הערה אנטישמית על חשבון היהודים, תקף אותו בעורפו והוציאוהו החוצה לעיני כולם. ככה הגין ר' יוסף אלעזר על כבוד יהודי בחרף נפש.

היה מן הציונים הראשונים שבבייטש, התפאר תמיד עם ה„שקלים" מהקונגרסים הציונים הראשונים. „הקופסה הכחולה" של „קרן קיימת לישראל" שפיארה את ביתו היתה תמיד מלאה.

תפס מקום נכבד בבית־הכנסת, נותן ביד רחבה את נדבות לבו לכל מוסדות העיר ובפרט למוסדות הלאומיים. היה חותם תמידי של העתון הציוני „לעמבערגער טאגבלאט" והגן על כבודה של הציונות. ומי שהוציא לעז על ארץ־ישראל או על ד"ר הערצל ז"ל, היה מגיב בחריפות בלי משוא פנים. השתתף בכל הכינוסים והאסיפות הציוניות שבעיר.

נפטר בשיבה טובה. השמועה אומרת שבמותו היה בן מאה וארבעה שנים. יהא זכרו ברוך.

ר׳ יחיאל פלאסטר ז״ל

(בעל התהילים)

ר׳ יחיאל הוא ואשתו מלכה ז״ל שלחו ידם במסחר. שניהם נדדו וטלטלו כל ימי חייהם לערים הסמוכות ל„יום השוק״. עבדו קשה בכדי למצוא את מחיתם בדוחק רב. יהודי ירא־שמים בלי התחכמות יתירה, מעמדו בין פשוטי העם, ולמרות עבודתו הקשה בכל ימי השבוע והיותו נע ונד בדרכים ואף על טרדתו ועמידתו בשוק בימי הקיץ הלוהטים ובימות הגשמים והקור המפרכים את הגוף בחורף היה ממעירי השחר והיה מתגבר כארי לעבודת הבורא.

כנגדו היתה אשתו עומסת את העגלה בסחורה והכינה הכל ל־נסיעה, והוא מבית־המדרש ישר לתוך העגלה העמוסה, המשרכת דרכה בכובד רב ליום השוק ליאסלו או לגארליץ וכו׳. את ארוחתם היו אוכלים בחפזון בדרך וממשיכים עם התהילים ביד, פיהם לא נח לרגע, מלמלו בלי הרף את התהילים שהיה להם למעוז נפשם. המקורבים אליו אמרו שר׳ יחיאל גומר בכל יום שלוש עד חמש פעמים את התהילים.

מספרים עליו שפעם בא איכר לשוק לקנות אצלו איזה מטרים בד, הוא מודד את הסחורה ובלחש הוא גומר את ה„קאפיטל״ תהלים שלו. האיכר חשב שהוא מתחרט על המחיר, יען שר׳ יחיאל לא רצה להפסיק באמצע — והלה הוסיף פעמיים ושלוש על המחיר, וכשגמר לקח רק את המחיר שנקב בראשונה. ככה קידש שם־שמים בין האכרים הנבערים מדעת, שמאז ומתמיד נשארו לקוחיו הנאמנים שלו.

ת נ צ ב ״ ה.

ר׳ אליהו רעעה ז״ל

משמש בקודש שנים רבות בתור בעל קורא וחזן העיר, חסיד וירא־שמים, איש תם וישר, מפליא בנועם הליכותיו, הקפיד על נקיון בגדיו, לומד שיעורו לעצמו, לא הלך בגדולות, לא התפלפל ולא התרברב בין „הגדולים״, כי אם בנחת למד תורה לשמה. כעין למודו

כך תפלתו, לא הרעיש עולמות ושפך שיחו לפני קונו בלי התרגשות ותנודות, כל תפלתו היתה מעין „תפלה בלחש".

למופת היתה הליכותיו בין הבריות. כשהיה נפגש עם איזה צעיר כשהוא מעשן בשבת או עובר עבירה אחרת, היה מטפח על גבו, וקיבל את פניו ב„גוט שבת"! „וודאי שכחת ששבת היום"? היה שואל. הלה נבהל והתבייש וחיש מהר זרק את הסיגריה כאילו נשכו נחש.

ככה בדברי נועם היה מחזיר רבים למוטב.

מנהגו בקודש היה, לא לדבר בשבת קודש דברי חול. מטעם זה התנזר מלדבר ביידיש. וכשנשאל בענין דחוף, נתנה תשובתו רק בלשון קודש.

ת נ צ ב "ה.

ר' יוחנן רעעה ז"ל

כאביו ר' אליהו ז"ל, כן בנו ר' יוחנן ז"ל, לא הלך בגדולות, מוקיר רבנן, בעל מידות תרומיות ובעל שאר רוח. חסיד בובוב ובלז ויירא־שמים ויקוים בו הכתוב במלואו: „תמים תהיה עם ה' אלקיך" שימש בעבודת הקודש, ניהל והשגיח את סדרי ה„תלמוד תורה" ב־בייטש. היה בעל מכניס אורח. תמיד דאג לעניים עוברי דרכים ואכסנם בערבי שבתות וחגים אצל נגידי העיר, והיה מקרים שנשארו תקועים בשבת אורחים רבים בעיר, ולא היה אפשרות לסדרם כולם אצל בעלי הבתים של העיר, היה מביאם — שנים או שלשה אורחים לביתו לשבת — נוסף למשפחתו הגדולה שמנתה כבר בלאו הכי שלש עשרה נפשות.

את פרנסתו הוציא ר' יוחנן ז"ל בדוחק רב מחנותו שהיתה ב־קרבת בית־הכנסת וישב בה בשלוה. חנותו היתה בבחינת „כל־בו": מכלת, גלנטריה, ספרי קודש ורומ"ל, טליתים, תפילין ומזוזות. בסוף השנים בית מסחר לעורות ומכשירי סנדלרות. הסתפק במועט, ובין קונה לקונה היה עוסק באמירת פרקי תהילים ובספרי יראים ומוסר. מפזר פרורי לחם לציפורים ובעלי־כנף. וככה התדבק במידותיו של הקב"ה „זן ומפרנס ומרחם לכל חי". עם פרוץ מלחמת העולם השניה

ר' יוחנן רעעה ז"ל

אשתו מלכה הי"ד

נפטר ר' יוחנן ז"ל לעולמו והוא אז בסך־הכל בן 51. עול הפרנסה והדאגה לילדים הוטלה על אשתו מלכה ע"ה, אשה צדיקת, טובת־לב ואשת חיל. שלשה בנים, שנים מהם נפתלי ויחזקאל יבלח"ט נמצאים בישראל ועוזרים בפיתוח הארץ. בתם פסיל ע"ה שגרה בפריז, ביקרה בשנת תשי"ט בארץ לרגל נשואת בתה. חלתה פתאום ואחרי ימים מעטים נפטרה כאן בארץ, לאסונם הגדול של המשפחה.

יהי זכרם ברוך.

ר' משה בערגר הי"ד

ר' משה ז"ל — חתנו של ר' זיינביל בארגעניכט ז"ל — אחד הבעלי בתים הוותיקים שבבייטש, היה אישיות מכובדת בבייטש,— יהודי בר־אורין ועסקן ציבורי למופת. כל ימיו מיום בואו לבייטש, היה הגבאי הראשי בבית־הכנסת העירוני וגם פעיל בכל מיני מוסדות צדקה וחסד. בעל מזג טוב ושקט היה, ולכן אהוב ומכובד היה על כל שכבות העיר. את הגבאות, וכן כל תפקידיו הצבוריים הרמים שבעיר — כגון „החברה קדישא" כלכל בתבונה ובמתינות רבה. ר' משה ז"ל ידע להתעלות על כל חילוקי דעות וסיגל לעצמו דרך שהביאה תמיד להשקטת הרוחות. כשפרץ אי־פעם אי־זה סכסוך בין חברי בית־הכנסת בעניני „כיבודים" וכדומה, בפרט בענינים המסוב־כים של החברה קדישא, היה ר' משה האיש על המקום, שניהל את עניניו בעדינות וגם ביד תקיפה.

ר' משה ז"ל היה יליד טשכוסלובקיה. כשפרצו הגרמנים ימ"ש לבייטש, פנה למוסדות ממשלתיים בבקשה לתת לו רשות לחזור עם משפחתו לעיר מולדתו, כי נפוצה היתה השמועה ששם בטשכוסלוב־קיה, פגיעת הגרמנים ביהודים אינה רעה כל כך כמו בפולניה. התשובה בוששה לבוא. כשמצב יהודי בייטש היה הולך ורע מיום ליום, היה פונה שוב פעם בבקשה דחופה לתת לו ולמשפחתו „מעבר" לעיר שממנה בא. והנה פתאום, בתשעה באב תש"ב הבהילו לר' משה ז"ל, ע"י המשטרה היהודית שבבייטש, שעליו להופיע בלווית משפחתו תיכף ומיד לפני „הגיסטאפי". הלה נבהל מאד ורץ מבוהל

ר׳ משה ברגר, אשתו מלכה טעמה ובנו זישא הי״ד

לידידים ולמכרים להתייעץ מה עליו לעשות: להופיע ל„מערת פריצים״, זו, או להתחבא ולברוח, אבל כולם יעצו לו, כן ללכת שמה, כי אם זוממים הם לעשות לו איזה רעה, אזי יש להם דרכים דרסטיים אחרים והיו שולחים שליחים מלאכי־חבלה לקחת אותו בכוח.

בפחד גדול ובלב רועד הופיע הוא ואשתו מלכה טעמע ובנם זישא הי״ד במשרד הגיסטאפו. הרוצחים הוציאו את בקשתו ושאלו אותו אם הוא זה שחתם על הבקשה. ואישר שזה נכון. על זה ענו לו בלעג „טוב, אתה מקבל מיד פתקא שבו תוכל לנסוע לאן שאתה רוצה״ . . .

תיכף ניתנה פקודה, הטעינו אותם על אוטו משא והובילו אותם ישר לבית־הקברות . . .

בקשתו האחרונה היתה, כי בתור מנהל החברה־קדישא, לא לירות בם בפנים בית־הקברות, כי אם מחוצה לה. הבקשה הזאת האחרונה נתמלאה . . .

ונקם ישיב לצריו, נקמת דם עבדיך השפוך...

ר׳ מנדיל ווינברגר הגדול ור׳ מנדיל ווינברגר הקטן זכרונם לברכה

ככה היו קוראים אותם אנשי בייטש. שניהם היו ילידי עיר דוקלא, גם קרבת משפחה היתה ביניהם, אבל תכונותיהם ואופיים היו שונים לגמרי — רחוק אחד מהשני כרחוק מזרח ממערב. הגדול היה איש רציני מאוד, חתנו של הרב הראשון ר׳ אלימלך זצ״ל, מתגאה על יחוסו ותפס מקום בבית־הכנסת בקיר המזרח ומשם היו עיניו החדות פקוחות על כל הנעשה בבית־הכנסת. לא הזניח דבר שלא העיר בביקורת השנונה שלו על הגבאים, ראשי הקהל, החסידים ועל מנהגי ישראל שנשתרשה במשך ימי גלותם, שמקורותם לא היו „בשולחן ערוך" או מסורת קדומה. מימיו לא נראה צחוק על פניו, אלא את הכל — כעין תובע בבית המשפט — העביר תחת שבט הביקורת שלו „עד רדתו", ונחשבים אצלו כקליפת השום. אך לבן גיסו המשכיל החריף והשנון ר׳ יעקב גולדברג ז״ל שהיה שכנו ב־בית־הכנסת בקיר המזרח, היה מתייחס בהערצה רבה וכל מוצא שפתיו היו כנתינתם מסיני.

לעומתו היה ר׳ מנדיל הקטן ז״ל, נעים הליכות, מקבל כל אדם בסבר פנים יפות, בפרט כשנמצא במצב רוח טוב לא היה גבול לצחוקו העליז. תחביבו הגדול והמבדח היתה אצלו „בשבת הגדול", התגרה עם כל הילדים והנערים, העיף את כיפת ראשם והניס את „הפאַרכעס" למצרים. הילדים לא שמו ידם בצלחת, אלא השיבו לו מנה אחת אפים. ב„שבת הגדול" אחרי הצהרים התכנסו כמעט כל הילדים שבעיר, צבאו על ביתו במרכז העיר ולא הסתלקו עד שהיה נאלץ ללוות אותם לבית־הכנסת, בשירה וצעקות מחרישי אוזן והכ־תירו אותו ל„ראש הפארכעס". מעניין, שלא נעלב אף פעם מהמחזה הזאת, אלא התענג עמהם ושמח אתם והיה כאחד מהם.

ר׳ מנדלי הקטן ז״ל היה מחשובי ועשירי הבעלי בתים שבעיר, שותף לבנק עם ר׳ אלימלך נוסבוים ז״ל. נשא בעול העיר והיה מוקיר רבנן ובני תורה.

אשתו הראשונה מרת רייזיל ע״ה (אחותו הבכירה של ר׳ מאָטיע וואגשאל ז״ל) היתה אשה משכלת ואצילת רוח, אחת הנשים החשו־בות שבעיר, בעלת צדקה וחסד וצדקנית, עקרת הבית ואשת חיל, הליכות ביתה המפואר היו למופת ולדוגמה.

לעת זקנתו של ר׳ מנדיל ז״ל, נולד לו — לאושרו הגדול — בן לזקוניו מהזווג השני. היה הבן היחיד להוריו. הילד אלתר אלישע

ר׳ אלתר אלישע וויינברגר ואשתו הי״ד

היה בעל כשרון ותלמיד חרוץ, נתחנך ונתפנק בכל טוב והיה אחד התלמידים הכשרוניים והמצויינים של הרה״צ הג׳ הרב מאיר שפירא זצ״ל. כשהתבגר ונהפך לאיש, נשא אשה ממשפחה מיוחסת. כל עסקי אביו הזקן לקח בידו וניהל אותם בחריצות ובכשרון רב, והיה לאחת הדמויות הנערצות בבייטש. עסקן ציבורי ומראשי „אגודת־ישראל״ שם.

בערך בשנת 1935 ביקר ר׳ אלתר אלישע ז״ל בישראל. היה בדעתו להשקיע חלק מהונו לעת מצוא. ואמנם קנה בראשון־לציון

מגרש גדול באמצע העיר, אבל לא להשתקע, כי אם לצאת ידי חובתו לגבי מצפונו, שיהיה לו חלק בארץ־ישראל. חזר לפולין ולא זכה אפילו למסור את רכושו בידים נאמנות כדי להקים לכה״פ יד ושם לזכרו. את כספו הניח על קרן הצבי, אנשים זרים באו והוציאו את רכושו במרמה, יורשיו החוקיים נדחו ויצאו בידים ריקניות.

כדאי לציין את מסירותו של ר׳ אלתר אלישע ז״ל, ואומץ לבו לזולת: בתחילת פלישת הנאצים לפולין, ברחו מבייטש שני צעירים, ר׳ אנשיל לעזר הי״ד — חתנו של ר׳ אליעזר גולדברג ז״ל, ור׳ שלמה איזנברג הי״ד — חתנו של ר׳ זיינביל בארגעניכט ז״ל, שנתקעו בכף הגיסטאפו בעיר דינוב ונורו שם יחד עם רבים של אנשי העיר הזאת. ר׳ אלתר אלישע ז״ל שם נפשו בכפו ונכנס ללוע הארי בכדי להוציא את הגופות מידי הגיסטאפו ולהביאם לקבר ישראל.

זכרם ינון לעד וה׳ ינקום דמם.

ר' יהודה וואגשאל ור' חיים יצחק קורץ ז"ל

מילדותם נתחנכו שניהם כאחים תאומים וכחברים נאמנים. שניהם שימשו אחר כך כעסקנים ציבוריים, ראשי קהל, גבאי בית־הכנסת, תלמוד־תורה וחברה קדישא בבייטש. בעלי בתים אמידים היו החברים. את פרנסתם מצאו בכבוד במסחר ובחרושת. על אף מעמדם הכלכלי המבוסס הסתפקו במועט ושגור היה בפיהם לומר „אדם לעמל יולד", בזעת אפך תאכל לחם", „החיים לא ליהנות ולתענוגות ניתנו. אורח חייהם היה „הסתפקות במועט", רמתם המוסרית היתה לדוגמא ולמופת, לחמו במרץ רב נגד בזבוז ולוקסוס בחיים היהודים שבבייטש. הם העיזו נפשם גם להכריז „חרם" על „ה־סובל־שטריימל" ובגדי שבת של משי, שהביאו את בעליהם ל„פשיטת־רגל" ולחורבן ביתם ורכושם. בכלל, בשאלות המותרות, הביעו דעתם לשלילת חיי מותרות מיסודם לפי ההלכה ודעת גדולי התורה.

בימים ההם נדבקה גם האוכלוסיה היהודית בבייטש בתאוות פאר ומותרות. אנשים מעוטי יכולת הסתבכו בחובות עצומים והתרוששו כליל, פשיטות הרגל והתמוטטות כלכלית הפילו חללים. ר' יהודה ור' חיים יצחק ז"ל עמדו בשער ולבשו ע"כ עוז במלחמתם הנמרצה בכדי לשום מעצור למגיפה הזאת, ולהניא את אנשי בייטש ממנהגיהם הנפסדים.

מאבקם עשה רושם והשפיע השפעה מכרעת, ומהם למדו עסקני ערים אחרות שאף הם התחילו במאבק דומה נגד הבזבוז והמותרות בעריהם.

ולבסוף התחתנו ביניהם בנו של ר' יהודה. מאיר הי"ד התחתן עם גיסתו של ר' חיים יצחק הי"ד.

הנאהבים והנעימים בחייהם גם במותם לא נפרדו . . .

יהי זכרם ברוך.

ר' קופל שטרנליכט הי"ד

ר' קופל היה חתנו של ר' משה געטץ ז"ל; בהיותו צעיר לימים נחשב לבעל נימוס, הדור בלבושו והילוכו בנחת כבן אירופאי, ויחד עם זה היה יהודי תמים וירא שמים בלי התחכמות יתירה.

תכונת נפשו הנפלאה והלבבית נתגלתה בימים הטרופים האחרונים של בייטש, בעת שהטיפוס ר"ל השתולל בעיר, הפיל חללים רבים מפני שהחולים נעזבו לנפשם בלי טפול, פחדו להסתכן בהתדבקות המחלה. הוא שם נפשו בכפו במסירות רבה ולמרות האזהרות הרבות של מקורביו — עזר להקל את היסורים של החולים המסכנים עד שנפל עצמו חלל על משמרתו.

יהי זכרו ברוך ותנצב"ה.

ר' מאיר וואגשאל הי"ד

ר' מאיר וואגשאל היה בעל־בית אמיד — פרנסתו מצויה בכבוד מקבלנות אצל הממשלה בתור בונה גשרים ודרכים וסוחר יערות ולזה דמות ידועה ביהדות של בייטש, טפוס חדש של תלמיד חכם. הרמב"ם, האבן עזרא והעקדה היו לחם חוקו, כל הבעיות המסובכות של היהדות היו מוסברים ונחתכים אצלו לפי שיטותיהם של בעלי „שלטון השכל", ומהם לא זז כמלא נימא. ויכוחיו הסוערים בבית

ר' מאיר וואגשאל יאשתו הי"ד

המדרש היו מושכים את תשומת לבם של הצעירים ותמיד היתה ידו על העליונה, כי דבריו נאמרו בהגיון בהיר ושכל קר. לפעמים בחקירותיו התנגש עם מתנגדיו החסידים, בכל זאת התיחסו אליו בנימוס ובדרך ארץ ולא העיזו לדבר סרה עליו כי ידעו שיש לו על מי לסמוך וכי לדבריו יש אחיזה בהנהו אשלי רברבי שהם עמודי התווך של היהדות המקורית. הדריך והעמיד תלמידים רבים שהערי־צו וכבדו אותו כי היה להם לפה ולמליץ.

הילד יוסף הי״ד נכדם של ר׳ נטע שטיין ור׳ מאיר וואגשאל הי״ד

נהרג ע״י הנאצים ימ״ש הוא ואשתו ביילה ביום י״א אייר תש״ב. בנו העו״ד ד״ר פנחס וואגשאל ואשתו זיסל ז״ל נמלטו לרוסיה ונספו שם מקור ומרעב.

בנם ונכדם יוסף הי״ד, ילד נחמד בן שבע היה במחבוא עד 1944 אצל אכרים פולנים ולבסוף הלשינו עליו ונמסר לגיסטפו וירו בו על המקום.

תהיינה נשמותיהם צרורות בצרור החיים.

הרה"ג הצדיק רבי חיים סג"ל ליברמן זצ"ל

המכונה בשם האדמו"ר מדוברא, חתנו הדגול של רבנו הנערץ הרה"ג הרב רבי אהרן הורביץ זצ"ל, רבה של בייטש.

אי הלשון שתלך ותמנה את כל הדמויות היקרות והנעלות אשר איוו להם למושב בעיירה היהודית הטיפוסית בייטש.

ברי, שאחת מהן היה האיש המורם מעם, היקר באדם הרב רבי חיים זצ"ל, מחכמי התורה שבעיר. זמן שהותו הקצרה בבייטש היה מספיק כדי להתרשם מהשפעתו הרוחנית ולהשאיר חריש עמוק בתורת הנגלה והחסידות בין חוגי התושבים. עוד בימי בחרותו הוסמך להוראה וכתר הרבנות הלמתו, כי גדול בתורה ובחסידות היה.

הרב רבי חיים זצ"ל הצטיין בחריפותו, שנון בפלפול ובסברא, מטענו הרוחני הלזה נבע ממקור שכל ברי, מוח הוגה ומעמיק, בסר־גיות הש"ס ובפוסקים.

היה זמן מה ממלא מקומו של חותנו זצ"ל, עד שעבר לשמש ברבנות בעיר דוברא.

במנהגו ובעבודת הקודש שלו, היתה טבועה תורה שלימה של החסידות, הוא היה איש צנוע ורציני עד מאד, נשמתו היתה תמיד מרחפת בעולמות עליונים ובעבודת ה', רחוק היה מדבר הלצה, לא התלוצץ על זולתו, אף פעם לא נשמע ממנו ולא רצה לשמוע מאחרים איזה שיחת חולין ובפרט בדיחות, אפילו של גדולי הרביים, בזה היה שונה ונבדל מרחק רב מחותנו הדגול האדמו"ר רבי אהרן זצ"ל, שהיה מגזע הרופשיצאים והיה מפורסם בדרכו לקבל את כל האדם בבדיחות הדעת ובדרכי נועם, מזג נפשו היה משום „עבדו את ה' בשמחה".

סדר תפלתו, בפני עצמו וכמו כן לפני התיבה היה משאיר רושם עז, תפלתו היתה בבחינת „להבת אש קודש", תנועותיו וקולו — קצת צרוד — אבל נעים וחזק היה מטיל אימה ופחד על סביבתו ומרעיד את נפש היהודי עד עומק השיתין.

כשעזב את בייטש למקום כהונתו החדש דוברא, נשארה בעירנו חלל ריק מבחינת „יצא צדיק מן העיר, פנה הודה פנה זיוה״.

כשהחליט רבה של בייטש ר׳ אהר׳לי זצ״ל — בחיים חיותו — להוריש את מקום רבנותו בבייטש לאחד מחתניו הדגולים נהג הרב מדוברא ברוב ענוותנותו לוותר לגיסו הצעיר ממנו ר׳ ישכר בעריש שליט״א והוא עצמו הסתפק במועט ועבר לעיר הקטנטונת דוברא, שבסך הכל היו נמצאים שם עשר משפחות יהודיות.

כדאי להרים על נס את עניוותו של הרב מדוברא שנכנע לפקו־דת רבו הגדול, הבי נשיאה „הקרייז־רב״ (היינו: רב המחוז) הרה״ג הצדיק מסאנז, לקבל את עול הרבנות ועול יצירת קהלה חדשה ומסודרת בעיירה הזעירה דוברא, שפרנסתו היתה מפוקפקת מאד, סיפח אליה עוד מקומות קטנים, כדי לתת חיזוק ואחיזה לרב־נות שלו.

בפרנסתו היה לו עזר כנגדו הרבנית ע״ה, שהיתה מוכרת את השמרים לאפיית חלות לשבת, שהיהודים הטובים שבעיירה לקחו על עצמם לחוק לא לקנות ממקום אחר וזו הכניסה חלק הגון לפר־נסתו, כי השמרים היו מוצר מונופוליסטי ועמדו בחסות הממשלה. ע״י ז ניתן להרב זצ״ל האפשרות לסדר את עניני הקהלה וליסד ישיבה אשר אליה נהרו בחורי חמד מכל הסביבה ללמוד תורה ויר״ש מפי ראש הישיבה הדגול, רב העיר, ולא עברו שנים רבות שקהלת דוברא נתפרסמה לשם ולתהילה בכל המחוז — הרב הצעיר הקרין מתורתו על כל הסביבה והשפעתו הרוחנית היתה גדולה עד למאוד, העיירה התפתחה והגדילה את תושביה היהודים והיתה לדוגמה לקהלה חסידית טיפוסית.

בפעולתו הרוחנית השתקפה דרכו ונפשו האצילה, יופי שכולו טוהר ותום, בבואה של נשמה גדולה וזכה הכמהה תמיד לזכות את הרבים.

בהקונטרס „אמרי חיים״ של הגה״ק הנ״ל, נספח לספר „אמרי נועם״, מביא בהקדמתו הרב אברהם אנגלרד שליט״א, חתנו וממלא

הרבנית תרצה ע"ה עם ילדיה, אשת האדמו"ר מדברא זצ"ל

מקומו של האדמו"ר מדאברא זצ"ל חבר הרבנות תל־אביב—יפו — כמה קוים מדמותו הטהורה ומתאר אותו „לעובד ה' במסירת נפש ולב נשבר ונדכה שוקד על התורה ועבודת ה' מתוך יסורים שסבל כל ימיו וכמעט לא עבר עליו חצות לילה בשינה, כשעברו עליו תלאות רבות בזמן המלחמה במדינת רוסיא, קיבל עליו הכל באהבה וחיבה והצדיק עליו את הדין ואלה אזכרה אשר בעת הגיע לאזנו הבשורה האיומה מהריגת בנו בכורו הרה"ג הק' מוה"ר יצחק הי"ד, רבה האחרון של עיר ראפשיץ, אשר נהרג ע"י הנאצים ימ"ש ביום ב' ר"ה ת"ש במיתה אכזרית ונוראה והוא קיבל את זה באהבה ובירך בהתלהבות גדולה כשם שמברכין על הטובה ולא יאומן כי יסופר. ובכל לילה בעומדו לשפוך שיחו לפני ה' היה מקרקר קיר ועיניו יזלו בלי הפוגות על שבר בת עמנו, אשר מזה נחלש לבו והעלה נשמתו אל על בעיר בוכארא בשנת תש"ב יום כ"ה אדר."

*

אישיותה של הרבנית הצדקת מרת תרצה ז"ל הנה פרק בפני עצמו — אשת חבר כחבר — קודם כל מצד ייחוסה הרוממה, בת הבכירה של רבנו האדמו"ר הרב רבי אהרן זצ"ל מבייטש ונכדה של הרה"ג מאור הגולה ה„דברי חיים" זצלה"ה, מצד השני היתה מלומדת בעניני היהדות וחסידות ומצויינת במידותיה התרומיות, אצילות פניה מעידה בקויה העדינים כעין „נסיכה" וניכרת בה „גינוני מלכות", תכונותיה הפנימיות והחיצוניות רואים בה אחת מבנותיה יתלמידיה של „אמהות העולם" שרה, רבקה, רחל ולאה... ליוותה את בעלה הדגול באהבה ובמעשיה הרצויים בכל חייו והקימה דור ישרים יבורך.

נפטרה 7 חדשים אחרי פטירת בעלה ביום כ"ו תשרי תש"ג בעיר בוכארא.

ר' יעקב קורץ ז"ל

ר' יעקב קורץ ז"ל היה אישיות מכובדת בבייטש. שנים רבות שימש כנשיא וועד הקהילה וניהל את עניניו ביד רמה ובתקיפות רבה. יהודי בר־אוריין היה ומשכיל עברי כאחד, פיקח ונבון, סוחר מצליח, אדמיניסטראטור זריז ושופע חדוות החיים.

הוא ור' יעקב גולדברג ז"ל השלימו זה את זה. האחרון שימש תמיד כסגנו בוועד הקהילה, לא מחמת שהיה לו שני במעלה כי אם מתוך ידידות וכבוד לחברו הקשיש. שניהם הקדישו את זמנם ועוז מרצם למען ולטובת הקהילה ולטובת עניני הכלל.

שני מנהיגים אלה שייצגו את בייטש היהודית הרשמית כלפי חוץ, הצליחו לשמור ולהגן על האינטרסים היהודיים הצבוריים אצל מושל המחוז, העיריה, הממשלה וכדומה.

לעומת זאת כלפי פנים, היו נציגי הקהילה, המנהיגים הרוח־ניים בבייטש ר' חיים שלמה איצינגר ור' מרדכי וואגשאל, זכרונם לברכה. „הרביעיה" הזאת היו ה„עמודי התווך" של בייטש, על פיהם נחתכו כל הענינים החשובים שבעיר.

ר' יעקב קורץ ז"ל, היה יהודי חרד ואדוק בכל מצוות התורה כקלה וכבחמורה. עם זאת היה בעל הגיון וחוקר היהדות עם דיעות פרוגרסיביות, אוהד לציונות, אהב וקרא את הספרות העברית החדשה.

גם בניו, ר' חיים יצחק, ר' פנחס, ר' ראובן, ר' נפתלי ור' דוד הי"ד הצטיינו בכשרונותיהם המסחריים והאינטלקטואליים. יהודים יראים ושלימים, לקחו חלק פעיל בחיי הקהילה של בייטש. בכל ענייני צדקה וחסד היו הם שותפים למצווה. באהבת הזולת שימשו מופת לידידיהם ולמכריהם.

לבסוף נזכור לטוב גם חתנו הדגול התלמיד חכם ר' חיים לעוו הי"ד, שהיה אישיות תורנית בבייטש, יהודי אציל, ירא שמים ומצניע לכת, מגיד שעור בבית המדרש ותפס מקום נכבד בחיי העיר.

יהי כולם זכרם ברוך. תנצב"ה.

ר׳ נטע שטיין הי״ד

משפחת ר׳ נטע ז״ל אפשר לדמות לאילן שענפיו מרובין, אבל גם שרשיו חזקים ומרובים, שיכולה היתה לעמוד אפילו ברוח שאינה מצויה. מעמדו הכלכלי היה איתן ומבוסס היטב, הלך מחיל אל חיל ונחשב לגביר העיר, בעל אחוזה גדולה ונכסים רבים. המלחמה העולמית הראשונה שזעזעה ונשלה את יהודי בייטש ממעמדם הכל־כלי עד כדי מטה לחמם, עברה על ר׳ נטע ז״ל ללא כל פגיעות ודאגות ליום הבא. אמנם רכושו נשדד ונחרם ע״י האויב, אך כשנג־מרה המלחמה קבל את רכושו בחזרה, התחזק שוב ועלה למרומי ההצלחה עד שהשנים הרעות עברו כחלום יעוף, „ולא נודע כי באו אל קרבנה״.

ר׳ נטע ז״ל היה בעל עמדה מכובדת בבייטש, מחמת טרדותיו המסחריים לא לקח על עצמו שום תפקיד ציבורי רשמי בעיר, אבל התחשבו בדיעותיו התקיפות, כי ר׳ נטע ז״ל היה חסיד בלזאי, מסור בלב ונפש לרבו הנערץ האדמו״ר ר׳ ישכר דב רוקח זצ״ל ולא זז ממוצא שפתיו כמלא נימה, התנגד בתוקף — בלי כל פשרות — לכל דבר חדש, כאמרת הכנף הבלזאי „חדש אסור מן התורה״.

ר׳ נטע ז״ל, למרות עשירותו המופלגת התנהג בפשטות וצנע. משפחתו לא התהדרה בעשרה ובחיי לוקסוס ולא הצטיינה באופן מיוחד בפאר ובמותרות וחי את חייו הצנועים, בפשטות גמורה.

הוא, ר׳ נטע ז״ל עצמו, בעל קומה ממוצעת וגוו דק וצנום, בלי „סימני ההיכר״ של גביר, לבש בפשטות כאחד מיהודי גליציה, בלי תכשיטי זהב, יהלומים וכדומה, גם בגדי שבת ויו״ט לא היו מן המהדרין, רק נקיים מכל רבב ומסודרים היטב, במיוחד הצטיינו מגפיו המצוחצחים היטב להפליא.

הארז הענק הזה — ששמו ר׳ נטע שטיין ז״ל — שענפיו הרבים והרעננים סככו על עיירתנו הזעירה בייטש, במשך עשרות בשנים, שלא חת ולא זע מפני כל הרוחות שבעולם, שמבצרו החזיק מעמד בכל הזמנים והמצבים, נוצח הפעם ע״י הר־הגעש, שבלבת־אש שלו,

ר' גטע שטיין הי"ד ומשפחתו

עקר את השרשים החזקים ונסחפו בשטפון של מבול אש ומים. כרע, נפל שדוד ע״י לחץ המגף הנאציזם.

רצוי לציין את מעשי הצדקה והחסד שיצאו מביתו של ר׳ נטע ז״ל. היה שותף לכל דבר שבקדושה, וגם לקח על עצמו את החלק הארי של נטל העול העומס על הקהילה בייטש.

הגם בארזים נפלה השלהבת...?

חבל על דאבדין ולא משתכחין... תנצב״ה.

ר׳ חנינא שטורם ז״ל

מבעלי בתים הוותיקים שבבייטש, חתנו של ר׳ אברהם שטיין ז״ל, — מאבות העיר הראשונים — היה יהודי בר־אוריין מחובשי בית המדרש שהיה עוסק שעות רבות בתורה במקומו הקבוע בבית המדרש. ביתו ע״י בית הכנסת — שימש כעין אכסניה וגם אולם גדול לאסיפות ולכינוסים, וגם מסעדה ובית מרזח קטן, שאברכי ביהמ״ד היו יוצאים ונכנסים כדי לרוות את צמאונם ולאכול אכילת ארעי, אבל ר׳ חנינא ז״ל בעצמו לא התענין בכל הנעשה בבית. את משק הבית ניהלה בזריזות רבה, אשתו מרת איטה ע״ה, אשת חיל, עם בניהם משה ז״ל, יעקב ז״ל ויבלח״ט מר יצחק (הנמצא כעת באמריקה). ר׳ חנינא ז״ל סיגל לעצמו דרך משלו בחיים, היה חסיד וירא שמים והסתגר בד׳ אמות שלו מבלי להתערב בענינים צבוריים ופוליטיקה של העיר. שום דבר לא היה יכול להוציאו משווי המשקל. את לימודו היה לומד בהשמעת קול, היה אהוב על הבריות, מחמת שלא התערב בענינים לא לו.

לעומת זה היה חתנו ר׳ משה שטורם הי״ד כמעט ההיפך מחותנו ז״ל. ר׳ משה ז״ל היה למדן גדול והיה אחד מנושאי דגל התורה בבייטש. היה מטבעו בעל מרץ ואיש המעש. היה מעורב בין הבריות וכעסקן מובהק לא נטש כל מערכה ציבורית, אף הוא גילה פעלתנות יתר בכל שטחי העסקנות בקהילה. — ר׳ משה ז״ל גם זכה ויצא לו מוניטין בעיר „כבעל־תפלה״ מצויין כי היה מחונן בקול נעים.

קהל המתפללים בעיר היו נהנים מתפילותיו הערבות והנעימות שהיה רגיל להשמיע בשעה ששימש כשליח־ציבור.

ר׳ משה ז״ל בא לעיר בייטש מעיר דזיקוב, עיר זו שזכתה ששכן בה כבוד מרן האדמו״ר רבי יהושע׳לי הורביץ זצ״ל. ר׳ משה ז״ל שהיה מקרובי האדמו״ר ומבאי ביתו ספג בתוכו מלא חפנים, להט החסידות והליכותיה. לאחר שהתישב בעירנו ישיבת קבע היה מטע־נו הרוחני גדול ועצום. שנים רבות הזין את בייטש במנגינותיו החדישות המלאות דביקות־נפש־חסידית אשר יצאו מחצר האדמו״ר זצ״ל.

ה׳ ינקום דמם.

הרב משה הירש ניימן הי״ד

אישיות תורנית דגולה, פעל ותפס מקום מרכזי חשוב ומכובד בעיר בייטש. מאד מאד היה שקוד ללמוד תורה ובכשרונותיו הבין וזכר רובי תורתו וחי על פיה בכל שטחי החיים. היה בקי בכל מכמני התורה, תורת ה׳ והלכה הדריכו וכיוונו אותו בכל מעשיו, תורה זו היא שהיתה לו לאורה והרבה לעסוק בחפצי שמים, וגם במילי דעלמא. בכל מעשיו נהג על פי התורה, אשר הורו לנו חז״ל.

הרב ר׳ משה הירש ז״ל היה בן ונצר למשפחת תלמידי חכמים ויראי שמים שהצטיינו גם כפרנסים ועסקני צבור למופת.

ואכן לא רק גדול בתורה וביראת ה׳ היה, כי אם רב פעלים, וניכר היה במעשיו המבורכים בתוככי העיר. את תורתו לא עשה קרדום לחפור בה, ואם כי היה מוסמך לרבנות, התרחק מזה ואחז במסחר ידיו. עם זה היה עוסק בצרכי צבור באמונה ובמסירות יוצאת מן הכלל. פעמים רבות היה ממלא מקום הרב והדיין ששימש את העיר בשאלות איסור והיתר ועסקי דיני ממונות, שלא על מנת לקבל פרס, פומיה לא פסק מגירסא ומוחו ממחשבות התורה.

התנהגותו בקודש היה כעין אדמו״ר, אברכי בית־המדרש כבדוהו והעריצו אותו עד מאד, התדפקו על פתח ביתו, יוצאים ונכנסים

בכל עת וזמן אליו בלי כל הגבלה, כדי לשמוע ולדרוש את דבר ה׳ מפיו. המסיבות ו„השלחנות״ היו נערכות בחרדת קודש והתרוממות־רוח ומשך אליו את מרבית הנוער החרדי שבבייטש.

רושם מזעזע עשה מכתב של הקדוש הרב ר׳ משה הירש הי״ד, שכתב לבני משפחתו בקרונות המוות בדרכו האחרונה לתחנת ההש־מדה „מיידאנק״. הוא מתחנן ומבקש מבני ביתו שיחזיקו מעמד באמונת ה׳, ח״ו שלא יפול רוחם ע״י הנסיונות הקשים והסתרת פנים ויחזקו עצמם במצוות השם ובתורתו.

שמו וזכרו יזכר לנצח והשם ינקום לעינינו נקמת דם עבדיו השפוך.

ר׳ ישעיה לייב איצינגר הי״ד

ר׳ ישעי׳ לייב ז״ל — אחיו הצעיר של ר׳ חיים שלמה ז״ל, היה מטבעו איש צנוע וענוותן. מפורסם היה כתלמיד חכם מופלג ומן המצטיינים בחבורת חובשי בית המדרש.

ברם ר׳ ישעי׳ לייב לא הסתפק בד׳ אמות של הלכה לעצמו בלבד אלא מסר כוחו ומרצו להרבצת תורה ברבים — קסמה לו השכבה העניה שבעיר שאליהם התמסר בלהט נפשו לקרבם לתורה — בני העניים הללו שמשו לו שדה פעולה לקרבם לנכסי הרוח של ישראל סבא, בהם ראה יתד ופנה להמשכיות של קיום עם ישראל.

למענו שימש מאמר חז״ל „הזהרו בבני עניים שמהן תצא תורה״ (נדרים פ״א) סיסמת חייו. אף הוא היה נמנע מלהנות הנאה גשמית ממלאכת קודש זו, אלא גרס — „מה אני בחנם אף אתם נמי בחנם״ (חגיגה, נדרים ל״ז).

כאמור, היה זהיר מלהשתמש בתגא של תורה ולא הסכים להפוך את התורה קרדום לחפור בו. מטבעו הסתפק במועט, התפרנס מחנות

המכולת וגלנטריה שאשתו האשת־חיל והצנועה ניהלה אותה. אשת־חבר זו גילתה הבנה מלאה לתפיסת חיים של בעלה הדגול, ולא עוד אלא שמחה בחלקה שאף היא שותפת למלאכת הקדש של בעלה — בזה שהיא מושכת בעול הפרנסה ומאפשרת לו להתמסר להגדיל תורה ולהאדירה.

גם חתנו הדגול והמושלם בתורה ר' יוסף מענדיל שילאי הי"ד, היה מושפע מפעולותיו הברוכות של חותנו ז"ל — מעין „קנאת סופרים תרבה חכמה" (ב"ב כ"א), ואף הוא הלך בדרכיו של חותנו הקשיש, והתמסר לחוג הצעירים שכבר הספיקו למלא כריסם בתלמוד ובפוסקים — להם היה מדרבן ומשפיע להמשיך בלמוד התורה, בסגולותיו הנעלות כתלמיד חכם מובהק זכה להעמיד תלמידים רבים והשיב לב בנים על אבותם...

יהי זכרם ברוך.

ר' אלימלך נוסבוים ז"ל

ר' אלימלך — חתנו של ר' נטע שטיין ז"ל — היה בר־אוריין ובעל השכלה רחבה, יהודי פיקח היה, והבנק שלו שהיה גם מנהלו — היה אחד המוסדות החשובים בעירנו. שמו הלך לפניו למרחקים בתור בן־אדם ישר ונאמן. היה ראש המדברים בעניני ציבור ובעניני הקהילה, כולם התחשבו בעצותיו הפיקחיות והפרוגרסיביות שהיו תמיד המכריעות בענינים חשובים.

הילוכו ותלבושתו היו מעין חסיד מודרני ואינטליגנטי ונוטה להלך רוחם של הצעירים — בניגוד לגיסו הצעיר הרב ר' משה הירש ניימאן הי"ד, שהיה כולו קודש לד' — ועמד בראש „האגודה" בעירנו.

ר' אלימלך ז"ל היה אחד מ„בעלי תפלות" המצויינים שבעיר, מחונן בקול נעים ואדיר, בעל מנגן להפליא. בשבת מברכין ובחגים כשר' אלימלך ז"ל היה עובר לפני התיבה בבית הכנסת הגדול, היו

זורמים מכל המנינים וה„שטיבלעך" שבעיר, כדי לשמוע את נועם זמירותיו היו מתמוגגים מתפלותיו הערבות.

על ר' אלימלך ז"ל אפשר היה לקרוא את הפסוק הידוע: „החכם עיניו בראשו". כשפרצה המלחמה העולמית השניה, לא חי באשליות „שאיכשהו אפשר להסתדר עם הגרמנים", כי אם בעוד מועד ברח עם משפחתו, סבל הרבה מעמל והרפתקאות הדרך ויסורי הגלות ונפטר לעולמו באמצע הדרך. אבל מאידך, הציל עי"ז את משפחתו הענפה.

אשתו תבלח"ט אשת חיל וצנועה מרת חייטשע (חיה) תחי' ובניה ברוכי הכשרונות, הסתדרו יפה כאן בארץ, רואים חיים נעימים ולוקחים חלק פעיל בבנין הארץ ובהתפתחותה.

„איזהו חכם הרואה את הנולד"...

יהי זכרו ברוך.

הסבא רבי חיים שלמה איצינגר הי"ד

כשאני מעלה על זכרוני את הסבא, עולים ומופיעים לפני העיירות ודמויותיהם, בשורה ארוכה, שאין לספור אותם, ומתוך השורה נדחקת הדמות של סבא רבי חיים שלמה, איש קטן קומה, מצח גבוה ופנים מצומקים מחייכים לקראת כל איש. כל זה כאגדה עולה. גם סבא וגם הכל מה שהיה לפני כהצי דור הפך אגדה רחוקה. גם הזמן כאלו הוכפל במאות, וגם המקום רחוק ומרחק — אינו קיים — הכל כמו באגדה. העיירה בייטש השוכנת על הגבעה וכמו שתיאר אותה אלטר שנור ז"ל — מראשותיה הר ומרגלותיה הר יכל השטח זרוע מגדלים ממפעלי הנפט. עיירה כמו כל עיירות בפולין. בכיכר ומסביבו מתגוררים יהודים, וברחובות הצדדיים הגויים. גם סבא, ביתו ברחוב הראשי בכיכר. תנועה תמיד שמה בכיכר, הגברים ממהרים וחוטפים אחד עם השני שיחה פוליטית, הנשים עטופות מטפחות ממהרות לקניות. ר' חיים שלמה עובר בצעדיו המתונים, נותן שלום מקבל שלום, משרך את דרכו לרגל עסקיו. אין איש פונה

אליו בדבר חולין או בדבר של מה בכך. „דער אוצר פון שטעטל" — התפארת של העיירה, והוא נראה כמצטמק ומצמצם את קומתו הקטנה. כי למה שירגישו האנשים בו.

ענוה וחכמה אלו הן אולי שתי המדות הבולטות בסבא. בעיני עצמו נחשב ליהודי של כל השנה. רבותא היא שיהודי לומד יומם ולילה תורה, וכי יש במה להתפאר, הרי לכך נוצרת. והוא לפי דעתו ליקק רק טפה מים התלמוד. צעדיו קלים ואינם נשמעים. לצדי הרחוב ילך האיש. הוא רוצה להשאר בצל. בעודו צעיר ואוכל על שלחן חמיו, — בחור עלוי — המשיך בדרכו לתת מעט שינה לעיניו ובאמצע הלילה לקום ללמוד. בבית הוריו היתה כבר אמו ז"ל מקד־מת את בנה העלוי בספל תה או קפה. ופה שקט מסביב, כולם ישנים. חסרה לו לבחור המפונק כוס החמים — אבל את מי להטריח — נו, מה בכך, ילך בעצמו להכין—. ובדממת הלילה תנועותיו נשמעות לאזניו — והוא מחליט: לא אעיר את מישהו בתנועותי. מוטב לוותר להתגבר. הרי כל החיים אינם כדאים כנגד נצחון אחד על יצר הרע— היה סבא מספר בחיוך על מלחמתו ונצחונו. כל ימיו השתדל לא להטריח באישיותו את הזולת — אבל הוא בעצמו, בגופו ובכספו עמד לשרות הכלל — לא ח"ו על מנת לקבל פרס. חיים אנו בכדי לשרת. כל התורה שלמדנו לא לעצמנו למדנו אלא להפיץ את אורה, להיות הנר שלה. סבא הוא המנצח על הזמירות ונכדיו הם עוזריו. העיירה: מי שפותח את חלונו להקשיב, ומי שמתקרב בלאט לעבר ביתו. אב הוא ליתומי העיר, אב הוא לפליטי רעב במלחמת העולם הראשונה, זריז מלא מרץ וחכמה ומסירות לזולת. בכל חום לבו התמסר לחנוך נכדו. הוא היה לו לאב, מורה ואם. הוא היה גם למגן לילד החלום, אלטר על ברכיו התחנך, את חנו וחסדו פרש עליו נגד החצים השנונים של הסביבה. חלומות ושירי הצעיר היו גם לו למורת רוח, על כן הכפיל את שעות הלמוד שיספוג הילד את בעיות התלמוד ותוכן הגמרא. לא לחנם טרח הסבא. ואורח חייו היה טבוע, בלתי נשכח במשורר הצעיר. (נשאר תמיד צעיר — בדמי ימיו עלה עליו הכורת). התמסרות הסבא לצרכי ציבור, אהבתו לזולת, יושרו ואמיתו ועל הכל אהבתו לתורה ולעם ישראל קנו להם מקום

בנפשו של המשורר אלטר שנור. וידע המשורר להעריך את המדות היק־
רות האלה. קשרי המכתבים בינו לבין הסבא לא פסקו בהם לימד אותו
יחינך אותו ולפעמים גם הוכיחו. יקר היה ר' חיים שלמה לכל
הסביבה. הגויים ידעו למי לפנות בסכסוכיהם — האמינו בו. לא
רימה האיש מעולם, וגם עצה טובה יודע לעוץ. והוא הסביר להם
פנים. התמימות וטהרה שספג מאבות אבותיו קרנה ממנו והוסיפה
כבוד לכל עם ישראל, ללב חם כזה הצטופפו יהודים וגויים גם יחד.
מכפרים ואפילו מערים הסמוכות היו באים אנשי תורה ביום כיפור
כדי להתפלל באותו בית הכנסת שרבי חיים שלמה מתפלל בו. זקן
ובא בימים היה הסבא בפרוץ המלחמה — למנוחת שבת עלה —
ובאו הטבחים בעצם היום ולא רחמו לא על זקן ולא על הטף. סבא
רבי חיים שלמה איצינגר שייך לדור של יהודים כשרים ותמימים.

לאור תורתם ובזכותם אנו חיים.

זלטה גבהרד — כפר אתא

ר' אברהם מלמד הי"ד

ר' אברהם ז"ל היה מוותיקי הבעלי־בתים שבעיר. סוחר טקסטיל
גדול במרכז העיר, יהודי בעל מרץ ועליז רוח, שבני העיר השכימו
לפתחו לשמוע את בדיחותיו והלצותיו השנוניות על כל הנעשה
בעיר. בהערותיו המפולפלות היה מבדח את כל אלה הנמצאים בס־
ביבתו. אף בימים האפורים והעצובים ביותר — היה נמצא במצב
רוח טוב ומרומם ומשמח אנשים.

נמנה בין בעלי־בתים החשובים שבעיר ונשא בעול העיר
וטרדותיו.

יהי זכרו ברוך.

בנינים עתיקים ממאה ה־12 בבייטש

ר׳ יעקב גולדברג ז״ל

ר׳ יעקב ז״ל היה אישיות אינטילקטואלית מובהקת, איש לוחם בעל רוח כבירה ובעל השכלה גבוהה, שדרכו הסלולה היתה ישרה לפניו מבלי לנטות ימין ושמאל. מוח גאוני חריף וכולו היה חידה סתומה. נולד ונחנך בעיר בייטש הקטנה ומחוסרת אפשרויות, שבזמנו לא היה בה לא תלמוד תורה ולא בתי ספר מסודרים. גם בבית הוריו לא שבע נחת, כי אביו היה איש חולני כרוני ובוודאי לא השגיח על חינוך בניו.

ר׳ יעקב ז״ל, בהתמדתו הבלתי רגילה, בלימודים ובקריאה בכוח עצמו, הצליח והתעלה מחיל אל חיל עד שנעשה בקי בכל מקצועות היהדות, המדע והכלכלה עם השקפות פוליטיות מסוימות. הכל נתאחד במוחו הגאוני ובגופו הקטן והצנום. בחיצוניותו לא היה שונה משאר אחיו היהודים בפולניה, בפשטותו הגמורה עם קפטן שחור וארוך ואפילו „שטריימל" בשבת, בעל זקן־תיש ופיאות מדובללות. כשעמד על הבימה במועצת העיריה, בועד הקהילה והר־צה את הרצאותיו השונות, היה מחליק בידיו את זקנו, כמו רב הלומד את שיעורו בבית הכנסת.

כדי לתת מושג על מוחו הגאוני החריף, תעיד העובדה הבאה — שהייתי לה עד ראיה: ר׳ יעקב ז״ל ישב במשרדו ע״י שולחן הכתיבה שלו, עמוס פנקסי מסחר, ספרים וכתבי־עת שונים למאות ותילי־תילים של מכתבים למיניהם, שהביא הדואר יום יום לביתו וחיכו לתשובותיו ועל ידו עומדים מסביב מספר אנשים בענינים שונים, מי בעניני מסחר ומי בענינים ציבוריים. זאת ועוד: זה בא בענין בקשה לשר המחוז וההוא עם מכתב מהממשלה. לכל דורש ולכולם ענה ר׳ יעקב ז״ל בבת אחת תשובה ברורה בעת שהוא עצמו מעיין בעתון שבידיו, או אף עסוק בכתיבת מאמרו הוא.

לא קרה שר׳ יעקב ז״ל ישלח דורש עצה מפניו באמתלא שהנו טרוד בעניניו, או שידרוש לחזור אליו בהזדמנות אחרת כשיהיה פנוי מעניניו, לכל דורש עצה היה ר׳ יעקב ז״ל נותן תשובה מכריעה לרצון השואל.

מסופקני, אם אצליח לצייר את דמותו הנפלאה והרב־צדדית. הוא בעצמו היה אולי מסוגל לרשום את האוטוביוגרפיה שלו כידו האמן הטובה עליו, אבל דא עקא, עצמיותו לא נחשבה אצלו כל כך. לא התהדר ולא התפאר בהשכלתו הגבוהה, כי אם תמיד היתה דאגתו לטובת הכלל והפרט. קודם כל היה אזרח אוסטרי לויאלי, מצפונו היה נקי מכל רבב ומכל שמץ של עבירה, והיה זהיר מכל מחשבה זרה לעבור ח״ו על חוקי המדינה. בגלל זה לא חסרו לו מתנגדים, כי היותו קרוב למלכות, היתה שתדלנותו לטובת הכלל רק בדרכים לויאליים, בדרך חוקית ולמעלה ממסירת נפש, בלי הנאה כלשהי. לעומת זה היה מתרחק מכל מיני פרוטקציות לדברים הנוגדים את חוקי המדינה, ואפילו אם המבקש היה אחד מהמקור־בים ביותר.

כדי לתת תאור שלם ולמצות את קו האופי שלו ומטרת פעולו־תיו הציבוריות המסועפות של ר׳ יעקב ז״ל, צריכים קודם כל לקבוע את מעמדו בתור איש ציבורי. כי לא סתם עסקן ציבורי מקומי היה, אלא עסקן במובן הרחב. איש הכלל של יהדות הגליצאית המערבית, שנשא בעול הדאגות והפרובלימות הרבות. ידוע היה בשאיפתו להטבת מצבה של היהדות המערב־גליצאית, ובפעילותו לריפורמה ולשנוי הקונסטרוקציה הכלכלית, בהטפתו ליציאה למרחב מהמסגרת הצרה, ששמה עליה וסגרה עצמה בתוך „חומה סינית״ עד כדי מחנק, ודרישתו להיות חלק אינטריגלי של מדינת אוסטריה ולא כסרח העודף המנוצלים לצרכי אחרים. הטיף להשכלה כללית מקצועית ולהרחבת בתי ספר יסודיים בשביל ילדי ישראל. את רעיונותיו הפיץ החוצה ע״י כתבי עת שונים בפולנית ובגרמנית, עד ששמו יצא לתהילה בין האינטליגנציה של היהדות המערב־גליצאית.

כדי לתת ביטוי יותר מתאים לאישיותו, נכון לומר, שהיה כעין „שתדלן״ משנות המאה השבע עשרה או שמונה עשרה. למשימה הזאת מצא את קשריו האמיצים דוקא בבייטש הזעירה גופא.

הכנסיה הקטולית בבייטש שהיתה ידועה לעתיקת יומין ונחשבת בעולם הנוצרי מהחשובות בגליציה, שההיסטוריה שלה נמשכת עוד

מימי הבינים של מלכי הפולנים הראשונים. בזמן ההוא שימש כראש הכנסיה הגמון אחד ששמו פאסטור — לא ברור אם כך היה שמו הפרטי או על שם משרתו — הוא היה בעל השכלה גבוהה; איש ליברלי ונשוא פנים, חבר הפרלמנט האוסטרי ויושב ראש של מפלגת „הצנטרום" בפרלמנט האוסטרי, שהיתה השלטת ימים רבים ב„רייך ההבסבורגי" והיה מן הקרואים בחצר „הקיסר פראנץ יוזף".

ר' יעקב ז"ל התידד עם ההגמון פאסטור הלז והיה מבאי ביתו, וכמובן לא לשם סתם ידידות, לוויכוחי סרק ולחילופי דעות. מגמתו של ר' יעקב ז"ל היתה לגולל לפניו את שאלת היהודים בכל חריפו־תה, והשתדל להשפיע עליו שיעשה ויעזור להקלת המצב שלהם. כמובן, שהתוצאות של שיחות ידידים אלה לא היו נראית לעין, ושניהם היו זהירים עד כדי כך שלא יהיה פתחון פה להאנטישמיים המובהקים להשתוללותם, כי ההגמון פאסטור, שנחשב כאחד מחסידי אומות העולם — היה כקוץ בעיניהם עד שהעלילו עליו שנולד יהודי והמיר דתו.

כך המשיך ר' יעקב גולדברג ז"ל את פעולותיו הציבוריות במשך שנים רבות, עוד לפני המלחמה העולמית הראשונה, וראה בזה את חלום חייו, לעמוד על משמרתו הציבורית.

„השתדלנות" לא פסקה אפילו אחר מות ההגמון הנ"ל, כי תמיד חיפש קשרים חדשים בין האינטליגנציה הפולנית הליברלית והש־תמש בעזרתם לעמוד בפרץ לפני גלי האנטישמיות המתחזקת מיום ליום וגזירותיה הפאטאליות, שהכו שרשים עמוקים בין ההמונים האכרים.

כשהתחילה שמש הציונות לזרוח ליהדות אירופה, נתפס גם ר' יעקב ז"ל לתנועה זו שדרש בשבחה בהתלהבות וראה בה קרן אור ומהפכה רוחנית גם ליהודי גליציה. אבל הציונות המדינית ההרצליאנית בגליציה ובבוקובינה נפרצה ממסגרתה המקורית שמטרתה הסופית היתה „בית לאומי בארץ־ישראל", ומנהיגיה עזי הרוח של גליציה ובוקובינה לא רצו להשלים עם ההתפתחות האיטית של ציונות לימות המשיח, והתעוררה תנועה כבירה לאומית־ארצית שמטרתה היתה „שווי זכויות לאומית בארץ מושבם". לתנועה הזאת

הסתפחו המונים רחבים של יהדות גליציה ובוקובינה, ובפרט ההמונים של יהדות מזרח־גליציה שרעיון „חיבת־ציון” היה אצלם חלום רחוק „והלכתא למשיחא”. ולחמו בחירוף נפש בעד „זכויות לאו־מיות” בגולה, סוג רעיונות, שלהם הטיפו ההיסטוריון פרופ׳ שמעון דובנוב ז״ל, וחברו לדעה ד״ר שטראוכר וחבריו ז״ל בבוקובינה. התנועה הזאת הכתה שרשים עמוקים והקיפה את כל המוני בית ישראל בגליציה, פרט לקומץ קטן של מתנגדים מושבעים לציונות.

ר׳ יעקב גולדברג ז״ל, נדחף והועמד בפרשת דרכים. מצד אחד, הציונות של „חיבת־ציון” שעמד לרשותה בלב ונפש והיה מחבריה הוותיקים והנאמנים, ומצד השני, ההתפתחות החדשה של הציונות בהווה, שחרתה על דגלה „שווי זכויות לאומיות” ליהודים בכל מקום שהם. אבל ר׳ יעקב שלנו לא היה יכול בשום אופן להשלים עם הרעיון, להפסיק באופן פתאומי את קשריו האמיצים עם המחנה הליברלי של האינטליגנציה הפולנית, ולהרוס במו ידיו את כל ההישגים המדומים קלי ערך, והבטחות סרק מצד אלה הגויים „אוהבי ישראל” שעליהם כבר גמרו אומר חז״ל: „ידוע שעשיו שונא ליעקב...” ר׳ יעקב ז״ל האמין בתמימות לבו, שרק על ידיהם תבוא תשועה ישראל.

אבל, — עינו הטעתו — מתחילה מתוך היסוסים ופקפוקים שונים, ואח״כ מתוך רצון והתלהבות, נתן את ידו למתנגדי הציונות.

אבל הציונים ואוהדיהם לא טמנו ידם בכיסם והתחילו במאבק קשה לחיים ולמוות. העיירה נעשתה כמרקחה. מלחמה כבדה נטשה בשעת הבחירות לפרלמנט וכל החיצים היו מופנים באופן אישי לר׳ יעקב ז״ל. וככה נהפך האיש שהיה החביב והמכובד של העיר, לאיש נרדף מכל העברים.

אחרי התקופה ההיא, החלו המאורעות העולמיים והסיוטים הנוראים על מדינת אוסטריה, ובתוכם גם על בייטש עיירתנו.

תושבי עירנו נעקרו ממקומם, וטלטולם של התושבים ממקום למקום הכביד על לבם ומצבם היה קשה ללא נשוא. הכל נשכח, חלפו וגזו כל חילוקי הדעות עם כל הזלזולים, ור׳ יעקב, במשך ימי גלותו, למד הרבה והחליף את דעותיו, ואחרי ארבע שנים של נע

ונד, תלאות ועינויים קשים, חזר לבייטש שבור ורצוץ. היה צריך להתחיל מחדש ולהקים את ההריסות, ובעל כרחו נמשך שוב לעבודה ציבורית.

כשקמה פולין החדשה על תילה, והאנטישמיים הלאומיים למי־ניהם הרימו ראשם, ובכל מקום לקחו את השלטון לידם בכוח, הציקו ליהודים בכל מיני גזירות. ור׳ יעקב ז״ל, בתור בא־כח של יהודי בייטש, התאכזב מרה מכל ידידיו הפולנים הליברליים שהפכו ערפם אליו ונפשו מרה לו. כל הרעיונות והאידיאות הליברליות שדגל בהם בזמן האחרון התנקמו בו באופן אכזרי, עת האנטישמיים שבעיר אכפו עליו את ידם הקשה. ר׳ יעקב ז״ל נפל למשכב שממנו לא קם.

ככה גמר ר׳ יעקב ז״ל את חייו הסוערים וגם הטרגיים. איש ציבור מובהק היה, שמעט נהנה מחייו הפרטיים, כי כל ימיו היה איש הכלל ומסור ונאמן לטובת היהודים בגליציה.

בסוף ימיו נעשה שוב לציוני פעיל, היה אחד התורמים החשובים של „קרן היסוד" ו„קרן קיימת לישראל" בבייטש, תמיד היה „מוקיר רבנן" ותרם בעין יפה למוסדות דתיים־תורניים, צדקה וחסד.

יהי זכרו ברוך בין ציבור העסקנים שבגליציה.

לבסוף כדאי גם להזכיר את מלוות־חייו של ר׳ יעקב גולד־בערג ז״ל, אשה גוצה וזריזה, מרת אסתר בת ר׳ אשר קליין ז״ל, שניהלה בחריצות ובהצלחה רבה את החנות של ברזל שהיתה מהגדולות בעיר, שירתה את בעלה באמונה ולא היתה ח״ו עינה רעה בעסקנותו הציבורית של בעלה הדגול. תמיד השתדלה להמתיק את חיי בעלה, שלא תמיד שבע נחת מעבודתו הציבורית. נוסף לזה היתה בעלת לב נדיבה, נתנה צדקה ביד רחבה ועשתה הרבה לטובת העניים שבעיר.

ר׳ אלימלך גולדברג הי״ד

אנשי בייטש ראו בר׳ אלימלך בנו של ר׳ יעקב ז״ל הע״ל, „כרעיה דאבוה" לפעמים נראה היה כשהוא עולה על אביו העסקן. בחזותו החיצונית היה שונה לגמרי מאביו. הופעתו הגופנית, לבושו

המודרני האירופאי נתן חינו בין הבריות. עם זה היתה השכלתו מקצועית ומרוכזת, אף כי לא רב־צדדית כאביו ז״ל. היה חניך בית הספר תיכוני־פולני, ידיעותיו ביהדות היתה קצת שטחית. לעומת זאת, היה נואם מצוין בשפה הפולנית, וידע איך לרכוש את אהדתם של האכרים הוותיקים הפולנים, שטרם נדבקו בארס המפעפע של האנטישמיות. גם „זכות האבות״ עמדה לו לעזר, שנעשה מיד אחרי פטירת אביו ז״ל לאיש הפופולארי מאד בבייטש ולממלא מקומו בכל המובנים. כל התפקידים של אביו ז״ל הועברו לידו בלי התנגדות כלשהיא. כגון, משרד הרישום של אזרחי היהודים בבייטש (המטרי־קה). נתמנה גם בתור בא־כח של היהודים במועצת העיר ובמועצת הקהילה, שלזה היה האיש המתאים שנוצר מלידה ומבטן.

ר׳ אלימלך הי״ד, בניגוד לאביו ז״ל, שחה עם הזרם. ביתו היה בית ציוני מובהק, היתה לו ידיעה רחבה בשפה העברית וספרותה המודרנית, וברוח זו חינך גם את ילדיו. גם אשתו האצילה והמש־כילה, צפורה הי״ד לבית בורגניכט, עזרה לו הרבה בתפקידיו הרמים. צפורה היתה דמות מאירה ורבת סגולות, אופי טוב ונוחה לבריות, עיניה תמיד פקוחות למעשי צדקה וחסד ואזניה קשובות לבקשת עזרה לזולת.

מותו הטראגי של ר׳ אלימלך ז״ל עשה רושם מדכא לתושבי יהודי עירנו. פגה נפשם ולא קמה בהם עוד רוח. אחד התושבים הפולנים רע לב, הלשין על אחיו הצעיר יצחק הי״ד, שהוא אוהד לקומוניזם, וזו היתה כבר סיבה מספקת להעמידו למשפח ולחייבו להוצאתו להריגה. הנאצים שלחו שליחיהם לחפש אותו ובטעות פרצו לדירתו של אחיו אלימלך הי״ד. הלה נבהל וברח עם בנו היחידי אשר, מהדלת שמאחורי הבית. הרוצחים הרגישו בזה, ירו אחריהם ונפלו חללים בשעת הבריחה.

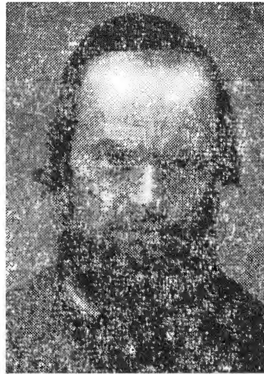
זכור ה׳ עקידתם וישיב נקם לצריהם.

ר׳ אלימלך נוסבוים ז״ל
(ראה עמוד 240)

ר' פנחס ב"ר יהודה וואגשאל הי"ד

(נכדו של ר' מרדכי וואגשאל זצ"ל)

נדמה שכל אותו הפסיפס שהקמנו מדמויות הנשגבות והנעלות, קדושים וטהורים מעיירתנו בייטש, לא יהיה שלם, וישאר לקוי בחסר, באם לא נשבץ בו אותו הדמות־דיוקנו של האי גברא רבא פנחס ז"ל, האברך היקר שהיה מחונן בכשרונות נדירים ואשר זכה להתבלט בחיי הקהילה, כאישיות תוססת, מלא להט נעורים, בעיקר בתחום הרוחני, שבעיירתנו בייטש.

במובן הפיזי לא היה ר' פנחס מושלם, כי היה צולע מלידה ברגליו, אבל כוונתם של חז"ל באמרם (אבות ד' משנה כ') „אל תסתכל בקנקן, אלא במה שיש בו" היתה קולעת אליו, כי יינו של הקנקן הזה היה משופרא דשופרא. ר' פנחס נתברך בכשרונות גאוניים ממש, אם כי לא הזרימם באפיק הנכון ולא ניצל את אלה עד תומם. סיבות אוביקטיביות מנעו ממנו מלהשתלם ולהתמחות במקצוע מסויים על מנת לנצל ולהפעיל את כשרונותיו. והלה כמעט הסתפק בחיי שיגרה ונשאר כל ימיו שמח בחלקו, מבלי לנצל את מטענו הרוחני, שהיה בבחינת מתנת אלקים.

ר' פנחס ז"ל, היה קודם כל אחד מנושאי כליו ומתלמידיו המובהקים והמצטיינים של הרב הגאון ר' מאיר שפירא זצ"ל, עוד

בזמן שכיהן ברבנות בעיר סאנוק — טרם עלה על כס הרבנות בקהילת לובלין — ואשר בה שימש כקרבניטה ומחוללה של הישיבה הקדושה שיצאה לה מוניטין ברחבי פולין ובעולם כולו: „ישיבת חכמי לובלין", שהוא היה מיסדה.

עוד בשחרית ימיו נתגלו אצל ר' פנחס דנן, כל התכונות המבטיחות לו להיות ברבות הימים, חזן מהולל בעל שם עולמי, בהיותו מחונן בקול ערב ונעים, נדיר ביותר.

למעשה היה הוא אוטודידקט. נוהג היה להסתגר בתוך ד' אמותיו והיה שר ומפזם את תפילותיו ברגש ובהתלהבות עד כלות הנפש. צרוף צלילים וקטעי צלילים השתזרו והסתעפו להרמוניה מושלמת. במרוצת הזמן אף התפרסם כבעל לחן מחונן להפליא.

עוד בהיותו נער צעיר, שימש כש"ץ עובר לפני התיבה והיה מקסים ומחשמל את קהל המתפללים בתפילותיו העריבות וסלסוליו החזניות, מעין „יוסילי השני" היה.

כשהיה הרב שפירא זצ"ל נוהג לצאת לבקר בערים בסביבה, במטרה להתרים את אחינו בני ישראל הנתבעים ונותנים, על מנת להחיש הקמת מרכז התורה „ישיבת חכמי לובלין", היו גם קהילות אשר חפצו להתבשם מתורת הרב והיו מזמינים אותו לבוא לשבות אצלם בשבת.

בעת קבלת הזמנה כזאת, היה הרב שפירא נוהג לקחת עמו — לשם אטרקציה — את תלמידו פנחס — ילד־שעשועיו — לאותה העיר שבה ישבות בשבת, — ותלמידו פנחס — היה עובר לפני התיבה, באותו בית הכנסת שבו עמד הרב לשאת את דרשתו. ידע הרב, שתפילתו העריבה של פנחס — תכשיר את הקרקע ובכוחה ליצור מצב־רוח מרומם בקרב הקהל. ואכן, אמצעי בדוק ומנוסה זה, הבטיח את הצלחת השליחות של הרב זצ"ל למעלה מן המשוער.

אבל ר' פנחס כאילו התעלם בכוונה מכשרונותיו הברוכות בשטח השירה והזמרה. ומחוסר התימרות לעלות לגדולה, ואולי מתוך הזנחה, לא הקדיש תשומת לב לפיתוח הקול ולהשתלמות בתורי

זמרה. כך הזניח את כשרונותיו המוסיקליים, כאילו בקעה זו לא נוצרה למענו להתגדר בה.

כשזנח את החזנות גמר אומר לפלוש לשטח אחר, הפעם גשמי יותר. מעתה מחליט הוא להכנס ולהתמסר לפיתוח בית החרושת של אביו ז"ל, לריבה ולשימורי מזון. כאן החליט לא לשקוט על שמריו, אלא להוכיח את עצמו גם כידען ובעל מקצוע.

וכך כלכל ר' פנחס את יומו: ביום היה עובד ולומד את שיעורו אצל הסבא ר' מרדכי ז"ל — ובלילה השקיע את עצמו ב„ידע כימיה". תוך גישה רצינית שקד על ספרות מקצועית העוסקת בתורת המזון, שהזמינה למטרה זו ממרחקים. לא חלפו ימים מרובים ור' פנחס שקע בספריות גדושות, הדנות בתורת המזון ושימורו. כלום נתפלא שברבות הימים התפרסם ר' פנחס כבקי וידען „כימאי" מושלם, וראה זה פלא, איש צנוע זה מחוסר דיפלומה, המציא „פטנטים" שהיו להם מהלכים בשווקים, ושמו התפרסם כמומחה גדול בשטח זה.

מעתה מצא ר' פנחס את סיפוקו ותכליתו בחיים בעסק זה. בית החרושת מתפרסם ומתפתח למפעל מוכר המשווק תוצרת מובחרת ביותר.

והנה אהה! באמצע הפריחה והשגשוג והנה השוד והשבר — יצאה גזירת השואה על עם ישראל בפולין בכלל ועל עיירתנו השקטה והשלווה בפרט.

היה זה יום המר והנמהר, יום חמישי ב' אדר תש"ב. הצוררים הטמאים, בשתוף פעולה עם שוטרי עזר פולניים, הידועים לשמצה, הגיחו כחיות טרף, חדרו לתוך העיירה, אסרו כשבעים איש מכל הבא ליד. והחזיקו אותם בכלא בתנאים בלתי אנושיים עד שבת בבוקר, ד' אדר פ' תרומה. כפי שנמסר, שחררו מקבוצה זו כ־40 איש, והיתר בחרו הרוצחים לתהלוכת המוות, בה הובלו ישר לבית הקברות להריגה, שביניהם נמצאו ר' פנחס שלנו הי"ד, אמו הצדיקת העניע, אשתו וארבעת בניה, דודתו ינטה־חגית רייך עם בעלה שמואל־שלום ובתם מלכה הי"ד — „חנה ושבעת בניה"... כולם נטבחו כצאן לטבח.

אחר הצהרים של יום זה בא מספר ההרוגים שלשים ואחת נפש הי״ד.

מספרים, שבליל שבת קודש זו האחרונה לאומללים בבית הסוהר, בחרו האסורים בר׳ פנחס כשליח ציבור ל„קבלת שבת״. היתה זו תפילה קורעת לבבות, שנשמעה במרכז העיר, עד שהגויים נזדעזעו מתפילתו של ר׳ פנחס היקר שהיתה בוקעת שחקים, כאילו ידע שזוהי תפילתו האחרונה עלי אדמות לפני קונו.

זכור אלקים עקידתם ונקום דמם הטהור תשפוכת דם צדיקים!

האבא, ר׳ יהודה ז״ל, נפטר באופן טבעי מתוך יסורים נוראים ומתוך ראיית עולם חושך בעדו, ימים מספר לפני האסון הנורא הזה, זכה... ולא ראה במו עיניו את סופם המר של משפחתו האומללה.

ת.נ.צ.ב.ה.

ינטה (חגית) רייך הי״ד (לבית וואגשאל)

אשה זריזה היתה, בעלת כשרונות רוחניים בלתי רגילים. עוד בימי נעוריה, לפני כחמישים שנה, בהיותה כבת 12, היתה ינטה־חגית נחשבת בעיני הכל „ילדת־פלא״ של אותם הימים, במיוחד לאור ידיעותיה ושליטתה המושלמת בשפה העברית המודרנית על דקדוקה. ידיעותיה הרחבות בשפה וכשרונותיה הגדולים בשטחים אחרים הפליאו אף את משכילי העיר — ובידיעותיה שמשה דוגמא נאותה גם למבוגרים שבהם.

בהתמדה ובחריצות רכשה לה את ידיעותיה בכוחות עצמאיים — ללא עזרת מורה ומדריך.

לאחר שנים מועטות, היא החלה לעסוק בעבודה חינוכית בקרב הנוער הבייטשאי, ובידיעותיה הרחבות הדריכה במיוחד את הבנות ו„העמידה תלמידות הרבה״.

ינטה־חגית דגלה ברעיון הציוני ופעילותה הברוכה בשטח זה התבטאה בהפצת הציונות בין תושבי בייטש.

מאז הגיעה לרעיון הציוני. עז היה רצונה להגשים את חלומה, לעלות לארץ ישראל ולהשתקע בה.

בעלה ר׳ שמואל שלום רייך הי״ד, אשר היה דמות חסידית ובר־אוריין, השלים עם רעיונותיה ופעילותה, כי סמוך ובטוח היה שרעיונותיה נבעו מתוך טוהר לבה ונימי־נפשה היהודיים.

ינטה־חגית רייך
עם ב״ד צפורה גרפיין הי״ד
בתם של ר׳ צבי ושיינדל ברגלס ז״ל

העובדה הבאה משמשת ראיה חותכת להשכלתה הכללית הגבוהה של ינטה־חגית ז״ל — פרט לידיעותיה הרחבות בתחום העברי.

בשנת 1910/11 לאחר שיורש־העצר האוסטרי קארל והנסיכה ציטה באו בברית־נשואין, ערך הזוג המלכותי טיול והם בילו את ירח־הדבש שלהם בגליציה התיכונית. גם עירנו בייטש זכתה בביקור־רם והם לנו בהאיפרכיה הגדולה של ההגמון המכובד בחצר המלכות הידוע „פסטור״ בבייטש. כל אוכלוסיתה של בייטש והסביבה על

אנשיה, באו לחלוק כבוד לזוג המלכותי האהוב על כל שכבות העם ולקבל את פניהם בחגיגיות רבה; גם „פני העיר" היהודית עם הרב בראש נוכחו בבגדי שבת והגישו את ברכותיהם לזוג המלכותי „ירום הודם".

לאחר שתמו הברכות נגש למשלחת היהודית קצין בכיר מפלמייתו של יורש העצר ובפיו משאלה צנועה מאת הנסיכה ציטה: רצון הנסיכה הוא לערוך למחרת היום טיול־בוקר בהליכה לאורכה של העיר בייטש, והנסיכה רוצה בעלמה יהודית שהשפה הגרמנית שגורה בפיה להלוות אליה לטיול זה, כדי לשמש לה למורה־דרך. המשלחת היהודית הצביעה מיד על הצעירה ינטה ז"ל.

היה זה מחזה רב־רושם, עת הלכה ינטה־חגית ז"ל לצדה של הנסיכה לאורך כל העיר — כשני קילומטרים בערך — כשאחריהם נהרו אלפי אנשים, נשים וטף. בבוא התהלוכה קרוב לבית־הנתיבות, נפרדה הנסיכה מינטה־חגית ז"ל בהתרגשות ובהערצה — כתודה לבת־לויתה.

זה היה לפני כחמשים שנה. וינטה־חגית ז"ל שצהלה, מאושרה המדומה הזה, לא הרגישה ולא העלתה על מחשבתה שיבוא יום והיא עם בעלה ושתי בנותיה יקבלו את שכרם המר מעם "הנאור והמקולטר" הזה — „העם הגרמני־האוסטרי הנדיב"... שמקרבם יצאו המטורפים, הצפעונים הארסיים והמתועבים, שהשקו מכוס התרעלה שלהם וחיסלו שליש מעמנו השכול.

ינטה־חגית הי"ד נספתה באופן אכזרי יחד עם משפחתה הענפה בשבת ד' אדר תש"ב.

ארץ אל תכסי דמם וזכרם לא ימוש מלבנו.

משפחות זיסקינד בבייטש

בפסיפס של תושבי העיר בייטש תפס מקום מכובד ר' יעקב זיסקינד ז"ל, אשר היה נחשב לאחד מתושבי העיר הראשונים. אשתו המהוללה מלכה היתה לו לעזר רב ובצוותא הקימו בית לתפארת הקהילה בבייטש. כמה בניו ובנותיו נשארו כתושבים קבועים בעיר, ר' אליהו ז"ל המכונה ר' אליש פערלעגר ור' פנחס ז"ל, שהיה ידוע בכינוי הידוע, ר' פנחס „פאינסקער־הייזער" (ז.א. שהבית שלו היה פעם קנינו של ה„גראף").

אביהם ר' יעקב, דאג לביסוס בניו מבחינה כלכלית, ומסר לידם את עסקיו שהיו קשורים בזכיונות ממשלתיים ופרנסתם היתה מצויה בשפע. חתנו של ר' יעקב, ר' מנדל זיסקינד ז"ל, בא ממרחקים וכפי הנראה היה משולל תעודות ואימץ לו את שם המשפחה של אשתו. ואילו שני בניו האחרים של ר' יעקב ז"ל, אחד בשם ר' יוסף השתקע בצאנז, ור' יהושע ז"ל קבע לו מקום מושב בעיירה ע"י בריגל.

שני האחים ר' אליש ור' פנחס לא היו תמימי דעה בתחום התפיסה החסידית ונתפלגו דרכיהם, וכל אחד מהם היה נמשך לאדמו"ר אחר: ר' אליש נסע (לפי סברה אחרת הלך ברגל) לאדמו"ר ר' חיים הלברשטם זי"ע ואילו ר' פנחס נמשך לחסידות של האדמו"ר מדז'יקוב. אולם האחים ר' פנחס ור' אליש היו ידועי־שם ומאד מכובדים בחצרותיהם של האדמורי"ם הנ"ל. מסתבר, שתפיסה זו בתחום הרוחני שבעולם החסידות, השפיע על האחים שהתפלגו גם בתחום המסחרי. עקב ההתחרות שביניהם בעניני מסחר ודיני ממונות הגיעו גם לעתים לבתי משפט, דבר שהשפיע לא מעט בעיקר על ר' אליש שירד מנכסיו, ובסופו של דבר היה נאלץ לעבור עם משפחתו לקראקו, ברם השאיר את בנו ר' ישראל אשר התפרנס מזכיון הפערלוג בבייטש.

ר׳ ישראל זיסקינד ז״ל

אבי ר׳ ישראל זיסקינד ז״ל, אשר היה גם מכונה בשם ר׳ ישראלקה פערלעגר, היה נמנה בשורה של יחידי הסגולה בעיר. תלמיד חכם, ירא שמים, מדקדק במצוות קלות כבחמורות, בעל עט שנון, שימש לפעמים גם כשליח־צבור, בהיותו בעל קול ערב ונעים — בעיקר הקדיש תשומת לב למצוות „גמילות חסד״. ידו היתה פתוחה לכל מי שפנה אליו, כעשיר כעני כאחד. לא ידוע לי אף משפחה שפנתה לאבי ז״ל, בקשר לגמילת חסד, שלא ימלא את מבוקשתם — במיוחד נעזרו הסוחרים הזעירים אשר סבלו הרבה מחוסר מזומנים, אשר פניהם היו צופיות ליום ב׳ המקווה, שבו התקיים השוק היחידי בבייטש, ובכדי להתמקם ליום השוק היו זקוקים לאמצעים כספיים על מנת לרכוש את הסחורה, והכתובת להשגת הכסף, כאמור, היה אבי ז״ל.

זכורני בהיותי עוד נער רך בשנים אך ידעתי כבר קרוא וכתוב, מסר לי אבי ז״ל רשימה אשר הכילה השמות הנזקקים להלוואה ואשר קיבלו אותה בסבר פנים יפות, והלה ביקש ממני שאבקר בבתיהם של הלווים הללו ולבקש מהם באדיבות־יתר, שיסלקו את המגיע מהם בכדי שיהיה לנו לשלם תמורת הטבק. תיכף למחרת יום ג׳ שוב קיבלו הלווים את סכום הכסף בתור הלוואה בכדי שיוכלו לרכוש סחורה חדשה.

מבחינה גופנית לא היה אבי ז״ל מן הגבורים, ותמיד היה תשוש וחלש, אך כל זה לא מנע ממנו לשמור על אורח חייו המיוחד. תמיד בין העשרה הראשונים בבית הכנסת, לאחר התפילה לימד משניות לצבור המתפללים, אך הוא לא נטש את מצוות הרבצת התורה לבניו. תמיד ידע להקדיש זמן למעני ולמדני תנ״ך ותלמוד — קיים באורח הפשוט ביותר את הצו ללמוד וללמד, לשמור, לעשות ולקיים.

זכור לטוב ר׳ יהודה וואלקנפלד הי״ד, שהיה תלמידו הקבוע והנאמן שאתו היה עוסק בתורה יום יום. נפטר בעיר קראקוי וזכה

להקבר ע״י קברו של אביו ר׳ אליהו ז״ל, ביום כ״ג בניסן, אסרו־חג של פסח תשפ״ח.

גם אחרי פטירתו של אבא ז״ל, המשיכה אמי רבקה הי״ד במצוות גמילות חסדים ביתר עוז והתפרסמה גם במידת הכנסת אורחים. גם בחיי אבי ז״ל לא היה שבת בלי אורח. אמי ע״ה נשאה בעול הפרנסה, וכדי לאפשר לקבלת אורחים גם בימי חול, התקינה בפינת החנות שולחן קטן מיוחד, בשביל האורחים העוברים ושבים מעיר לעיר. הם ידעו שכאן אפשר לשבור את רעבונם ולקבל ארוחה טובה בסבר פנים יפות.

יהי זכרם ברוך

אליהו זיסקינד — חיפה

ר׳ נתן זיסקינד ז״ל

אבי, ר׳ נתן ז״ל, היה מחשובי הבעלי־בתים של בייטש. יהודי בר־אוריין, ירא־שמים ובעל הדרת פנים. נעים הליכות וטוב לב. ביחוד הצטיין במידת „גמילות חסד״ שנתן לסוחרים זעירים סכומים מסויימים לזמן קצר, ודרכו בקודש, לרשום בפנקס־כיס שלו את חובותיהם של הלווים עם התאריך המדויק. כשקיבל חזרה את המילוה, משך קו לאורך כל השורה עם הערה „שולם החוב ביום זה וזה״.

ירשה לי להזכיר עובדה מעניינת שקרה בקיץ שנת 1907, בכדי להנציח את יושרם ותמימותם של אנשי בייטש:

בבוקר לא עבות אחד נכנסה לביתנו אשתו של ר׳ ישעיה לייב איצינגר ז״ל, החזירה חוב שליוותה לפני כמה שבועות והתנצלה על האיחור של פרעון ההלואה. אבא ז״ל, שם עיניו כרגיל בפנקסו וראה לתמהונו שהחוב כבר נמחק. אמר לה, הלא

ביום זה וזה שולם החוב על ידה. אבל היא בשלה, שלא יתכן שתשלום סכום כזה נשכח ממנה, וכי היא סובלת הרבה על שלא החזירה את ההלוואה בזמנה. אבא ז"ל לא רצה לקחת את הכסף, שהיה מונח על השולחן הפקר בלי בעלים. בינתיים ראתה את בעלה, ר' ישעיה לייב ז"ל, יוצא מבית הכנסת מתפילת שחרית. קראה וסיפרה לו על המקרה והוסיפה שהיא רוצה בדין תורה. בעלה הסביר לה, שענין כזה אינו מתאים לדין תורה, והציע לקנות בעד הכסף בכל שבוע תעודת הגרלה (לאָטעריע). שניהם הסכימו להצעה הזאת, והיא לקחה בחזרה את הכסף וכמעט שהענין נשכח לגמרי.

אך, אחרי זמן מה נכנסה שוב גב' איצינגר אלינו ומסרה לאבי ז"ל סכום של בערך 300 כתרים אוסטריים, חצי הסכום שזכתה בהגרלה. וכך נסתיים הסכסוך ביניהם.

לסיפור הזה יש לו דמיון במה שסופר במדרש רבה פ' אמור:

על אלכסנדר מוקדון שהלך למלך קציא לאחורי הרי החושך: „בעוד שהם יושבים ומדברים, באו שני אנשים לדון לפני המלך. האחד אמר, אדוני המלך, חורבה קניתי מאיש הזה וחפרתי ומצאתי בו אוצר ואמרתי לו קח אוצרך, כי החורבה קניתי ואוצר לא קניתי, ואחד שכנגדו אומר, כשם שאתה מתיירא מעונש גזל, כך מתיירא אני..."

אמי רבקה הי"ד היתה אשה צנועה, משכילה ואצילה. ניהלה את משק ביתה לתפארת וחינכה את ילדיה בדרך היהדות ולפי רוח הזמן. חיי המשפחה בין ההורים היו ממש אידיליה ויכולים לשמש דוגמא ומופת.

יהי זכרם ברוך!

פנחס זיסקינד — תל־אביב

ר׳ פנחס ב״ר מנחם זיסקינד ז״ל

ר׳ פנחס ז״ל היה טיפוס נדיר בעולמו של בייטש. מחמת שמיעתו שהיתה כבדה לא התחשב עם שום בן אדם, אלא מה שעלה על מחשבתו היה מוציא תיכף אל הפועל.

התחביב שלו היה לשפר ולקשט את בית הכנסת היחידי בזמנו על חשבון עצמו. לא שאל את הגבאים ולא את ראשי הקהילה אלא תמיד, אפילו באמצע התפילה, התעמק במחשבתו ותיכן תוכניות לשיפור בית הכנסת. פעם הביא ממרחקים עץ מיוחד כדי להקים את ארון הקודש מחדש והביא אומנים שיעשו מלאכת מחשבת בארון הקודש ובעמוד התפילה.

כשמצא איזה אומן חדש בציור, לא חסך על כספו והזמין ציורים חדשים והוסיף קרש על גבי קרש עד התקרה, למרות שלא תמיד, הטעם האסטטי עמד על הגובה. בכל זאת אף אחד לא העיז להשמיע איזו ביקורת, כי ידוע האיש שעושה הכל לשם שמים.

עוד דבר — יחיד במינו — היה עסוק ר׳ פנחס ז״ל כל ימי חייו. השתדל בכל כוחו ואונו להציב מצבת־זכרון לזכרו של מייסד הראשון של קהילת בייטש, הרב פנחס תאומים־פרנקל זצ״ל, שהוא היה אחד מנכדיו־ניניו — שנימנים היו לכמה עשרות נפשות בעירנו. בכל שנה היה חוגג את יום הזכרון שלו ברוב פאר ופרסום. רבים מאתנו זוכרים עוד את יום השנה ה־150 לפטירתו שהיתה למאורע גדול בעירנו. אלמלא הוא, כמעט שהיה נשכח מזכרוננו, האישיות הדגולה הזאת.

אצל ר׳ פנחס דנן ז״ל היה נמצא — כנראה בירושה מאבות אבותיו — הצוואה הגדולה בכתב ידו של היהודי הראשון של בייטש והיה שומר על זה בקפדנות רבה, כבבת עינו, עד שבקושי רב הסכים לעשות איזה העתקות וחילקם ליחידי סגולה של המשפחה.

ר׳ שלמה זיסקינד הי״ד

בנו של ר׳ פנחס הנ״ל, היה איש מכובד ואמיד, בעל בית חרושת וסוחר יערות גדול. שנים רבות שימש כפרנס הקהילה של בייטש וגם נציג יהודי במועצת העיר.

יהי זכרם ברוך!

ר׳ משה זיסקינד ז״ל

ר׳ משה ז״ל, איש תם וישר, ירא שמים, בעל בית מסחר גדול לאריגים (טקסטיל). ראה בכל דבר נפלאות ד׳. בערבות ימי חול ובימי שבת עסק בתורה ובמשנה. כשלמד מסכת סוכה בבית הכנסת והגיע לסוגיה „סוכה על גבי סוכה, פסולה״, פרץ בקריאה: „ווי אזוי קאָן דאָס זיין? סוכה על גבי סוכה? פלאי פלאים, גאָטס ווינדער...!!!״

ר׳ משה זיסקינד ז״ל, מנהגו בקודש היה, כל ימי חייו לצוֹם בשני ימים של ראש השנה. בימי נעוריו היה נוסע להאדמו״ר מצאנז זי״ע לימים הנוראים ושם היו מאריכים בתפילת ראש השנה עד לפנות ערב והיו ממשיכים מיד בתפילת מנחה ומעריב. בלילה היו עורכים את סעודת החג.

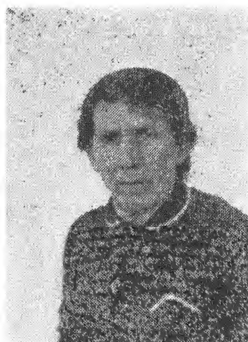
מנהג צום זה נשאר אצל ר׳ משה ז״ל עד סוף ימי חייו, אפילו בבייטש שהיו גומרים את תפילת ראש השנה אחר חצות היום.

זכר צדיק לברכה!

אליהו זיסקינד — חיפה

מצבת-עד
לזכרם של נשמות הורי הקדושים

ר׳ **שמעון** ב״ר יהודה צבי; **אטינגר**
חיה בת ר׳ ברוך זילבערשטיין ז״ל

אחותי **דבורה**
ואחי **ישראל**
הי״ד

אני מקדיש תרומה להוצאת ספר הזכרון לקדושי עירנו בייטש
יעקב קופל אטינגר
תל־אביב

מצבת-עד

לזכרם היקר של נשמות הורי הקדושים

ר' **יעקב** ב"ר ברוך **זילבערשטיין**

מאלי בת ר' מנשה ז"ל

אחי **מנשה**

ואחיותי **ברכה ולאה**

הי"ד

אני מקדיש תרומה להוצאת ספר הזכרון לקדושי עירנו בייטש

ברוך זילבערשטיין

ארה"ב

מצבת-עד

לזכרם של נשמות הורי הקדושים

ר' מאיר ב"ר ברוך זילבערשטיין
שפרינצה

אחותי מלכה
ואחי משה
הי"ד

אני מקדיש תרומה להוצאת ספר הזכרון לקדושי עירנו בייטש
אברהם זילבערשטיין
ארה"ב

Rzędzin
Wola
Gumniska
Bogumiłowice
Skrzyszów
Kozia Wola
Podgrodzie
Zbylitowska Góra
Tarnowiec
Łęki Dln.
Łęki Grn.
Mokrzec
Braciejowa
Łękawica
Pilzno
Gołęczyna
Rzuchowa
Redina
Szynwałd
Strzegocice
Świebodzin
Zwiernik
Szczepanowice
Zalasowa
Słotowa
Grudna Dln.
Zabłędza
Karwodrza
Zagórze
Siedliska
Bogusz
Smarzowa
Pleśna
Janowice
Łowczów
Tuchów
Lubcza
Kamienica Grn.
Meszna Opacka
Dąbrówka Tuchowska
Uniszowa
Przeczyca
Brzostek
Lichwin
Siedliska
Bistuszowa
Ryglice
Kowalowa
Jodłowa
Januszkowice
Siemiechów
Błażkowa
Klecie
Wisłoka
Jodłówka Tuchowska
Gromnik
Swoszowa
Rzepiennik Marciszowy
Żurowa
Sowina
Brzozowa
Czermna
Kołaczyce
Bogoniowice
Olszyny
Szerzyny
Brzyska
Sieklówka
Ołpiny
Bieździadka
Rzepiennik Strzyżewski
Jastrzębia
Lipnica Dln.
Krajowice
Ciężkowice
Turza
Święcany
Bączal Dln.
Kaczorowy
Zborowice
Różnowice
Binarowa
Staszkówka
Skołyszyn
Jasło
Bruśnik
Racławice
Przysieki
Trzcinica
Siedliska
Biecz
Grudna Kępska
Moszczenica
Harklowa
Niegłowice
Sobniów
Berdechów
Łużna
Strzeszyn
Bobowa
Zagórzany
Wójtowa
Glinik

Wola Łużańska
Wojnarowa
Kružlowa
Wyżna
Stróże
Bystra
Glinik Mariampolski
GORLICE
Kobylanka
Lipinki
Kryg
Rozdziele
Dominikowice
Dębowiec
Cieklin
Załęże
Osiek Jasielski
Pielgrzymka
Samoklęski
Żmigród
Grybów
Gródek
Szymbark
Sękowa
Siary
Męcina Wlk.
Ropica Grn.
Bodaki
Owczary
Ptaszkowa
Kąclowa
Ropa
Królowa Ruska
Kamionka Wlk.
Łosie
Florynka
Klimkówka
Biała
Deszcznica
Łabowa
Berest
Uście Gorlickie
Gładyszów
Świątkowa
Wlk.
Mł.
Krempna
Nw. Wieś
Śnietnica
Skwirtne
Nieznajowa
Krzyżówka
Piorunka
Banica
Hańczowa
Zdynia
Konieczna
Żydowskie
Mochnaczka Wyżna
Izby
Wysowa
Słotwiny
Ożenna
Krynica
Tylicz
Żegiestów

מצבת-עד

לזכרו היקר של דודי הקדוש

ר' **משה** ב"ר ברוך **זילבערשטיין**

ואשתו **חיה**

בנותיהם: **רוזה** ומשפחתה

שרה ומשפחתה

רחל

בנם **שמואל** ומשפחתו

הי"ד

אני מקדיש תרומה להוצאת ספר הזכרון

לקדושי עירנו בייטש

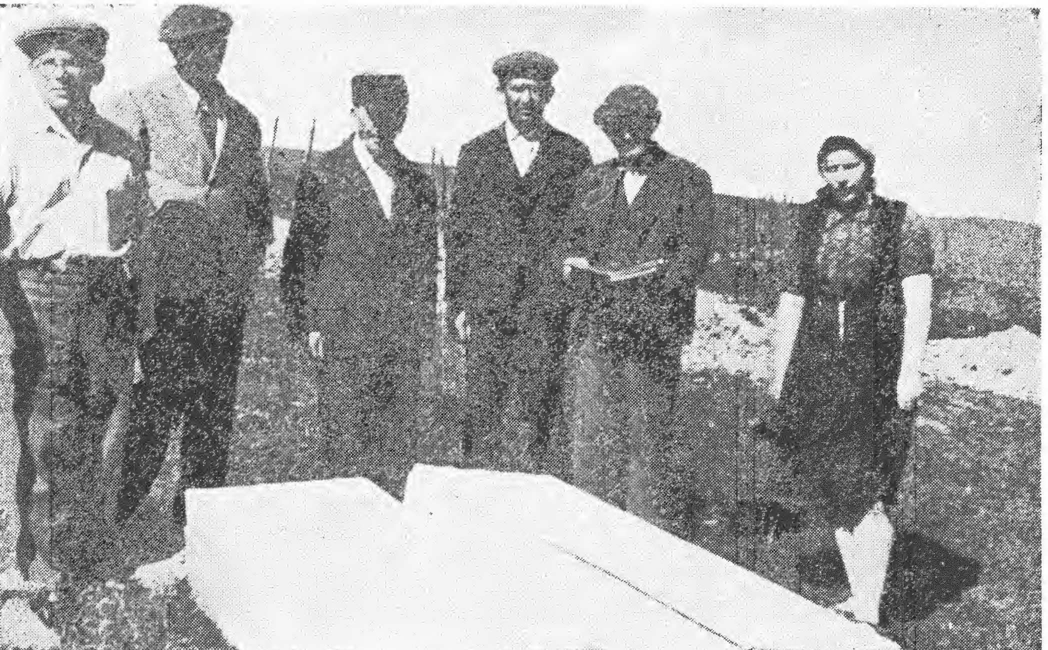
דודם יעקב קופל אטינגר

תל־אביב

זכרם אלקים לטובה...

את אלה שרידי החרב, שמיד בחזירתם אהרי השואה לבייטש, היתה דאגתם הראשונה לגמול חסד עם חללי השואה הפזורים במקומות שונים, לאספם ולהביאם לקבר ישראל.

המתעסקים בקבורת הקדושים.

רשימת יהודי בייטש

אנשים, נשים וטף, שנרצחו בידי הנאצים הגרמנים וגרוריהם ימ"ש, בשואת יהודי אירופה במלחמת העולם השניה.
נמסר ע"י אברהם זינגר ולייב בלום.

א

איצינגער חיים שלמה

איצינגער ישעיה לייב, אשתו הענא

איצינגער אלטער, אשתו פייגה וארבעה ילדים

איצינגער ישראל, אשתו וארבעה ילדים

ארגלער יחזקאל, אשתו חוה ובנם אברהם

אונגער הדסה וחמשה ילדיה

אייכהורן משה, אשתו שרה, בנם בנימין ובתם גיטל

אייזענבערג שלמה, אשתו אטיל (חתנו של ר' זיינביל בורגעניכט)

ארמיאנער, אשתו ושני ילדיהם

אבראהאם לאה ושתי ילדותיה, סאבינא ואדית

ב

בלום אברהם יהושע ואשתו רחל

ברגער משה ואשתו מלכה טעמה ובניהם אלכסנדר זישא ויעקב

בערגמאן מענדיל, אשתו ושני ילדיהם

בליק הירש

בליק יהושע, אשתו וילדם

בראנדער מינדל ובנה שלום (אלמנת מו"צ ר' אלישע ז"ל)

בראנדער שמואל יוסף

בוקסבוים ישראל, אשתו ושני ילדיהם

באלדינגער אברהם, אשתו ושלשה ילדים

בערגמאן וואלף, אשתו חנה וילדם

בערנפעלד שרה (סבתא של האחים רטיג — תל־אביב)
בורגעניכט אייזיק
ביהר מענדיל, אשתו ומשפחתו
בלום טראנה
בסלר מינדל, ילדיה: משה אהרן, יוסף ושלמה מאיר

ג

גולדבערג חיים, אשתו מינדל ושלשה ילדים
גולדבערג אסתר (אשת ר׳ יעקב גולדבערג ז״ל)
גולדבערג רייזיל (בתם)
גולדבערג אלימלך, אשתו צפורה, בנם אשר וילדה
גולדבערג יצחק, אשתו ושני ילדים
גרוס מאיר, אשתו בריינדל וששה ילדים
גרוס שמחה, אשתו רבקה וילדם
געטץ לאה ובניה זלמן ופישל
געטץ יעקב, אשתו ומשפחתם
געטץ גרשון ואשתו
געללער אברהם אשתו ומשפחתם
געווירץ דוד, אשתו מלכה, ילדיהם שרה, פייגה, צירל, שולמית אלטער ואביגדור
גולדפינגער פנחס, אשתו ומשפחתו
גולדפינגער לאה (אשת ר׳ נתן ז״ל)
גרוסמאן בן־ציון, אשתו צפורה ושלשה ילדים
גאללע חיים, אשתו חוה וילדם
גינציג יחזקאל, אשתו צפורה וילדם
גרין קארל
גולדבערג נפתלי ואשתו
גולדפינגער רבקה
גולדפינגער יחזקאל
גרינפעלד שרה ובתה מלכה

גרינפעלד רוחמה, וילד משה
געטץ ראובן, אשתו וילד
גערטנער ב. (חתנו של ר' שלמה זיסקינד) ומשפחתו

ד

דיללער שמואל, אשתו ובתם הינדה

ה

הייטלינגער רוזה ומשפחתה
העללער בצלאל, אשתו חיה ליבה וארבעה ילדים
העללער יואל, אשתו ובתם סילקה ובנם
היטנער יוסף
הולצער משה, אשתו ובנם יוסף
הולצער הירש, אשתו שרה ומשפחתם
הורוביץ יהושע, אשתו זיסל ושני ילדים
הולענדער זלמן, אשתו לאה ובתם רייזיל
הלפרין רבנית דבורה, בניה נפתלי, מנחם מענדיל, אהרן חיים ונחום ראובן

ו

וויעטשנער וואלף, אשתו רבקה, בנותיהם: איידיל, גיטל, רעלע ובנם אברהם אהרן
וואלאך אלטער, אשתו צפורה ושני ילדים
וואסערשטרום עקיבא, אשתו ובנם
וואסערמאן בן־ציון, אשתו ושני ילדים
וויינפעלד יהודה, אשתו וארבעה ילדים
וויינפעלד זלקה, אשתו יעכט ושני בניהם (חתנו של ר' נתן זיסקינד ז"ל)
ווילדשטיין יצחק, אשתו, בניהם: עזרא, פנחס, חנוך, אליהו
וואגשאל מאיר ב"ר פנחס, אשתו בילה ומשפחתם

וואגשאל ד״ר פנחס ב״ר מאיר, אשתו רבקה ובנם יוסף
וואגשאל פנחס ב״ר יהודה, אשתו וארבעה ילדים
וואגשאל מאיר ב״ר יהודה, אשתו ומשפחתו
וויינבערגער אלטער אלישע, אשתו ומשפחתו
וועג דוד, אשתו אסתר ונכדתם איידל
וועג דוד (חתנו של ר׳ חנינא שטורם ז״ל), אשתו ומשפחתו
וואלף שמעון, אשתו ברכה ובתם מלכה
ווערנער בילה ומשפחתה
וואלקענפעלד יהודה, אשתו ושני ילדים
ווילק משה, אשתו מרים, בתם אסתר ובניהם לייב ושלמה
וויינשטיין, אשתו ובתם
וואסערמאן עקיבא
וואגשאל מרדכי
וואגשאל יהודה, אשתו הענא

ז

זאנענשטיין (חתנו של ר׳ יוחנן רעעה ז״ל), אשתו ומשפחתו
זילבערשטיין יעקב, אשתו מאלע, בנותיהם ברכה, לאה ובנם מנשה
זילבערשטיין מאיר, אשתו שפרינצה, בתם מלכה, בנם משה
זיסקינד שלמה, אשתו ומשפחתם
זיסקינד רבקה (אשת ר׳ נתן ז״ל)
זיסקינד רבקה (אשת ר׳ ישראל ז״ל)
זינגער בנימין, אשתו ושני לדים
זינגער נפתלי ובנו יעקב

ט

טשעשניאווער ישראל יצחק (חתנו של ר׳ חיים שלמה איצינגער ז״ל), אשתו רבקה ומשפחתם
טשעשניאווער ישראל יצחק ב״ר חיים ז״ל ואשתו רבקה

טקאץ, אשתו חנה ובתם
טייכמאן פנחס (נכד ר' נתן זיסקינד ז"ל) ואשתו שרה ובנם נתן
טילעס יחיאל, אשתו ושני ילדים

י

יאקובוביטש מיכאל, אשתו ביילה
יאקובוביטש מנשה, אשתו חיה אסתר ובתם צילה
יוססעפטאל יוסף, אשתו איידיל ובתם
יוסעפטאל פנחס, אשתו ומשפחתם

כ

כהנא מרדכי, אשתו ובנם

ל

לערמאן מרדכי, אשתו ושלש בנות
לערמאן רייזיל, סצ'עשין
לעזער אנשיל, אשתו טובה, בנם משה ובנותיהם זיסל וגיטל
לישנער שלמה לייב, אשתו מינדל
לייכטאג דוד, אשתו ושלשה ילדים
לערמאן זעליג, אשתו לאה וילדם
לערמאן מינה

מ

מרגליות מענדל, אשתו ביילה וארבעה ילדים
מרגליות יואל, אשתו ביילה וילדה
מרגליות ד"ר ברונו ואשתו
מלמד אברהם
מלמד שמואל
מלמד יחזקאל, אשתו ביילה ושני ילדים
מלמד דוד, אשתו מאטל ובנם
מארק משה, אשתו רחל ובתם רבקה

מארק פנחס, אשתו שרה, שני ילדים: דוד ולאה

מארק מתתיהו, אשתו וילדם

מארק שמואל, אשתו פייגה

מעללער משה, אשתו חנה ושלשה ילדים

מוירער יהודית ובנה מנשה

מאנסבאך אברהם ובנו שבתי

נ

ניימאן משה, אשתו זיסל, בניהם: זליג, שלמה, יעקב ואלף,
אלי, יוסף, רויזה, רעכל, רייזיל

נייפעלד לעאופולד ואשתו

נייפעלד הרמינה

נוסבוים חוה וילדה

נוסבוים אלימלך

ס

סאמועל אברהם, אשתו ומשפחתם

סאמועל מענדיל

סאכער שרה ושלשת ילדיה: חנוך זינדל, ישראל, אפרים

ע

עהרליך הדסה ובנה

עטינגער שמעון, אשתו, בנם ישראל, בתם דבורה

עהרליך פעריל ושני ילדים

עלענד לייב, אשתו ומשפחתם

ענאך צביה, בנותיה מלכה ופריידה

עהרליך ישראל שו״ב ואשתו

פ

פיהרער ישראל, אשתו ביילה, בנם בעריש ובתם רייזיל

פעלער רוזא סאשע, בנה מרדכי ובתם יוכבד

אשת ר׳ אברהם פעלער ומשפחתה

פעלער מרדכי, אשתו מינדל ושני ילדים

פינקעלשטיין מענדל ואשתו

פריידרייך חנה פייגה

פריידרייך ירוחם ואשתו

פריידרייך משה הירש

פענסטער יחיאל, אשתו ומשפחתם

פירער גיטל

פענצער שמעון, אשתו בלימה וארבעה ילדים

יחזקאל פלאסטער, אשתו ומשפחתם

פולקמאן ובתה

פלסטער מלכה

צ

צינגער בנימין, אשתו ליבה

צינגער אלכסנדר, אשתו חנה ומשפחתם

צינגער שלום, אשתו פריידיל ומשפחתם

צינגער יצחק, אשתו פייגה וילדם

צנגער חיים, אשתו וארבעה ילדים

צימעטבוים משה, אשתו ושני ילדים

ק

קליינמאן יצחק מאיר, אשתו ומשפחתם

קריגער שלמה

קריגער יענטל

קריגער יענטל, בתה טובה

קורץ חיים יצחק, אשתו אודל

קורץ פנחס, אשתו

קורץ ראובן, אשתו פסיל ובתם

קורץ הינדה

קורץ דוד, אשתו ושני ילדים

קורץ נפתלי, אשתו

קלויזנר אהרן

קליינמאן הערש

קאמפף יצחק, אשתו וילד

קאפנער אבא, אשתו ושני ילדים

קאלב יוסף, אשתו איטה

קאלב רחא

קעלער הינדה ובנה

קופליק יהושע ובנו משה

קארז'עניק לוי

קריגער משה, אשתו ומשפחתם

קריגער הירש, אשתו ומשפחתם

קלאץ נחום, אשתו ושני ילדים

קורנפעלד יצחק, אשתו ומשפחתם

משפחת קאלב

קליינמאן יודל, אשתו יהודית וילדם

קליין פסח, אשתו לאה ומשפחתם

קופל יואל, אשתו ומשפחתם

קורץ מינה ובנה יעקב

קורץ חיה

משפחת קריגער יעקב

ר

ריטער שאול, אשתו ומשפחתם

רייך שמואל שלום, אשתו ינטה, בנותיהם חוה ומלכה

רעעה מלכה ומשפחתה

ראט בעריש

ראב ראובן ואשתו ובנם משה

ריגעלהויפט לוי, אשתו ובתם שרה

ריטער חונה, אשתו ושני ילדים

רעטיג דוד, אשתו אלטע והבנות לאה, דאבה ובלומה

משפחת ראטה

ש

שניידער ברכה ומשפחתה

שנעפס הינדה ומשפחתה
שנעפס משה, אשתו רייזל ושני ילדים
שפילמאן משה, אשתו ושלשה ילדים
שילייא יוסף מענדל ואשתו רבקה
שטיין נתן נטע, אשתו ובנם
שטערן בן־ציון, אשתו ומשפחתם
שטערן יעקב ב״ר שמשון ז״ל ואמו
שטערן יוסף, אשתו ומשפחתם
שטערן אייזיק, אשתו רייזל
שפירער ד״ר, אשתו מאטל ומשפחתם
שניידער בנימין, אשתו ובניהם לייב ושלמה
שניידער הירש מאיר, אשתו צפורה וארבעה ילדים
שטורם איטה (אשת ר׳ חנינא ז״ל)
שולדענפריי אברהם, אשתו ומשפחתם
שטיין מענדיל, אשתו הענע ובניהם ליפא, פישל, ילדתם לאה
שטורם משה, אשתו וששה ילדים
שטורם הענע, בנה משה חיים, בתה דאברה לאה.
שיטצער הירש, אשתו שרה ובתם גיטל
שנעפס יעקב ואשתו
שטיין זעליג, אשתו רבקה ושני ילדים
שטיין אברהם
שטיין משה, אשתו ושני ילדיהם
שטיין יצחק, אשתו צפורה ובנם שמואל זיינביל
שניידער מאיר הירש, אשתו ומשפחתם
שטערנליכט קופל, אשתו מינדל
שטערן שמעון, אשתו ומשפחתם
שטיינפעלד דוד, אשתו ביילה
שענבלום מיכאל, אשתו שרה (חתנו של ר יהושע קופליק ז״ל)
שענבערג שרה ומשפחתה (בת ר לוי קארז׳עניק ז״ל)

יהודי הסביבה: ראזענבערג, סצ׳שין, בינארוב, אלפין, שוריענצ׳אן, גלענבאקע, גרודנא, שעפיעטניצא, שיטניצא, מאשצ׳עניצא, ליסאוו, ליסאוועק, סקאלדשיץ, ראצלאוויץ, וואויטאווא, ליבושא צערגנא, סואסאוו, ליפניק, ראזדזעל, זאגורז׳אן.

רשימת הקדושים של הכפרים שבסביבת בייטש
נמסר ע״י הרמן שומן — באר־שבע

יצחק שומאן, אשתו הנטשע (לבית געלדציילער), בנותיהם: רחל, אסתר, מישקט, מאלע, מלכה, דבורה, בנם אברהם

הירש שומאן ב״ר אברהם

מיכאל שומאן בן חיה

חיה בת ר׳ הירש שומאן

רבקה בת ר׳ אברהם שומאן

גיטל בת ר׳ אברהם שומאן

לוי ב״ר מיכאל שומאן

גלענבאקע:

הירש שפיץ, אשתו שרה, בניהם: מעשקע, ביילע, רבקה, יחזקאל, יצחק, פריידל ופעפי

דוד זיידען, אשתו רבקה, בניהם: דאבע, לאה, חיים (ועוד בן ששמו לא ידוע)

שרה געלדציילער, בתה רבקה, בנה לוי

מאיר געלדציילער, אשתו ושני בניהם

גיטל זיידען (לבית געלדציילער)

לייביש זיידען, בנו סאבעק ובת (שמה לא ידוע)

הורקלובא:

הירש שומאן

באשע שומאן

אברהם שומאן

מיכל שומאן
יחזקאל קאמפף ואשתו חיה
הירש אייזנער, אשתו רחל, בניהם: רבקה גיטל, מענדיל, חיים, אברהם
לערמאן מענדיל, אשתו ברכה ובן (שמו לא ידוע)

וויטובה:

ישראל געלדציילער
חיים געלדציילער
פנחס געלדציילער
ירחמיאל געלדציילער
משה געלדציילער ואשתו פרימט
מעללער ואשתו רבקה
לוי געלדציילער, אשתו ושני בנים
חיים עדער, אשתו ובניהם
שפערבער, אשתו ובניהם
פיבר, אשתו, 8 ילדים
חיים אונגער

ליפיניק

בעריל געלדציילער, אשתו ובניהם: הירש, מיריל, גיטל, חיים
זעליג, שאכנער ומשפחתו, שפערבער

שעפיעטניצא:

הענע פליישער
ישעיה פליישער
הירש ליסט
איטא ליסט ואחיה

ר׳ אברהם שמואל
ואשתו יוכבד הי״ד

אבי ר׳ אברהם ז״ל, היה מחשובי הבעלי־בתים שבעירנו בייטש. איש ירא שמים היה, נעים הליכות ונוח לבריות, היה איש עניו וצנוע, שברח מן הכבוד ולא דחק עצמו בין הגדולים מאמר חז״ל „לא המקום מכבד את האיש — אלא האיש את מקומו״ היה נר לרגליו. בבית הכנסת תפס את מקומו בין דלת העם ע״י הדלת, או מאחורי התנור.

לא אחת דחה פנייה מצד ראשי הקהלה, אשר בקשוהו להכנס ולשאת בעבי עול הקהלה, אף את הצעת ראש העיר להבחר כחבר במועצת העיר דחה אבא ז״ל בכל תוקף.

בד בבד עם אדיקותו ודבקותו במסורת אבות, היה יהודי גאה ובעל קומה תמירה, שלא שקט ולא שתק בכל מקרה, כאשר „ערל״ העיז לפגוע לרעה יבכל צורה שהיא בכבודם של בני עמנו. בתגובר תיו הספונטניות, אשר בהן השיב מלחמה שערה, אם ע״י הפחדות שבהן נרתעו הגויים, או ע״י מתן סטירת־לחי מצלצלת, כדי למנוע הישנותם של התפרצויות מעין אלו בעתיד.

אבא ר׳ אברהם ז״ל, היה ידוע לכל, במידת הכנסת אורחים שלו; כל אלה שהכירוהו יזכרו איך נהג לכתת את רגליו בערב שבת אחרי עניים ונצרכים, אשר נקלעו בדרכם לבייטש, על מנת לא למנוע מהם, חס וחלילה, סעודת־שבת כיאה.

אבא ז״ל ראה את מטרת חייו העיקרית בנתינת חינוך חרדי למופת לבניו מנחם ויצחק הי״ד ושלחם לישיבות ידועות־שם כגון של הרה״ג ר׳ מאיר שפירא זצ״ל ועוד. על הישגים אלה היתה גאוותו.

אמי, הגב׳ יוכבד הי״ד, בתו של הדיין ר׳ אפרים אהרליך ז״ל בפודגורזש־קראקוי היתה אשה אצילה וצדקנית. היא היתה אשת־חיל,

שחנכה את ילדיה לתורה ולמעשים טובים וביתה היהודי הטהור היה פתוח לרווחה לכל עני ונצרך על אף מאמר חז״ל „שלאשה עין רעה באורחים״...

בהוודע לה על חולה בעיר, שלחה אליו מיד ממיטב תבשיליה והעדיפה אותו — לאור מצבו האומלל — אף על בני ביתה.

כ״כ יש לציין את ידה הפתוחה בכל הנוגע למתן נדבות ממונה לאותם האחים הנצרכים מבני עמו.

לעולם נזכור את מידותיה התרומיות וזכויותיה הרבות.

יהי זכרם ברוך!

דבורה וינפלד לבית סמואל, ירושלים

מנחם מנדל סמואל ז״ל

אחי מנחם מנדל ז״ל, היה אברך משי, משכיל ובעל מוח חריף. הוא היה חתנו של ר׳ יעקב טננבוים מאילנוב ונמנה בין המכובדים של השכבה הצעירה בעירנו.

בזמן מלחמת העולם השניה רווחו שמועות שהנאצים ימ״ש מחפשים רק את הגברים, וכי לנשים ולילדים לא אורבת כל סכנה. על כן כתת מנחם ז״ל את רגליו ללבוב, ואשתו רחל ושני בניו יעקב ואפרים הי״ד נשארו באילנוב.

מלבוב נשלח מנחם מנדל ז״ל — כיתר שארית הפליטה — לסיביר. שם הוא היה נמצא תמיד בקבוצת יהודים דתיים, אשר שמרה על קדושת השבת והקפידה על תפילה במנין.

בט״ז לחודש סיון תש״ב פנה לאחד מחביריו יוצאי גורליץ, יואל רפפורט, בזו הלשון: „אתה גורליצאי ואני מבייטש. אמנם גרתי באילנוב ושמה נשארו אשתי וילדי. תדע שהיום אמות ותמסור לבני משפחתי, שחשבתי עליהם״. על דבריו המוזרים האלה הגיב חברו בתמהון ובחריפות: „מה אתה שח מנדל״... „עוד תחזור ותתראה עם בני משפחתך״. ע״ז השיב מנחם מנדל ז״ל בקיצור: „תראה״; הוא התפלל תפילת שחרית ואמר תהילים ובשעת אמירתם החזיר את נשמתו לקונו.

צר לי אחי עליך... איך נפלת ויצאה נשמתך בטהרה — גלמוד ובודד — בנכר. ינעמו לך רגבי עפרך!

אחותך דבורה

אחי
אפרים יצחק סמואל
ואחותי
רבקה
הי״ד

אחי יצחק הי״ד, שנקטף בדמי ימיו, היה ירא שמים ובקי בתורה. מי ששמע את נגינותיו, שלמד בישיבת בובוב, לא ישכחן.

ימים מספר לפני נצחון בנות הברית על גרמניה הנאצית, נספה אפרים יצחק הי״ד מחמת התלאות הרבות, שפגעו קשה בגופו החלש.

אחותי רבקה סמואל, אשר היתה חניכת „בית יעקב" נספתה גם היא בשואה הגדולה וגילה 18 אביבים בלבד.

אמנם הסתתרה רבקה בפרק זמן מסוים אצל שכנים פולניים, אך בהוודע לה שהוריה מובלים להשמדה, לא רצתה להסתתר יותר והצטרפה אליהם ויחד אתם הובלה לטבח.

יהי זכר כולם ברוך. ארץ אל תכסי דמם.

אחותכם הכותבת בדמע: דבורה

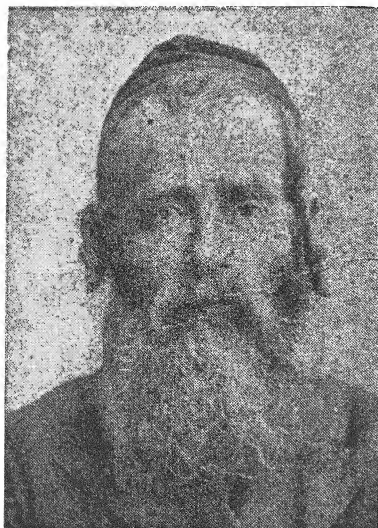
ר׳ דוד וועג הי״ד

מבעלי הבתים האמידים הוותיקים. איש צנוע וירא שמים, עסק בצרכי צבור באמונה. במיוחד לקח על עצמו תפקיד צבורי חשוב בהתנדבות. הוא היה שוקד על סדרי וצרכי בית המרחץ ומקוה טהרה בבייטש ודואג לצרכיהם. בזה לא סמך על אחרים, כי אם הזדרז בעצמו ודאג באמונה לתיקונו ולשלמותו של בית המרחץ.

זכורה לטוב גם אשתו הצדקנית, בטוב לבה וגומלת חסדים. מרת אסתר, בת יחידם חנה ז״ל שנפטרה בדמי ימיה והנכדה איידל שנספה יחד עם הוריה הזקנים הי״ד. יהי זכרם ברוך!

מצבת־עד

לזכרם של הורי הקדושים זצ"ל

הרב ר' מרדכי ב"ר פנחס וואגשאהל זצ"ל

נפטר בתוך השואה בימי חנוכה תש"ב

אשת חבר כחבר האשה הדגולה ויראת ה' אוצרה

רחל בת ר' יהודה וחוה גיטל גולדברג ז"ל

שנפטרה י"ג תשרי תרצ"ט

אחי ר' יהודה ז"ל

שנפטר בערך חודש ימים אחרי פטירת אבינו ז"ל

אשתו הצדיקה הענע הי"ד

בת ר' אליעזר ורבקה גולדברג ז"ל

עם בניהם הדגולים פנחס ומאיר עם משפחותיהם

אחותי ינטה־חגית רייך, בעלה שמואל שלום

ובנותיהם חוה גיטל ומלכה הי"ד

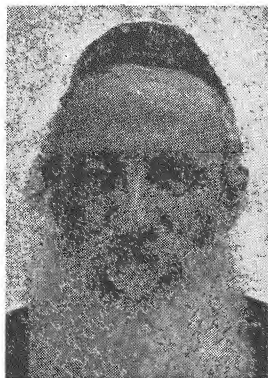
אחותי צפורה, בנה שמואל זיינביל הי"ד

מקדיש תרומה לע"נ להוצאת ספר הזכרון של בייטש

פנחס וגשל — ישראל

מ צ ב ת - ע ד

לע"נ של חותני היקר הקדוש

ר' יהושע ב"ר משה דב קופליק
הי"ד

ד מ ו ת א צ י ל י ת
מחסידי טשורטקוב
תלמיד־חכם וירא שמים
ממשכימי וממעריבי ביהכנ"ס

אני מקדיש תרומה להוצאת ספר הזכרון של בייטש
ח ת נ ו י ה ו ד ה ל י י ב ב ל ו ם
י ש ר א ל

מ צ ב ת ־ ע ד
לזכרם של הקדושים

ר׳ אנשיל לעזר ואשתו **טויבה**
בת ר׳ אליעזר ורבקה גולדברג ז״ל
ה י ״ ד

בתם זיסל הי״ד

לע״נ מקדישים תרומה להוצאת ספר הזכרון על בייטש
משפחות ל י י ב ב ל ו ם ו פ נ ח ס ו ג ש ל
י ש ר א ל

מ צ ב ת ־ ע ד

לזכרם של הקדושים

האשה מרת

איידל ליבא רוזנברג

בתם של ר׳ יעקב קופל ומינדל זעפטיל שטרנליכט
ה י ״ ד

ובתה הילדה אסתר הי״ד

שנהרגו והלכו למנוחות
עש״ק ב׳ דר״ח אלול תש״ב
בעיר בייטש

לע״נ הקדשתי תרומה להוצאת ספר הזכרון לקדושי בייטש
ל י י ב ר ו ז נ ב ר ג — א ר ה ״ ב
בעל נעוריה

מצבת־עד

לזכרם של נשמות הורינו הקדושים

ר' דוד שלמה ב"ר חיים רטיג

האשה אלטה בת ר' שמחה ושרה ברנפלד ז"ל

הי"ד

אחיותינו

לאה בלימה

דאבה

הי"ד

לע"נ אנו מקדישים תרומה להוצאת ספר הזכרון
לקדושי עירנו בייטש

האחים: צבי דב, שמואל ומרדכי רטיג — ישראל

מצבת-עד

לזכרם של נשמות הורי הקדושים

מיכאל יעקובוביטש
אשתו **ביילה**

אחי **מנשה** ואשתו **חיה אסתר**
ובתם **צילה**
הי״ד

אחי **מרדכי**

אחותי **מרים שפרינצה**
בעלה **אייזיק שפרינגר**
ושני ילדיהם **משה ובנימין**
הי״ד

לעלוי נשמתם אני מקדיש תרומה להוצאת ספר הזכרון
לקדושי עירנו בייטש

יואל יאקובוביטש — ארה״ב

הוספה לרשימת הקדושים של בייטש והסביבה

בליק משה
גרין שמואל אייזיק
דומב ד״ר נפתלי, אשתו וילד
וויינבערגער מלכה
קורץ משה בן אברהם

ראזענבארג:

שטאַמלער פיגה, בניה שלמה זלמן ואיסר, בתה חיה וילדה פנחס
שטאַרך צבי, אשתו, בניהם פנחס ושלמה והבת נחמה עם משפחתה
וויערניק ליבה, בנה אברהם, בנותיה אסתר, מלכה
וואורצעל יהודה ואשתו שרה
עהרליך מלכה

שיטניצע:

שווייד בערל ואשתו, שווייד לייב

בינארעוו:

שווייד טויבה ובניה הרשל ואברהם
לערמאַן מנדיל ואחיו

ראסלאביץ:

שפירא זלמן, אשתו געלע ובנם אריה ובנותיהם לאה ופעסיל
קארז׳ענניק

סצעשין

יהודה לערמאן, אשתו ובתם גיטעל לערמאן

שווענצאן

שטורם, העניך, קראנץ

מצבת-עד

לעילוי נשמתם של משפחתנו היקרה בבייטש ובאמריקה

ר' אהרן קלאץ ז"ל

אשתו **הינדה ריבה** לבית גרוס ע"ה

בניהם: **משה, פנחס, אפרים פישל** ז"ל

בנותיהם: **שרה לוסטיג** ע"ה, **לאה געטץ** ע"ה **חוה זינגער** ע"ה

בניהם של דודנו פנחס קלאץ ז"ל:

יעקב, יוסף, לייביש ז"ל

יעקב ויוסף היו מפעילי ה„רעליף"

אנו מקדישים תרומה להוצאת ספר הזכרון של בייטש והסביבה

שלמה ואיזידאר קלאץ — ארה"ב

מצבת-עד

לע״נ אחי הבכור היקר באדם

איש אשכולות

ועסקן ציבורי למופת ת״ח ויר״ש

ר׳ אלימלך ב״ר אברהם יהושע **בלום** הי״ד

אשתו **רבקה** בת ר׳ **יחיאל הולנדר** מגורליצה

בנם **חיים צבי** הי״ד

מר יחזקאל וילד - איש גורליצאי - כותב על ר׳ אלימלך ז״ל הנ״ל:

יליד העירה בייטש, התחתן בהתחלת שנות העשרים עם בת טובים, רבקה בת ר׳ יחיאל הולנדר, איש מכובד, אהוב על הבריות, כיהן שנים רבות כראש קהילת גורליצה וחבר הנהלת העיריה, קנה לו שם טוב בין תושבי העיר.

עם ר׳ אלימלך התידדתי מהזמן הראשון שהגיע לעירנו גורליצה, הכרתיו בהתחלה בתור נציג חותנו במפעלי תעשית קמח עצמות, הוא מלא בתפקיד בתור מנהל חשבונות ראשי בהמפעל. מר בלום היה אהוב ומכובד בחברה, הצטיין בדיקנות ופדנטיות במלוי תפקידיו בעסקים ובפעולות צבוריות, הצליח להתבסס יפה בעירנו מכל הבחינות, בנה משפחה נאמנה ליהדות שלימה, שמח בחלקו עד שהגיעה תקופת השואה, בה נעקר העץ היפה והרענן ביחד עם הענפים הפוריים.

אחי הצעיר **מאיר** ב״ר אברהם יהושע בלום

אשתו **לאה** ובנם **משה** הי״ד מפרישטאק

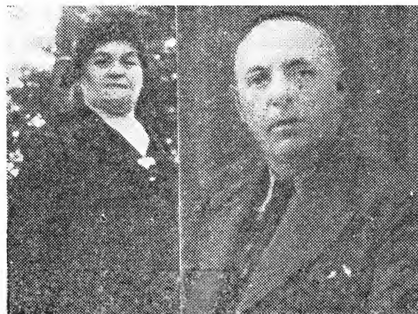

אני מקדיש תרומה להוצאת ספר הזכרון של קדושי בייטש והסביבה

 לייב בלום — תל-אביב

מצבת־עד

לע״נ הורינו היקרים

ר׳ **לייביש** ב״ר יצחק יעקב **העלזינגער** ז״ל

מארצות הברית — נולד בצאַנז

נפטר בישראל כ״ב אדר א׳ שנת תשכ״ב

מנוחתו כבוד בבית העלמין בנתני׳ה — קרית צאַנז

אשתו **חוה** בת ר׳ ישראל ושרה פרעססער מבייטש הי״ד

בתם **פסיל** ובעלה **יצחק פינלס** וילדתם **באשע** הי״ד

דודנו ר׳ **זעליג** ב״ר שמואל **טעללער** ז״ל

נפטר בתל־אביב 1943

אשתו **אסתר** לבית פרעססער, בנם **שמואל**, בתם **בריינדיל**

ובעלה **ברוך בירנבאך** וילדיהם ישראל ושרה הי״ד

דודתנו **רחל** לבית פרעססער ובעלה **שמואל זיינביל מעטה**

וילדיהם שרה, אלקה ונפתלי הי״ד

לע״נ אנו מקדישים תרומה להוצאת ספר הזכרון לקדושי

בייטש והסביבה

חיה לבית העלזינגר ובעלה **דוד בירנבך** — נתניה

מצבת-עד

לע"נ אחותי היקרה, אצילה ועדינת נפש

צפורה בת ר' מרדכי ורחל וואגשאל **שטיין**

בעלה: **יצחק** ובנם **שמואל זיינביל** הי"ד

לע"נ מקדישים תרומה להוצאת ספר הזכרון לקדושי בייטש והסביבה

פנחס וגשל — רמת-גן

מקדושי בייטש, מימין לשמאל: ר׳ בנימין צינגער, בנו שלום אשתו ובתם
בנו סענדער אשתו וילדם, רייזיל שנעפס (צינגער) הי״ד

מקדושי בייטש, מימין לשמאל: יהודה וויינפעלד ואשתו, מענדיל שטיין ובנו ליפא
זאב וויעטשנער, אשתו רבקה בתם רוזה ובנם אברהם הי״ד

מצבת-עד

לע״נ בני היקר ומשפחתו שנספו בתאונה אוירית בשמי ארה״ב
ביום י״ז כסלו תשי״ב

בנימין ואשתו **דבורה רעעה** ז״ל

ובנם הנחמד

אליהו (יודזין)

ז״ל

(בניו של ר׳ ישראל
דב רעעה יבלח״ט
ארה״ב)

לע״נ אחי היקר **שמואל** ב״ר אליהו וגיטל **רעעה**, אשתו, בניהם:
רבקה, יצחק, שרה, בנימין, מלכה ונכדם, מעיר צאנז **הי״ד**.

נמסר לדפוס ע״י ר׳ ישראל דב רעעה — ארה״ב.

די בייטשער קהילה
אין אמעריקע

אַ קורצער באַריכט

פון איר 60 יעריקער טעטיקייט

רעדאַגירט דורך:

פנחס וואגשאל

רמת־גן, ישראל

Israel — 1962

אדרעס:

CENTRAL PLAZA, 7th St. & 2nd Av., NEW YORK N.Y. USA.

שלמה קלאָטץ

SAMUEL KLOTZ

גרינדער און אויספירענדע קראַפט פון „רעליעף״

1954 — 1962

THE BEICZER MEMORIAL BOOK

The following is directed to all those who descend from Beicz, to all sons and daughters of the small and hearty community of Beicz who survived, to those who are scattered in the different parts of the world — living Landsleit who still remember the old original home — Beicz.

My intention is to show others that the same way can be followed, and to arouse the literally gifted to help in the publishing of a Memorial Book about the communities which have been destroyed in our days. It does not matter in what laguage such valuable data is written down, all that matters is to save all that is still there to be saved.

For months and years the thought torments: shall we really remain so indifferent? The heart aches — are we not strong enough to establish a monument — be it even a modest one — in memory of our little Steitale, the place in which we were born and lived and breathed?

Beicz was a small community, but it boasted of a strong Jewish tradition, 200 years old; it was a town of learned people, intellectual and Talmudistic scholars, and generous donors, a small town with its small aspirations which led its own original life between Eastern and Western Galicia. The only witness of its glorious past remained in the form of a cemetery, but we have learned from experience that where there is no life, even the lasting spirit of a cemetery cannot be assured. Indeed, when the last Jew left Beicz, this cemetery was handed over into the hands of strangers. May G'd grant us that this holy place will be left in peace to perpetuate the memory of its dead.

Such Memorial Book is of great importance to all those who stayed alive in the different parts of the world; it must be found in each and every home to commemorate once a year on Memorial Day the holy souls who lost their lives.

Another important aim of this Memorial Book is to leave thus a protest-document to the coming generations. It should be a warning to us and to the coming generations, that these barbaric deeds are not forgotten, as is written in the Tora: "Remember what Amalek did unto you". This motto should always stand before our eyes, because it has given us in the past the power to stand up and to overcome all those who intended to destroy us. There are still a lot of criminals who walk in the world as free men and do not get the punishment they deserve. They are as impudent as they were before, and they are only waiting for an opportunity to rise again and repeat their wicked deeds. It is in order to keep alert against such elements that we are ordered "not to forget".

As this is a memorial document which is meant for the coming generations, it should include the past history, because the life of the community was full of national and cultural events; Beicz was not a community of gypsies or of degenerated people, its men were cultured, they held high human and national ideals and aimed for a better and peaceful world.

We should therefore devote out time to express all we know about the past, and all those who can help to fulfill this holy task will be welcome and blessed.

We repeat to our brethren in America that they are welcome to write in any language they please; it is the contents that matters, the perpetuation of a destroyed community, and this should be an ever-lasting and guiding document about the evil which the Nazis did unto us.

אליאס זינגער ז״ל

פרעזידענט 1949—1948

ELIAS SINGER

President 1948—1949

מיין שטעטל בייטש

בייטש איך רוף דיך!
איך וויל הערן דיין שטימע,
זאָלן רעדן צו מיר
דיינע אידן רי פרימע.

אויך די בחורים אין בית המדרש:
מיט די שאַרפע מוחות...
טאָג און נאַכט געלערנט,
כמעט געבליבן אָן כוחות.

און די קליינע ייִנגלעך
פון די בייטשער חדרים,
וואָס האָבן גוט געלערנט
פון די הייליקע ספרים.

אויסגעזינגען מיט זייערע קול'עכלעך
וועך חומש, ווער רש״י.
קיינמאָל ניט געוואָרן מיד
צו פרעגן אַ שווערע קשיה.

די טאַטעס, די מאַמעס די ווילע,
מורא געהאַט פאַר גויט!
געפאָרן אויף די מאַרקן
צו פאַרדינען אויף ברויט.

בייטש, איך בענק נאָך דיר,
נאָך די בערג און טאָלן —
ביי ווינטער, סיי זומער,
וואָס די נאַטור האָט שיין געמאָלן.

די באַן! די סאַלאַמאַנס באַרג!
אויף די פאָלנע די מיל,
דער גרויסער שטאָט טורם
און להבדיל, די שיל!

כ'וויל דיך באַזינגען ווי תמיד,
מיט געזאַנג! ניט מיט קיין געוויין —
וואָס דו ביזט איצט טויט שטיל
קען איך ניט פאַרשטיין?...

בייטש, אויב דיין שיקזאַל
איז ווי אַנדערע פוילישע שטעט,
וועל איך זאָגן קדיש!
אויפמישן דאָס טרויער געבעט.

יזכיר אלוהים, געדענק גאָט!
די הייליקע נשמות...
אונזערע טאַטעס! מאַמעס!
ברידער! שוועסטער!
וואָס מען האָט געשאָכטן
אָן רחמנות!

יהודה לייב בלום - תל-אביב

די בייטשער קהלה
אין אמעריקע

דער ספר זכרון פון בייטש, אַרומנעמענדיק די גאַנצע היסטאָריע פון דער קליינער, גייסטרייכער, יידישע קהילה, אין איר פולן פּאַרנעם, זייט איר אַנטשטייונג ביז איר אונטערגאַנג. טאָר נישט און קען נישט דורכגיין שטילשווייגנד איבער דער עקסיסטענץ און פּאַרצווייגטע טעטיקייט פון דעם בייטשער רעליעף אויף יענער זייט אָקעאַן.

באַלד אין אָנהויב פון דער אַנטשטייונג פונם בייטשער רעליעף אין אַמעריקע, האָט ער זיך באַלד געשטעלט פּאַר אַן אויפגאַבע צו שטיין צו הילף דעם געבורט שטעטל בייטש, און דער רעליעף האָט די אויפגאַבע ערליך דערפילט, שטענדיק צו הילף געקומען זיין שטאָם מוטער, איר געהאָלפן ביי אַלע אומשטענדן, מיטגעלעבט אַלע געשעענישן און נאָכ־געפאָלגט מיט זאָרג און ציטער אַלץ וואָס איז פאָרגעקומען אין שטעטל. דער רעליעף איז געשטאַנען אויף דער וואַך און געהיטן בייטש ווי אַ געטרייער זון זיין ליבנדע מוטער.

שוין באַלד אין אָנהויב, פון זיין עקזיסטענץ האָט דער רעליעף געהאַט די געלעגנהייט אַרויסצווייזן זיין געטריישאַפט און איבערגעגעבנקייט זיין וואַכזאַמקייט און דערוואָקסנקייט, דאָס איז געווען אין יאָר 1903 נאָך די גרויסע שריפה אין בייטש, ווען בייטש איז דאַן דריי פערטל אָבגעברענט געוואָרן און דער גרעסטער טייל פון איר באַפעלקערונג איז געבליבן אָן אַ דאַך איבערן קאָפּ, עס האָט זיך דאַן געפאָדערט באַלדיקע און קאָנסטרוק־טיווע הילף, דער רעליעף האָט אויסגעהאַלטן זיין ערשטן עקזאַמען, עס האָט זיך באַלד געגרינדעט אַ הילפס אַקציע וועלכע איז אינטענסיוו צו־געטראָטן צו דער אַרבעט און אַ דאַנק איר הילף איז דאָס שטעטל צוריק געשטעלט געוואָרן אויף די פיס, און די אַרבעט איז געטון געוואָרן דורך אַ גאַנץ קליינע גרופּע — וואָס דער רעליעף האָט דאַן געציילט — די קליינע גרופּע האָט אָבגעראַטעוועט דאָס שטעטל פון רואין און בייטש איז צוריק אויפגעלעבט געוואָרן.

דער רעליעף האָט זיך נישט בלויז פאַרנומען צו זיין אַ „גיכעהילף" צו העלפן בייטש נאָר דאַן ווען ער איז אַלאַרמירט געוואָרן דערצו, ער האָט כסדר פאָרטגעזעצט זיין פרוכטבאַרע טעטיקייט אויך אין נאָרמאַלע רויקע צייטן, ווען דאָס שטעטל האָט געלעבט רויק, געמיטליך און נישט געהאַט

קיין ספעציעלע זאָרגן און פאַרלאַנגען, אויך דאַן האָבן די בייטשער לאַנדס־לייט געזאָרגט צו פאַרגרינגערן, פאַרלייכטערן דאָס לעבן פון זייערע ברידער אין בייטש. עס איז אויפגעשטעלט געוואָרן אַ פאַרצווייגטער אַפּאַראַט וואָס האָט געפירט אַ שטענדיקע טעטיקייט לטובת בייטש. מיט דער הילף פון רעליעף זענען אויפגעשטעלט געוואָרן געזעלשאַפטלעכע, קולטורעלע, דער־ציונגס, און רעליגיעזע אינסטיטוציעס און אַנשטאַלטן וועלכע זענען געווען אַ ברכה פאַר דער גאַנצער יידישער באַפעלקערונג אין בייטש. די גאַנצע באַפעלקערונג אָן אונטערשייד רייך צו אָרעם, פרום און פריי, אַלע שיכטן האָבן גענאָסן פון דער פאַרצווייגטער הילף פון רעליעף. אַ דאַנק דעם רעליעף זענען אויפגעשטעלט געוואָרן שולן, תלמוד תורה, גמילות חסד קאַסעס און אַנדערע קולטור־ און געזעלשאַפטלעכע אָרגאַניזאַציעס.

אין דער צייט פון דער ערשטער וועלט מלחמה 1914—18, ווען בייטש אין צעשטערט געוואָרן און טיילווייז חרוב געוואָרן צוליבן רעזולטאַט פון די קריגס אָפּעראַציעס, און די יידישע באַפעלקערונג אין שטעטל — וואָס איז געווען געצווונגען צו פאַרלאָזן דאָס שטעטל צוליב דער מלחמה — און איז געווען פון די געליטנסטע, און האָבן צוריק קומענדיק געטראָפן זייערע היימען חרוב, זייערע עקאָנאָמישע פּאָזיציעס צעשטערט, אָן שום פּערספּעקטיוון צוריק אויפצובויען זייער לעבן, זענען דאַן ווידער געקומען צו הילף די אַמעריקאַנער לאַנדסלייט. דער רעליעף פון די בייטשער אין אַמעריקע האָט אָרגאַניזירט אַ ברייטע הילפס־אַקציע צוריק אויפצובויען די חרוב געוואָרדענע קהילה בייטש. די לאַנדסלייט אין אַמעריקע האָבן געמאַכט גרויסע אָנשטרענגונגען. אין דער אַקציע האָבן זיך איינגעשפּאַנט פיל עסקנים וועלכע האָבן מיט זייערע ענערגישע מעשים באַגייסטערט אַלע לאַנדסלייט און זיי האָבן זיך וואַרים אָפּגערופן אויפן אַפּעל פון די אָנפירער און האָבן בתשואות־חן געגעבן זייערע באַשטייערונגען צוריק אויסצובויען זייער היים שטעטל אין פוילן.

אַ דאַנק די הילף האָבן זיך די בייטשער יידן צוריק איינגעאָרדענט, אויפגעבויט זייערע היימען, אויפגעשטעלט צוריק זייערע עקאָנאָמישע פּאָזיציעס און דאָס לעבן איז צוריק נאָרמאַליזירט געוואָרן.

אין משך פון די צוויי־צענדליג יאָר צווישן די צוויי וועלט מלחמות, ווען בייטש איז געוואַקסן און זיך אַנטוויקלט עקאָנאָמיש און גייסטיק, און דאָס יידישע קולטורעלע אוןווירטשאַפטלעכע לעבן האָט געבליט און געוואַקסן, האָבן אויך די אַמעריקאַנער לאַנדסלייט נישט פאַרגעסן זייערע ברידער, זיי האָבן זיך פאַראינטערעסירט מיטן גאַנג פון דער ענטוויקלונג פון שטעטל און זיך באַמיט אָנטייל צו נעמען אין דעם אויפבליונגס פּראָצעס וואָס איז אין די יאָרן פאָרגעקומען. זיי האָבן געשיקט זייערע באַשטייערונגען אויפ־

צושטעלן די אַלע אינסטיטוציעס צו פֿאַרזיכערן דעם ווילשטאַנד פֿון די בייטשער יידן.

פֿאַרן אויסברוך פֿונם צווייטן וועלט־קריג זענען די בייטשער יידן צוגעקומען צום הויך־פּונקט פֿון זייער אויפֿבליונגס־פּראָצעס. זיי האָבן זיך געפֿילט גוט איינגעאָרדנט און געטראַכט אַז אַזוי וועלן זיי קענען פֿאָרטזעצן זייער ווייטערדיק לעבן, אָבער שוואַרצע כמאַרעס האָבן זיך אַראָבגעלאָזט אויף אייראָפּע און האָבן געברענגט פּיין און לייד, חורבן און אומקום אויף דער קליינע יידישע קהילה אין בייטש. צוזאַמען מיטן גאַנצן פּוילישן יידנטום איז אויך דאָס בייטשער יידנטום פֿאַרפּייניקט און אומגעבראַכט געוואָרן אויף אַ מערדערישן בעסטיאַלישן אופֿן וואָס האָט נישט זיין גלייכן אין דער מאַרטירערלאָגיע פֿון דער יידישער געשיכטע. הערענדיק וועגן גרויסן צאָרן וואָס עס האָט זיך אַראָבגעלאָזט אויפֿן פּוילישן יידנטום, וועגן די בעסטיאַלישע מערדערייען פֿון די דייטשן, האָבן די לאַנדסלייט אין אַמעריקע — וועלכע האָבן נאָך נישט געוויסט און נישט געוואָלט גלויבן אין גרויסן אומגליק, וואָס האָט געטראָפֿן זייערע ברידער — אָנגעהויבן טרויערן און מיט גרויס זאָרג און צער נאָכגעפֿאָלגט זיך צו דערוויסן וואָס איז געשען מיט זייערע שוועסטער און ברידער אין בייטש. זיי האָבן אַלאַרמירט די קאָנסולאַטן, דעם „רויטן קרייץ״ כדי זיך עפּעס צו דערוויסן וועגן גורל פֿון זייערע אומגליקלעכע ברידער. ביים שלום פֿון קריג, ווען די דייטשע בעסטיע איז בעזיגט געוואָרן און די פֿרייע וועלט האָט געפֿייערט דעם זיג איבער די דייטשישע מערדער, האָבן אָנגעהויבן אָנקומען די ערשטע טרויעריקע און שוידערלעכע ידיעות וועגן דער שרעק־ליכע קאַטאַסטראָפֿע וואָס האָט געטראָפֿן די בייטשער יידן, וועגן דעם שרעקלעכן אופֿן פֿון אומקום אויף קידוש השם פֿון זייערע ברידער און שוועסטער אין די גאַזאייוונס און קרעמאַטאָריעס. די בייטשער לאַנדסלייט אין אַמעריקע האָבן געטרויערט אויפֿן גרויסן אומגליק, אָבער גלייכצייטיק זענען זיי צוגעטרעטן צו ראַטעווען די שארית הפליטה פֿון בייטש. עס זענען מאָביליזירט געוואָרן אַלע קאָנסטרוקטיווע כוחות פֿון די בייטשער לאַנדס־לייט און אַלע האָבן זיך איינגעשפּאַנט אין דער הייליקער אַרבעט העלפֿן די שארית הפליטה מיט קאָנסטרוקטיווע און מאָראַלישע הילף.

בראש פֿון דער הילף אַקציע האָט זיך געשטעלט מיסטער שלמה קלאָץ וועלכער איז באַשטימט געוואָרן אַלס טשערמאַן פֿון אַפּעל. עס איז געשאַפֿן געוואָרן אונטער זיין אָנפֿירונג אַן אַקטיוו־קאָמיטעט וואָס איז געווען צו־זאַמענגעזעצט פֿון די חברים: סעם דיקשטיין, האַרי קאָרנפֿעלד, האַרי לינד, מאָריס לינד, אירא לינד, רובערט לינד און יאָזעף טים. פּנחס קלאָץ, איירא געטץ, אהרן געטץ וועלכער

האָט געאַרבעט אינטענסיוו און האָט באַלד אָנגעהויבן צו שיקן מאַטעריעלע הילף פאַר די לעבן געבליבענע באַלד נאָך דער מלחמה וואָס וועגן זיי איז אָנגעקומען די ערשטע ידיעה. ווען עס האָבן אָנגעהויבן זיך צוריקצוקערן מערער בייטשער יידן וועלכע זענען לעבן געבליבן אין רוסלאַנד און די שאַ־רית הפליטה פון בייטש האָט שוין געציילט 150 מענטשן וואָס עס איז געלונגען לעבן צו בלייבן נאָך דער גרויסער קאַטאַסטראָפע, האָבן די אַמעריקאַנער לאַנדסלייט אָרגאַניזירט פרישע אַקציעס וואָס האָבן אַרומגענומען אַלע קרייזן פון די בייטשער וועלכע געפונען זיך איבער אַלע טיילן פון די פאַראייניקטע שטאַטן. עס איז אויפגעפּעפנט געוואָרן אַ ספּעציעלער זאַמל־פונקט מיט אַ מאַגאַזין ווו מען האָט געזאַמלט שפּייז און קליידונג און צענדליקער בייטשער האָבן זיך פרייוויליק באַטייליקט אין דער אַרבעט, געשפּענדט צייט און געלד צו קומען צו הילף דער שארית הפליטה. עס איז ווערט צו אונטערשטרייכן אַז די לאַנדסלייט האָבן געפירט זייער הילפס אַקציע אין אַ ברייטן פאַרנעם און זיך געווענדט נאָך הילף צו ברייטע קרייזן וואָס זענען באַקאַנט געווען מיט די בייטשער און אפילו גויים האָבן זיך באַשטייערט פאַר די אַקציעס. עס זענען אָרגאַניזירט געוואָרן בעלער מיטן צוועק צו פאַרגרעסערן די באַשטייערונגען. אַ דאַנק די קאָנסטרוקטיווע הילף איז די שארית הפליטה פון בייטשער וועלכע זענען געווען נאַקעט און באָרוועס, געקומען צו זיך, צו ביסלעך זיך איינגעאָרדנט. אַ טייל פון זיי זענען מיט הילף פון די אַמעריקאַנער לאַנדסלייט געקומען קיין אַמעריקע און קאַנאַדע, אָבער דער גרעסטער טייל קיין ישראל. נאָך דער אַנטשטייונג פון מדינת ישראל האָבן די אַמעריקאַנער לאַנדסלייט געווידמעט זייער גאַנצע טעטיקייט און זייער הילפס לייסטונגען פאַר די בייטשער אין ישראל. זיי האָבן געשיקט קיין ישראל טויזנטער דאָלאַרן, שפּייז־פּראָדוקטן און קליי־דונג, אויפגעשטעלט אַ גרויסע גמילות חסד קאַסע וואָס גיט קאָנסטרוקטיווע הילף די לאַנדסלייט אין ישראל. אויך באַטייליקן זיך מיט אַ אָנגעזעענעם סכום געלט פאַרן פּאַרטיק מאַכן דעם „ספר הזכרון", צו פאַראייביקן דעם אָנדענק פון די בייטשער קדושים.

מיסטער שלמה קלאָץ האָט אין משך פון אַ קורצער צייט שוין דריי מאָל באַזוכט ישראל — נישט וועגן זיין פּריוואַטן אינטערעס אָדער פאַרגעניגן — נאָר צוליב די אינטערעסן פון די בייטשער לאַנדסלייט. ביי זיין דריטן באַזוך, האָט ער די גמילות חסדים קאַסע פאַרגרעסערט מיט איבער 3000 ל"י.

ווייטער געבן מיר אַ אויספירלעכן דין וחשבון פון די איבער 60 יאָר טעטיקייט פון דעם רעליעף אין אַמעריקע, פאַרפאַסט פון דעם סעקרעטאַר איזידאָר קלאָץ דער יונגערער ברודער פון מיסטער שלמה קלאָץ.

1961 — 1962 פרעזירענט : מילטון מאורער
דער דריטער דור פון בייטש
President MILTON MAURER
1961—1962

איזידאָר קלאָץ — ניו יאָרק

קורצער איבערבליק איבער דער געשיכטע פון דער יידישע בייטשער קהילה אין די פאראייניקטע שטאטן

דער אָנהויב פון דער מאַסן עמיגראַציע פונ׳ם אייראָפּעישן יידנטום קיין צפון אַמעריקע, אין דער צווייטער העלפט פון 19־טן יאָרהונדערט, צוליב די אַנטיסעמיטישע געשעענישן וואָס האָבן געהערשט אין יענער צייט — האָט אויך געווירקט צום אָנהויב פון דער עמיגראַציע פון בייטשער יידן קיין אַמעריקע.

כאָטש וועזענטלעך איז דער אַנטיסעמיטיזם אין בייטש נישט געווען קענטלעך אין דער פאָרם ווי ער איז געווען אין אַנדערע שטעט אין פוילן, האָט זיך דאַן די עמיגראַציע פון דאָרט אָנגעהויבן, און זי האָט געדינט אַלס גרונדשטיין צו דער אַנטשטייונג פון דער ספּעציפיש בייטשער קהילה אין די פאַראייניקטע שטאַטן.

די עמיגראַציע האָט פאַרשטענדלעך — גורם געווען צו דער פיזישער איבערייסונג פון די באַציונגען צווישן די בייטשער עמיגראַנטן אין אַמעריקע און זייערע משפחות אין דער אַלטע היים, אָבער די גייסטיקע און עמאָציאָ־נעלע פאַרבינדונג און די זכרונות וועגן דער פאַרגאַנגענהייט און קינדהייט האָבן געברענגט געבענטשטע רעזולטאַטן פון קאָנסטרוקטיווער אַרבעט מיט אויפשטעלן שטאַרקע סאָציאַלע קערפּערשאַפטן וואָס זייער אָפּקלאַנג און הילף האָט דערגרייכט יעדער אָרט ווו ס׳האָבן זיך געפונען בייטשער יידן. מען דאַרף אָבער אונטערשטרייכן, אַז די קערפּערשאַפטן זענען נישט אויפגעשטעלט געוואָרן און נישט פינאַנסירט געוואָרן דורך די רייכע לאַנדסלייט, נאָר דורך אַרבעטס־מענטשן, האָראָפּאַשניקעס וואָס האָבן מיט שווייס פאַרדינט זייער ברויט. זייער ציל איז געווען שאַפן אַן אייגענע היים אין נייעם לאַנד און שטיצן די פאַמיליעס וואָס זענען געבליבן אין דער אַלטער היים.

אָבער אויך די בייטשער עמיגראַנטן צווישן זיך זענען געוואָרן ענג צוזאַמענגעבונדן און יעדער האָט זיך געפילט נאָנט צום צווייטן. וואָס דאָס איז געקומען צום אויסדרוק דורך קעגנזייטיקע הילף איינער צום צווייטן. באַזוכן צווישן זיך, באַטייליקען זיך אין אַלע פאַמיליע געשעענישן, סיי ביי שמחות און סיי חלילה ביי אומגליקס־פאַלן, אין אַלע פאַלן האָט זיי צוזאַמענגעבונדן די געמיינזאַמע אָנגעהעריקייט צום שטעטעלע בייטש.

ווען דאָס נייע לעבן אין דער נייער היים איז נאָרמאַליזירט געוואָרן האָבן אָנגעהויבן אָנקומען ידיעות פון בייטש וועגן די גרויסע שריפה וואָס האָט דאָרט אויסגעבראָכן אין יאָר 1903, און געבראַכט אומגעהויערע פאַר־לוסטן דער יידישער באַפעלקערונג, די בייטשער לאַנדסלייט האָבן זיך פאַרזאַמלט און בעהאַנדלט די לאַגע, זיי האָבן באַשלאָסן צו אָרגאַניזירן אַ קאַמפּיין צו העלפן די געליטענע ברידער אין דער אַלטער היים. די אַקציע האָט געהאַט דערפאָלג, די בייטשער יידן האָבן זיך מיט ענטוזיאַזם אָבגערופן צו פאַרלייכטערן דעם פיין פון זייערע ברידער. דער דערפאָלג פון דער אַקציע האָט אַריין געגעבן מוט צוצוטרעטן ערנסט אָרגאַניזירן אַן אָפיציעלע קערפערשאַפט פון די בייטשער יידן אין די פאַראייניקטע שטאַטן.
צו דעם צוועק זענען זיך דעם 30טן אָקטאָבער 1903 — צוזאַמענגעקומען אַ רייע פערזאָנען אין דער וווינונג פון מר אפרים פישל און מיסעס רייזיל קלאַץ און עס איז אויפגעשטעלט געוואָרן דער אָפיציעלער פאַרבאַנד פון די לאַנדסלייט, וועלכער איז אָפיציעל אַנערקענט געוואָרן דורך די מאַכט אָרגאַנען, און אַלס זייער עמבלעם (צייכן) האָבן זיי אַדאָפּטירט דעם סימבאָל פון פרייהייט וואָס שטייט אין ניו־יאָרקער פאָרט. דאָס אויפשטעלן פונם פּאַרבאַנד איז אויפגענומען געוואָרן מיט אַנערקענונג דורך די לאַנדסלייט וואָס דער רוב פון זיי איז דערצויגן געוואָרן צו אַ פּאַרצווייגטע געזעלשאַפט־לעכע אַרבעט וואָס דאָס האָט דערמוטיקט, די איניציאַטאָרן פון פאַרבאַנד.
די קריזיסן וואָס האָבן פון צייט צו צייט אויסגעבראָכן אין די פאַר־אייניקטע שטאַטן האָבן אויך געהאַט אַ קאָלאָסאַלע ווירקונג אויפן לעבן פון די לאַנדסלייט. דער קריזיס וואָס איז אויסגעבראָכן אין 1907, וואָס אין רעזולטאַט פון דעם האָט זיך געשטאַרקט די אַרבעטסלאָזיקייט, און עס זענען געווען פיל פאַלן פון באַנקראָט, האָט אויך נישט אויסגעמיטן די בּייטשער לאַנדסלייט וואָס האָבן געדאַרפט שווער קעמפן פאַר זייער עקזיס־טענץ, און פיל משפחות — האָבן נאָך אַזאַ קריזיס געדאַרפט אויפסניי אָנהויבן צו בויען זייער עקזיסטענץ. אָבער נאָך דעם ווי דאָס לעבן איז צוריק נאָרמאַליזירט געוואָרן איז באַנייט געוואָרן די געזעלשאַפטלעכע טעטיקייט פונם פערבאַנד, אַזוי איז באַלד נאָכן קריזיס אין יאָר 1908 געקויפט געוואָרן אַ שטיקל באָדן צוצוגרייטן אַ בית הקברות פאַר די לאַנדסלייט — ווען איבער 120 יאָר וועט געשעען אַ פאַל — דער ערשטער פּאַרלוסט פון די לאַנדסלייט איז געווען מיט דער פטירה פון מר הערי שטיגליץ ז״ל וואָס ער איז געווען דער ערשטער וואָס איז אים אָפּגעגעבן געוואָרן דעם לעצטן כבוד מיטן לייגן אים אויפן בית הקברות פון די בייטשער לאַנדסלייט.
די לאַנדסלייט פלעגן דורכפירן פון צייט צו צייט קאַמפּיינען צו שאַפן

געלט וואָס האָבן דערמעגלעכט צו העלפן זייערע ברידער אין אייראָפּע און אויפשטעלן פֿערשידענע רעליגיעזע אַנשטאַלטן.

אין יאָר 1912 קורץ פאַרן אויסברוך פון דער ערשטער וועלט־מלחמה איז באַנייט געוואָרן דער קאָנטאַקט מיט דער אַלטער היים אין בייטש מיטן באַזוך פון דעם וויצע־פּרעזידענט פונ׳ם פאַרבאַנד מיסטער פישל קלאָץ וועלכער האָט באַזוכט פּערזענלעך די בייטשער יידן, זיין באַזוך איז געווען אַ גרויס געשעעניש אין לעבן פונם פאַרבאַנד, און אַלס אַנערקענונג און אָנדענקונג פון דעם באַזוך האָט מיסטער קלאָץ באַקומען אַ גאָלדענעם זייגער פון דעם פאַרבאַנד, וועלכער געפינט זיך ביז היינטיגען טאָג ביי זיינע זון שלמה און איזידאָר קלאָץ.

מיטן אויסברוך פון 1־טן וועלט־קריג איז אינגאַנצן איבערגעריסן געוואָרן דער קאָנטאַקט צווישן די לאַנדסלייט אין אַמעריקע מיט זייערע ברידער אין דער אַלטער היים אין בייטש, וועלכע האָבן ספּעציעל געליטן פון די מלחמה אָפּעראַציעס. מיט דער ענדע פון דער מלחמה איז באַנייט געוואָרן דער קאָנטאַקט. אָבער אינצווישנצייט האָבן די בייטשער אין אַמעריקע געטראָפן איבערן גרויסן פאַרלוסט וואָס זיי האָבן געליטן מיטן אָפּלעבן פון 2 פירנדע און פראָמינענטע פּערזענלעכקייטן פון זייערע לאַנדסלייט, דאָס זענען מיסטער פישל קלאָץ ז״ל וואָס איז נפטר געוואָרן אין יאָר 1917 און משה מענדל שטורם וואָס איז נפטר געוואָרן אין 1919.

אויסער די אויבן דערמאָנטע 2 פראָמינענטע פּערזענלעכקייטן האָט אויך די בייטשער לאַנדסמאַנשאַפט פאַרלוירן עטלעכע מיטגלידער פון דער שפּאַניער פאַמיליע די 2 ברידער שמואל ז״ל (נפטר געוואָרן 1921), הערשל ז״ל (1923), ווי אויך ד״ר לואי שפּאַניער ז״ל (1926) וועלכער האָט אויך געדינט אַלס דאָקטאָר פון דער לאַנדסמאַנשאַפט. די אַלע פאַרלוסטן האָבן דערשיטערט און אויך אָפּגעשוואַכט די געזעלשאַפטלעכע און אָרגאַניזאַצ־יאָנעלע דערגרייכונגען פון פאַרבאַנד.

דער גרויסער עקאָנאָמישער קריזיס וואָס האָט אויסגעבראָכן אין אַמעריקע אין יאָר 1929 און האָט גורם געווען צו דער רוינירונג און ליידן פאַר מיליאָנען בירגער פון די פאַראייניקטע שטאַטן, האָט אויך פערשטענדלעך געווירקט אויף די בייטשער לאַנדסלייט און פיל פון זיי האָבן אויך געליטן.

די בייטשער לאַנדסלייט האָבן געהאַט ווייטערדיקע פאַרלוסטן מיט דער פּטירה פון מיסטער יעקב פירער ז״ל אין 1930 וועלכער איז געווען פּרעזידיום מיטגליד פון פאַרבאַנד, און פון מיסטער מיכאל ווינטער ז״ל וועלכער איז פלוצלינג נפטר געוואָרן אין 1933, מיסטער ווינטער האָט אין משך פון 20 יאָר געדינט אַלס סעקרעטאָר פון פאַרבאַנד, כאָטש ער אַליין איז נישט געווען קיין געבוירענער בייטשער. אָבער אַלס פוילישער ייד האָט ער

זיך שטאַרק דערנענטערט צו די בייטשער לאַנדסלייט און איז זיי געווען איבערגעגעבן. מיסטער ווינטער אַליין האָט זיך געפילט אַלס הונדערט פראָצענטיקער בייטשער. זיין טויט איז געווען אַ גרויסער פאַרלוסט פאַר אַלע און ספּעציעל פאַרן פאַרבאַנד.

נאָך לאַנגע זוכענישן אויף צונעמען אַ שטעל־פאַרטרעטער אויפן אַמט פון סעקרעטאַר אויפן אָרט פון פערשטאָרבענעם ווינטער ז"ל איז געפאַלן דער גורל אויף מיסטער יצחק קלאָץ, וועלכער האָט מיטן איבערנעמען דעם אַמט אָנגעהויבן צו פירן אַ פערצווייגטע טעטיקייט אויף אַלע געזעלשאַפט־לעכע און קולטורעלע געביטן. איינע פון זיינע ערשטע אויפטועכצן איז געווען דאָס אַרויסגעבן אַ חודש זשורנאַל וואָס האָט געדינט אַלס טריבונע אויס־צודריקן אַלע געזעלשאַפטלעכע אונטערנעמונגען און געשעענישן ווי אויך אַלס פרייע טריבונע ווו יעדער האָט זיך געקאָנט פריי אויסדריקן, אַרויסזאָגן זיינע מיינונגען און געדאַנקען.

אין דעם פעריאָד האָט געדינט אַלס פרעזידענט פון פאַרבאַנד מיסטער יוזעף אייכהאָרן וואָס איז געוויילט געוואָרן נאָך מיסטער אברהם קאָזשעניק.

דאָס יאָר 1934 איז געווען אַ יאָר פון אינטענסיווע אַרבעט, דער זשורנאַל האָט זיך אַנטוויקלט און איז געקומען צו אַ הויכן ניוואָ, וואָס האָט געברענגט אַז דער אינטערעס צום פאַרבאַנד איז געוואַקסן, די בעגייסטערונג האָט אַרומגענומען וואָס אַ מאָל מער קרייזן, אויך די פרויען האָבן אַרויסגעוויזן איניציאַטיוו און זיי האָבן זיך אָרגאַניזירט אַלס זעלבסשטענדיקע גרופּע אונטער דער אויפזיכט פון פאַרבאַנד אונטער דער אָנפירונג פון מאַדאַם מערי אונגער ז"ל, די אלמנה פון מיסטער פנחס אונגער פון בייטש.

די טעטיקייטן פון די פרויען זענען געווען פרוכטבאַרע און קאָנסטרוק־טיווע, זיי האָבן זיך אויסגעצייכנט ביים איינאָרדענען די פערשידענע אַקציעס פון די קאָמפּיינען, ביים פירן די סאָציאַלע טעטיקייט, פון פאַרטיילן הילף נויט־באַדערפטיקע, אויך ביי די אַקציע פון „קמחא דפסחא" פאַר פסח.

דעם 11־טן פעברואַר 1934 איז פאָרגעקומען אַ גראַנדיאָזער טאַנץ־באַל, ווו ס'האָבן זיך באַטייליקט 250 פערזאָן, וועלכער האָט געדינט אַלס אויסדרוק פון ענגע צוזאַמענטרעפן צווישן די לאַנדסלייט און דאָס דערנענטערן פון דער יוגנט וואָס איז געבוירן אין די פאַראייניקטע־שטאַטן, דאַן איז אויך איבערפירט געוואָרן דער „קלוב" פון פאַרבאַנד אין אַ נייע מער באַקווע־מערער געגנט.

אין דער זעלבער צייט האָבן אָנגעהויבן אָנקומען טרויעריקע ידיעות פון אייראָפּע. מיטן אויפשטייג פון היטלעריזם אין דייטשלאַנד, האָבן זיך אופסניי אָנגעהויבן די ליידן פון די יידן אין אייראָפּע, און אויפן האָריזאָנט

האָבן זיך אָנגעהויבן ווייזן די סימנים פון דער טרויעריקער וועלט־מלחמה און קאַטאַסטראָפע פון אייראָפּעישן יידנטום.

אין יאָר 6—1935 איז אויסגעוויילט געוואָרן אַלס פּרעזידענט פון די בייטשער לאַנדסלייט מיסטער שאול אונגער וועלכער איז געווען אַן אַמעריקאַנער געבוירענער, די צייט פון זיין טעטיקייט איז געווען אַ געבענשטע און פּרוכטבאַרע, ספּעציעל אויפן גייסטיקן און קולטורעלן געביט, דער זשורנאַל איז אין זיין צייט אויפגענומען געוואָרן דורך אַלע מיט סימפּאַטיע און אָנערקענונג.

אין פּעריאָד פון 1937/8 איז אויפגענומען געוואָרן אַלס נייער פּרעזידענט, מיסטער שלמה קלאָץ דער זון פון אפרים פישל, און רייזעל קלאָץ, אַלס געבוירענער אין בייטש האָט ער געוווּסט צו האַרמאָניזירן צווישן דעם שטייגער־לעבן אין דער אַלטער היים בייטש און דעם ברויזנדן לעבן פון דער נייער היים אין די פאַראייניקטע שטאַטן. מיסטער קלאָץ איז געווען אַ מענטש מיט אַ ברייטן בליק אויפן לעבן און פיל פאַרשטאַנד צו די באַדינגונגען וואָס האָבן דאַן געהערשט.

מיטן דערווערבן דעם נייעם שטח אַלס צוגאָב צום בית־הקברות פון די בייטשער, איז איינגעאָרדנט געוואָרן — אין יאָר 1937 — אַ רעליגיעזע צערעמאָניאַל־פייערונג. עס איז אויפגעשטעלט געוואָרן אַ פּאַסענד טויער צום אַריינגאַנג מיט געהעריקע אויפשריפטן וואָס דריקן אויס די הייליקייט פון פּלאַץ, די צערעמאָניאַל־פייערונג איז געבליבן טיף איינגעקריצט אין זכרון פון די בייטשער, און זיי וועלן זי קיינמאָל נישט פאַרגעסן. עס זענען געמאַכט געוואָרן בילדער וואָס האָבן פאַראייביקט די אויבנדערמאָנטע געשעעניש, ספּעציעל האָט געמאַכט אַן איינדרוק אויף די פאַרזאַמלטע דאָס פלאַטערן פון די נאַציאָנאַלע פאָנעןביים טויער — (אונזער נאַציאָנאַל פאָן) ווי אויך די פאָן פון די פאַראייניקטע שטאַטן.

דאָס קויפן דעם נייעם שטח ווי אויך דאָס איינאָרדענען די פייערלעכע צערעמאָניע איז דערמעגלעכט געוואָרן אַדאַנק די „פונדזשן" וואָס איז געזאַמלט געוואָרן דורך דעם פרויען פאַרבאַנד פון די בייטשער.

די בילדער פון דער געשעעניש געפונען זיך ביז היינטיקן טאָג אין אַרכיוו פון פאַרבאַנד.

ספּעציעל האָט זיך אויסגעצייכנט מיט די הילפס טעטיקייט פון פאַרבאַנד מיסטער אליאס זינגער וואָס האָט אָרגאַניזירט געלט אַקציעס אָנמיטלבאַר פאַר די ימים טובים, און דאָ דאַרף אונטערגעשטראָכן ווערן די טעטיקייט פון די לאַנדסלייט וואָס האָט פאַרשטאַנען סיי צו ווירקן אויף זייערע הערצער און אויך האָט ער געוווּסט זייערע באַדערפנישן.

עס דאַרף ווערן אונטערגעשטראָכן אַז אין אויבנדערמאָנטן פעריאָד האָבן

הארי שפאניער ז״ל 1915—1922

HARRY SPANIER 1915—1922

משה מענדעל שטורם ז״ל 1903—1910

MENDEL STURM 1903—1910

הערשעל לינד ז״ל 1947

HARRY LIND 1947

מעכעל שפילמאן ז״ל 1923—1932

MAX SPIELMAN 1923—1932

איזידאָר קאָרנפעלד ז״ל 1953
ISIDOR KORNFELD 1953

שמעון וינטרויב ז״ל 1953—1950
SIMON WEINTRAUB 1950—1953

אַברהם באננער 1960—1959
ABRAHAM BANNER 1959—1960

מילטון מאַרגוליעס 1958
MILTON MARGULIES 1958

זיך אויסגעצייכנט די פולע צוזאַמענאַרבעט און האַרמאָנישע בעציונגען צווישן פאַרבאַנד און דעם פרויען פאַרבאַנד, וואָס אַדאַנק זיי איז מעגלעך געווען אויסצופירן די אַלע גרויסאַרטיקע אונטערנעמונגען און אויפגאַבן וואָס האָבן געבראַכט צו פרוכטבאַרע רעזולטאַטן.

די דערגרייכונגען און צוזאַמענאַרבעט איז דערמעגלעכט געוואָרן אין דער צייט ווען אַלס פרעזידענט האָט אַמטירט מיסטער שלמה קלאַץ, וואָס מיט זיין ווונדערלעכע פערזענליכקייט האָט ער געהאַט אַ השפעה אויף אַלע קרייזן, די פיל דאַנק־בריף וואָס זענען אין זיין צייט אָנגעקומען ווייזן אויף די ריכטיקע אויבענדערמאָנטע פעסטשטעלונג.

אין יאָר 1939 איז אויסגעוויילט געוואָרן אַלס פרעזידענט פון פאַרבאַנד מיסטער שמואל דיקשטיין דער זון פון חיים און מאַרטאַ דיקשטיין פון בייטש, ער איז געווען אַ געבוירענער אין אַמעריקע, אויך אין זיין צייט איז געטון געוואָרן אַ גרויסע פאַרצווייגטע אַרבעט צו דערמעגלעכן הילף פאַר נויטבאַדאַרפטיקע. דער פרויען פאַרבאַנד האָט פאָרטגעזעצט זיין אַרבעט צו אָרגאַניזירן בעלער מיטן צוועק צו שאַפן געלט פאַר נויטבאַדאַרפטיקע.

אין דער זעלבער צייט האָט זיך אָנגעהויבן די געשפּאַנטע לאַגע אין דער וועלט וואָס האָט ספּעציעל געטראָפן דעם יידישן פאָלק. מיטן אויפקום פון היטלעריזם, האָבן אונזערע ברידער אָנגעהויבן טראַכטן וועגן עמיגראַציע. אַ סך האָבן געוואַרט אומזיסט אַז די טרויעריקע תקופה זאָל פאַרבייגיין.

אין יאָר 1941 איז געקומען אַ ווענד־פונקט אין לעבן פון פאַרבאַנד מיטן אויסוויילן פון מיסטער טשאַרלס צימערמאַן אַלס פרעזידענט פון פאַרבאַנד. מיסטער צימערמאַן איז געווען אַ גאָרליצער נישט קיין בייטשער, מיט דעם איז אַריינגעבראַכט געוואָרן אינם לעבן פון פאַרבאַנד אַ נייע שיטה. איר ציל איז געווען צו פאַרגרעסערן די ראַמען פון פאַרבאַנד מיטן צו ציען די גאָרליצער — וואָס זענען נאָנט געווען פון בייטש. נאָך דעם פעריאָד פון פּראָספּעריטי האָבן זיך אָנגעהויבן שווערע צייטן און אַ געוויסע צאָל מיט־גלידער פון פאַרבאַנד האָבן פון דעם געליטן, בכדי צו לינדערן די לאַגע פון די נויטבאַדאַרפטיקע האָט מיסטער שלמה קלאַץ אָרגאַניזירט אַן אַקציע פון שפּענדונגען דורך פּושקעס.

אויף צו שטילן די שפּאַנונג וואָס האָט דאַן געהערשט צוליב די אָנ־געשטרענגטע לאַגע ווי אויך צו שאַפן אַן ענגען קאָנטאַקט צווישן די לאַנדסלייט, זענען איינגעאָרדנט געוואָרן אָרגאַניזירטע אויספלוגען, אויף דער טרוקעניש און אויפן ים דורכן פאַרבאַנד און דאָס האָט אַ סך צוגעגעבן צו דערהויבן דעם געפילענעם מאָראַל ביי די לאַנדסלייט.

מיט דעם פאַרשאַפונג פון 2־טן וועלט קריג ווען די היטלער אַרמיי איז באַפאַלן ראַטן־פאַרבאַנד, דעם 22־טן יוני 1941, און מיטן אָנגריף פון

יאַפּאַן אין פּערל־האַרבער, האָט זיך אונזער פאַרבאַנד — ווי אַלע אַנדערע פאַרבאַנדן — אָנגעשלאָסן אין דער אַלגעמיינער אַקציע וואָס האָט אַרומגענומען די פּאַראייניקטע שטאַטן צו העלפן צום דערפאָלג פון די מלחמה אָפּעראַציעס קעגן אונזער אַלגעמיינעם שונא, די יוגנט פון אונזער פאַרבאַנד האָט זיך מאָביליזירט אין דער אַמעריקאַנער אַרמיי, פיל פון זיי האָבן זיך מאָביליזירט פרייוויליק נישט וואַרטנדיק מען זאָל זיי מאָביליזירן. דער פאַרבאַנד פון די בייטשער האָט גערופן די מיטגלידער זיך צו באַטייליקען אין דער אַקציע פון שפּענדן בלוט פרייוויליק. מיט באַגייסטערונג האָבן די לאַנדסלייט געגעבן בלוט פאַר די מלחמה קעמפּערס.

אין יענער צייט איז אינגאַנצן איבערגעריסן געוואָרן דער קאָנטאַקט מיט דער אַלטער היים. פון בייטש איז נישט אָנגעקומען קיין שום ידיעות, טראָץ אַלע אָנשטרענגונגען איז נישט געלונגען צו באַקומען קיין שום אינפאָרמאַציע פון דאָרט.

מיטן אָנקום פון די טרויעריקע ידיעות וועגן די בעסטיאַלישע מערדעריייען פון די היטלעריסטישע פאַרברעכער זענען איינגעאָרדנט געוואָרן מאַסן מיטינגען צו אינפאָרמירן די ברייטע עפנטלעכקייט וועגן די גרויל־טאַטן פון די מערדער, עס האָבן זיך געפונען אַ סך וואָס האָבן נישט געגלויבט אין דערווירקלעכקייט פון די טרויעריקע ידיעות.

ווי געזאָגט זענען די יוגנטלעכע פון די בייטשער געווען אַ טייל פון די קעמפער אויף די פראָנטן פון דער אַמריקאַנער אַרמייען, דער זשורנאַל פון פאַרבאַנד האָט פאַרעפנטלעכט אויף די ערשטע זייטן די נעמען פון די קעמפער, דער זשורנאַל איז געשיקט געוואָרן צו יעדן מיליטער־מאַן ווו ער האָט זיך געפונען. די וועלכע זענען איבערגעבליבן אין הינטערלאַנד האָבן געהאָלפן די קעמפער דורכן שטיין אין קאָנטאַקט מיט זיי, און האָבן אָרגאַניזירט דאָס שיקן פּעקלעך שפּייז, צוקערוואַרג פאַר די מיליטער לייט כדי צו האַלטן דעם קאָנטאַקט צווישן דעם הינטערלאַנד און פראָנט, און דערהויבן דאַמיט דעם מאָראַל פון די מיליטער לייט.

אין יאָר 1943 איז מיסטער איזידאָר קלאָץ דער ברודער פון מיסטער שלמה קלאָץ אויסגעוויילט געוואָרן אַלס פּרעזידענט פון די בייטשער.

דעם 9־טן מאַי 1945 איז אויפגענומען געוואָרן מיט פרייד די ידיעה אַז דער דייטשער נאַציאָנאַל סאָציאַליזם איז באַזיגט געוואָרן און דייטשלאַנד האָט זיך אונטערגעגעבן די כוחות פון די „פּאַראייניקטע".

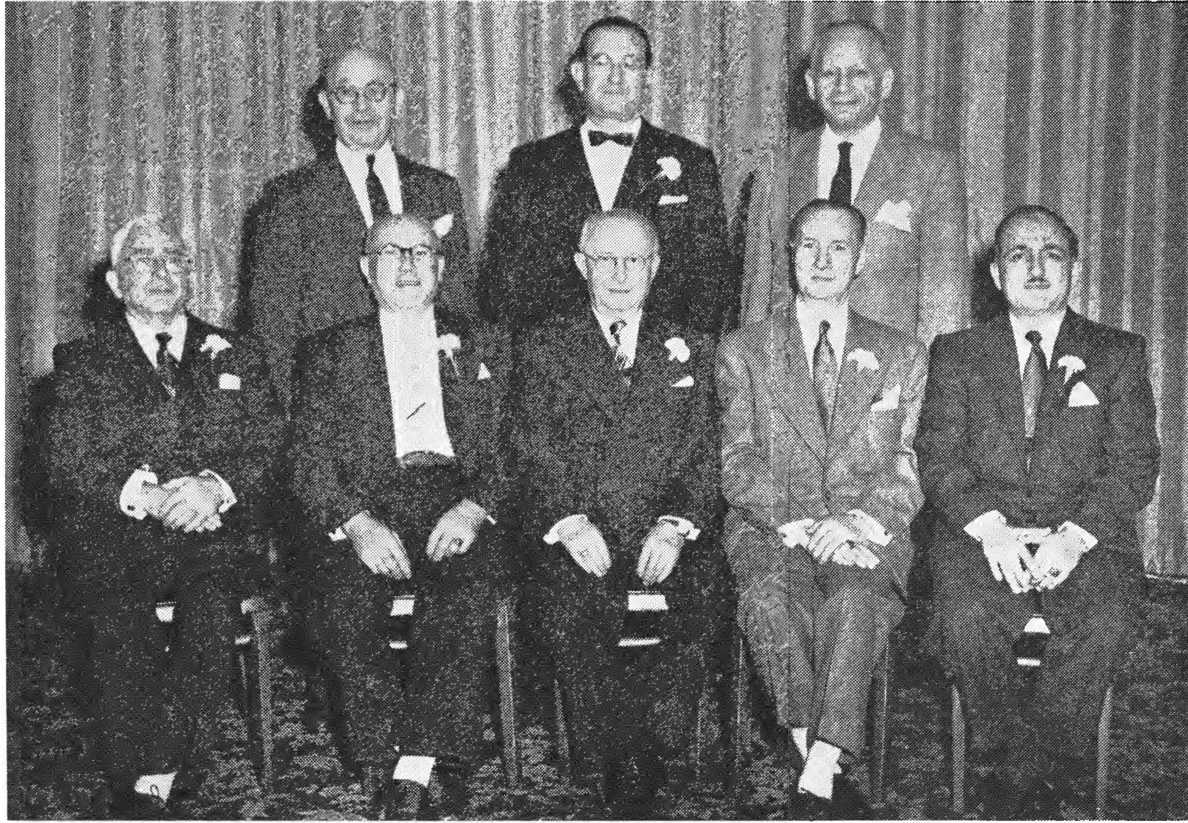
מיטן פאַרענדיקן פונם קריג האָט זיך דאָס לעבן צוריק אָנגעהויבן נאָרמאַליזירן און איז צוריק אַריין אין שוווּנג און עס האָט זיך צוריק באַנייט די חנוכה און פּורים בעלער, חתונה צערעמאָניעס, בר־מצוות און פאַרשידענע שמחות צוזאַמען.

אין יאָר 1945 איז אויסגעוויילט געוואָרן אַלס פּרעזידענט פון פאַרבאַנד מיסטער לואיס בערנשטיין, אַ געבוירענער אין אַמעריקע, אַ זון פון רוסישע עמיגראַנטן, און כאָטש ער איז געווען מיטגליד נאָר 4 יאָר, איז ער אָבער דורך דער צייט באַליבט געוואָרן אין אַלע קרייזן פון פאַרבאַנד, און איבער־געלאָזט אַ גוטן איינדרוק אויף יעדן ווער עס האָט אים געקענט און איז געקומען מיט אים אין געזעלשאַפטלעכע באַציונגען. דער פאַקט פון אויסוויילן אַלס פּרעזידענט פון פאַרבאַנד, אַ מיטגליד וואָס שטאַמט פון עלטערן פון רוסלאַנד נישט פון גאַליציע, האָט געהאַט אַ פּאָזיטיווע באַדייטונג. און עס איז ווערט אונטערצושטרייכן אַז דער שריט — פון אַ פאַרבאַנד פון די שיכטן — האָט אַ קאָלאָסאַלע באַדייטונג, און איז אַ צייכן פון טאָלעראַנץ פון דער ערשטער מדרגה, אַז ער האָט זיך נישט גערעכנט מיט די פּראָווינציעלע איינרעדעניש און האָט געוויילט אַלס פּרעזידענט אַ זון פון עלטערן וואָס שטאַמען פון רוסלאַנד.

אין דער צייט האָבן אָנגעהויבן דייטלעכער קלאָר צו ווערן די שוידער־לעכע טראַגעדיע פון גרויסן חורבן וואָס האָט געטראָפן אונזערע ברידער אין אייראָפּע. עס האָבן אָנגעהויבן אָנקומען פּרטים פון די מערדערלעכע און בעסטיאַלישע רציחות איבער ברידער, און אין די הערצער פון אונז אַלע האָט געהערשט אַ טרויער און גרויס צעשטרייונג.

מיטן אָנקומען פון די ערשטע פּערזענלעכע בריף פון די לעבן־געבליבענע בייטשער איז די איבערנעמונג און צעשטרייונג פון די בייטשער געקומען צום קולמינאַציע פּונקט. זיי האָבן פּשוט פאַרלוירן דאָס גלייכגעוויכט צו הערן די שוידערלעכע פּרטים, איבערן טראַגישן אומקום פון בייטשער יידנטום. עס האָט זיך אַרויסגעוויזן אַז עס זענען סך הכל געבליבן נאָר 31 מענשן פון די בייטשער יידן אין גאַליציע. זיי זענען געבליבן לעבן נאָכן אַדורכגיין שרעקלעכע פּייניקונגען און ליידן וואָס קיין מענשלעכע פאַנטאַזיע קען זיך דאָס נישט פאָרשטעלן. זיי האָבן אומזיסט געוואַרט אויף נאָך לעבן־געבליבענע ,דער טרויריקער אמת איז אָבער געווען אכזריותדיק. דאָס שילדערן — פון די לעבן־געבליבענע — וואָס זיי זענען דורכגעגאַנגען אין היטלעריסטישן גיהנום, די קאָנצענטראַציע־לאַגערן און דאָס לעבן דאָרט איז געווען אומעגלעך — לויטן מענשלעכן פאַרשטאַנד — צו פאַרשטיין.

עס זענען דאַן מאָביליזירט געוואָרן אַלע גייסטיקע און פיזישע קרעפטן און עס זענען געמאַכט געוואָרן אַלע אָנשטרענגונגען בכדי צו קומען צו הילף די שארית הפליטה, די איבערגעבליבענע נאָכן גרויסן חורבן. צו אָנפירן און אָרגאַניזירן די הייליקע אויפגאַבע איז נישט געפונען געוואָרן קיין אַנדערער פאַסנדער מענש ווי מיסטער שלמה קלאַץ וואָס איז אויסגעקליבן געוואָרן צווישן אַלע אָנצופירן מיט די הייליקע אַקציע, אויך איז ער אויס־

Presidents of the Bieczer Society in America:
From left to right (sitting): Charles Zimmerman (The late), Josef Eichhorn, Adolf Korzennik, Samuel Dickstein (The late), Louis Bernstein. (Standing): Samuel Klotz, Saul Unger (The late), Isidor Klotz.

געווילט געוואָרן דורך מיסטער בערנשטיין אַלס פֿאָרזיצער פֿון אויספֿירן די אַרבעט פֿון פֿאַרבאַנד וואָס איז געבונדן מיט אויסלאַנד.

מיסטער קלאָץ איז צוגעטראָטן מיט פֿיל איניציאַטיוו אויסצופֿילן די אַרבעט וואָס ער האָט אויף זיך גענומען. בכדי אויסצופֿירן מיט מער אַקטיוויטעט און אויף אַ שנעלערן אופֿן, האָט ער זיך גענומען צו הילף עטלעכע מענשן וועלכע האָבן געהייסן „דער אַקטיוו קאָמיטעט צו אָרגאַניזירן הילף״.

די עיקר אויפֿגאַבע פֿון קאָמיטעט איז געווען צו שאַפֿן שפּייז פּראָדוקטן, קליידונג און געלט. אַלס לאָקאַל צו פּאַקן און האַלטן די פּראָדוקטן און קליידער, האָט געדינט די וווינונג פֿון מיסטער לינד וועלכער האָט זי פּרייוויליק אָפּגעגעבן צו דעם צוועק. דער אַקטיוו־קאָמיטעט האָט נישט געשפּאָרט קיין אַרבעט און צייט און געמאַכט אַלע אָנשטרענגונגען זיך צו פֿאַרבינדן מיט אַלע בייטשער איבערן גאַנצן לאַנד. זיי האָבן אויך נישט אויסגעמיטן זיך צו ווענדן נאָך הילף צו אַנדערע נישט דווקא אָבשטאַ־מיקע פֿון בייטש. די רעזולטאַטן פֿון דער אַקציע האָבן געוויזן אויפֿן גרויסן דערפֿאָלג פֿון דער אַרבעט. עס איז ווערט צו באַצייכענען, אַז מיסטער שלמה קלאָץ האָט אויך געדינט אַלס אַדרעס ווי מען האָט זיך דורך זיין פֿאַרמיטלונג געוואָנדן וועגן פֿאַרשידענע אינפֿאָרמאַציעס, בריף אויסטויש מיט קרובים, פֿראַגען וועגן קרובים, הילף פֿאַר נייע עמיגראַנטן ביים איינ־אָרדענען זיך א.א.וו. גלייכצייטיק דאַרף אונטערגעשטראָכן צו ווערן די אַרבעט פֿון די ברידער וויינגאַסט ביים פֿירן די פֿינאַנסן וואָס זיי האָבן זייער פּראַקטיק געשטעלט צום רשות פֿון קאָמיטעט.

דעם 27טן נאָוועמבער 1946 איז אייגעאָרדנט געוואָרן אַ גראַנדיאָזער באַל, וואָס זיין ציל איז געווען, צו שפּענדן די איינקונפֿטן פֿאַרן קאָמפּיין צו געבן הילף די געליטענע בייטשער פֿון יענער זייט ים. דער ציל איז געווען צו שאַפֿן 5000 דאָלאַר. יעדער שפּענדער האָט באַקומען אַ דאַנק דאָקומענט פֿאַר זיין שפּענדונג, וואָס זענען פֿאַרשפּרייט געוואָרן דורך מיסטער יוסף (יולי) קלאָץ. ביי דער געלעגנהייט זענען פֿאַרגעלייענט געוואָרן דאַנק־בריף וואָס זענען אָנגעקומען פֿון די לעבן־געבליבענע וואָס האָבן באַקומען הילף פֿון קאָמיטעט.

אויב מיר זאָלן וועלן אויסרעכענען די מענשן וועלכע האָבן זיך באַטייליקט אין דער הייליקער אַקציע וואָלטן מיר געדאַרפֿט אויסרעכענען אַ סך נעמען וואָס דאָס איז שווער צו טון. אָבער מען קאָן נישט פֿערביי־גיין און נישט דערמאַנען די נעמען פֿון מיסטער יהודה און מיסיס ברכה בערגמאַן ז״ל וואָס האָבן געמאַכט איבערנאַטירלעכע אָנשטרענ־גונגען ביי זייער אַרבעט, ווי אויך איז ווערט צו אונטערשטרייכן דעם

מר טשאַרלס צימערמאַן וואָס איז אַ גאַרליצער, און ער האָט געשטעלט אויף אַ געוויסער צייט צו דער דיספּאָזיציע פון קאָמיטעט אַ פּלאַץ וואָס האָט געדינט אַלס פּאַקונגס־שטעלע פאַר די פּעקלעך וואָס זענען אַרויס־געשיקט געוואָרן. אין צווישנצייט איז אָנגעקומען נאָך ידיעות מיט נעמען פון מענטשן וואָס זענען ניצל געוואָרן און געבליבן לעבן, ביז נאָוועמבער 1946 זענען געווען פאַרשריבן ביז 150 מענטשן פון בייטש וואָס זענען דורך ניסים לעבן געבליבן נאָכן גרויסן חורבן און זיי האָבן געבילדעט די „שארית הפליטה" פון בייטש. דער גרעסטער טייל פון די לעבן־געבליבענע האָבן זיך פאַרבינדן מיטן פאָרזיצער פון קאָמיטעט מיסטער שלמה קלאָץ וועלכער האָט יעדן געגעבן די געהעריקע הילף. די אויסגעצייכנטע און פרוכטבארע אַרבעט פון מיסטער קלאָץ איז פאַרצייכנט געוואָרן צום שבח ביי פערשידענע געלעגנהייטן און ספּעציעל אויף באַנקעטן און צוזאַמענקונפטן פון פערבאַנד.

אין יאָר 1947 איז אויסגעוויילט געוואָרן אַלס פּרעזידענט פון פאַרבאַנד מיסטער ב. לינד, דאָס מאָל איז דער פּרעזידענט געווען אַ געבוירענער אין בייטש, ער האָט זיך אויסגעצייכנט מיט זיין אַרבעט און עס געלונגען צו באַקומען שפּענדונגען פאַרן קאַמפּיין פון די בייטשער — ביי אַמעריקאַנער קריסטן, און די רעזולטאַטן פון זיין אַרבעט זענען געווען זייער שיינע, מער ווי מען האָט זיך פאַרגעשטעלט.

אין יאָר 1948 איז ווידער אויסגעוויילט געוואָרן אַ בייטשער אַלס פּרעזידענט פון פאַרבאַנד, דאָס איז געווען מיסטער אליאָס זינגער דער זון פון בנימין און דבורה זינגער, פאַר מיסטער זינגער איז געווען אַ גרויסער כבוד וואָס ער איז געוואָרן פּרעזידענט, ער האָט זיך גערעכנט פאַר אַ בייטשער מיט זיין גאַנץ לייב און נפש, אויף דעם קענען אויך עדות זאָגן זיינע אַרטיקלען וואָס ער האָט פאַרעפנטלעכט אין די צייטשריפטן פון פאַרבאַנד.

אין צווישנצייט האָט זיך געענדיקט די באַפרייאונגס מלחמה אין ישראל, עס איז געשאַפן געוואָרן די יידישע מדינה, אָבער דער „קאַלטער קריג" איז נישט פאַרענדיקט געוואָרן אין די קאָרידאָרן פון דער „אונאָ". אַ סך האָבן אָנגעהויבן טראַכטן וועגן ישראל און געזען אין איר דאָס פּאָטערלאַנד פון יידישן פאָלק. עס זענען איינגעאָרדנט געוואָרן סאָלידאַריזירונגס פאַר־זאַמלונגען מיט דער יידישער מדינה, און ביי דער געלעגנהייט זענען אויך דערמאָנט געוואָרן די 6 מיליאָן קרבנות וואָס זענען בעסטיאַליש אומגעקומען דורך די נאַציס, ווי אויך די קעמפער און העלדן וואָס האָבן העראָיש מקריב געווען זייער לעבן אויף די חורבות פון וואַרשעווער געטאָ. יעדעס יאָר אין ד׳ אלול ווערן איינגעאָרדנט פאַרזאַמלונגען צום אָנדענק פון די

קדושים אין בייטש הי״ד. אין זעלבן יאָר איז פּלוצלינג געשטאָרבן מיסטער הערי לינד ז״ל. זיין טויט האָט אַרויסגערופן גרויס טרויער.

אין דער צייט איז איינגעאָרדנט געוואָרן אַן אַקציע פון בלוט שפּענדונגען פאַרן „מגן דוד אדום״ פון ישראל, אַ סך לאַנדסלייט האָבן געשפּענדעט בלוט פאַר דעם צוועק.

אין דער צייט האָבן אויך אָנגעהויבן אָנקומען ידיעות פון ישראל אַז אַ סך פון די לעבן געבליבענע יידן פון בייטש זענען עולה געוועזן. די ידיעה איז געווען אַ דערפרייענדע אָבער פון דער אַנדערע זייט איז די פרייד נישט געווען קיין פולע ווייל עס זענען נאָך געבליבן אַ טייל פון די „שארית הפליטה״ אין די לאַגערן אין דייטשלאַנד, אַזוי אַז די הילף אַהין האָט געדאַרפט פאָרטגעזעצט צו ווערן. דער פאָרזיצער פון קאָמיטעט מיסטער קלאַץ האָט פאָרטגעזעצט זיין אַרבייט פון צעטיילן הילף די יידן אין די לאַגערן, קיינער איז דורך אים נישט פאַרגעסן געוואָרן און ער האָט אויסגעפירט זיין אויפגאַבע מיט איבערגעבנקייט. ווען די גרעסטעוועטע האָבן אָנגעהויבן אָנקומען קיין אַמעריקע האָט זיך מיסטער קלאַץ פערזענלעך באשעפטיקט מיט זיי און האָט יעדן געגעבן פינאַנסיעלע הילף.

אַ שווערער קלאַפּ איז געווען פאַר די בייטשער לאַנדסלייט דער פּליצלינגער טויט פון פרעזידענט פון פאַרבאַנד, מיסטער אליאס זינגער ז״ל, וועלכער איז נפטר געוואָרן אין יאָר 1950, זיין טויט האָט דערשיטערט די בייטשער. עס זענען איינגעאָרדנט געוואָרן ספּעציעלע פאַרזאַמלונגען צו באַערן זיין אָנדענק און אויסדריקן דעם גרויסן טרויער.

אַלס זיין פאַרטרעטער איז באַשטימט געוואָרן מיסטער שמעון וויינטרויב דער זון פון מיכל און ברײנדל. אין דער צייט פון זיין קאדענץ זענען איינגעשטעלט געוואָרן „סקריפּטן״ (טשעקן אויף שפּייז פּראָדוקטן) קיין ישראל, און די באַטרעפנדע פערזאָנען האָבן זיך געקאָנט אויסקלויבן וועלכע פּראָדוקטן זיי האָבן געדאַרפט. ער האָט דאָס געמאַכט אַזוי כדי די הילף פאַר נויטבאַדאַרפטיקע זאָל זיי ברענגען די בעסטע נוצן.

אין יאָר 1952 האָבן זיך די בייטשער גענומען גרייטן צו פייערן דעם 50 יאָריקן יובל זינט עס איז געגרינדעט געוואָרן דער פאַרבאַנד פון די בייטשער אין די פאַראייניקטע שטאַטן. ביי דער געלעגנהייט זענען אויך געמאַכט געוואָרן פאָרברייטונגען צו געבן אַן „אַנערקענונגס דאָקומענט״ דעם פאָרזיצער פון קאָמיטעט צו ערטיילן הילף, מיסטער שלמה קלאַץ, פאַר זיין אויסגעצייכנטע און הערליכע אַרבעט.

און ווידער האָבן די בייטשער געליטן אַ גרויסן פאַרלוסט. זיי זענען דערשיטערט געוואָרן מיטן פּליצלעכן טויט פון דעם פרישן פרעזידענט מיסטער וויינטרויב ז״ל, ער איז נפטר געוואָרן דעם 13טן אַפּריל 1953, עס

איז איינגעאָרדנט געוואָרן אַ ספּעציעלע פאַרזאַמלונג לכבוד זיין אָנדענק. אין זעלבן יאָר האָבן די בייטשער געהאַט נאָך פאַרלוסטן מיטן טויט פון מיסטער נחמן ארטישעק ז״ל און מיסיס שרה שטורם ז״ל די טאָכטער פון מיסטער פישל און מיסיס רייזל קלאַץ און די שוועסטער פון די ה״ה שלמה און איזידאָר קלאַץ וועלכע איז געשטאָרבן דעם 5טן נאָוועמבער 1953.

אין יענעם יאָר איז געפּראַוועט געוואָרן דעם 50 יאָריקן יובילעאום. ביי דער פייערונג וואָס איז איינגעאָרדנט געוואָרן לכבוד דעם יובל זענען אָנוועזנד געוועזן 400 געסט. און ווידער האָבן זיך פאַרזאַמלט אַלע בייטשער צוזאַמען צו פייערן דעם יובילעאום, ווי אויך אויסצודריקן אַנערקענונג דעם מיסטער שלמה קלאַץ פאַר זיין רומפולע און וויכטיקע אַרבעט וואָס ער האָט געטון פאַר די איבערגעבליבענע בייטשער. דעם מיסטער קלאַץ איז געווען שווער אויסצוהערן די אַלע לויב־געזאַנגען און דאַנק־אויסדרוקן, וואָס ער האָט באַקומען פון אַלע זייטן צוליבן טרויער איבער זיין באַליבטע שוועסטער וואָס איז קורץ פאַר דעם נפטר געוואָרן. אָבער נעמענדיק אין אַכט דעם חשובן מאָמענט פון יובילעאום, האָבן די ה״ה שלמה און איזידאָר קלאַץ באַוויליגט אָנטייל צו נעמען אין דער פייערונג טראָץ זייער טרויער.

עס איז שווער אויסצודריקן מיט ווערטער וואָס עס האָט זיך געטון אויף דעם פייערלעכן, אומפאַרגעסלעכן אָוונט. באַלד ביי דער דערעפענונג פון דער פייערונג זענען דערמאָנט געוואָרן די אומגעקומענע, און דאָס אַליין האָט שוין אַריינגעבראַכט אַן ערנסטע שטימונג אין דער פייערונג. אין פאַרלויף פון אָוונט האָט מען זיך באַרויקט און די פייערונג איז דורכגעגאַנגען נאָרמאַל. פאַרשטענדלעך אַז דער הויפּט־רעפערענט פון אָוונט איז געווען מיסטער שלמה קלאַץ וועלכער האָט געמאָלדן אַז ער האָט בדעה צו באַזוכן ישראל אין דער נאָענטסטער צייט, אין חודש מערץ פון קומענדיקן יאָר.

זיין רעפעראַט איז געווען אינטערעסאַנט און ער האָט זיך ספּעציעל אָפּגעשטעלט אויף דער אָנגעשטרענגטער אַרבעט וואָס ס'איז געטון געוואָרן אין די לעצטע יאָרןביים צוטיילן הילף די נויטבאַדאַרפטיקע פון דער „שארית הפליטה״. דער פאָרזיצער פון אָוונט מיסטער לואיס בערנשטיין וועלכער האָט געדינט אַלס קאָנפעראַנסיער האָט יעדעס מאָל צו געגעבן זיין באַמערקונג פאַר די פאַרזאַמלטע און צווישן אַנדערע האָט ער פאָרגעשטעלט די רעפערענטן: מיסטער יוסף קלאַץ — רעדאַקטאָר פון דער בייטשער צייטונג, מיסטער איזי קלאַץ — סעקרעטאַר, גב׳ מרים צימערמאַן — פּרעזידענטין פון פרויען פערבאַנד, און אברהם קאָזשעניק.

דער אָוונט וועט קיינמאָל נישט פאַרגעסן ווערן אין האַרץ פון די פאַרזאַמלטע וואָס האָבן זיך בעטייליקט אין אים און ער האָט געגעבן דער־מוטיגונג צו ווייטערדיקע אַרבעט לטובת די בייטשער.

מיטן טויט פון מיסטער שמעון ווײַנטרויב ז״ל, איז מיסטער שלמה קלאַץ געבעטן געוואָרן ער זאָל נעמען אויף זיך צו טראָגן דעם יאָך פון פאַרבאַנד, און ער איז נאָמינירט געוואָרן אַלס פּרעזידענט. די נאָמינירונג איז אויפגענומען געוואָרן מיט סימפּאַטיע דורך אַלע. דערווייל איז די צייט געגאַנגען און עס איז אונטערגעקומען דער חודש מערץ 1954 וואָס דאַן האָט זיך מיסטער שלמה קלאַץ געדאַרפט געזעגענען צייטווייליק מיט זיין קהלה און ער איז געפאָרן אויף אַ באַזוך קיין ישראל, די בייטשער אין ישראל האָבן מיט גרויס נייגעריקייט דערוואַרט זיין אָנקומען. און ווען ער איז געקומען קיין ישראל האָבן זיי אים אויפגענומען אויף אַ האַרציקן, פייערלעכן אופן מיט אַן אָפיציעלן קבלת פנים.

די קבלת פנים פאַראַנשטאַלטונגען וואָס זענען געמאַכט געוואָרן לכבוד אים האָבן געפונען זייער אויסדרוק אין דער באַציונג פון זיינע לאַנדסלייט צו אים.

סוף יולי פון זעלבן יאָר האָט זיך מיסטער קלאַץ אומגעקערט קיין אַמעריקע, מיט פיל גוטע איינדרוקן פון זיין באַזוך אין ישראל. דער באַריכט וואָס ער האָט איבערגעגעבן, האָט אַרומגענומען גריסן פון לעבן פון די בייטשער אין ישראל, זייערע פּראָגן, פּלענער און האָפענונגען אויף דער צוקונפט.

אין דעם זעלבן יאָר 1954 האָט דער פאַרבאַנד ווידער פאַרלוירן צוויי ווויכטיקע מיטגלידער, עס זענען נפטר געוואָרן מיסטער יואל קלאַץ פאַר־זיצער און אָרגאַניזאַטאָר פון די פאַראַנשטאַלטונגען אין חודש פעברואַר, און מיסטער משה יול פאַרזיצער פון דער חברה קדישא, און פּיאָנער פון פאַרבאַנד פון די בייטשער פון ערשטן טאָג אָן זינט זיין אָרגאַניזירונג — דער מאַן פון פרוי סופי יעט (פון דער הייט שטורם) אין דעצעמבער 1954.

דאָס יאָר 1957 האָט זיך דערנענטערט און מיסטער לואיס בערנשטיין איז ווידער געבעטן געוואָרן איבערצונעמען דעם אַמט פון פּרעזידענט פון פאַרבאַנד. אין דעם יאָר איז נפטר געוואָרן מיסטער יהודה בערגמאַן דער זון פון אליהו און רבקה, וועלכער איז געווען איינער פון די אַקטיווסטע ביי דער אַרבעט צו צוטיילן הילף פאַר דער שארית הפליטה, אויך איז דאַן נפטר געוואָרן מיסטער ישעיה קלאַץ דער זון פון פנחס און ליובע קלאַץ. די אַלע פטירות האָבן דערשיטערט און צעבראָכן דעם גייסט פון די לאַנדס־לייט. טראָץ די זאָרג און טרויער נאָך די פאַרשטאָרבענע — וואָס דאָס איז אַ נאַטירלעכער פּראָצעס, וואָס קיינער קען אים נישט אויסמיידן — האָבן זיי געהאַט אַלע סיבות זיך צו פילן גליקלעך און לעבן אַ צופרידן לעבן.

דעם 8טן יוני 1957 איז געפייערט געוואָרן דער 70 יאָריקער יובילעאום פון מיסטער שלמה קלאַץ נ״י. דער פאַרבאַנד האָט זיך פאַרנומען — צווישן

אַנדערע — מיטן פאַרשפּרייטן די ישראל באַנדס אין די פּאַראייניקטע שטאַטן, און מיסטער קלאַץ אַלס דער פאָרזיצער פון דער אָפּטיילונג פון פאַרשפּרייטן די באַנדס ביים פאַרבאַנד, האָט באַקומען ספּעציעלע כיבודים פון צענטראַל פאַרבאַנד וואָס איז פאַראַנטוואָרטלעך פאַרן פאַרשפּרייטן די באַנדס.

אין יאָר 1958 איז מיסטער מילטון מאַרגוליעס דער זון פון אברהם מאַרגוליעס געוויילט געוואָרן אַלס פּרעזידענט פון פאַרבאַנד. מיסטער מאַרגוליעס איז געווען אַ געבוירענער אין אַמעריקע, און דער שריט האָט געווירקט צו דערנענטערן די יוגנט וואָס איז געבוירן אין אַמעריקא צו אַקטיווער אַרבעט אין פאַרבאַנד. אַ לענגערע צייט איז געווידמעט געוואָרן צו זוכן וועגן בכדי צו שטאַרקן די אַרבעט פאַרן קאַמפּיין פון די ביטשער, און שפּעציעל פאַר די בייטשער אין ישראל. פאַרשידענע באַריכטן זענען אָנגעקומען פון ישראל וואָס האָבן געגעבן אַ בילד איבער דער פאָרם פון דער הילף וואָס איז געגעבן דאָרט, דורך דער פאַרמיטלונג פון דער גמילות חסד קאַסע וואָס איז געווען באַשטימט צו העלפן ווידער אויפשטעלן און בויען דאָס נייע לעבן אין ישראל פון די לאַנדסלייט. דורך די שפּענדונגען פון די לאַנדסלייט אין די פאַראייניקטע שטאַטן איז געזאַמלט געוואָרן אַ פּרוטה צו אַ פּרוטה בכדי צו צוקומען צו דער סומע וואָס איז נויטיק צו דעם צוועק 2 טויזנט דאָלאַר.

אַ דאַנק דעם פאַרבאַנד איז אָנגעהאַלטן געוואָרן דער קאָנטאַקט צווישן די לאַנדסלייט אין די פאַראייניקטע שטאַטן מיט זייערע ברידער אין ישראל. עס זענען געמאַכט געוואָרן די געהעריקע איינריכטונגען צו דערנענטערן די יוגנט זיי זאָלן ווייטער בינדן די קייט פון פאַרבאַנד דורך פאָרזעצן די אַרבעט צווישן די לאַנדסלייט. כאָטש די אָנפירערשאַפט איז נאָך געווען אין די הענט פון די זקני העדה, האָט מען אָבער שוין געדאַרפט זאָרגן צו צוגרייטן די יוגנט אַז פון איר זאָלן זיין די שטעלפאַרטרעטער.

אין יאָר 1959 איז אויסגעוויילט געוואָרן דער יונגער אַדוואָקאַט מיסטער אברהם באַנער אַלס פּרעזידענט פון פאַרבאַנד. ער איז אַ קרוב פון דער משפחה מיסיס חיה פילפעל (פון דעם היים קלאַץ).

עס דאַרף באַמערקט צו ווערן, מיט גרויס צער, אַז צוליב פיל אָביעק־טיווע אומשטענדן איז אָבגעשוואַכט געוואָרן די אָרגאַניזאַציאָנעלע טעטיקייט פון פאַרבאַנד. די סיבות פון דעם זענען צווישן אַנדערע דאָס צעשפּרייטן זיך פון די בייטשער איבער אַלע טיילן פון די פאַראייניקטע שטאַטן, די השפּעה פון די טעלעוויזיע, וואָס האָט אַ נעגאַטיווע ווירקונג אויפן געזעל־שאַפטלעכן לעבן בכלל, און ממילא אויך אויפן געביט פון דער רעגולערער געזעלשאַפטלעכער אַרבעט פון פאַרבאַנד. און צוליב דעם דערמאָנטן באַטייליקן זיך נישט די מיטגלידער אין די פאַרזאַמלונגען, און זיי זענען

גורם צו דער אָבשוואַכונג פון דער מאָראַלישער פאַראַנטוואָרטלעכקייט פון די אָרגאַניזאַטאָרן.

דער טויט פון דער געשעצטער מיסיס ברכה בערגמאַן אין 10טן מאַי 1959 האָט דערשיטערט דעם פאַרבאַנד, זי איז געווען די טאָכטער פון אברהם און רבקה מעלאַמעד. די מיסיס בערגמאַן איז געווען טעטיק אויף אַלע געביטן מיט וואָס דער פאַרבאַנד האָט זיך פאַרנומען, און ספּעציעל האָט זי זיך אויסגעצייכנט מיט איר אַרבעט ביים העלפן די לאַנדסלייט אויף יענער זייט ים.

אין סעפטעמבער 1959 איז מיסטער קלאָץ ווידער געפאָרן קיין ישראל אויף אַ באַזוך, דאָסמאָל האָבן אים באַגלייט און זיך באַטייליקט אין דער רייזע: אירא געץ, הינדע ריבע שטורם, לאה דיקשטיין, יצחק און געטרוד שטורם, און משה און מאַלי שטיינבערג.

אין דער צייט פון זיין ווײַלן אין ישראל איז מיסטער קלאָץ באַערט געוואָרן מיטן כבוד אויפצושטעלן די סימבאָלישע־מצבה צום אָנדענק פון די קדושים פון בייטש, אויפן הר־ציון אין ירושלים. אַלע פאַראַנשטאַלטונגען וואָס זענען פאָרגעקומען אין ישראל לכבוד זיין באַזוך האָבן געפונען זייער אויסדרוק אין דער צייטונג פון די בייטשער.

נאָכן פאַרענדיקן די אויבנדערמאָנטע אויפגאַבע, און נאָכן פאַרענדיקן זיין אנגענעם פאַרווײַלן אין ישראל איז איינגעאָרדנט געוואָרן פאַר מיסטער קלאָץ אַן אבשיעדס־באַנקעט וואָס אין אים האָבן זיך באַטייליקט אַלע לאַנדסלייט אין ישראל. אויך איז פאָרגעקומען אַ רירנדע געזעגנונס צערע־מאָניע אין חיפה׳ר פּאָרט. דאָס צוריקומען פון מיסטער קלאָץ — נאָך זיין באַזוך אין ישראל — קיין נוי־יאָרק איז געווען אַ וויכטיק געשעעניש. און ביי דער ערשטער באַגעגעניש מיט די לאַנדסלייט אין די פאַראייניקטע שטאַטן, איז ער אויפגענומען געוואָרן מיט באַגייסטערונג פון די פאַרזאַמלטע. בעת זיין באַזוך איז געגרינדעט געוואָרן אַן אָפיציעלע „גמילות חסד״ קאַסע בכדי אנטקעגן צו קומען די נויטבעדערפטיקע אין הלוואות.

דער באַריכט פון מיסטער קלאָץ נאָך זיין רייזע אין ישראל נעמט אַרום צווישן אַנדערע, אַ שילדערונג פון לעבן פון די ברידער אין ישראל, זייער ווירטשאַפטלעכע לאַגע אין לאַנד וואָס געפינט זיך אין גאַנג פון גרויס אַנטוויקלונג, און וועגן די קעגנזייטיקע באַציונג ביי די בייטשער צווישן זיך. אַלס צייכן פון אַנערקענונג און אַלס אָנדענק האָט מען געגעבן דעם מיסטער קלאָץ אַ „הגדה של פסח״ אין אַקינסטלעכע אויסשטאַטונג.

אין יאָר 1959 איז אויסגעווײַלט געוואָרן מיסטער מערווין קלאָץ דער זון פון פנחס קלאָץ און פאולינע קלאָץ, אַ געבוירענער אין אַמעריקא — אַלס פינאַנס סעקרעטאַר פון פאַרבאַנד.

ווידער זענען אונז אָנגעזאָגט געוואָרן אומעטיקע און טרויעריקע ידיעות מיטן טויט פון מיסיס חיה פילפל פון דערהיים קלאַץ, און פון מאַרקוס גראָס.

אין יאָר 1960 איז פאָרטגעזעצט געוואָרן דאָס פאַרשפּרייטן די ישראל באָנדס אין אַ גרויסן פאַרנעם. ביי היינט צו טאָג געפינט זיך צום קרעדיט פון די בייטשער מיט באָנדס (אָבליגאַציעס) און דער ווערט פון טויזענטער דאָלאַרן וואָס זענען פּראָטעזשירט געוואָרן דורך מיסטער קלאַץ. דער פאַר־באַנד האָט געקויפט באָנדס (אָבליגאַציעס) פאַר 4 טויזענט 700 דאָלאַר — דאָס גאַנצע פאַרמעגן פון פאַרבאַנד.

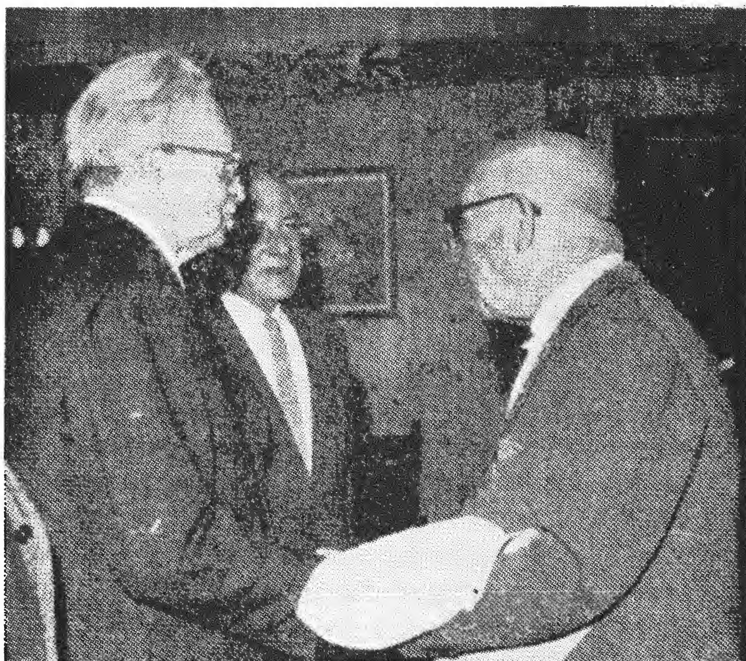
צו דער אויספירונג דאַרף אונטערגעשטראָכן ווערן אַז די אַלע הילפס אַקציעס פאַר די בייטשער פון יענער זייט ים האָבן באַטראָפן די סומע פון 22 טויזענט 89 דאָלאַר און 47 סענט (22,89,47 דאָלאַר). צום שלוס דאַרף געזאָגט ווערן, אַז די צוקונפטיקע טעטיקייט פון פאַרבאַנד פון די בייטשער אין די פאַראייניקטע שטאַטן איז אָבהענגיק אין זייערע נאָכ־פאָלגער — דעם יונגן דור, — וואָס אינצווישן־צייט — האָבן זיי די מעגלעכקייט און זכות צו לעבן אין דער מחיצה פון די אָרגאַניזאַטאָרן פון פאַרבאַנד, און זיי קענען פון זיי לערנען כדי פאָרטצוזעצן די טראַדיציע פון זייערע עלטערן (מסורת האבות). אויב זיי וועלן אַזוי טון וועלן זיי דינען אַלס מוסטער און צייכן פאַר די וועלכע וועלן פאָרטזעצן נאָך זיי.

אויב מען וויל אויסרעכענען אויך די פיל פאַרביקע טעטיקייט פון דער שיינער פאַרגאַנגענהייט פון פאַרבאַנד טאָר נישט פאַרגעסן ווערן די פאַר־צווייגטע אַרבעט וואָס איז געטון געוואָרן פאַר די ברידער פון יענער זייט ים, און די אָפטע פאַרזאַמלונגען און געזעלשאַפטלעכע טעטיקייט, און די ציטונג וואָס איז אַרויסגעגעבן און פאַרשפּרייט געוואָרן דורכן פאַרבאַנד. און די ווידעראויפבויאונגס טעטיקייט און הילף וואָס איז געגעבן געוואָרן פאַר לאַנדסלייט אין פאַרשידענע פאָרמען. דער פאַרבאַנד האָט מיט זיך פאָרגעשטעלט אַ פאָלקס באַוועגונג. וואָס יעדן איז געווען באַוווסט זיין אַדרעס און האָט זיך צו אים געוואָנדן סיי אין צייט פון נויט און סיי אין צייט שמחה און פרייד.

לאָמיר האָפן אַז דער פּלאַן וואָס איז אָנגעצונדן געוואָרן, וועט נישט פאַרלאָשן ווערן, און די פּרינציפּן וואָס האָבן געדינט די גרינדער און פיאָנערן פון פאַרבאַנד ביים גרינדן אים, וועלן דינען אַלס סימבאָל און וועגווייזער פאַר די יונגע נאַטירלעכע יורשים וואָס וועלן פאָרטזעצן די טעטיקייט פון פאַרבאַנד. עס מוז נאָך מער פאָרטגעזעצט ווערן די ענגע באַציונגען מיט מדינת ישראל און ספּעציעל מיט אַלעמען וואָס איז פאַרבונדן מיט איר אַנטוויקלונג, ווי אויך דער ענגער צוזאַמענבונד מיט די בייטשער לאַנדסלייט אומעטום ווי זיי געפונען זיך.

עס דאַרף אַלס געטון ווערן צו נאָנטע און פריינדליכע פאַרבינדונגען מיט זיי פאַר זייער ווילזיין און גליק.

זאָלן די טעטיקייט פון מיסטער שלמה קלאַץ דינען אַלס מוסטער פאַר אַלס וואָס איז פאַרבונדן מיט ברידערלעכע ליבשאַפט און פריינדשאַפט. און דאָס געבורטס שטעטל בייטש זאָל דינען אַלס סימבאָל און צייכן ביי אַלע אומשטענדן. סיי אין נויט און סיי אין פרייד זאָלן די בייטשער זיין געבונדן צווישן זיך מיט אַ שטענדיקן בונד וואָס קאָן קיינמאָל נישט איבערגעריסן ווערן.

מר שלמה קלאַץ באגריסט דעם מלוכה פּרעזידענט פון מדינת ישראל — מר יצחק בן-צבי

גב׳ הינדה ריבה קלאץ ע״ה
אשת ר׳ אהרון קלאץ ז״ל

הערה: בדף 209 הוחלפה בטעות התמונה של האשה דאבה (די בעקערין) וינטרויב ע״ה.

מצבת־עד

לעלוי נשמתם של הורינו, אחינו ואחיותינו הקדושים
שנספו על קידוש השם ביום השואה הגדול
ו׳ אלול תש״ב, בתוך קדושי בייטש

הרה״ג ר׳ **משה צבי** ב״ר ברוך נחמן **נוימן**
אשתו **זיסל** בת ר׳ נתן נטע שטיין **הי״ד**
אחינו **אשר זליג, שלמה יצחק, יעקב וואלף,**
אלי, יוסף
אחיותינו **רויזה טובה, רעכיל, רייזיל**
הי״ד

רויזה טובה הי״ד — אשר זליג הי״ד

נמסר לדפוס ע״י בניהם מר אברהם נוימן — חיפה,
ומרת פנינה טוגנדהפט — נתניה.

אברהם זינגער — רמת־גן

ארגון „יוצאי בייטש״ אין ישראל

דער ארגון יוצאי בייטש אין ישראל איז איינער פון די יינגסטע אָרגאַניזאַציעס אין ישראל, און ער רעכנט זיך אַלס אַ פרישע פלאַנצונג אויפן באָדן פון די לאַנדסמאַנשאַפטן אין ישראל.

די געשיכטע פונם „ארגון״ הויבט זיך אָן מיט דער געשיכטע פון דער עליה פון די בייטשער קיין ישראל אָבער ליידער איז פון בייטש נישט געווען קיין גרויסע עליה קיין ארץ ישראל — אפילו אין די באַגריפן פון דעם קליינעם שטעטל בייטש — בסך הכל זענען פון בייטש עולה געווען קיין ישראל ביז צו דער 2־טער וועלט מלחמה אַ 8—7 פאַמיליעס.

יעצט מיטן אָנהויבן זיך פון דער גרויסער מאַסן עליה, נאָך דעם גרויסן חורבן וואָס עס איז געשען אונזער פאָלק אין אייראָפּע, זענען אויך אָנגעקומען צענדליקער משפחות פון דער שארית הפליטה, וועלכע זענען ניצל געוואָרן נאָכן גרויסן חורבן, ערשט האָט זיך אַרויס געוויזן די נויט־ווענדיקייט פון שאַפן אַן אָרגאַניזאַציע פון די לאַנדסלייט, ווו עס זאָל זיין אַן אַדרעס און ווענד־פונקט פאַר די בייטשער אין ישראל. און דער ארגון וואָס איז צו דעם צוועק געשאַפן געוואָרן האָט אַ קאָלאָסאַלע באַדייטונג פאַר דער אַנטוויקלונג פון די בייטשער אין ישראל, און דינט אויך אַלס צענטראַל פונקט פאַר די גייסטיקע און סאָציאַלע באַדאַרפענישן פון די לאַנדסלייט.

דער ארגון האָט נישט צו באַווייזן קיין ספּעציעל גרויסע אויפטועכצן פאַר די לאַנדסלייט אין ישראל, ער האָט נישט געהאַט קיין גרויסע מעגלעכ־קייטן אויסצופירן פראָדוקטיווע און סאָציאַלע טעטיקייטן לטובת די לאַנדס־לייט, ווייל ווי באַוווסט זענען זיינע פינאַנסיעלע מעגלעכקייטן געווען באַגרענעצטע און האָט נישט געהאַט דעם געהעריקן בודזשעט דאָס דורכ־צופירן. דאַקעגן אָבער איז געלונגען דעם „ארגון״ אויפצוועקן דעם גייסטיקן און מאָראַלישן קאָנטאַקט צווישן די לאַנדסלייט, עס איז אים געלונגען צושאַפן אַ גייסטיקע פאַרבינדונג, אַ ברידערלעך צוזאַמענלעבן און אַ האַרציקע באַציונג פון איינעם צום צווייטן. אַ דאַנק דעם ארגון איז געשאַפן געוואָרן אַ קירבת לבבות און דאָס קומט צום אויסדרוק אין פריידן און אין ליידן, און מען טיילט זיך מיט די געשעענישן ביי וועלכע אומשטענדן זיי זאָלן נישט פאָרקומען. דאָס זעט זיך אויך אָן ביי די יערלעכע אזכרות, און ביי אַנדערע געלעגנהייטן ווען די לאַנדסלייט קומען זיך צונויף, דאַן קען מען באַמערקן די פריינדשאַפט און קעגנזייטיקע צוגעבונדנקייט איינער צום

צווייטן, מען פריידט זיך ווען מען טרעפט זיך און מען באַגריסט זיך וואַרם און מען פירט אינטימע געשפּרעכן.

לעצטנס האָט זיך דער ארגון קאָנסאָלידירט, צעמענטירט זיינע כוחות, פאַרשטאַרקט זיין טעטיקייט, און איז אַוועקגעשטעלט געוואָרן אויף אַ פעסטן געזונטן באָדן. און דאָס אַ דאַנק אונזערע אַמעריקאַנער לאַנדסלייט מיט דעם באַליבטן טשערמאַן מיסטער שלמה קלאַץ אין דער שפּיץ, וועלכע האָבן אויפגעשטעלט אין ישראל אַ גמילות־חסדים קאַסע מיט אַ שיינע סומע געלט. די לאַנדסלייט הויבן אָן צו אָנערקענען און זיך איבערצייגן אַז דער ארגון דינט פאַר זיי אַלס „ליכט־טורם" וואָס קומט זיי צו הילף ווען זיי נויטיקן זיך אין אים און דאָס נישט בלויז אין מאַטעריעלע נאָר אויך אין מאָראַלישע הילף. דער ארגון ווערט וואָס אַמאָל מער איינגעביר־גערט אין לעבן פון די בייטשער אין ישראל, וואָס פילן אַ נויטוועגדיקייט אין זיין עקזיסטענץ. און דאָס פילן נישט בלויז די געבוירענע בייטשער, וואָס זיי איז נאָנט און טייער און טיף איינגעבאַקן אין האַרצן דאָס קליינע שטעטעלע בייטש — נאָר אויך די „צאַברעס" פון צווייטן און דריטן דור אין ישראל וואָס קענען בייטש בלויז פון הערן. אויך פאַר זיי איז בייטש געוואָרן נאָנט ווו דאָס געבורט שטעטל פון זייערע עלטערן און זיי אינטערע־סירן זיך מיטן „ארגון פון יוצאי בייטש".

אַ גרויסע מאָס פון דערהויבן דעם פּרעסטיזש פון אונזער ארגון און דאָס אַרויסרופן דעם אינטערעס פאַר זיין עקזיסטענץ — איז צו פאַרדאַנקען דעם דערשיינען פון דעם ספר הזכרון פון בייטש. וואָס דורך דעם האָט זיך אויך אונזער ארגון געשאַפן אַ פּאָזיציע און אָנערקענונג צווישן די אַלגעמיינע לאַנדסמאַנשאַפטן אין לאַנד. און דאָס וויכטיקסטע אַ דאַנק דעם בוך וועלן אונזערע קינדער און די קומענדע דורות קענען לערנען וועגן לעבן און שאַפן פון אונזער שטעטל, פון די קולטורעלע, גייסטיקע און הומאַ־ניטאַרע אוצרות פון „בייטשער יידנטום".

***

ביי דער געלעגנהייט אין כדאי אונטערצושטרייכן דעם אָנטייל פון דעם הייפל בייטשער יידן אין ישראל, אין דעם לעבן און שאַפן פון דער יידישער מדינה. פיל פון די בייטשער יידן פאַרנעמען פּאָזיציעס אין ווירטשאַפטלעכן און קולטורעלן לעבן, ספּעציעל זענען די בייטשער שטאַלץ אויף די פאַרטיי־דיקונגס כוחות אין דער מדינה וואס זיי האבן געגעבן אין דער באפרייונגס־מלחמה, אין קאַמף פאַר דער אַנטשטייונג פון דער מדינה האָבן זיך בייטשער יוגנטלעכע באַטייליקט אַקטיוו. און דאָ איז ווערט צו דערמאָנען איינעם

פון די העלדן פון אונזער פאָטערלאַנד, דעם העלדישן קאָמאַנדיר און קעמפער ר א ו ב ן ע ר ל י ך (אחיעז) ז״ל — דער זון פון משה און פייגע פון הדרה, אַ אייניקל פון ר׳ ישראל שוחט און ר׳ בעניע אייכהאָרן ז״ל פון בייטש — וואָס איז העלדיש געפאַלן ביי די קאַמפן אין גליל, ווי אויך מ ש ה ו ו ע ר נ ע ר ז״ל וועלכער איז ניצל געוואָרן נאָכן גרויסן חורבן און איז געפאַלן ביים פאַרטיידיקן פון גוש עציון.

ביז היינטיקן טאָג געפינען זיך צווישן די פאַרטיידיקונגס כוחות אין דער מדינה, יוגנטלעכע, וואָס זענען געבוירן אין בייטש און פאַרנעמען וויכ־טיקע פאָזיציעס אין די פאַרטיידיקונגס כוחות אין דער מדינה. צווישן זיי די ברידער רעעה און ה׳ משה וואגשאל, דער זון פון פנחס, וועלכער האָט דערגרייכט צו ווערן אַ סגן אלוף (קאָלאָנעל) אין צה״ל, איינער פון די קעמפער קעגן די אַראַבישע אַריינדרינגלער אין די יידישע ישובים, ביי דער באפרייונגס־מלחמה אויף פאַרשידענע פראָנטן נאָך אין דער צייט פון „הגנה״.

מען דאַרף אויך דערמאנען אונזערע חשובע חברים ה׳ יוסף בערגער און ה׳ אריה הייטלינגער, וואס זענען געווען אקטיב אין דער „יידישער בריגאַדע״ געקעמפט געגן די היטלער־אינוואַזיע אין אייראָפּע און געהאָלפן מיט גרויס מסירות־נפש ראטעווען יידישע פליטים פון דער „עמק הבכא״.

אויך דעם חשובן חבר ה׳ זעליג נוסבוים, איינער פון די וויכטיקע אנפירער פון דער אונטערגרונט־באוועגונג „אצל״, אין דער מלחמת השחרור פון די יידישע מדינה, וועלכער איז שטארק פארפאלגט געווארן דורך די ענגלענדער ווען זיי זענען דא געווען, ביי דער מאכט, און דורך זייער מיליטער־געריכט פארמשפט געוואָרן אויף 10 יאָר טורמע.

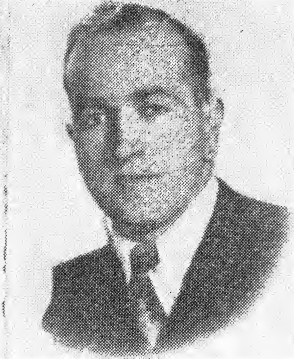
נאָך דער ענטשטייונג פון דער מדינה איז ער באפרייט געווארן, געווארן מאביליזירט אין דער יידישע ארמיי און זיך באטייליקט אין דער באפרייונגס־מלחמה.

עס איז אויך וויכטיק צו אונטערשרייכן דאס ה׳ נוסבוים איז געווען דער ערשטער עולה פון בייטש, וואס איז געקומען אין לאנד „אומלעגאל״, נאך אים זענען נאך געקומען אויך די חברים בערגער און הייטלינגער און צוזאַמען זענען זיי מאָביליזירט געוואָרן אין דער „פלוגות הגיוס״ במשך פון צוויי יאר.

חברי הוועדה של הארגון והגמ"ח של יוצאי בייטש והסביבה בישראל

יעקב קופל אטינגער

אברהם זינגער

יהודה לייב בלום

פנחס וואגשאל

אברהם נוימאן

יאנינה אסט

דבורה וויינפעלד

יוסף בערגער

שלוס־ווארט

די געשריבענע קאַפּיטלען זענען געווידמעט קודם־כל די אָפּשטאַמיקע און לעבן־געבליבענע זין און טעכטער פון אונזער שטאָט, פון דער האַרציקער, און קליינער יידישער קהילה — בייטש, צעשפּרייט און צעוואָרפן איבער גאָר דער וועלט לעבן לאַנדסלייט וואָס געדענקן נאָך די אויפקום און בלי־יאָרן אין אונזער אַמאָליקער היים.

מיט דעם באַשריבענעם האָב איך נישט געוואָלט אָפּפרישן סתם זכרו־נות, איך האָב אַפילו בשום אופן נישט געוואָלט נאָכקומען דעם אייגענעם אינערלעכן פאַרלאַנג צו פאַרצייכענען און פאַרפיקסירן דעם היימישן שטע־טלשן עבר, איבערלעבונגען און געשעענישן מחמת איך האַלט זיך נישט אַזוי ראוי דערצו. די איינציקע כוונה און ווילן מיינער מיט דעם דאָזיקן פּרווו איז צו פאַראייביקן לכל הפחות דאָקומענטאַר — אין דעם פאָרם פון אַ „ספר זכרון“ — די קהילה וואָס איז צווישן הונדערטער יידישע קהילות אומגעבראַכט געוואָרן אין אונזער דור, פאַר אונזערע אויגן.

חדשים און יאָרן ווי ס'מאַטערט מיך דער געדאַנק, רויבט אַוועק מיין רו און דעם שלאָף ביינאַכט, וועלן מיר טאַקע בלייבן ביי דעם טיפן גלייכ־גילט? ס'ווייטיקט דאָס האַרץ און ס'פאַרביטערט די מחשבה: זענען מיר נישט בכוח צו שטעלן די באַשיידנסטע און נויטיקסטע מצבה אויף דער שטאָט וווּ מיר זענען געבוירן, געלעבט און געאָטעמט? געווען אַ קליינע קהילה, אָבער מיט אַזויפיל טיף־יידישער טראַדיציע, מיט דורות־דיקער פאַרוואָרצלטקייט, מיט תלמידי־חכמים און משכילים, יידן האַראָפּאַש־ניקעס און ברייט האַרציקע נדיבים. אַ קליינע שטאָט מיט אייגענע אַספּי־ראַציעס, אָן אייגן לעבן צווישן מזרחדיקן און מערבדיקן גאַליציען. מיט אייגענע אויפגעבויטע אינסטיטוציעס, אַנשטאַלטן און בתי מדרשים און דאָס אַלץ איז אָפּגעמעקט געוואָרן ביזן יסוד, אומגעקומען און נישט מער. דאָס איינציקע וואָס איז געבליבן איז דער בית־הקברות און מיטן אַוועקגיין פונם לעצטן ייד פון בייטש איז אפילו דאָס אָפּהיטן דעם איינציקן איבערבלייב שוין אויך אין פרעמדע הענט. און ווער ווייסט אויף ווי לאַנג? אונזער יידישע דערפאַרונג האָט שוין געלערנט אַז דאָרט ווו ס'איז נישטאָ קיין לעבעדיק־לעבן איז אַפילו דער בית־עולם אויך נישט זיכער.

דער „ספר־זכרון“ האָט קודם־כל אַ גרויס חשיבות פאַר אונז איבער־געבליבענע בייטשער יידן אין דער גאָרער וועלט — און דאָס בוך דאַרף

זיך געפינען אין יעדער שטוב, כדי זיך מתייחד צו זיין, כאָטש איינמאָל אין יאָר, אין יום הזכרון, מיט די הייליקע נשמות. אמת, מיר זענען צעבראָכן און דערשלאָגן פון דעם גרויסן אומגליק, אָבער דאָך ווייסן מיר אָפּצושאַצן דעם גרויסן גייסטיקן ווערט פאַר וועלכן די קדושים זענען אַוועק אויף קידוש השם.

שנית דאַרף דער „ספר הזכרון" איבערבלייבן פאַר די קומענדיקע דורות ווי אַ דאָקומענט, אַ פּראָטעסט־געשריי, קעגן דער פרייער אַכזריות־דיקער וועלט וואָס האָט זיך קאַלטבלוטיק צוגעקוקט ווי מען האָט אויס־געהרגעט 6 מיליאָן יידן און האָבן נישט פּראָטעסטירט. איר געוויסן האָט זיך אַפילו נישט אַ ריר געטון. אַזעלכע „יזכור ביכער" דאַרפן דערשיינען אין די הונדערטער, אין די טויזענטער — אויף יעדן אָרט ווו עס האָט נאָר געטראָטן אַ יידישער פוס — און דאַרף אויסדריקן אונזער פאַרביטערונג און דעם צאָרן פון די יידישע מאַסן אין די תפוצות קעגן די פאַראַנטוואָרט־לעכע פון דער דאָזיקער שחיטה, און קעגן די, וואָס זענען מיט זייער פּאַסיוויטעט געוואָרן שותפים צו דער רציחה.

דער „ספר הזכרון" דאַרף זיין אַ וואָרנונג פאַר אונז און פאַר די קומענדע דורות, אַז עס זאָל אויף קיין מינוט נישט פאַרגעסן ווערן דער דאָזיקער באַרבאַריזם וואָס איז באַגאַנגען געוואָרן קעגן אונזער פאָלק.

דער געבאָט, פון פאַר דריי טויזנט יאָר, וואָס איז באַפוילן געוואָרן אין אונזער תורה: „זכור את אשר עשה לך עמלק" דאַרף תמיד שוועבן פאַר אונזערע אויגן. דאָס געבאָט האָט אונז געגעבן דעם כוח בייצושטיין און גובר זיין אַלע די וועלכע האָבן אונז געוואָלט עוקר זיין. דער צאָרן און פאַרביטערונג קעגן אונזערע שונאים דאַרף זיך שטאַרקן און דאַרף נישט אויפהערן אויף איין רגע!

רוצחים, וואָס זייערע הענט זענען געטונקן אין בלוט פון אונזערע קדושים דרייען זיך אַרום אויף דער פריי — זייער חוצפה שטאַרקט זיך און ווייזן אַפילו נישט אַ שמץ פון חרטה. איז דעריבער זאָל אָן אויפהער קלינגען אין אונזערע אויערן דער רוף:

לא תשכח! „נישט פארגעסן!"

פנחס וואגשאל

זָכוֹר אֶת שׂוֹנֵאת יִשְׂרָאֵל...

זְכֹר אֶת שׂוֹנֵאת יִשְׂרָאֵל, זְכֹר אֶת הָאָבְדָן וְאֶת הַמֶּרִי,
וְהָיוּ לְךָ לְאוֹת וּלְלֶקַח לִשְׁנוֹת דּוֹר וָדוֹר;
וְנִלְוָה הַזִּכָּרוֹן הַזֶּה אֵלֶיךָ תָּמִיד – בְּלֶכְתְּךָ בַדֶּרֶךְ
וּבְשָׁכְבְּךָ וּבְקוּמֶךָ;
וְאֵרַשְׂתָּ לְךָ לְעוֹלָם זֵכֶר אַחִים אֲשֶׁר אֵינָם עוֹד;
וּבָא הַזֵּכֶר בִּבְשָׂרְךָ בְּדָמְךָ וּבְעַצְמוֹתֶיךָ;
חֲרֹק שִׁנֶּיךָ וּזְכֹר; בְּאָכְלְךָ אֶת לַחְמְךָ – זְכֹר; בִּשְׁתוֹתְךָ
אֶת מֵימֶיךָ – זְכֹר; שִׁיר כִּי תִשְׁמַע – זְכֹר; בִּזְרֹחַ
הַשֶּׁמֶשׁ – זְכֹר; וּבְבֹא הַלַּיְלָה – זְכֹר; וּבְיוֹם
חַג וּמוֹעֵד – זָכֹר תִּזְכֹּר;
וּבַיִת כִּי תִבְנֶה וְהִשְׁאַרְתָּ בּוֹ פֶּרֶץ, לְמַעַן יִהְיֶה חֻרְבַּן
בֵּית יִשְׂרָאֵל לְנֶגְדְּךָ תָּמִיד;
וְשָׂדֶה כִּי תַחֲרֹשׁ וַהֲקִימוֹתָ בּוֹ גַּל אֲבָנִים – גַּלְעֵד
לְאַחִים אֲשֶׁר לֹא בָאוּ לְקֶבֶר יִשְׂרָאֵל;
וּלְחֻפָּה כִּי תוֹבִיל אֶת בָּנֶיךָ וְהֶעֱלִיתָ עַל רֹאשׁ
שִׂמְחָתְךָ אֶת זֵכֶר הַבָּנִים אֲשֶׁר לְחֻפָּה לֹא עוֹד
יוּבָלוּ;
וְהָיוּ לְאֶחָד: הַחַי וְהַמֵּת; הֶחָלָל וְהַשָּׂרִיד; אֲשֶׁר
הָלְכוּ וְאֵינָם – וַאֲשֶׁר נִשְׁאֲרוּ לִפְלֵטָה;
שְׁמַע, אִישׁ יִשְׂרָאֵל, לַקּוֹל הַקּוֹרֵא אֵלֶיךָ מִמַּעֲמַקִּים:
אַל דָּמִי לָךְ אַל דֳּמִי.

ד״ר מ. דבורז׳צקי

„הנה המצבה הזאת..."

מיט אַ ציטערדיקע האַנט און ערפורכט גיבן מיר איבער אונזערע שוועס־טער און ברידער אין בייטש דעם „ספר הזכרון" פון אונזער קהילה, וואָס האָט עקזיסטירט הונדערטערע יאָרן און איז מער נישטאָ, וואָס אירע קינדער און אויפבויער זענען אַוועק אין פלאַמען אויף קידוש השם.

דאָס ספר אַנטהאַלט אין זיך קאַפּיטלעך פון היסטאָריע, שילדערונגען פון שטייגער־לעבן, פּערזענלעכקייטן, אינסטיטוציעס און אָרגאַניזאַציעס, זכרונות וועגן לעבן און אומקום פון אונזער שטעטל, ווי אויך האַרצ־רייסענדע גרויל־סצענעס פון די בלוטיגע „אַקציעס" אין געטאָ ביז צו דער ענטגילטיקער ליקווידאַציע פון בייטש.

דאָס ספר וועט אייביג דערציילן וועגן אונזער פּרעכטיקע קהילה, וועגן איר לעבנס־גאַנג, וועגן איר שפּראָדלדיק רעליגיעז און יידיש קולטור־לעבן וואָס האָט זיך געצויגן אַ סך דורות און האָט זיין חותם אַוועקגעלייגט אויף יעדער יידישע שטוב, אויף יעדער גאַס, אויף יעדער שטיין אין בייטש.

דאָס ספר אַנטהאַלט אין זיך קאַפּיטלעך פון היסטאָריע, שילדערונגען געזאַנג איז איבערגעריסן געוואָרן מיטן באַווייזן זיך פון די נאַצישע רוצחים, אַ מצבה פאַר די טויזנטער וואָס זענען פאַרברענט, געמאָרדעט און דערוואָרגן געוואָרן לעבעדיקערהייט אין די געטאָס און אין די טויט־לאַגערס אין דער פינסטערער צייט פון דער שרעקלעכער קאַטאַסטראָפע וואָס האָט געטראָפן אונזער דור.

זאָל דאָס דאָזיקע ספר, אָט די פּאַפּירענע מצבה אויך זיין אַן אָנדענק פאַר די הונדערטער מצבות, וואָס זענען ברוטאַל אַרויסגעריסן געוואָרן פונם בייטשער „בית עולם" און געוואָרן פלאַסטער־שטיינער פאַר די גאַסן פון בייטש, וואָס איז אויסגעליידיקט געוואָרן פון יידן.

דאָס יזכור־ספר און קלאָג־בוך איז די איינציקע מצבה וועגן אַ שטאָט וואָס האָט עקזיסטירט און אירע קינדער זענען פאַרטריבן און אויס־געמאָרדעוועט געוואָרן — אַ בוך וואָס איז געמאַכט געוואָרן דורך אַ קליין הייפעלע וואָס איז איבערגעבליבן לפליטה און האָבן אויף זיך גענומען אויפצושטעלן דעם דענקמאָל.

זאָל דאָס ספר דערציילן וועגן טאַטע און זין די נאָכוואַקסנדע דורות: אוראייניקלעך ס'זאָל אָפּגעהיטן ווערן דער אָנדענק פון אונזער קהילה קדושה, און ס'זאָל קיינמאָל נישט פאַרגעסן ווערן דער זכר פון די קדושים.

יתגדל ויתקדש...

*

צום שלום פונם „ספר הזכרון" דאַרפן באַגריסט ווערן מיט אַ ברידערלעכן יישר כוח די אַלע וואָס האָבן זיך באַטייליקט אינם שאַפן דאָס יזכור בוך און אין באַרייכערן זיין אינהאַלט, און אויך די וואָס האָבן מיטגעהאָלפן מיט ראַט און טאַט, מיט געלט מיטלען, דאָס דערשיינען פונם ספר.

אַ באַזונדערן דאַנק קומט אונזער חשובן און באַליבטן חבר אין ניו-יאָרק מיסטער ש ל מ ה ק ל א ק און דעם בייטשער סאָסייעטי אין אַמעריקע פאַר זייערע קאָנסטרוקטיווע אַרבעט פאַרן בוך

זאָלן אונזערע ווינשן באַגלייטן אַלע אונזערע בייטשער שוועסטער און ברידער אין אַמעריקע און אין ישראל — לחיים טובים ולשלום!

און מיטן אויפבוי פון מדינת ישראל זאָלן מיר אַלע געטרייסט זיין!

הועדה להנצחה והוצאת „ספר הזכרון"
לקדושי קהילת בייטש והסביבה.

ל מ ע ל ה: לאה אשת ר׳ לייב געטץ ושני בניה זלמן ופישל.
ב א מ צ ע: יעקב געטץ אשתו גולדה ובניהם: הינדה ריבה, לייביש, אסתר ויצחק (החי כעת באמריקה), ראובן ורחל געטץ.
ל מ ט ה: שמואל דיללער אשתו אכתר ובתם הינדה ריבה; יעקב זינגער, הינדה ריבה דיללער והילד שלמה בן משה ומרים וילק. הי״ד

נמסר לדפוס ע״י אהרן געטץ, יצחק געטץ (אמריקה) ואברהם זינגער (ישראל)

מצבת עד

לזכר נשמת אבי היקר, הקדוש

ר׳ **יוסף** ב״ר אייזיק **יוזעפסטאל** הי״ד

ואמי היקרה מרת **איידל** בת ר׳ מענדיל ורייזל וויינברגער ז״ל

נפטרה בשנת 1942 ברוסיה

אחי היקר **פנחס** הי״ד

ואחותי **צלינה** ז״ל, נפטרה בשנת 1943 ברוסיה

נמסר לדפוס ע״י בתם ואחותם **יאנינה אסט**, בני־ברק

מצבת עד

לזכרה של משפחת

ר׳ **אליעזר** ב״ר יהודה וחוה גיטל **גולדברג** ז״ל

אשתו **רבקה** בת ר׳ משה וגיטל בלום ע״ה

בנותיהם: הענע, טויבה ומשפחותיהם

בניהם: יהודה, אלימלך ז״ל

מצבת עד

לזכרה של משפחת

ר׳ **זיינביל** ב״ר יעקב **בארגעניבט** ז״ל

אשתו **שרה** ע״ה

בנותיהם: מלכה טעמע, פריל ואטיל הי״ד

בנם: אייזיק

נמסר לדפוס ע״י משפחות בלום—ברגר—וגשל ת״א

מצבת עד

לע"נ אשת נעורי ואמי היקרה, הטובה

מרת **טריינה בלום** בת ר' יהושע קופליק הי"ד

שנספתה מתוך יסורים על־אנושיים בשנות השואה

(ראה למעלה דף 144)

לזכרה אנו מקדישים תרומה להוצאת הספר של בייטש

יהודה לייב בלום ובתו שושנה (רייזל) שיינמן — תל־אביב

מפתח השמות

(+ — תמונה)

מהוין לשמות הקדושים

שמש בית הכנסת בבייטש

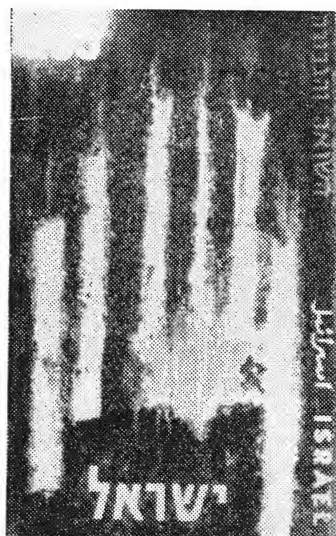
ר׳ אלעזר דריליך ז״ל

נפטר בגיל 105 שנה

התוכן:

תיקוני טעויות

עמוד	שורה	בדפוס	צ״ל
24	30	אפשטיין	אקשטיין
45	9	ר׳יהושע ברנדר	ר׳ אלישע ברנדר
63	11	ר׳ יצחק שאול	ר׳ שאול ליפא
97	18	אין	און
97	19	די הארן	די כאָרן
106	4	פארטי	פארטיק
198	8	שימה לב	שימה לה
209	(התמונה)	אשת ר׳ אהרן קלאץ ז״ל	תמונת האשה דאבע וינ־טרויב (די בעקערין)
234	1	„מיידאנק״	„בעלזשעץ״
239	6	פסח תשפ״ח	פסח תרפ״ח
261	2	ר׳ יעקב קורץ ז״ל	ר׳ יעקב יהושע קורץ ז״ל
326	22	משה יול	משה יוס

ISRAEL
إسرائيل
ישראל

Beitcher Society's Membership Roster

(AS OF AUGUST 20th, 1962)

Alter, Jerome
Banner, Abraham
Beck, Benjamin
Beck, Mrs. Pearl
Beller, Sidney
Berg, Mrs. Malvina
Berger, Irving
Berkowitz, Irving
Bernstein, Louis
Bleichfeld, Kalman
Blumenkranz, Sadie
Briskman, Saul
Brandus, Mrs. Phyllis
Chananau, Alexander
Chananau, Harold
Chananau, Louis
Citron, Mrs. Beckie
Citron, Bernard
Citron, Stephen B.
Cohen, Lawrence
Corn, Alfred J.
Dickstein, Mrs. Leah
Davidson, Morris
Eder, Nathan
Eichhorn, Harry
Eichhorn, Joseph
Eichhorn, Nathan
Ertes, Herman
Ertes, Milford
Ertes, Nathan
Ertes, Mrs. Rose
Erteschik, Harry
Feigenbaum, Mrs. Regina
Feigenbaum, Samuel
Firestone, Sigmund
Fleisher, Nathan
Freundlich, Mrs. Rose
Geldzahler, Samuel
Geldzahler, Victor
German, Dr. David P.
Goetz, Aaron
Goetz, Ira
Goetz, Lionel
Goetz, Philip
Goldfarb, Mrs. Sylvia
Gross, Lewis
Gross, Dr. Philip
Haberfeld, David
Hartman, Arnold
Hartman, Harry
Hirschfeld, Jacob
Hirschfeld, Morris
Jacoby, Joel
Judd, Abraham
Judkowitz, Albert
Kalb, Charles
Katz, Rose
Kenigstein, Mrs. Regina (F)
Klein, Charles
Klein, Morris
Klein, Sidney
Klotz, Arthur
Klotz, Isidore
Klotz, Leo
Klotz, Marvin
Klotz, Paul
Klotz, Paul N.
Klotz, Philip
Klotz, Philip A.
Klotz, Samuel
Klotz, Mrs. Viola
Kornfeld, Leon
Korzenik, Abraham
Krieger, Jacob
Kurz, Abraham
Lembeck, Charles

Lembeck, Samuel
Lenrow, Mrs. Rose
Lesser, Bertrand B.
Lind, Albert M.
Lind, Eli Ch.
Lind, Ira M.
Lind, Morris E.
Lind, Mrs. Rebecca
Lind, Robert A.
Margulies, Abraham
Margulies, Julius
Margulies, Louis
Margulies, Milton
Maurer, Douglas
Maurer, Ely
Maurer, Mrs. Fannie
Maurer, Milton
Maurer, Robert A.
Maurer, Tobias
Morgan, David
Moses, Hyman
Orner, Mrs. Toba
Perla, Mrs. Mollie
Pilpel, Abraham
Plagman, Robert L.
Roth, Charles
Roth, Elias
Samitt, Philip
Schachne, Louis
Schachner, Benjamin
Schubin, William
Schwartz, Herbert
Shaw, Basil
Sheldon, Isidore
Shulman, Stanley
Siegel, Jay
Siegel, Mrs. Zelda
Silver, Mrs. Eva
Silverstein, Bennett
Singer, Mrs. Charles
Singer, Mrs. Pearl
Solomon, Maurice
Spanier, Edward
Spanier, Dr. J. Herman
Spanier, Mrs. Rose (I)
Spanier, Mrs. Rose (S)
Sperber, Mrs. Lillie
Spielberg, Murray
Spitz, Harold
Stamler, Max
Stein, Max
Springer, Leon
Sturm, Mrs. Gussie
Sturm, Miss Hilda
Sturm, Isidore (1)
Sturm, Isidore (2)
Sturm, Isidore (3)
Tag, Osias
Thum, Mrs. Anna
Thum, Arnold
Thum, Joseph (1)
Thum, Joseph (2)
Thum, Julius
Thum, Marvin
Thim, Solomon
Thim, Mrs. Rose
Tisniower, Solomon
Underberg, Morris
Unger, Mrs. Goldie
Wahler, Mrs. Minnie
Weingast, Abraham
Weintraub, Mrs. Kate
Weinstein, Mrs. Sylvia (K)
Weiss, Jesse B.
Weiss, Michael
Weiss, Richard
Wiesen, Martin
Yutt, Mrs. Sophie
Zibitt, Irving
Zibitt, Martin
Zibitt, Mrs. Rachel
Zibitt, Seymour
Zimmerman, Mrs. Gussie

Friends of Beitcher Society

Abrams, Samuel
Bierman, Jack
Berkowitz, Meyer
Banner, Max
Bergman, Albert
Bergman, Nathan
Bergman, Jack
Carver, George
Cohen, Mrs. Annie
Durst, Joseph
Dickstein, Stanley
Edelman, Mrs. Julia
Ertes, Mrs. Julia
Ertes, Miss Sydelle
Fuhrer, Isidor
Feuer, Mrs. Rose
Geldzahler, Solomon
Goetz, Al
Gross, Meyer
Goldstein, Sydney Mrs.
Herzog, Mrs. Dorothy
Kupferman, Jack
Kemper, Mrs. Edith
Koppel, Nathan
Klein, Dr. Eva
Kalb, Bertha
Kaplowitz. Norman
Krivisky, Rubin
Kurz, Shlomah
Klein, Mrs. Rose
Klein, Paul
Kazen, Mrs. Daisy
Korzenik, Harold
Korzenik, Sidney
Lembeck, Edward
Klein, Morton
Klotz, Florence, Miss
Klotz, Jackie
Lind, Avraham Itzik
Levine, Louis
Lautman, Charles
Nussbaum, Henich
Orner, Herbert
O'Loughlin, William
Perla, Robert
Pilpel, William
Patrinick, Harry
Pechner, Mrs. Ida
Rappaport, Miss Mary
Rosenzweig, Mrs. Peggy
Rosenberg, Mrs. Mollie
Rosenberg, Mr. Paul
Reh, Aaron
Reh, Israel Behr
Schwartz, Samuel
Schubin, Milton
Solomon, Joseph
Schanchner, Samuel
Schuldenfrei, Abraham
Steinfeld, Samuel
Sirota, David
Smolowitz, Benjamin
Spinner, Samuel
Sturm, Milicent Miss
Sturm, Sidney E.
Scheinberg, Morris
Unger, Harry
Wasserstrum, Samuel
Wasserstrum, William
White, Julian
Weiss, Mrs. Sadie
Weiskoph, Mrs. Rose
Weinstein, Harry
Weintraub, Merrill
Weintraub, Bernadine
Weintraub, Shirley
Wachtel, Berel
Yutt, Bessie

באריכט און בילאנץ

די בייטשער גמילות חסדים קאַסע אין ישראל, איז געגרינדעט געוואָרן דעם 27.12.59 פון דער בייטשער סאסייעטי אין אמעריקע דורך טשערמאַן מיסטער ש ל מ ה ק ל א ץ.

דער קאַמיטע איז צוזאמען געזעצט:
ה׳ לייב בלום — פרעזעס
ה׳ אברהם זינגער — קאַסירער
גב׳ יאנינא אסט — סעקרעטערין
קאַמיטע מיטגלידער: ה׳ פנחס וואגשאל, ה׳ יוסף בערגער, ה׳ אברהם ניימאן, גב׳ דבורה וויינפעלד.

לייטונג: ליב בלום, אברהם זינגער, יאנינא אסט, פנחס וואגשאל.
קאָנטראָל־קאָמיטע: יוסף בערגער, קאָפל עטינגער.
די גמילות חסדים קאַסע בעשטעט פון 38 מיטגלידער, ביז 31.5.62 האָבן באַקומען הלוואות 26 מיטגלידער.

א ק ט י ב:

געגרינדעט דעם 27.12.59 מיט אַ גרונד־קאַפּיטאַל	3.219.—
מיטגליד־בייטראג	72.—
מאניפולאַציע	137.20
פּראָצענט פון דער באַנק	78.60
2טע קאַפּיטאַל פאַרגרעסערונג דורך ה׳ שלמה קלאץ	3.190.92
שפענדע חנוך נוסבוים, אמריקע	50.—
שפענדע ה׳ וואכטעל און פרוי יוסט	129.—
ס״ה	6.831.72

פ אַ ס י ו ו:

מזומן באנק הפועלים תל־אביב	3.700.57
הלוואות פאר די חברים	3.095.—
פארשידענע הוצאות	36.15
ס״ה	6.831.72

קופת גמילות חסדים
של ארגון יוצאי בייטש (פולין) בישראל
ע״ש קדושי קהילת בייטש.
אברהם זינגער

THE NEW YORK PUBLIC LIBRARY
ASTOR LENOX & TILDEN
FOUNDATIONS